NNCL1436-511v2.0

Q. CURTIUS RUFUS

A MAKEDÓN NAGY SÁNDOR TÖRTÉNETE

EURÓPA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST 1967

Fordította és a jegyzeteket írta
KÁRPÁTY CSILLA

Az utószót
MARÓTI EGON
írta

Q. Curtius Rufus
Historiarum Alexandri Magni Maccdonis
libri qui supcrsunt
Lipcse 1908 Teubner
Editio maior

A kiadásért felel az Európa Könyvkiadó igazgatója – Szerkesztette: Lontay László. A szöveget az eredetivel egybevetette: Fein Judit A védőboríték és kötésterv Görög Júlia munkája, a térképvázlatot Gáli Gyula rajzolta. – Képszerkesztő Láng Pálné – Műszaki szerkesztő: Horváth Tibor – Műszaki vezető: Siklós Béla – Készült 23500

példányban, 16,2 (A/5) ív terjedelemben az MSZ 5601-59 sz. szabvány szerint – EU 47 – c – 6769 107.1 Alföldi Nyomda, Debrecen

I-II. KÖNYV

(Tartalmi összefoglaló)

Curtius Rufus csonkán ránk maradt életrajzi művének III-X. könyve az i. e. 333. év tavaszának eseményeitől kezdve ismerteti Nagy Sándor történetét. A fentmaradt könyvek arányai és a műfaj hagyományai alapján feltehetően az elveszett első két könyv tárgyalta nemcsak az ifjú uralkodó hatalomra kerülését és hadjáratának első sikereit, hanem gyermekkorát és nevelkedését is. – Curtius elbeszélésének alaposabb megértése érdekében célszerű az előzmények vázlatos áttekintése.

Nagy Sándor (i. e. 356-323) II. Philipposz makedón királynak és Olümpiasznak, Neoptolemosz épeiroszi király lányának gyermeke volt. Philipposz, Amüntasz fia, a makedón nagyhatalom megalapítója, 359-ben került uralomra. Energikus fellépéssel megszilárdította a központi hatalmat, a maga egyeduralmát céltudatosan, gátlástalan eszközökkel biztosította. Pénzreformot hajtott végre, s a korabeli görög haditechnika ismeretében átszervezte a makedón hadsereget. Az ország gazdasági erőinek és embertartalékainak értékesítésével félelmetes katonai erőt hozott létre. Gyors egymásutánban leverte északi és nyugati (illír) szomszédait, elfoglalta Thrákiát és Thesszáliát, a Khalkidiké-félszigetet, majd kihasználva a poliszok viszályait, hanyatlását – nem fukarkodva az arannyal –, arisztokrata hívei támogatásával megvetette lábát a déli görög területeken is. 338-ban Khairóneiánál leverte a görög városok egyesült hadseregét, s – megtorlás helyett – makedón-görög szövetséget hozott létre a perzsák elleni bosszúhadjárat jelszavával. A korinthoszi gyűlés (i. e. 337) természetesen őt bízta meg a hadak vezetésével.

Nagy Sándort tizenhárom éves koráig Leonidász, anyjának egyik rokona nevelte. Ezután Arisztotelész, a kiváló görög filozófus (i. e. 384-322) tanítványa lett Az ifjú szellemi és testi adottságaival egyaránt kitűnt. Közepes termetű, roppant mozgékony, energikus, céltudatos és becsvágyó volt. A khairóneiai csatában már mint a lovasság parancsnoka vett részt, s jelentős érdemet szerzett a győzelem kivívásában. Ezután azonban hamarosan megromlott a viszonya apjával. Philipposz a következő évben (337) második

feleséget vett magához, Kleopátrát, az egyik makedón főember fiatal leányát. Olümpiasz, fiával együtt, eltávozott az udvarból Épeiroszba. Philipposz azonban – a perzsák elleni előkészületek közben – összeesküvés áldozata lett. Az összeesküvés háttere, Olümpiasz szerepe máig sem egyértelműen tisztázott.

Philipposz váratlan halálhírére széltében makedónellenes felkelések törtek ki. A húszéves Nagy Sándor azonban sokat ígérő eréllyel látott ezek leveréséhez, apja trónjának megszerzéséhez. A görögökkel elismertette magát a perzsák elleni pánhellén hadjárat vezetőjének; Attaloszt, Kleopátra nagybátyját és Philipposztól született gyermekének gyámját leverte és kivégeztette, Kleopátra és kisfia Olümpiasz bosszúvágyának esett áldozatul. Nagy Sándor megölette vagy bebörtönöztette a többi trónigénylőt is, s i. e. 335-ben III. Alexandrosz néven mint Makedónia királya hadjáratot vezetett északi szomszédai s az illírek ellen, hogy biztosítsa hátát keleti hadjárata idejére. Közben a görög városállamokban elterjedt a hír, hogy elesett. Erre újabb felkelések törtek ki. Nagy Sándor azonban tíz nap alatt a helyszínen termett, elfoglalta s lerombolta Thébait, a mozgalom központját; csak a költő Pindarosz egykori házát s a város szentélyeit kímélte meg. Érthető, hiszen a perzsák elleni hadjáratot is azzal indokolták, hogy meg kell torolni a görög templomok hajdani meggyalázását...

A hadjáratot i. e. 334-ben indította meg harmincezer gyalogos és ötezer lovas élén. Elkísérték útjára Philipposz tapasztalt hadvezérei, a makedón arisztokrata ifjúság legkiválóbbjai is, így Parmenión, Perdikkasz, Kleitosz, Ptolemaiosz, Antigonosz és mások. A makedón hegemónia biztosítására a család régi bizalmasa, Antipatrosz maradt otthon. Nagy Sándor átkelve Kisázsiába,

Ilionban áldozatot mutatott be eszményképének, Akhilleusznak sírjánál. Az első összecsapás III. Dareiosz Kodomannosz (i. e. 336-330) hadaival még a 334. év folyamán megtörtént. A phrügiai Granikosz folyónál lovascsatában győzelmet aratott a perzsa erők felett, s megsemmisítette azok legütőképesebb egységét, a tapasztalt Mennem vezette húszezer főnyi görög emigráns sereget. A telet Gordionban tölti Nagy Sándor, s 333 tavaszán itt gyülekezik a sereg a Szíria elleni hadjáratra.

(M. E.)

III. KÖNYV

Nagy Sándor pénzt adott Kleandrosznak, és a Peloponnészoszra küldte, hogy katonákat toborozzon, majd miután Lükiában és Pamphüliában elvégezte tennivalóit, hadával Kelainai városába vonult. Akkoriban átszelte a várost a Marszüasz folyó, melyet a görögök mesés versekben magasztaltak. A hegyormon ered, és harsogva zuhog alá a mélységből felmeredő sziklára, majd kiterebélyesedve a környező mezőket öntözi. Vize mindvégig kristálytisztán, más vizekkel nem vegyülve folydogál. Színe olyan, mint a szélcsendes tengeré, így költői képzelgések forrása lett: az a mesebeszéd járta, hogy a nimfák beleszerettek a folyóba, és ezért tanyát ütöttek a sziklán. Egyébiránt, amíg a városfalak között folyik, megőrzi eredeti nevét, de amint kikanyarog a sáncok közül, és felduzzadt habjai szilaj abban hömpölyögnek tova, már Lükosznak nevezik.

Nagy Sándor tehát bevonult a városba, melyet polgárai sorsára hagytak. Elhatározta, hogy megostromolja a várat, ahová a városlakók menekültek. De előbb hírvivőt küldött azzal az üzenettel: adják meg magukat, különben a kínok-kínja vár rájuk. Azok a hegytetőn álló, irdatlan magasra épített bástyához vezették a hírvivőt, és felszólították, nézze meg, mily égbe nyúló, aztán vigye hírül urának: a védelmezők más mértékkel mérik az erődítményt, mint ő; tudják, hogy

ostrommal nem veszi be várukat, de ha minden kötél szakad, akár meg is halnak igaz ügyükért. Amint azonban látták, hogy a várat ostromgyűrű zárja körül, és napról napra jobban szorul a hurok a nyakukon, hatvannapi fegyverszünetet kötöttek, és megígérték, hogy feladják a várost, ha Dareiosz nem küld felmentő sereget. Mivel semmiféle segítség nem érkezett, a kitűzött napon megadták magukat a királynak.

Ezek után követek jöttek Athénból azzal a kéréssel, hogy adják ki nekik a Granikosz folyónál ejtett hadifoglyokat. Nagy Sándor megígérte, hogy a perzsa hadjárat befejeztével nemcsak ezeket, de a többi görögöt is hazaengedi. Egyébként, amint megtudta, hogy Dareiosz még mindig nem kelt át az Euphratészen, fenyegetésül mindenünnen összevonta csapatait, hogy teljes haderejével kezdhesse meg a vészterhes háborút.

Phrügiában, ahol átvonult seregével, sűrűbben sorakoztak a falvak, mint a városok. Akkoriban fennállt még Midasz egykor híres királyi palotája. Gordion e város neve, melyet átszel a Szangariosz folyó. A város egyenlő távolságra fekszik a Fekete-tengertől és a Kilikai-tengertől. Közismerten e kettő között húzódik Ázsia legkeskenyebb földcsíkja, a két tenger itt szűk földszorossá zsugorítja a szárazföldet. Összefügg ugyan a kontinenssel, mégis nagyrészt víz öleli körül, s így szigetnek látszik. Ha nem húzódna itt válaszfalként e keskeny földszoros, egymásba ömlene a két tenger.

Nagy Sándor, amint hatalmába kerítette a várost, bevonult a főisten templomába. Itt szemébe ötlött egy szekér, melyet köztudomás szerint Gordiosz, Midasz atyja használt egykor. A szekér faragása szemernyit sem különbözött az olcsóbbfajta, széltében-hosszában elterjedt szekerekétől. De szembetűnő volt rajta a számtalan, egymásba gabalyodott, rejtélyesen összebogozott csomóval befont járom. Amikor a városlakók elbeszélték, hogy a jóshely jövendölése szerint az lesz Ázsia ura, aki megoldozza a kibogozhatatlan köteléket. Nagy Sándort heves sóvárgás fogta el, hogy teljesítse a jóslatot. A királyt phrügiaiak és makedónok tömege vette körül: az előbbiek feszülten várakoztak, az utóbbiak izgatottan bizakodtak a király vakmerőségében. A gyeplőszíj ugyanis oly sűrűn össze volt bogozva, hogy hiába törték a fejüket, hiába nézegették, nem tudták kisütni, hol kezdődik és hol végződik a csomózás. Nagy Sándor nekiveselkedett, hogy kibogozza, de némi aggodalom élt benne, nehogy baljós előjellé váljék meddő vállalkozása. Sokáig hasztalan viaskodott a rejtett csomókkal, végül kijelentette:

– Nem számít, hogyan bomlanak szét!

És kardjával széjjelszabdalva minden egyes gyeplőszárat, vagy kijátszotta a jóslatot, vagy beteljesítette.

Ezek után elhatározta, hogy bárhol éri, rajtaüt Dareioszon, mert így biztosithatja magát a hátbatámadástól. Ezért Amphotéroszt a Helleszpontosz partjainál összegyűlt hajóhad élére állította, Hegelokhoszra pedig a szárazföldi seregeket bízta, hogy elkergessék a Leszboszt, Khiószt és Koószt megszálló ellenséges helyőrséget. Ötszáz talentumot utalt ki nekik a hadviselés céljaira, Antipatrosznak és a görög városok védelmezőinek pedig hatszáz talentumot küldött. Szövetségeseitől, egyezségük értelmében, hajókat követelt a Helleszpontosz védelmére. Akkor ugyanis még nem volt tudomása Memnón haláláról, aki tengersok gondot okozott neki; nagyon jól tudta, hogy játszva elérhet mindent, ha Memnón nem mozdul.

És máris Anküra városába érkezett, ahol számba vette a sereget, majd Paphlagóniába vonult. Ezen a környéken éltek a henetusok, akiktől egyesek szerint a venetusok eredtek. Az egész vidék meghódolt a királynak; túszokat adtak, így nem kellett hadisarcot fizetniök, hiszen még a perzsáknak sem adóztak. Nagy Sándor Kalászt állította a tartomány élére, ő maga pedig Makedóniából nemrég érkezett hadakkal Kappadókia felé vette útját.

Dareiosz azonban, amint hírül vette Memnón halálát, méltán megrémült. Mivel minden reménye füstbe ment, elhatározta, hogy maga vívja meg a döntő csatát. Hadvezérei tetteit semmibe vette, úgy vélekedett, hogy legtöbbjükből hiányzik a hozzáértés, és mindegyiket cserbenhagyta a hadiszerencse. Ezért tábort ütött Babilon mellett, s hogy katonáiban felszítsa a harci kedvet, felvonultatta összes harcosát, hogy szemtől szembe lássák egymást; tízezer fegyverest befogadó földsáncot építettek, és Xerxész példájára hadseregszámlálást tartott. A számba vett csapatok napkeltétől késő éjszakáig özönlöttek a körülsáncolt területre, majd miután kivonultak onnan, megszállták Mezopotámia síkságait. A lovasok és gyalogosok megszámlálhatatlan tömege csaknem nagyobbnak látszott, mint amekkora a valóságban volt. Százezer perzsa volt köztűk, ebből harmincezer lovas. A médek tízezer főnyi lovasságot és ötvenezer főnyi gyalogságot számláltak. Kétélű csatabárddal és könnyű pajzzsal felfegyverzett kétezer barkanosz lovas katona is volt közöttük. Pajzsuk szerfölött hasonlított a cetrához. A lovasságot tízezer főnyi gyaloghad követte hasonló fegyverzetben. Az arméniaiak negyvenezer gyalogost küldtek, s ezekhez hétezer lovas csatlakozott. A hürkánoszok hatezer kitűnő lovast toboroztak – e néptörzsek fiai mind kitűnő lovasok –, seregüket ezer tapur lovas egészítette ki. A debrixek negyvenezer gyalogost fegyvereztek föl; a legtöbbnek réz- vagy vashegyű lándzsája volt, némelyiknek tűzben edzett fadárdája. Őket is kétezer lovas kisérte, törzsük fiai. A Kaspi-tenger partjáról nyolcezer főnyi gyaloghad érkezett és kétszáz lovas. Velük tartott még néhány egyéb, ismeretlen nemzetségbeli is, akik kétezer gyalogost és kétannyi lovas

katonát szereltek fel. E haderőhöz még harmincezer virulóan fiatal görög zsoldoskatona csatlakozott. A sietség miatt ugyanis már nem tudták fegyverbe szólítani a baktriaiakat, a szogdokat, az indusokat és a Bíbor-tenger mentén tanyázó többi néptörzset, akiknek a nevét a perzsák sem ismerték.

Annyi katonája volt már Dareiosznak, mint égen a csillag. Széles örömmel szemlélte az egybegyűlt nagy sereget, s amikor bíborviselő udvari emberei szokásos hízelgésétől vérmes reményei ébredtek, Kharidémoszhoz fordult, a tapasztalt athéni hadfihoz – aki számkivetése miatt Nagy Sándor ellensége volt, mivel az ő parancsára száműzték Athénból –, és faggatni kezdte, véleménye szerint elegendő lesz-e ennyi felkészülés ahhoz, hogy letiporják az ellenséget. Kharidémosz azonban, mit sem törődve saját helyzetével és a király gőgjével, így válaszolt:

– Talán nem szívesen hallod az igazságot, de ha most nem mondom ki, később már hiába hangoztatnám. Ez az állig felfegyverzett had, melyet egész Kelet valamennyi népfajából toboroztál össze, és szakítottál ki otthonából, roppant tömegével elrémítheti a szomszédos országokat; bíborral és arannyal pompázik, gazdag fegyverzete csillog-villog; aki nem látta a két szemével, el sem tudja képzelni. De a féktelenül vad és cicomátlan makedón sereg pajzsai és lándzsái mögött ék alakú csatarend és tömör derékhad rejtőzik. Ők phalanxnak mondják a szilárd gyalogsági csatarendet, amelyben férfi férfi ellen, fegyver fegyver ellen öklei. Megtanulták, hogy adott jelre, csatarendben azonnal kövessék a hadijelvényeket. A parancsnak mind engedelmeskednek. A közkatonák éppen úgy tudják, hogyan kell megrohanni vagy bekeríteni az ellenfelet, szárnyvonalba fejlődni, harcmodort változtatni, mint a vezérek. És azt ne hidd, hogy aranyra-ezüstre éhesek! Mindig a szegénységre épült vasfegyelem kormányozza őket. Az elcsigázott katonák a földön hálnak, s a harc közben harácsolt eledellel beérik, álmukat szűkebbre szabják az éjszakánál. A thesszáliai lovasságot, az akarnánokat és az aitóliszieket, e verhetetlen csapatokat parittyákkal meg tűzben edzett dárdákkal talán vissza tudod szorítani, de itt egyenrangú haderőre van szükséged. Toborozz segélycsapatokat. Azon a földön kell keresned a segítséget, mely őket szülte; küldj aranyat-ezüstöt, toborozz zsoldoshadat.

Dareiosz alapjában véve jámbor természet volt, és hajlott a jó szóra, csakhogy a szerencse sokszor az emberi természetet is megrontja. Ő sem bírta hallani az igazságot, ezért megparancsolta, hurcolják vesztőhelyre a vendéget, aki egykor oltalmát kérte – és éppen akkor, amikor ily üdvös tanácsokat kapott tőle. Ám az athéni most is méltó volt szabad születéséhez, és így szólt:

– Van, aki bosszút áll majd halálomért. Megveted jó tanácsomat, ezért éppen az sújt le rád, aki ellen feltüzeltelek. Téged pedig, zsarnok

köpenyforgató, emlegetni fog az utókor, mondván: így vetkezik ki a szerencséjétől elvakult ember még a természetéből is.

Alighogy kimondta e szavakat, Dareiosz parancsára a szolgák torkát metszették. A király azonban később megbánta tettét, elismerte, hogy Kharidémosz igazat beszélt, és tisztességgel eltemettette.

Thümondasz, Mentor fia, fáradhatatlan ifjú harcos volt. A király parancsára ő vette át Pharnabadzosztól a parancsnokságot az idegen csapatok fölött; a király bennük bízott a legjobban, erősen számított harci vitézkedésükre. Pharnabadzoszra a fővezéri tisztséget bízta, melyet korábban Memnónnak adományozott.

Az égető gondok már annyira gyötörték a királyt, hogy még álmában is rémlátások kínozták, melyeket vagy az aggodalom, vagy látnoki lelkének sejtelmei vetítettek elé. Azt álmodta, hogy Nagy Sándor tábora lobogó tűzfényben tündököl, majd kisvártatva elé vezetik az uralkodót, ugyanabban a köntösben, amelyben őt, Dareioszt, királlyá választották. Aztán Babilonon át nyargalásznak, s a makedón király lovastul egyszeriben eltűnik a szeme elől. Különféle álomfejtéseikkel a jósok is megsokszorozták gondját. Egyesek örvendetesnek mondták az álmot, hiszen lángokban állt az ellenséges tábor, és Nagy Sándor, királyi köntösét levetve, a perzsák köznapi viseletében járult Dareiosz elé. Mások nem így vélekedtek; azt jósolgatták, hogy a makedón tábor tűzfénye Nagy Sándor tündöklését hirdeti, tehát napnál világosabb, hogy a sors Ázsia urává teszi őt, mivel Dareiosz is ugyanazt az öltözetet viselte, amikor királlyá választották. S a zaklatott képzelet szokás szerint a többi, elévült jóslatot is felidézte. Eszükbe jutott, hogy Dareiosz uralkodása kezdetén elrendelte: a perzsa kardhüvelyeket alakítsák át a görögöknél használatosak mintájára, s a khaldeusz jósok akkor nyomban kifejtették, hogy azok uralkodnak majd a perzsák fölött, akiknek a fegyvereit lemásolták. Dareiosz egyebekben szerfelett megörült a jósok magyarázatainak, melyeket közhírré is tétetett, s az álmában felködlött látomásnak, és elrendelte, hogy tábora vonuljon az Euphratész mellé.

Ősi hagyomány a perzsáknál, hogy csak napkelte után kelnek útra. Amikor már teljesen megvirradt, kürtjel harsant a királyi sátorból. A sátor tetején, ahol mindenki jól láthatta, a kristályüvegen át feltündökölt a nap képe. A menetoszlop így alakult: ezüst oltárokon elöl vitték a tüzet, mely a perzsák szemében szent és örök. Mellette mágusok ősi himnuszt zengtek. A mágusokat háromszázhatvanöt, bíborköpenybe öltözött ifjú kísérte, a kerek esztendő napjainak száma szerint, mert a perzsák is ugyanennyi napra osztották föl az évet. Mögöttük fehér paripák vontatták a főisten szent szekerét, őket a Nap lovának mondott óriási mén követte. A vezérlovakat arányló gallyak és fehér takarók díszítették. Nem messze mögöttük tíz gazdag arany- és

ezüstveretű kocsi gördült, utánuk tizenkét néptörzs egy-egy lovasa léptetett más-más fegyverzetben és sajátos viseletben. Szorosan mögöttük haladtak, mintegy tízezren, azok, akiket a perzsák *halhatatlanok*-nak neveznek. Senki sem pávaskodott közülük gazdagabb cicomájú barbár köntösökben; ki aranyláncot, ki aranyhímes ruhát és drágakövekkel ékes tunikát viselt. Valamicskével mögöttük vonult a *király rokonai*-nak nevezett tizenötezer ember. Ez a szinte nőiesen felpiperézett tömeg inkább pompájával, mint díszes fegyverzetével szúrt szemet. A szorosan nyomukban menetelő csapat, a *dorűphorosz*-ok, királyi köntösükben az uralkodó kocsija előtt jártak, amely a nép fölé magasló Dareioszt vitte. A kocsi két oldalát az istenek aranyból és ezüstből vert képmásai díszítették, a csillogó-villogó drágakövekkel ékes járomból a két ősatya rőf nagyságú aranyszobra emelkedett fel. Az egyik Ninoszt, a másik Beloszt ábrázolta. Közöttük kiterjesztett szárnyú sast ábrázoló szent szobor díszelgett.

De a király öltözete mindezt a pompát felülmúlta: bíbortunikáját középütt beleszőtt fehér sávok tarkították; aranyhímes palástját csőrükkel összecsapó arany sólymok ékesítették; asszonyi módon arany övet csatolt derekára, melyen drágakövekkel cifrázott hüvelyben görbe szablya függött. A király fejékét, melyet a perzsák *cidaris*-nak neveztek, fehérrel kivarrt égszínkék szalag övezte. A kocsit tízezer lándzsás kísérte, ezüst cifrázatú lándzsát, arany hegyű nyilakat hordozva. A királyt legelőkelőbb rokonai követték jobbról és balról, mintegy kétszázan. A menetet harmincezer gyalogos zárta le, négyszáz királyi lovas kíséretében.

Egy stádiumnyira mögöttük Dareiosz anyja, Sziszigambisz utazott kocsiján, egy másikban a király hitvese ült. A királynékat asszonysereg kísérte lóháton. Nyomukban tizenöt *armamaxa* gördült a király gyerekeivel, a nevelőkkel és az eunuchok csoportjával, akiket e néptörzsek egy csöppet sem vetettek meg. Mögöttük Dareiosz háromszázhatvan ágyasa kocsizott, ők is pompás királyi köntösökben. Utánuk az uralkodó kincseit hordozó hatszáz öszvér és háromszáz teve haladt, nyilas őrség kíséretében. Szorosan e menet nyomában következtek a királyi rokonok és barátok hitvesei, a markotányosok és a tábori szolgák hada. Végezetül sereghajtónak könnyű fegyverzetű csapatok meneteltek, mindegyik a maga parancsnokával az élen.

Ezzel szemben a makedónok hada – ha szemügyre vette volna valaki – egész másképpen festett. A lovak és a férfiak nem aranyban, nem tarkabarka köntösökben tündököltek, hanem talpig vasban és ércben. Ez a hadsereg bármikor játszva letáborozott, és ismét fölkerekedett; sem tömege, sem málhái nem tették túlságosan nehézkessé. A katonák vezérüknek nemcsak jeladására, de puszta intésére is feszülten figyeltek. E sereg számára kis táborhely és kevés élelem is elegendő volt. Így aztán Nagy Sándornak mindig volt elég harcra kész katonája. Dareiosznak azonban, e tenger sokaság királyának, a szűk

csatatereken maroknyira kellett csökkentenie seregét, noha az ellenfelet éppen csekély száma miatt vetette meg.

Eközben Nagy Sándor Szabisztamenészt Kappadókia élére állította, majd teljes haderejével Kilikia felé indult, s a Kürosz táborának mondott vidékre érkezett. Itt volt Kürosz állandó állomáshelye, amikor Kroiszosz ellen Lídiába vezette hadait. E vidék ötven stádiumnyira van Kilikia bejáratától. A helybeli lakosság *Kapuk*-nak nevezi az emberi kéz emelte erődre emlékeztető roppant szűk hegyszorosokat. Ezért Arszamosz, Kilikia kormányzója, ismét fontolóra vette mindazt, amit a háború kitörésekor Memnón javasolt, és elhatározta, ha későn is, de valóra váltja az egykori üdvös tanácsot: tűzzel-vassal elpusztítja Kilikiát, hogy sivataggá tegye az ellenség előtt, tönkretesz mindent, aminek az hasznát vehetné, és ha már megvédeni nem tudta, puszta földet hagy maga után. Ám sokkal hasznosabb lett volna, ha erős őrséggel megszállja a szűk bejáratot, Kilikia kulcsát, és hatalmában tartja az út fölé alkalmas módon kihajló hegyfokot, ahonnan kockázat nélkül visszaverheti vagy leterítheti a közelgő ellenséget. Ehelyett mindössze maroknyi őrséget hagyott hátra a hegyi ösvények védelmére, ő maga pedig visszavonult, és elpusztította azt a földet, melyet meg kellett volna mentenie a pusztítástól. Ezért a hátrahagyottak, abban a hiszemben, hogy elárulták őket, az ellenségnek színét sem akarták látni, noha a helyet kevesebb ember is megvédhette volna.

Kilikiát ugyanis körös-körül szakadékos, meredek hegylánc övezi, a tengerparton kezdődik, mintegy ívben görbülve öblöt alkot, majd másik nyúlványa lekanyarodik az átellenes partra. E hegygerincen, ott, ahol a legmélyebben nyúlik a tengerbe, három meredek és roppant szűk ösvény kanyarog, s az egyik Kilikiába vezet. Az ország tengerparti síkságát számos folyó szeli át; itt folydogál a híres Püramosz és a Küdnosz is, A Küdnosz nem bővizűségéről nevezetes, hanem áttetsző habjairól. Amint forrásából kibuggyan, enyhe sodrással csordogál tiszta medrében, s nem zuhognak bele hegyi patakok, hogy szelíden hömpölygő vizét felzavarják. Ezért kristálytiszta és jéghideg marad, tükrét festői szépségű partvidék árnyékolja be véges-végig, és éppoly áttetszően ömlik a tengerbe, ahogy forrásából előtört. Sok, versben is megénekelt nevezetességet emésztett föl ezen a vidéken a múló idő: errefelé mutogatták Lürnészosz és Thébé városok helyét, Tüphón barlangját, Korükosz sáfránytermő ligetét, s a többi nevezetességet, melyeknek csak a híre maradt fenn.

Nagy Sándor áthatolt a *Kapuk*-nak nevezett hegyszoroson. Majd megszemlélte a terepet, és mint mondják, szerfölött elcsodálkozott szerencséjén; bevallotta, hogy útközben elboríthatták volna őket kőgörgetegekkel, ha akad, aki rájuk zúdítsa. Az úton alig fért el négy

fegyveres, a hegyhát fenyegetőn magaslott a nemcsak szűk, de sokszor meredek ösvény fölött, melyet sűrűn keresztül-kasul szeltek a hegy lábában eredő források. Mindazonáltal azt a parancsot adta a könnyű fegyverzetű thrákoknak, hogy a had előtt járva kutassák át az ösvényeket, nehogy a lappangó ellenség rátörjön a behatoló seregre. Az íjász osztagok is megszállták a hegyszorost; íjukat harcra készen felvonták, mert úgy szólt a parancs, hogy ne vonuljanak tovább az ösvényen, hanem ott szálljanak harcba.

Így érkezett a sereg Tarszosz városához, melyet nemrég gyújtottak fel a perzsák, nehogy az ellenség behatoljon a gazdag erődítménybe. Nagy Sándor azonban Parmeniónt egy könnyű fegyverzetű csapattal előreküldte a tűzvész elfojtására, s amint megtudta, hogy katonái láttára a barbárok megfutamodtak, bevonult az általa megmentett városba.

A városon az imént említett Küdnosz folyik keresztül. Akkoriban nyár volt, s ilyenkor a nap tüze égetőbben perzseli Kilikiát, mint bármely más partvidéket. Éppen a legforróbb napszak köszöntött be. A por- és verítéklepte királyt csalogatta a folyóvíz, hogy még áthevült testét megmártsa benne. Levetette hát köntösét az egész sereg szeme láttára – úgy vélte, díszére válik majd, ha megmutatja katonáinak, mily igénytelen és egyszerű testápolással beéri – a folyóba ereszkedett. De alighogy a vízbe lépett, tagjait egyszeriben reszketés és merevgörcs kerítette hatalmába, majd elsápadt, és szinte egész testéből elszállt az élet melege. Szolgái kezénél fogva vonszolták ki a vízből a félholtnak tetsző, csaknem eszméletlen királyt, és sátrába vitték.

A táborban óriási zűrzavar és már-már gyászos siralom támadt. Zokogva jajgattak, hogy minden idők és korok legdicsőbb királyát sikere és diadala teljében nem is csatatéren, az ellenség fegyverével ragadja el a halál, hanem akkor, amikor testét megmártja a folyóvízben. Most aztán Dareiosz lesz a győztes, pedig meg sem pillantotta még ellenfelét. Nekik meg vissza kell hódítaniuk azokat a területeket, ahol egyszer már diadalmasan átvonultak, s ahol mindent letaroltak vagy ők maguk, vagy az ellenség. S amíg a sivár pusztaságokon keresztülvergődnek, leterítheti őket az éhség és a nélkülözés, még akkor is, ha senkinek sem jutna eszébe üldözni őket. Ki ad parancsot a visszavonulásra? Ki merészelne Nagy Sándor helyébe lépni? S ha menekülve elvergődnek a Helleszpontoszig, ki teremti elő a hajóhadat, mellyel átkelhetnek? Aztán újból a király felé fordult részvétük. A maguk baját feledve azon siránkoztak, hogy ifjúkora virágában, tehetsége teljében szakítja ki soraikból, ragadja el a halál királyukat és fegyvertársukat.

A király most már könnyebben lélegzett, kinyitotta a szemét, s amint lassacskán eszméletre tért, felismerte körülötte álló barátait. A láz rohamának enyhülése már abból is kitűnt, hogy a beteg ráeszmélt a veszedelem nagyságára. De a lelki gyötrelem újból megsanyargatta testét, amikor hírét vette, hogy Dareiosz öt napon belül Kilikiába

érkezik. Gúzsba kötözve kerül tehát Dareiosz markába, s a fényes győzelem kisiklik kezéből, sötét és dicstelen halállal kell kimúlnia sátrában, panaszolta.

Majd egybehívta barátait és orvosait, s így szólt: – Látjátok, sorsom mily döntő pillanatában ragadott torkon a végzet. Úgy rémlik, mintha hallanám az ellenséges fegyverek csörgését és jómagamat, aki megindítottam e háborút máris elszólít innen a halál. Dareiosz tehát, amikor megírta fennhéjázó levelét előre számított balsorsomra; rosszul számított, ha felépülök, ahogy magam is szeretném. Helyzetem nem tűri sem a lassan ható orvosszereket, sem a tutyimutyi orvosokat. Jobb, ha tüstént meghalok, semmint, hogy sokára épüljek föl. Ezért, ha van az orvosoknak valamicske hatalmuk és tudományuk, akkor tudják meg, hogy nem annyira a halál, mint inkább a háború ellen követelek orvosságot.

Valamennyiükben súlyos aggodalmat keltett Nagy Sándor meggondolatlan vakmerősége. Ki-ki könyörgőre fogta tehát a dolgot: ne tetézze a bajt kapkodásával, inkább vesse alá magát az orvoslók hatalmának. Az ismeretlen gyógyszerek méltán gyanúsak a szemükben, hiszen az ellenség lekenyerezhet valakit még a király közvetlen környezetéből is, hogy vesztére törjön. Valóban, Dareiosz már közhírré tette, hogy ezer talentum üti a markát annak, aki elteszi láb alól Nagy Sándort. Ezért úgy vélekedtek, hogy senki sem merészel olyasfajta orvosszerrel kísérletezni, mely újdonságánál fogva gyanút ébreszthetne.

A király kíséretében levő nevezetes makedón orvosok között volt az akarnán Philipposz, a király odaadó híve, aki Nagy Sándorban nemcsak az uralkodót szerette páratlan gyöngédséggel – gyerekkorában nevelője és egészségének őre is volt –, hanem a maga neveltjét is. Ez az orvos megígérte, hogy olyan orvosságot ad, mely nem gyorsan, de annál biztosabban hat, és hogy a betegség heves rohamait e gyógyító itallal csillapítja. Senki sem örült ennek az ígéretnek, csak a király – akinek az életébe kerülhetett volna –, mert örömest eltűrt akármit, csak a huzavonát nem. Szeme előtt sorakoztak a fegyverek és a hadak, s ő úgy vélte, már akkor is győzni fog, ha legalább a hadi jelvények elé állhat. Azt is zokon vette, hogy az orvos rendeletére csak három nap múlva ihat a gyógyitalból.

Időközben levelet kapott Parmenióntól, leghívebb bíborviselőjétől, aki óva intette: ne bízza életét Philipposzra, mert Dareiosz ezer talentummal megvesztegette, ráadásul azzal kecsegteti, hogy a húgát nőül adja hozzá. A levél erős háborgást keltett Nagy Sándorban, és titkon meghányta-vetette mindazt, amit egyfelől a rettegés, másfelől a remény keltett benne. „Mégis megigyam? Akkor, ha mérget csempésztek bele, legalább kiderül, hogy akármi történt, méltán esett meg velem. Kétségbe vonjam az orvos hűségét? Vagy eltűrjem, hogy a

saját sátramban tegyenek el láb alól? De inkább pusztuljak másvalaki hitványsága miatt, mint ennen gyávaságomért." Hosszasan tépelődött, végezetül, senkinek se kötve az orrára az írás tartalmát, gyűrűjével lepecsételte a levelet, és párnája alá rejtette, amelyen nyugodott.

Két nap múlt el efféle tépelődések között, végre felvirradt az orvos által kitűzött nap. Philipposz belépett, kezében a serleggel, amelyben feloldotta az orvosságot. Nagy Sándor, amint megpillantotta, felült ágyában, és Parmenión levelét bal kezében tartva átvette a serleget, és rettegés nélkül kiürítette. Aztán megparancsolta Philipposznak, olvassa el a levelet, közben le nem vette róla a tekintetét, remélve, hogy fölfedezheti arcán a bűntudat jeleit. Az orvoson, amint átböngészte az írást, inkább felháborodás tükröződött, mint riadalom. Majd az ágy elé vetette köpenyegét meg a levelet, és így szólt:

– Királyom, mindenkor tőled függött az életem, de úgy gondolom, most valóban csak szent és tiszteletre méltó szavad dönt sorsomról. A gyilkosság vádját, amellyel illettek, lemossa majd gyógyulásod; s ha majd megmentettelek, te is megkíméled életemet. Esdve kérlek: tűrd el, hogy az orvosság átjárja ereidet. Nyugodjon meg lelked egy kissé, mert bizonyára hűséges, de vakbuzgó barátaid erősen felkavarták rosszkor támadt aggodalmukkal.

Ez a beszéd nemcsak megnyugtatta a királyt, de föl is vidította, és eltöltötte jó reménnyel, így szólt tehát:

– Philipposz, ha az istenek megengedték volna neked, hogy lelkemet kedved szerint próbára tedd, bizonyára más módszert választottál volna; pedig ennél biztosabbat, mint amivel most próbára tetted, aligha kívánhatnál. Elolvastam a levelet, mégis kiittam kotyvalékodat, s most hidd meg, nem kevésbé aggódom a te hűségedért, mint a magam egészségéért.

Így szólva, jobbját nyújtotta Philipposznak.

Az orvosság egyébként oly erős hatású volt, hogy az elkövetkező események mintegy alátámasztották Parmenión vádaskodását. A király szaggatottan, kínosan lélegzett, de Philipposz egyetlen gyógymódot sem mulasztott el: meleg borogatást rakosgatott a betegre, és majd étkekkel, majd illatozó borokkal élesztgette az aléldozót. S amint észrevette, hogy a király eszméletre tér, szüntelenül hol anyját, nővéreit, hol a küszöbönálló fényes győzelmet emlegette előtte. Nagy Sándornak, amint az orvosság szétáradt ereiben, és lassanként egész testében érezte gyógyító hatását, előbb a lelke, aztán minden tagja visszanyerte életerejét, hamarabb, mint remélték.

Imigyen meggyógyulva, harmadnap megjelent katonái előtt. A sereg a királyra sem tekintett forróbb lelkesedéssel, mint Philipposzra; a jobbját szorongatták, s úgy hálálkodtak, mint valami segítő istenségnek. Szinte el sem mondható, hogy e nemzet, amellyel veleszületett a királytisztelet, mily odaadón bámulta, mily lángolón szerette különösen ezt a királyát. Szentül hitték, hogy semmiféle

vállalkozásba sem fog az istenek segítsége nélkül, mert akit mindenütt nyomon kísér a szerencse, annak még a meggondolatlanság is dicsőségére válik. Korát tekintve még aligha érett meg ily hatalmas vállalkozásokra, de rövid életének tettei így is dicsőségére váltak. S az afféle dolgok, amiket a legtöbben kutyába se vesznek, igencsak becsesek a katonanép szemében: velük versengve űzte a testgyakorlatokat, öltözete és viselkedése alig különbözött a közemberétől, és katonásan szilaj volt. Akár természeti adottságából, akár műveltségéből fakadt mindez, egyaránt szeretetet és becsülést hozott számára.

Dareiosz, amint értesült Nagy Sándor betegségéről, oly sebesen, ahogyan csak nehézkes hadától kitelt, az Euphratészhez igyekezett. Hidakat vertek a folyón, öt nap alatt átvitte seregét, és sietve megindult, hogy elfoglalja Kilikiát. Nagy Sándor pedig, mihelyt visszanyerte testi erejét, máris Szólinál termett. Bevette a várost, kétszáz talentum adót vetett ki rá büntetés címén, majd katonai helyőrséget telepített a várba. Azután, beváltva gyógyulásáért tett fogadalmát, versenyjátékokat és pihenőt rendelt el, és nagy önbizalommal fitogtatta, mennyire megveti a barbárokat. Az ünnepi játékokat Aszklépiosz és Minerva tiszteletére rendezte, s amint éppen a látványban gyönyörködött, örömhír érkezett Halikarnasszoszból; az ütközetben katonái győzelmet arattak a perzsák fölött; Mündosz és Kaunosz lakossága s a környékbeliek java része is meghódolt hatalmának.

Ezért az ünnepségek befejeztével tábort bontottak, hidat verve átkeltek a Püramosz folyón, Mallosz városa alá vonultak, majd kétnapi meneteléssel elértek Kasztabalon erődjéhez. Itt Parmenión sietett a király elé. Őt azért küldte előre, hogy kifürkéssze, a hegyszoros mely ösvényein keresztül lehet behatolni az Isszosz nevezetű városba. Parmenión megszállta az ösvény legszűkebb szakaszát, ahová csekély számú őrséget állított, majd bevette Isszoszt, melyet szintén sorsára hagytak a barbárok. Azután tovább vonult, a hegyvidék belsejében tanyázó seregeket kifüstölte, és minden pontot helyőrséggel biztosított. Végül, mint az imént mondottuk, megszállta az utat, s most mint győztes hadvezér, s egyben hírnök járult elébe. Ekkor a király is Isszoszba vezette seregét. Itt haditanácsot tartottak, vajon tovább vonuljanak-e, vagy inkább bevárják a friss haderőt, amelyről tudják, hogy már elindult Makedóniából. Parmenión kijelentette, hogy szerinte nincs ennél alkalmasabb hely az ütközetre; itt egyenlő számú seregekkel néz farkasszemet a két király, mert a szűk ösvényen nem fér el nagyobb embertömeg. Nekik maguknak kerülniük kell a síkságot, a szabad mezőket, ahol bekeríthetnék, vagy két oldalról rájuk törve letiporhatnák őket. Félő, hogy nem is az ellenség vitézsége, hanem pusztán saját kimerültségük győzné le a

makedónokat; a friss perzsa haderők, ha tágasabb csatarendben állhatnak fel, szakadatlanul rohamoznák őket. Az üdvös tanács érveit hamar elfogadták, és Nagy Sándor úgy döntött, hogy a hegyszoros szűk Ösvényén várják be az ellenséget.

Szolgált a király seregében egy Sziszinész nevű perzsa, akit Egyiptom helytartója küldött egykor Philipposzhoz. Itt megajándékozták és nagy megbecsülésben részesítették, így az idegen országbeli életért elszakadt szülőhazájától. Később Ázsiába is követte Nagy Sándort, és leghívebb barátai közé tartozott. Egyszer egy krétai katona gyűrűvel lepecsételt levelet adott át neki, melynek pecsétje teljességgel ismeretlen volt. A levélben Nabardzanész, Dareiosz hadvezére, arra biztatta Sziszinészt, vigyen véghez valami hőstettet, nemességéhez és vitézségéhez méltót, amelyet majd Dareiosz király is nagyra becsülne. Az ártatlan Sziszinész többször is át akarta adni a levelet Nagy Sándornak, de látva, mennyire lekötik a királyt a háborús gondok és előkészületek, alkalmas időpontra várt, s ezzel tápot adott mindenféle gyanúnak, mintha valami gonoszát forralna. Mert a levél, mielőtt a címzett megkapta volna. Nagy Sándor kezébe került, aki elolvasta, majd egy ismeretlen gyűrűvel lepecsételte, és megparancsolta, adják át Sziszinésznek; így akarta kipuhatolni a barbár hűségét. De mert Sziszinész napokig nem járult a király elé, úgy tetszett, gonosz szándékkal rejtegeti a levelet. Ezért egy csatában, kétségtelenül a király parancsára, a krétaiak eltették láb alól.

A görög zsoldoshad, melyet Tümondasz szerzett Pharnabadzosztól – ez volt a király legfőbb és szinte egyetlen reménysége –, végre megérkezett Dareioszhoz. A katonák nyomatékosan azt tanácsolták, hogy vonuljon vissza, és szállja meg újra Mezopotámia tágas rónáit. Ha rossznak tartja a javaslatot, legalább ossza meg a töméntelen sokaságot, és ne hagyja, hogy a balszerencse egy csapásra elpusztítsa a birodalom teljes haderejét A tanács nem tetszett a királynak sem, még kevésbé a biborviselőknek. Úgy vélték, a görögök pénzen megvásárolható, kétes hűsége árulással fenyeget. A haderőt csak azért szeretnék megosztani, hogy szertecsavarogva elárulhassák Nagy Sándornak a rájuk bízott feladatokat. A legokosabb volna, ha körülzárná őket az egész hadi nép, és nyílzáport zúdítana rájuk, bizonyságot téve, hogy nem marad megtorlatlanul a hitszegés. Ám a jámbor és szelíd Dareiosz kijelentette: nem követ el olyan gaztettet, hogy a tulajdon királyi szavára elszegődött, tulajdon katonáit lemészároltassa. Ugyan melyik idegen nemzet bízná rá a sorsát a jövőben, ha ennyi katona vérével mocskolná be kezét? Senki ne lakoljon a fejével holmi ostoba javaslatért; mert ha ily veszedelmes a

tanácsadás, végül senki nem lesz, aki tanácsot merne adni. Hiszen ők maguk is nap mint nap hivatalosak hozzá megbeszélésre, és ki is fejtik különféle véleményüket, de ő, a király, mégsem tartja hűségesebbnek azt, aki okosabb tanácsot ad.

Így hát megüzente a görögöknek: köszöni ugyan szíves jóindulatukat, mindazonáltal, ha visszavonulna, kétségtelenül az ellenség kezére adná birodalmát. A harcban a jó hírnévtől függ a siker, s aki visszavonul, azt megfutamodónak nézik. Annak pedig semmi értelme, hogy elnyújtsa a háborút, hiszen úgysem akadna elegendő élelem ily roppant sokaság számára ezen a hol perzsa, hol ellenséges katonaság pusztította sivár vidéken, különösen most, hogy küszöbön a tél. De különben sem aprózhatja föl seregét, mert tartja az ősi szokást, amely szerint a perzsák mindenkor teljes haderejükkel vonulnak döntő ütközetbe. És lám, a korábban rettegett király, akit az ő, Dareiosz távolléte oktalan elbizakodottságra ragadott, most, hogy megszimatolta közeledtét, már nem olyan vakmerő, óvatosan elrejtőzött a szűk hegyszorosokban, akár a nyomorult vadállatok, melyek a léptek zajára erdei odvaikba bújnak. S most betegséget színlelve még saját katonáit is orruknál fogva vezeti. De ő, Dareiosz, nem tűri többé, hogy a makedón király megfutamodjon az ütközet elől; abban az odúban pusztítja el a tétovázókat, ahová gyáván behúzódtak.

Ám e hetvenkedő szavakban kevés volt a valóság. Különben is egész vagyonát és legértékesebb kincseit csekély katonai fedezettel a szíriai Damaszkuszba irányította, hátramaradt csapatait pedig Kilikiába vezette. Ősi szokás szerint a király hitvese és anyja is követte a sereget. Hajadon lányai, kiskorú fiával együtt, szintén elkísérték atyjukat.

Véletlenül ugyanazon az éjszakán érkezett Nagy Sándor a Szíriába vezető hegyszoroshoz, Dareiosz pedig ahhoz a helyhez, melyet Amanoszi Kapuknak neveznek. A perzsák foglyul ejtettek néhány sebesültet és beteget, akik nem tudták követni seregüket, és ebből arra következtettek, hogy a makedónok, feladva a már bevett Isszoszt, megfutamodtak. A dühtől tajtékzó bíborviselők bujtogatására barbár kegyetlenséggel megperzselték és levagdosták valamennyi fogoly kezét, majd Dareiosz megparancsolta: vezessék körül őket a táborban, hadd ismerjék meg haderejét, s ha már eléggé szemügyre vettek mindent, számoljanak be királyuknak a látottakról.

Ezután fölkerekedett a perzsa tábor, átkeltek a Pinarosz folyón, hogy a menekülőnek vélt ellenség hátába kerüljenek. A levagdaltkezűek azonban elvergődtek a makedónok táboráig, és hírül adták, hogy Dareiosz erőltetett menetben közeledik. Nem nagyon hittek nekik, ezért Nagy Sándor felderítőket küldött a tengermelléki vidékre, hogy kifürkésszék: maga Dareiosz vonul-e arrafelé, vagy csak egyik hadvezérének egységei keltik azt a látszatot, mintha az egész sereg közeledne. Mire azonban a felderítők visszatértek, a távolban már feltűnt a tenger sokaság. Majd körös-körül tüzek lobbantak fel a

mezőkön, mintha egyetlen lángtenger lobogna, mivel a rendezetlen tömeg, főként az igavonó barmok miatt, nagyobb térközökben ütötte fel sátrait. Ezért Nagy Sándor megparancsolta katonáinak, ott helyben táborozzanak le, és örvendezett, hogy szíve vágya szerint éppen a hegyszorosban vívhatják meg az ütközetet.

Egyébiránt, mint mindig, amikor elérkezik a döntő pillanat, a király önbizalma nyugtalanságra fordult. Éppen a jó szerencsétől rettegett, amely addig minden harci vállalkozásában elkísérte. Gondolatai a sors ajándékairól átszökkentek a szerencse forgandóságára, hiszen már csak egyetlen éjszaka választja el a sorsdöntő ütközettől. Újból eszébe villant, hogy a várható zsákmány nagyobb a veszedelemnél, s amennyire bizonytalan, hogy győz-e majd, annyira bizonyos, hogy mindenképpen tisztességgel és nagy dicsőséggel áldozza életét. Megparancsolta hát katonáinak, gyűjtsenek erőt, s a harmadik őrségváltásra fegyveresen sorakozzanak fel. Ő maga felment a magas hegyfokra, s a tengernyi fáklya világánál ősi szokás szerint áldozatot mutatott be a hely oltalmazó isteneinek. A katonák pedig, amint meghallották a megbeszélt harmadik kürtjelet, és elhangzott a parancsszó, menetelésre és harcra elszántan sietve útnak indultak, és virradatra elérték a hegyszorost, melyet meg kellett szállniuk.

A felderítők jelentették, hogy Dareiosz harminc stádiumnyi távolságra van tőlük. Ekkor Nagy Sándor megállást parancsolt a hadnak, majd maga is fölfegyverkezett, és csatarendbe állította seregét.

Dareiosznak a megrémült parasztok adták hírül az ellenség közeledtét. Ő azonban alig hitte, hogy az üldözött menekülők szembe mernek szállni vele. Nem kis félelem fogta el katonáit, mert inkább menetelésre, mint harcra készültek fel, és sebtében fegyvert ragadtak. Még nagyobb riadalmat keltett a szanaszét futkosok kapkodása, amint fegyverbe szólították harcostársaikat. Egyesek fölmásztak a hegyoromra, hogy megpillantsák az ellenség hadát, legtöbben lovukat kantározták fel. A széthúzó sereg, mely nem hallgatott egységes vezényszóra, összevissza kavargott, és óriási zűrzavar támadt. Dareiosz először úgy döntött, hogy megszállja a hegygerincet, elől-hátul szorongatja az ellenséget, a tenger felől is beveti fennmaradt haderejét, mely serege jobbszárnyát fedezte, hogy minden oldalról bekerítse a makedón sereget. Azt is megparancsolta, hogy az íjászok osztagával előreküldött húszezer gyalogos keljen át a két sereg között hömpölygő Pinarosz folyón, és szálljon szembe Nagy Sándor katonaságával. Ha ezt nem tudnák végrehajtani, vonuljanak vissza a hegyekbe, és kerüljenek loppal az ellenség hátába. A sors azonban, mely minden számításnál erősebb, meghiúsította az okosan kieszelt tervet. Egyesek félelmükben nem merték végrehajtani a parancsot, mások viszont hiába igyekeztek végrehajtani – mert ahol a részecskék ingadoznak, ott megrendül az egész.

Dareiosz hada ekképp tagozódott: Nabardzanész lovassága és mintegy húszezer parittyása meg íjásza alkotta a jobbszárnyat. Ugyanitt állt Thümondasz harmincezer görög zsoldos gyalogosa. Kétségtelenül ez volt a haderő zöme, egyenértékű a makedón phalanxszal. A balszárnyon helyezkedett el a thessz áliai Arisztomedész húszezer barbár gyalogosa. A tartalékcsapatokba a legharciasabb néptörzseket osztották be. A király is ezen a seregszárnyon akart harcolni. Háromezer lovas – állandó testőrgárdája – és negyvenezer gyalogos kísérte. Nyomukban a hurkán és méd lovasok, majd szorosan ezek mögött kétoldalt a többi néptörzs lovasai zárkóztak fel. Az így csatarendbe állított had előtt hatezer dárdavető és parittyás sorakozott. A szűk terület minden talpalatnyi helyét betöltötték a csapatok, a seregszárnyak részint a hegy felőli, részint a tenger felöli oldalon álltak.

A király anyját, hitvesét s a többi asszonyhadat a sereg közepén helyezték el.

Nagy Sándor a phalanxot, a makedónok legerősebb egységét az arcvonal közepén állította fel. A jobbszárnyon Nikanór, Parmenión fia helyezkedett el. Szorosan mögöttük álltak Koinosz, Perdikkasz, Meleagrosz, Ptolemaiosz és Amüntasz csapatai. A tengerpartig húzódó balszárnyon Kratérosz és Parmenión egységei sorakoztak fel, de Kratérosz alárendeltje volt Parmeniónnak. Mindkét oldalon felzárkózott a lovasság is: a jobbszárnyon a thesszáliaiakkal egyesült makedónok, a balszárnyon a peloponnészosziak. Nagy Sándor e csatarend elé íjászokkal vegyes parittyás osztagot állított. Thrákok és krétaiak meneteltek a sereg előtt, szintén könnyű fegyverzetben. Azokkal szemközt, akiket Dareiosz előreküldött, hogy megszállják a hegygerincet. Nagy Sándor a nemrég Thrákiából érkezett agrianusokat helyezte, Parmeniónnak pedig megparancsolta, hogy seregét, amennyire csak lehet, húzza szét a tenger felé, hogy mentől messzebb legyen a barbárok megszállta hegyektől. De a barbárok nem merészelték útját állni az odaérkező makedónoknak, sem bekeríteni őket. Amint Nagy Sándor harcosai elvonultak mellettük, kivált a parittyások láttán, úgy inukba szállott a bátorság, hogy menten kereket oldottak. Ezzel a makedón seregszárny megszabadult attól a rettegett veszedelemtől, hogy fentről a nyaka közé zúdul az ellenség.

Nagy Sándor seregében harminckét fegyveres menetelt egy sorban, szélesebb arcvonal ugyanis nem bontakozhatott ki a hegyszorosban. De lassanként kiszélesedtek a szurdokok, és tágasabb térség nyílt meg, úgyhogy nem csupán a gyalogosok vonulhattak kiterjedtebb csatarendben, de még a lovasság is fedezhette őket kétoldalt.

Mindkét sereg jól láthatta már egymást, de még nem kerültek lándzsahajításnyi közelségbe. Ekkor a perzsák első soraiból nyers, vadállatias üvöltés bődült fel. Ugyanígy válaszolt a népesebb makedón sereg is. Hangjukat visszaverték a hegyormok és a roppant

rengetegek; hiszen a környező sziklák és erdőségek mindig százszoros erővel visszhangoznak bármily beléjük ütköző hangot.

Nagy Sándor az élen lovagolt, a hadijelvények előtt, és újra meg újra keményen megfékezte katonáit, nehogy felajzottan, a rendkívül gyors meneteléstől kifulladva induljanak rohamra. Amint végigléptetett a sereg mentén, más-más szavakkal szólott katonáihoz, kihez-kihez szája íze szerint. A számtalan európai háborúban győztes makedónokat – akik nemcsak királyuk ösztönzésére, de önnön jószántukból is keltek útra, hogy meghódítsák Ázsiát és Kelet legtávolibb országait – a vérükké vált harci erényekre emlékeztette. Ők a földkerekség felszabadítói, mondotta, akik bejárták egykor a világot egészen Héraklész és Liber atya határkövéig. Nemcsak a perzsákat vetik majd igájuk alá, hanem a többi népet is: Baktria és India is makedón tartomány lesz. Most elenyészően kis zsákmány tárul a szemük elé, de a győzelem minden kaput megnyit előttük. Fáradozásuk most nem marad meddő, mint Illíria meredek szirtjein és Thrákia kőszikláin, hanem egész Kelet zsákmánya ölükbe hull. Alig lesz már szükségük a kardra: pusztán pajzsukkal mind egy szálig elűzhetik a félelmében reszkető perzsa hadat. Tanúnak idézte atyját, Philipposzt, aki legyőzte az athéniakat, eszükbe juttatta a nemrég leigázott Boiótiát s annak földig lerombolt legdicsőbb városát. Hol a Granikosz folyóról szólott, hol arról, hogy már eddig is mennyi várost bevettek vagy oltalmukba fogadtak, és emlékeztette katonáit, hogy a maguk mögött hagyott területet végigdúlták és legyűrték.

A görögökhöz fordulva emlékezetükbe idézte, hogy elsőnek Perzsia népei keltek hadra Göröghon ellen, előbb Dareiosz, majd Xerxész orcátlanságából, akik földet és vizet követeltek a görögöktől, hogy egyetlen korty víz, egyetlen falat kenyér se maradjon a meghódoltaknak. Majd felemlegette, hogy a perzsák lerombolták és felperzselték templomaikat, megostromolták városaikat, megszegték az isteni és emberi törvényeket.

A rabláshoz szokott illírek és thrákok tekintetét az ellenség aranytól és bíbortól csillogó csatasoraira irányította: zsákmányt hordoznak magukon, nem fegyvert. Menjenek hát, férfiasan ragadják el attól a gyáva, asszonyias néptől az aranyat, és cseréljék fel örök zúzmarába dermedt, zord hegyormaikat, kopár hegyi legelőiket a perzsák kövér mezeivel és szántóföldjeivel.

Már lándzsahajításnyira megközelítették egymást, amikor a perzsa lovasok vadul betörtek az ellenfél bal oldali seregszárnyába. Dareiosz lovassági ütközettel akarta kierőszakolni a döntést, mivel jól sejtette, hogy a makedón had színe-java a phalanx. Már-már Nagy Sándor seregének jobbszárnyát is bekerítette. A makedón király, amint ezt látta, két lovasosztagot a hegygerinchez vezényelt, a többit pedig tüstént bevetette a csata legforróbb forgatagába. Majd kivonta az arcvonalból a thesszáliai lovasságot, és meghagyta parancsnokuknak, hogy rejtve kerüljék meg saját hátvédjeiket, csatlakozzanak

Parmenionhoz, és haladéktalanul teljesítsék parancsait. A perzsa sereg sűrűjébe betört és minden oldalról körülzárt makedónok hősiesen védekeztek, de összezsúfolódva, szinte egymás hegyen-hátán nyüzsögve nem tudták lándzsáikat kellőképpen forgatni, az egy ütemre az ellenség felé hajított, egyszerre röppenő fegyverek egymásba ütköztek, gyenge lendületük elfecsérlődött, és csak elvétve suhantak az ellen sorai közé; a legtöbb ártalmatlanul a földre hullott. Ezért kézitusára kényszerülve, serényen kardot rántottak, hogy összecsapjanak az ellenséggel. Patakban ömlött a vér, mivel a két sereg annyira összetorlódott, hogy acél acélon csattogott, s a kardhegy egyenest az ellenfél arcába döfött. Sem a gyáva, sem az erőtlen nem adhatta fel a küzdelmet: egymáshoz szorítva szinte párviadalt vívtak, tapodtat sem mozdulva, amíg a győzelem utat nem nyitott nekik. Csak akkor jutottak előbbre, amikor már leterítették ,az ellenséget. De az elcsigázott csapatnak újabb ellenfél állta útját, a sebesültek sem hagyhatták el a csatateret, mint máskor, mert szemből az ellenség szorongatta őket, hátulról pedig öveik torlaszolták el az utat.

Nagy Sándor harcosnak sem volt kevésbé vitéz, mint hadvezérnek, a királyölő fényes dicsőségére szomjazott, mert Dareiosz felmagasodva állt szekerén, s ezzel övéit arra késztette, hogy védjék őt, ellenségeit pedig arra ingerelte, hogy megtámadják. Ezért fivére, Oxathrész, látva, hogy Nagy Sándor Dareiosz életére tör, lovasságát egyenest a király kocsija elé vezényelte. Oxathrész fegyverzete és testi ereje mindenki másénál csodálatosabb volt, bátorsága és testvéri odaadása párját ritkította. Ebben a csatában különösképp jeleskedett: a vigyázatlanul közel merészkedőket leterítette, másokat megfutamított. De a királyukat körülvevő makedónok egymást biztatva és erősítve felbátorodtak, és Nagy Sándor vezérletével a perzsa lovasosztag kellős közepébe rontottak.

Az ellenfél megsemmisítő vereséget szenvedett. Dareiosz szekere körül hevertek legvitézebb hadvezérei, akik dicső halált haltak királyuk színe előtt. Valamennyien arcra borulva feküdtek, ahogy harcban átdöfött kebellel földre zuhantak. Fölismerték közöttük Atidzüészt, Rheomitrészt és Szabakészt, Egyiptom helytartóját. Mindhárman nagy seregek parancsnokai voltak. Halomban hevert körülöttük a gyalogosok és lovasok névtelen tömege.

A makedónok közül is lekaszaboltak néhányat, nem sokat ugyan, de éppen a legbátrabbakat. Még Nagy Sándor jobb combján is könnyű sebet ejtettek karddal, de sérülése nem volt súlyos. A Dareiosz szekerét vontató lovak a lándzsadöfések kínjától megbokrosodva összetörték a jármot, s a királyt majdnemhogy kiborították. Dareiosz megrettent, hogy élve kerül az ellenség kezébe, ezért kiugrott szekeréből, felpattant a nyomában járó tartalékparipára, és szégyenletesen elhajította királyi méltósága jelvényeit, nehogy menekülésének árulói legyenek. Erre ijedelmükben a többiek is

szétszóródtak, futott, ki merre látott, eldobálták az imént még önvédelemre forgatott fegyvert: lám, a megrémült ember még védekezni is fél! A menekülőket üldözőbe vette a Parmenión által kiküldött lovasság, s a futamodás irama történetesen épp az ő seregszárnya felé sodorta valamennyiüket. A perzsák jobb felől erősen szorongatták a thesszáliai lovasságot, az egyik osztagot már-már elsöpörte rohamuk. A thesszáliai lovasok ekkor sietve visszakanyarodtak, szétszakadozva újból harcba kezdtek, és temérdek vért ontva tönkreverték a barbárokat, akik győzelmükben elbizakodva szétszóródtak, és soraik felbomlottak. A perzsák páncéllemezekkel borított, nehéz vértezetű lovai és lovasai egyaránt lomhán mozogtak, holott a csatában minden a gyorsaságon múlik, így a thesszáliai lovasok kockázat nélkül bekerítették és foglyul ejtették őket.

Nagy Sándor, aki eddig nem mert a barbárok nyomába eredni, most, hogy hírét vette az ütközet szerencsés kimenetelének, és látta, hogy mindkét seregszárnyon győzelmet arattak, üldözőbe vette a menekülőket. A királyt mindössze ezer lovas kísérte, noha az ellenség nagy tömegben vonult vissza. De hát ki ér rá győzelem vagy menekülés idején seregszemlét tartani? A perzsákat mint birkákat hajszolta a maroknyi sereg, s a rémület, mely megszalasztotta őket, most fékezte futásukat. A Dareiosz oldalán harcoló görögök pedig a Nagy Sándor hadvezéréből katonaszökevénnyé lett Amüntasz parancsnoksága alatt elszakadtak a többiektől, s mintha nem is menekülnének, egyszerűen kereket oldottak.

A barbárok szanaszét szóródva menekültek. Némelyek egyenest Perzsia felé vették útjukat, mások kerülő úton a sziklás, erdős hegységek rejtekei felé igyekeztek, és csak kevesen Dareiosz táborába.

De már e tengernyi kinccsel megrakott helyre is behatoltak a győztesek. A katonák súlyos arany- és ezüsttárgyakat harácsoltak, nem hadifelszerelést, hanem fényűzési cikkeket. Mivel többet markoltak, mint amennyit elbírtak volna, úton-útfélen szanaszét hevert az értéktelen zsákmány, amit az értékesebbel összemérve, lebecsült a kapzsiság. Majd rábukkantak a nőkre, és leszaggatták ékességeiket, annál ádázabbul, minél becsesebb volt az ékszer. Még a nők testének sem irgalmazott az erőszak és a kéjvágy. Jajgatás és kurjongatás töltötte be az egész tábort, aszerint, hogy kinek mi jutott osztályrészül. Egyetlen alkalmat sem szalasztottak el, hogy valami gonoszát műveljenek, a győztesek féktelen kegyetlenséggel sem rangot, sem kort nem kímélve tomboltak. Most valóban kiderült, mily forgandó a szerencse, hiszen azok, akik Dareiosz sátrát minden pompával és drágasággal megrakva felcicomázták, tulajdonképpen Nagy Sándornak őrizték meg, mintha már régóta ő lett volna uruk. A katonák csak azt hagyták érintetlenül, mivel ősi hagyomány szerint a győztest a legyőzött király sátrában kell fogadni.

Mindnyájuk tekintetét és figyelmét magára vonta Dareiosz foglyul esett anyja és hitvese. Az előbbi tiszteletet parancsolt nemcsak fenségével, de életkorával is, az utóbbi pedig szépségével, melynek a balsors sem ártott. Ölébe vonta alig hatéves kisfiát, aki oly nagy boldogságra született, de atyja az imént játszotta el szerencséjét. Két felserdült hajadon simult az elaggott matròna keblére, a bánat emésztette őket, nemcsak önmagukért, de nagyanyjukért is. Előkelő asszonyok népes serege állt körülöttük zilált hajjal, megszaggatott köntösben, feledve a korábbi dicsőséget, s a két asszonyt az őket megillető, de már értelmét vesztett néven királynőnek, úrnőnek szólítgatták. Az anya és a feleség, saját balsorsukkal mit sem törődve, Dareiosz után kérdezősködött, melyik seregszárnyon állott, s hogyan dőlt el az ütközet. Ha még él a király, mondották, nem tekintik magukat foglyoknak. Dareiosz azonban sűrűn váltogatott lovakon menekülve már messze járt.

Ebben a csatában százezer perzsa gyalogost és tízezer lovast kaszaboltak le. Nagy Sándor katonái közül mintegy négyezerötszázan sebesültek meg; mindössze háromszázkét gyalogost veszített, és százötven lovasa pusztult el. Ily elenyésző veszteség árán vívta ki fényes diadalát.

A Dareioszt mind szilajabban üldöző király végül is elfáradt. Amint leszállt az éjszaka, és már nem remélhette, hogy utoléri, visszatért a táborba, melyet nemrég foglaltak el katonái, és vendégségbe hívta meghitt barátait, mivel a combját ért horzsolás nem akadályozta a lakomázásban. De a szomszédos sátorból felharsanó barbár üvöltözéssel és jajszavakkal kevert gyászos lárma rémítette meg a lakmározókat. A király sátra előtt rostokoló őrcsapat is fegyverei után kapott, megrettenve, hogy komolyabb zendülés ütötte föl a fejét. A hirtelen kerekedett riadalmat az keltette, hogy Dareiosz anyja és hitvese az előkelő fogoly nőkkel együtt fülszaggató zokogással és jajveszékeléssel siratta a megöltnek vélt Dareiosz királyt. Az egyik fogoly eunuch ugyanis, amint éppen a királyné sátra előtt ácsorgott, felismerte Dareiosz köpenyét valakinek a kezében, aki ráakadt és odahozta. Amint az imént említettük, maga a király hajította el, nehogy árulója legyen a díszes viselet. Az eunuch úgy hitte, a megölt királyról tépték le a köpenyt, ezért költötte halálhírét.

Azt mondják, hogy Nagy Sándor, amikor megtudta, milyen tévhit okozta az asszonyok bánatát, megkönnyezte Dareiosz balsorsát s a királynők fájdalmát. Először a perzsául tudó Mithrenészt akarta odaküldeni – aki kezére adta Szardeiszt –, hogy megvigasztalja őket. Később azonban, attól tartva, hogy az áruló látása ismét felkavarja a fogoly nők dühét és keservét, Leonnatoszt menesztette hozzájuk saját

bíborviselői közül, és meghagyta neki, hogy közölje: ok nélkül siratják Dareioszt, mert él. Leonnatosz néhány fegyverviselővel a fogoly nők sátrába sietett, és megparancsolta, hogy jelentsék be mint a király követét. De az előtérben ácsorgók a fegyveresek láttán azt gondolták, úrnőik sorsa megpecsételődött. Berontottak a sátorba óbégatva, hogy ütött az utolsó órájuk, mert katonák érkeztek a fogoly nők legyilkolására. Az asszonyok amúgy sem tudták volna útját állni a katonáknak, de beereszteni sem merték őket, ezért hang nélkül, némán várták a győztes ítéletét. Leonnatosz sokáig várakozott a bebocsátásra, de látva, hogy senki sem merészkedik ki, az előtérben hagyta kísérőit, maga pedig belépett a sátorba, A nőket már az is megrémítette, hogy a férfi, mint vélték, bejelentés nélkül tört be hozzájuk, ezért az anya és a hitves Leonnatosz lábához borult esdekelve: mielőtt megölnék őket, engedje meg, hogy Dareiosz holttestét honi szokás szerint ők maguk temethessék el. Mihelyt megadták a királynak a végtisztességet, készek ők is meghalni. Leonnatosz kijelentette, hogy Dareiosz él, ők pedig nemcsak háborítatlanul, de régi rangjuk pompájában továbbra is királynék maradnak. Ekkor Dareiosz anyja megengedte, hogy a földről felemeljék.

Másnap Nagy ,Sándor kegyelettel elhantoltatta a megtalált holttesteket, és, elrendelte, hogy az előkelő perzsákat is hasonló végtisztességben részesítsék. Dareiosz anyjának megengedte, hogy ősi szokásuk szerint helyezze sírba mindazokat, akiket óhajt. Sziszigambisz a balsorsukhoz illő külsőségek között eltemettette néhány perzsa rokonát, úgy vélve, hogy olyan pompázatos temetés, amilyennel a perzsák róják le a végtisztességet, gyűlöletes volna, hiszen a győztesek is minden ünnepi szertartás nélkül égetik el halottaikat.

Nagy Sándor, miután illő tisztességgel eltemették a halottakat, megüzente a fogoly nőknek, hogy meglátogatja őket, majd kísérői csapatát odakünt hagyva, Hephaisztión társaságában belépett a sátorba. Hephaisztión volt a király legjobb barátja: együtt nevelkedtek, s Nagy Sándor összes titkának bizalmasaként mindenki másnál több joga volt tanácsot adni neki. De úgy élt jogával, mintha nem is ő maga tartana rá igényt, hanem inkább az uralkodó tisztelné meg vele. Egykorú volt a királlyal, de fenségesebb külsejű, ezért a királynék őt nézték uralkodónak, s előtte hódoltak perzsa szokás szerint. Amikor néhány rab eunuch megmutatta, melyikük Nagy Sándor, Sziszigambisz mentegetőzve borult lábához: nem tudhatta, hogy ő a király, hiszen még sohasem látta. A király kezénél fogva fölemelte, és így szólt hozzá: – Nem tévedtél, anyakirályné, mert ő is Nagy Sándor.

Úgy hiszem, ha Nagy Sándor élete végéig meg tudta volna őrizni szerény lelkületét, boldogabb lett volna, mint amilyennek akkor látszott, amikor, mintha csak Liber atya tartana diadalmenetet, győztesen bejárt minden országot a Helleszpontosztól az Óceánig. Ha ilyen marad, bizonyára győzedelmeskedik leküzdhetetlen bűnein, a dölyfön és a haragon, és óvakodik attól, hogy barátait lakoma közben leölésse: akkor nem merészelt volna csatákban kitűnt férfiakat, akik oly sok népet igáztak le, meghallgatás nélkül lekaszaboltatni. Eleinte még nem részegítette meg a siker, – csakhogy kezdetben szerényen és okosan hordozta szerencséjét, végül pedig már nem bírta el annak nagyságát.

Ekkortájt még úgy viselkedett, hogy minden korábbi királyt felülmúlt mértéktartásban és kegyességben. A szépséges királyi szüzeket oly tiszteletben tartotta, mintha csak saját nővérei lettek volna. Dareiosz hitvesén és egyben húgán – akinek szépségével abban az időben egyetlen asszony sem versenyezhetett volna – nemcsak hogy ő maga nem követett el erőszakot, de még arra is szigorúan ügyelt, hogy senki kisujjával se nyúljon a fogoly királynéhoz. Megparancsolta, hogy adják vissza a királyi nők minden ékszerét, úgyhogy korábbi rangjuk pompája övezte őket, csupán bizalom nem élt bennük. Ekkor Sziszigambisz így szólt:

– Méltó vagy rá, király, hogy azért esdekeljünk előtted, amiért egykor Dareiosz előtt esdekeltünk. Nem gyűlöletet érdemelsz tőlünk, hiszen nemcsak szerencséddel, de méltóságoddal is felülmúltad a hatalmas Dareiosz királyt. Te ugyan anyakirálynénak szólítasz engem, de én csak szolgálódnak vallom magamat. Fel tudok emelkedni korábbi méltóságom magaslatára, és el tudom tűrni a mostani rabigát is. De neked érdeked, hogy amennyire csak lehet, inkább kegyesen bánj velünk, mint kegyetlenül.

Nagy Sándor bátorítóan szólt hozzájuk, ölébe vette Dareiosz kisfiát, aki egy csöppet sem ijedt meg tőle, noha először látta, sőt karjával átfonta nyakát. A királyt meghatotta a gyermek bizalma, és Hephaisztiónra tekintve, így szólt:

– Mennyire örülnék, ha Dareiosz jellemében is volnának ilyen vonások!

S ezzel eltávozott a sátorból.

Ezután három oltárt állított a Pinarosz folyó partján Iuppiternek, Héraklésznek és Minervának, majd útra kelt Szíria felé: Parmeniónt már előreküldte Damaszkuszba, ahol Dareiosz király kincsesháza állott.

Parmenión pedig, amint megtudta, hogy Dareiosz szatrapája észrevette előnyomulásukat, attól tartva, az ellenség semmibe veszi

maroknyi hadát, elhatározta, hogy erősítésül csapatokat kér. De felderítői véletlenül kézre kerítettek egy mardus nemzetiségű futárt. Amint Parmenión elé vezették, átadott neki egy levelet, amelyet Damaszkusz helytartója küldött Nagy Sándornak. Semmi kétsége se legyen, fűzte hozzá szóban: a helytartó átadja nekik a király palotáját minden kinccsel együtt. Parmenión őrizetbe vétette a mardust, majd felbontotta a levelet. Úgy szólt az írás, hogy Nagy Sándor küldje el valamelyik vezérét maroknyi kísérettel, hogy átadhassa nekik mindazt, amit őrizetére bízott a király. Parmenión ekkor a mardust néhány kísérővel visszaküldte az árulóhoz. A mardus azonban megszökött őrzőitől, és még virradat előtt Damaszkuszba érkezett.

Az eset felzaklatta Parmeniónt, mert fondorlattól tartott, s az ismeretlen úton nem mert vezető nélkül továbbhaladni. De aztán királya szerencséjében bízva mégis úgy rendelkezett: fogjanak el néhány parasztot, majd azok elvezetik őket. Hamarosan kézre is kerítettek egypárat, és negyednap elérték a várost, ahol a helytartó már azon aggódott, hogy nem hisznek szavának. Ezért, mintha csak nem bíznék eléggé a város erődfalaiban, napkeltéig előhordatla a királyi pénzállományt, melyet a perzsák *gazá*-nak neveznek, és a legértékesebb kincseket. Úgy tett, mintha menekülni készülne, valójában az ellenség kezére akarta játszani a zsákmányt. Sokezer férfi és nő kísérte, amint kivonult a városból, s e tömeg mindenkiben szánalmat ébresztett, kivéve a helytartót, akinek oltalmára bízták. Hogy árulásának még bőségesebb legyen a gyümölcse, minden pénznél becsesebb zsákmányt akart martalékul vetni az ellenségnek: előkelő férfiakat, Dareiosz hadvezéreinek hitveseit és gyermekeit, s ezenfelül a görög városok követeit is, akiket Dareiosz az áruló kezei közt hagyott, mint a legbiztosabb menedékhelyen.

Gangabák-nak nevezik a perzsák azokat a teherhordókat, kik a vállukon cipelik a rakományt. Ezúttal elviselhetetlenül kemény volt a tél – a vihar egyszeriben hózáport zúdított alá, és csonttá fagyott a föld a farkasordító hidegben –, ezért magukra húzták az arannyal és bíborral ékes köntösöket, melyeket a pénzzel együtt cipeltek. Senki sem merte megtiltani nekik, hiszen Dareiosz király balszerencséje még a legalacsonyabb rendűeket is szemtelenné tette. Parmenión éppen ezért nem nézte őket megvetendő seregnek. Kevés szóval, de alaposan feltüzelte katonáit, mint valami szabályszerű ütközet előtt, és parancsot adott, hogy lovaikat megsarkantyúzva, heves rohammal zúduljanak az ellenségre. A teherhordók pedig ijedtükben elhajigálták terhüket, és futásnak eredtek. A kíséretükben levő fegyveresek is megrettentek, és fegyvereiket eldobálva, ismerős búvóhelyek után néztek. A helytartó úgy tett, mintha ő maga is halálra rémült volna, s ettől általános riadalom tört ki. Szanaszét hevertek a mezőn a királyi kincsek, a katonák zsoldjára szánt temérdek pénz, annyi nemes férfi és előkelő asszonyság ékességei, arany edények, arany kantárok, királyi pompával díszített sátrak és a tenger sok kinccsel megtömött

kocsik, melyeket gazdáik az útszélen hagytak. Szomorú látvány volt még a fosztogatóknak is, ha ugyan valami meg tudja fékezni a kapzsiságot. A sok-sok év alatt felhalmozott, minden képzeletet felülmúló, hihetetlen vagyon roncsait most a bozót szaggatta szét, vagy a sárba tapostá. A fosztogatóknak kevés volt a két kezük, hogy felmarkolják a zsákmányt.

Végül a legtávolabbra menekülőket is utolérték az üldözök; a legtöbb asszony kisgyereket vonszolt magával. Közöttük volt Dareiosz elődjének, Okhosznak három hajadon lánya is, akiket a forgandó szerencse egykor az apjuk szerezte méltóságról taszított le, de most még kegyetlenebbül nehezedett rájuk. Ide szorult Okhosz hitvese, és Oxathrésznek, Dareiosz fivérének a lánya is, meg Artabadzosznak, Dareiosz legfőbb bíborviselő udvari emberének a felesége és Hüsztanész nevű fia. Melléjük került Pharnabadzosznak, Dareiosz megbízásából a tengerparti seregek fővezérének felesége is fiával együtt, azután Mentor három lánya s a híres hadvezér, Memnón hitvese és fia : alig akadt olyan előkelő család, melyet a csapás elkerült volna. Velük együtt fogták el azokat a spártaiakat és athéniakat is, akik a szövetségi hűséget megszegve a perzsákhoz szegődtek: az athéniak közül a kiváló származású és hírnevű Arisztogitónt, Dropidészt és Iphikratészt, a spártaiak közül Paszipposzt, Onomasztoridészt, Onomasszal és Kalikratésszel együtt, akiket szintén jól ismertek hazájukban.

A vert pénzérmék értéke kétezerhatszáz talentum volt, a megmunkált ezüst ötszáz fontot nyomott. Ezenkívül harmincezer foglyot ejtettek és hétezer, málhával megrakott teherhordó állatot.

A megtorló istenek egyébként csakhamar megérdemelt büntetéssel sújtották azt, aki e roppant vagyont hitszegő módon átadta. Egyik cinkosa ugyanis, aki talán a balsorsban is tisztelte a királyi méltóságot, elvitte Dareiosznak a megölt áruló fejét, és így jókor jött vigasszal szolgált az elárultnak. Mert lám, ellensége nem maradt bosszulatlan, és láthatta, hogy királyi nagyságának emléke még nem halványult el minden alattvalója lelkében.

IV. KÖNYV

Dareiosz, aki kevéssel azelőtt még roppant seregek ura volt, és harci szekerén a többiek fölé magasodva, nem mint egyszerű harcos, hanem mint diadalmas hadvezér indult csatába, most menekült a kihalt, puszta mezőkön át, ahol nemrég még tengernyi serege hömpölygött. Kevesen kísérték a királyt: részint mert nem egy irányba menekült mindenki, részint mert kevés volt a ló, s így nem tudtak lépést tartani a királlyal, aki sűrűn váltogatta lovait. Végre elérkezett Onkhaiba, ahol négyezer görög harcos várta. Ezekkel sietve az Euphratészhez indult, mert úgy gondolta, végül is akkora terület marad az övé, amekkorát sebtében meg tud szállni.

Nagy Sándor pedig Parmeniónt kinevezte a Völgyes Szíriának mondott vidék helytartójává, és megparancsolta neki, hogy a Damaszkuszban átvett zsákmányt és a foglyokat szigorúan őriztesse. A háborús csapások még nem puhították meg eléggé Szíria népét, ezért megvetéssel fogadták az új uralmat. De csakhamar meghódoltak, és teljesítették a parancsokat. Aradosz szigete is Nagy Sándor birtokába került. Akkoriban e partvidéken, s a tengertől távolabb fekvő jókora területen is, a sziget királya, Sztratón uralkodott. Nagy Sándor fogadta hódolatát, majd táborával megindult Marathosz városa felé.

Itt vette kézhez Dareiosz levelét, melynek fennhéjázó hangja súlyosan sértette. Főként az ingerelte fel, hogy Dareiosz saját magának megadta a királyi címet, az ő neve mellé azonban nem írta oda. És inkább követelte, mint kérte, hogy annyi pénz fejében, amennyit egész Makedóniában össze tud szedni. Nagy Sándor adja vissza anyját, feleségét és gyermekeit. A hatalomért pedig, ha úgy tetszik, mérkőzzék meg vele igazságos harcban. De ha hajlanék az okos szóra, azt tanácsolná neki, érje be az öröklött királysággal, vonuljon vissza az idegen birodalom határairól, legyen szövetségese és barátja. Örömest szavát adja erre, és örömest fogadja a makedón király adott szavát is.

E levélre Nagy Sándor ekképpen válaszolt: „Nagy Sándor király üdvözletét küldi Dareiosznak. Az a Dareiosz, akinek a nevét fölvetted, tűzzel-vassal végigpusztította a Helleszpontosz mentén lakó görögöket

és Iònia görög gyarmatait, majd óriási hadával átkelt a tengeren, és háborút indított Makedónia és Görögország ellen. Aztán egy másik perzsa, Xerxész jött vad barbár hordáival, hogy feldúlja országunkat. A tengeren csatát vesztett ugyan, de Mardonioszt Görögországban hagyta, hogy távollétében is legyen, aki fosztogatja a városokat, felperzseli a termőföldeket. Ki ne tudná, hogy atyámat, Philipposzt, azok ölték meg, akiket roppant pénzösszeggel ti bujtottatok fel? Mert tisztességtelenül viseltek hadat, s noha van fegyveretek, vérdíjat tűztök ki az ellenség fejére. Te magad is, hatalmas sereg ura, nemrégiben ezer talentumon akartál orgyilkost bérelni ellenem. Én tehát csak visszaverem a támadást, nem én támadok. Az istenek is az igaz ügy mellett vannak; Ázsia nagy részét hatalmamba kerítettem, téged is legyőztelek a csatatéren. És noha nem kellene a kedvedben járnom, mivel még a hadijogot sem tartottad be velem szemben, mégis, ha esdekelve járulsz elém, ígérem, hogy váltságdíj nélkül visszaadom anyádat, hitvesedet és gyermekeidet. Tudok győzni, és irgalmas is vagyok a legyőzőitekhez. Ha nem mernéd kezemre adni magad, fogadd szavamat, hogy nem ér bántódás birodalmamban. Egyébiránt, amikor nekem írsz, emlékezz arra, hogy nem bármilyen királynak, hanem a magad királyának írsz."

A levelet Therszipösszal küldte el Dareiosznak. Ő maga levonult Phőniciába, és fogadta Büblosz város hódolatát. Innen Szidónba ment, az alapítóinak dicsőségéről híres ősi városba, ahol Sztratón uralkodott Dareiosz támogatásával. Sztratón inkább a nép akaratából hódolt meg, mint önszántából, ezért Nagy Sándor méltatlannak látta az uralkodásra, és Hephaisztiónt megbízta, hogy azt tegye meg királynak a Szidóniák közül, akit a legérdemesebbnek ítél e méltóságra.

Hephaisztiónnak volt itt két ifjú barátja, akik honfitársaik körében jó hírnévnek örvendtek. Felkínálta nekik a királyi címet, de ők azt felelték, hogy ősi szokás szerint csak királyi vérből származó személy nyerheti el ezt a méltóságot. Hephaisztión csodálta lelki nagyságukat, hogy elvetik azt, amit mások tűzzelvassal igyekeznek megszerezni, és így szólt:

– Üdv nektek erényetekért! Elsőnek értettétek meg, mennyivel dicsőbb a királyi méltóságot visszautasítani, mint megkapni. De legalább jelöljetek ki egy királyi sarjat, aki mindig emlékezni fog arra, hogy nektek köszönheti királyságát.

Az ifjak látták, mennyien áhítoznak e méltóságra, és mérhetetlen uralomvágyukban máris Nagy Sándor egyik-másik barátja körül sündörögnek, ezért kijelentették, nincs rátermettebb jelölt egy bizonyos Abdalonümosznál. Távoli rokonság fűzi a királyi családhoz, de ínséges sorsában egy kertet művel a város környékén csekélyke napszámért. Szegénységének oka, mint a legtöbb embernél, a becsület. Mindennapi munkájában serénykedve meg sem hallotta az egész Ázsiát fölverő csatazajt.

Amikor az imént említett ifjak díszes királyi köntössel a kezükben váratlanul beléptek a kertbe, Abdalonümosz épp a száraz gazt gyomlálta. Ekkor egyikük királyként köszöntve őt, így szólt:

– Cseréld fel rongyaidat e köntössel, melyet a kezemben látsz. Mosd le mocsoktól, föld sarától szurtos testedet. Töltsön el királyi lelkület, de megérdemelt szerencsédben is őrizd meg mostani szerénységedet. S ha majd a királyi trónon ülsz, és valamennyi polgár élete-halála ura leszel, ne feledd, milyen körülmények között – sőt, istenemre –, milyen körülmények következtében kerültél hatalomra.

Abdalonümosznak úgy rémlett, mintha álmodnék, aztán újra meg újra megkérdezte az ifjaktól, ép eszükön vannak-e, hogy ily orcátlanul csúfot űznek belőle. De amikor még egyre vonakodva, lemosta magáról a port, piszkot, felöltötte a bíborral-arannyal ékes ruhát, és az ifjak hűséget esküdtek neki, már mint valóságos király vonult kíséretükben a királyi palotába.

Az esetnek, ahogy ez már lenni szokott, futótűzként híre terjedt, és egyesekben rokonszenvet, másokban felháborodást keltett. A dúsgazdagok Abdalonümosz igénytelenségét, alacsony sorsát kifogásolták Nagy Sándor barátai előtt. A király maga elé hívatta, alaposan szemügyre vette, és így szólt:

– Termeted nem vall dicső származásod ellen, de azt szeretném tudni, türelemmel viselted-e ínséges sorsodat.

– Bárcsak ugyanolyan bátran viselném királyságomat is – felelte Abdalonümosz. – Két kezemmel előteremtettem mindazt, amire szükségem volt. Semmiben sem lát hiányt az, akinek semmije sincs.

Abdalonümosz e szavai nemes jelleméről tettek tanúbizonyságot. Ezért Nagy Sándor nemcsak Sztratón királyi birtokát juttatta neki, hanem még a perzsa zsákmány jelentős részét is; egyszersmind uralma alá rendelte a várost környező vidéket.

Eközben Amüntasz, akiről említettük, hogy Nagy Sándortól a perzsákhoz pártolt, négyezer görög katonájával, akik vele együtt menekültek, Tripoliszba érkezett. Itt hajóra rakta seregét, és átszállította Küprosz szigetére. Úgy vélekedvén, hogy a jelenlegi körülmények között „aki kapja, marja", elhatározta, hogy rátör Egyiptomra, hiszen ellensége volt mindkét királynak, és köpenyegforgató. Felcsigázta katonái reményét a nagy vállalkozásra, tudtukra adta, hogy Szabakész, Egyiptom helytartója, elesett a csatatéren, az erőtlen perzsa védősereg vezér nélkül maradt, az egyiptomiak pedig mindenkor helytartóik ellenségei voltak, s a görögöket barátnak tekintik, nem ellenségnek.

Szorult helyzetükben mindent meg kellett kísérelniök ; amikor az első remény füstbe megy, minden új terv sikeresebbnek ígérkezik. Közfelkiáltással követelték tehát Amüntasztól : vezesse őket, ahová jónak látja, ő pedig úgy vélte, addig kell ütni a vasat, amíg meleg, ezért benyomult Péluszion kikötőjébe, s azt mondta, hogy ő a Dareiosz küldte új helytartó. Elfoglalta Pélusziont, majd Memphiszbe vezette

csapatait. Erre a hírre az egyiptomiak, ez a léha népség, akik jobban értenek a felforgatáshoz, mint a kormányzáshoz, falvaikból és városaikból Memphisz alá csődültek, hogy kiirtsák a perzsa helyőrséget. A perzsák megrémültek ugyan, de még mindig remélték, hogy megtarthatják Egyiptomot. Amüntasz azonban leverte és visszaszorította őket a városfalak közé, majd tábort ütött, és elküldte győztes katonáit, hogy dúlják fel a szántókat. Az ellenség szinte közprédára kitett javait mind elhurcolták. Ekkor Mazakész, ámbár jól tudta, hogy a szerencsétlen kimenetelű ütközet elvette katonái bátorságát, mégis a szerteszét kószáló, győzelmi mámorában elővigyázatlanná vált ellenségre irányította tekintetüket. Ne tétovázzanak, ösztökélte őket, nyomban törjenek ki a városból, és ragadják vissza elrablott javaikat. E tanácsot éppoly sikeresen hajtották végre, amilyen okosan kieszelték. A görögöket vezérestül mind egy szálig lekaszabolták, így lakolt meg Amüntasz mindkét királytól, hiszen semmivel sem volt hűségesebb ahhoz, akihez átpártolt, mint ahhoz, akit cserbenhagyott.

Dareiosznak az isszoszi csata után még életben maradt hadvezérei a menekülőket üldöző teljes haderővel – soraiban Kappadókia és Paphlagónia fiatal katonáival – megkísérelték visszaszerezni Lídiát. A tartomány élén Antigonosz állt, Nagy Sándor hadvezére. Noha helyőrsége zömét a királyhoz küldte, mégis, semmibe véve a barbárokat, ütközetre vitte katonáit. A perzsákat itt is ugyanaz a balszerencse üldözte: három különböző helyen vívott csatában széjjelszórták őket. Ugyanekkor a Görögországból odarendelt makedón hajóhad legyőzte Arisztomenészt, akit Dareiosz a helleszpontoszi partvidék visszafoglalására küldött: hajóit részben zsákmányul ejtették, részben elsüllyesztették.

Pharnabadzosz, a perzsa hajóhad parancsnoka, behajtotta az adót Milétosz lakóin, azután helyőrségével Khiósz városába vonult, majd száz hajóval Androsz és onnan Sziphnosz felé igyekezett. E szigeteket is megszállta helyőrséggel, és adót rótt ki a lakosokra.

A roppant háborúban, melyet Európa és Ázsia leggazdagabb királyai viseltek abban a reményben, hogy hatalmukba kerítik az egész földkerekséget, Görögország és Kréta uralkodói is fegyvert ragadtak. Agisz, a spártaiak királya, nyolcezer, Kilikiából hazafelé igyekvő görög katonaszökevényt elfogott, és háborút indított velük Antipatrosz, Makedónia helytartója ellen. A krétaiak majd ehhez, majd ahhoz a félhez szegődtek, és hol a spártai, hol a makedón katonaság karmai közé kerültek. De csak kisebb csatározások zajlottak le közöttük, így Fortuna egyetlen ütközetre fordította minden figyelmét, és a többi kimenetele is ettől függött.

Már egész Szíria, sőt, Türosz kivételével Phőnícia is a makedónoké volt. A király a szárazföldön ütött tábort, amelytől keskeny tengerszoros választja el a várost. Nagy Sándor úgy látta, hogy Türosz, Szíria és Phőnícia legnagyobb és leghíresebb városa, nem

akar meghódolni neki, szívesebben lépne vele szövetségre. A türoszi követek aranykoronát hoztak ajándékba, még élelmiszert is szállítottak a városból bőkezűen és vendégszeretőn. A király megparancsolta katonáinak, hogy úgy fogadják, mint baráti ajándékot, és nyájasan szóba ereszkedve a követekkel, kijelentette, hogy áldozatot óhajt bemutatni Héraklésznek, akit főként a türosziak tiszteltek. A makedón királyok, mondotta, úgy tartják, hogy ettől az istenségtől származnak, s őt magát is jósige intette, hogy áldozzon neki.

A követek azt válaszolták, hogy Héraklész temploma a városon kívül áll, a régi Türosznak mondott helyen; a király ott áldozzon az istenségnek. Nagy Sándor erre nem tudta türtőztetni haragját, melynek rendszerint amúgy sem volt ura. így ripakodott rájuk:

– Azért, mert szigetlakók vagytok, netán városotokban bízva, megvetitek gyalogos hadamat? Majd mindjárt megmutatom nektek, hogy szárazföldön éltek! Tudjátok hát meg, hogy vagy megnyitjátok előttem a várost, vagy ostrom alá veszem !

Ezzel az üzenettel szélnek eresztette a követeket. Azok igyekeztek rábeszélni polgártársaikat, hogy ők is eresszék be falaik közé azt a királyt, aki előtt Szíria és Phőnícia már meghódolt. De a polgárok eléggé bíztak városukban, és úgy döntöttek, hogy elviselik az ostromot.

Valóban, a várost négy stádium széles tengerszoros választja el a szárazföldtől. Az erős délnyugati szélnek kitett szorosban a nyílt tenger felől sűrű hullámverés ostromolja a partot. Ez a szél akadályozta legjobban a makedónok munkáját: ostromművel akarták ugyanis összekötni a szigetvárost és a szárazföldet. Hiszen még a békés, szélcsöndes tengeren is csak üggyel-bajjal szállíthatók nagy kőtömbök. A délnyugati szél pedig felkorbácsolta a tajtékzó tengert, és mindent szétrombolt, amit már összehordtak; meg aztán nincs is oly szilárd kőtömbrakás, amelyet ki ne vájnának a hullámok: részint az összerótt építmény eresztékein nyomulnak be, részint átcsapnak az építmény tetején, ott, ahol erősebb szélroham éri. Ezenkívül volt még egy másik akadály is, semmivel sem kisebb az előzőnél. A város falait és tornyait feneketlenül mély tenger vette körül. Az ostromgépek csak távolról, a hajókról onthatták lövedékeiket, a falakhoz nem lehetett ostromlétrákat támasztani, s a tengerből meredeken kiemelkedő falak minden gyalogösvényt elvágtak. Hajói nem voltak a királynak, de ha küldött volna egynéhányat, az imbolygó és ide-oda dülöngélő alkotmányokat az ellenség könnyen visszaverhette volna hajítófegyverekkel. Többek között ilyen csekélységektől is vérszemet kaptak a türosziak. Ekkoriban érkeztek hozzájuk a karthágóiak követei, hogy ősi szokás szerint megünnepeljék a szent évfordulót: Karthágót ugyanis türosziak alapították, s ezért mindenkor úgy tisztelték őket, mint e hely őseit. A punok tehát igyekeztek bátorságot önteni a türosziakba, hogy erős lélekkel állják az ostromot: rövidesen

segítségükre sietnek Karthágóból. Ez idő tájt ugyanis nagyrészt pun hajóhadak tartották hatalmukban a tengert.

A türosziak, mihelyt a háború mellett döntöttek, felállították hajítógépeiket a falakon és a bástyákon, fegyvert nyomtak a fiatalabbak kezébe, s a kézmíveseket, akikből annyi volt a városban, mint réten a fűszál, műhelyekbe osztották. Mindent fölvert a hadikészülődés zaja. *Harpagó*-nak mondott vas csáklyákat is kovácsoltak, hogy az ellenség hadigépeire vessék, aztán *corvus*-okat és még sok egyéb, a város védelmére kieszelt hadiszerszámot. De amint egy alkalommal olvasztókemencékbe rakták a kovácsolásra szánt vasat, s a fújtatókkal fölszították a tüzet, a fáma szerint vérpatakok törtek elő a lángok alól. A türosziak úgy értelmezték ezt, mint a makedónok pusztulásának jelét.

A makedón táborban is vércseppeket vettek észre: a katonák által megszegett kenyérből szivárogtak. A király megrettent, de Arisztandrosz, a legtapasztaltabb jövendőmondó kijelentette: ha kívülről folyt volna vér a kenyéren, vészt hozott volna a makedónokra, de mivel a kenyér belsejéből csordult, a megostromlásra ítélt város pusztulását jövendöli. Nagy Sándor, mivel hajóhada távol volt, és látta, hogy az ostrom elhúzódása súlyosan akadályozhatná egyéb terveit, hírvivőket küldött a türosziakhoz, hogy békekötésre hangolja őket. A város lakói azonban a nemzetközi joggal mit sem törődve megölték és a tengerbe hajították a küldötteket, A hírvivők gyalázatos lemészárlásán felbőszült király a város ostroma mellett döntött.

Előbb azonban mólót kellett építeniük, mely összeköti a várost a szárazfölddel. A feneketlenül mély tengert látva, a katonák rettentően kétségbeestek: tán még az istenek segítsége sem elég ahhoz, hogy kövekkel feltöltsék. Hol találnak ehhez irdatlan sziklákat, sudár szálfákat? Egész vidékeket ki kell irtaniuk, hogy ezt a térséget betölthessék. A tengerszorosban pedig szüntelen a hullámverés, és mentői keskenyebb mederben tajtékzik a sziget és a szárazföld között, annál veszettebbül tombol.

De Nagy Sándor ugyancsak értett katonái nyelvén: elmesélte nekik, hogy megjelent álmában Héraklész, és jobbját nyújtotta; önmagát is látta, amint bevonul a városba a hős vezérletével, aki utat nyitott előtte. Felemlegette a hírvivők lemészárlását, a nemzetközi jog megsértését is. Türosz az egyetlen város, mondta, mely késleltetni merte őt diadalmas előrenyomulásában. Ezek után a vezérek lelkére kötötte, hogy ki-ki beszéljen katonáival, s amikor már eléggé feltüzelték őket, nekikezdtek a mólóépítésnek.

Az ősi Türosz romjai készen nyújtották a temérdek kőtömböt hajók ácsolásához és ostromtornyok építéséhez a Libanon hegységből szállították a szálfát. A tengerfenékről már meglehetősen magasra nyúlt fel az építmény, de még nem érte el a víz színét. A türosziak oda-odasiklottak apró hajóikon, és kicsúfolták őket, hogy dicső harcos létükre megrakva cipekednek, mint teherhordó barmok. Afelől is

megkérdezték őket, vajon királyuk nagyobb-e Neptunusnál. Ettől a csipkelődéstől még gyorsabban járt a katonák keze.

A móló már kiemelkedett valamicskét a vízből, s a széltében is megnövekedett töltés mindinkább megközelítette a várost. Ekkor a türosziaknak is szemet szúrt az irdatlan nagy móló – mert eddig észre sem vették, mint növekszik –, és könnyű hajóikon a félig kész építmény körül cikázva, lándzsazáport zúdítottak a munkában serénykedőkre. Sokat megsebesítettek már közülük, de őket magukat nem érte bántódás, mivel a türoszi gályák könnyedén siklottak oda-vissza. A katonáknak félbe kellett hagyniuk a munkát, hogy védekezhessenek. És mentől jobban távolodott a móló a parttól, a feneketlenül mély tenger annál inkább elnyelt mindent, amit csak belehordtak. A király ekkor elrendelte a mólóépítőknek: bőrpajzsokkal és vitorlavásznakkal fedezzék magukat, hogy ne érjék őket a hajítófegyverek, s a hídfőnél két tornyot emeltetett, ahonnan lándzsazáport zúdíthattak alá az odamerészkedő gályákra. A türosziak azonban távolabb, ahol már nem látta őket az ellenség, horgonyt vetettek, és partra szállt katonáik lekaszabolták a kőtömbökkel cipekedőket. Arab martalócok a Libanon hegységben is rátörtek a szertekószáló makedónokra, és mintegy harmincat leöltek közülük, néhányukat pedig foglyul ejtették.

E körülmények arra kényszerítették Nagy Sándort, hogy csapatait megossza; nem akarta ugyanis azt a látszatot kelteni, mintha időtlen időkig csak egyetlen várost ostromolna. Perdikkaszt és Kratéroszt nevezte ki e hadművelet parancsnokaivá, ő pedig seregével, málhásszekerek nélkül, útnak indult Arábia felé.

Eközben a türosziak egy irdatlan nagy hajó farát telerakták kővel meg homokkal, úgy, hogy az orra magasan felágaskodott, aztán bekenték szurokkal és kénnel, s az evezősök gyorsan megindították. Amint az erős szél is belekapott a vitorlákba, sebesen nekiment a mólónak. Ekkor az evezősök felgyújtották a hajó orrát, és átugráltak a külön e célból nyomukban járó sajkákba. A meggyulladt hajóról hamarosan tovább harapózott a tűzvész, úgyhogy mielőtt elfojthatták volna, a hídfőnél emelt tornyok és egyéb épületek máris lángba borultak. Az evezősök pedig a könnyű sajkákból fáklyákat és mindenféle gyúlékony anyagot hajigáltak az épületekre. A makedónok tornyainak most már nemcsak alapzatába, de felsőbb szintjeibe is belekaptak a lángok. A toronyban levők részint bennégtek, részint fegyverzetüket elhajigálva a tengerbe ugráltak. Ám a türosziak nem mészárolták le őket, inkább foglyokat akartak ejteni, ezért botokkal meg kövekkel törték-zúzták a vízben evickélők kezét, amíg el nem lankadtak annyira, hogy akadálytalanul ki lehetett halászni őket a sajkákba.

De nemcsak a tűz pusztított: az éppen szilajabbul száguldozó szél a mólóra zúdította a felkavart tengervizet, úgyhogy a sűrű hullámverés ostromolta építmény eresztékei meglazultak, s a kövek közé betört víztömeg kettéroppantotta az egész tákolmányt. Megroggyant á kőrakás, mely a ráhordott földet tartotta, és belezuhant a mélységbe, úgyhogy az Arábiából visszatérő Nagy Sándor nyomát sem lelte az irdatlan alkotmánynak. Ekkor, ahogy ez már a balszerencsében lenni szokott, egymást vádolták, holott inkább a dühöngő tengert átkozhatták volna mindezért.

A király új ostromgát építésébe fogott, de úgy, hogy a szél ne oldalvást, hanem szembe kapja, így ez a többi építményt mintegy védőszárnyai alatt rejtegette. A gátat szélesebbre rakatta, hogy a középütt emelt tornyokat lándzsával ne lehessen eltalálni. Hatalmas lombú fatörzseket hánytak a tengerbe, rájuk kőtömböket, a tetejébe újból fákat, majd földdel töltötték ki az egészet, végül újabb kő- és farakásokkal tetézték, s így szinte szétszakíthatatlan szövettel erősítették össze az alkotmányt. De a türosziak sem tétováztak: mindent elkövettek, amit csak ki tudtak eszelni annak érdekében, hogy a móló építését megakadályozzák. Jó szolgálatot tettek azok, akik a víz alatt, hogy meg ne lássa őket az ellenség, titkon a mólóhoz siklottak, és horoggal rángatni kezdték a kiálló ágakat. A helyükről kimozdított fatörzsek a többi építőanyagot is a mélybe rántották, így már könnyűszerrel meg tudták bontani a nyomástól megszabadult ágakat és törzseket, úgyhogy az alapzatában megrendült építmény, melyet az ágasbogas fák tartottak, mindenestül összeomlott.

Nagy Sándor már-már elcsüggedt, és maga sem tudta, folytassa-e az ostromot, vagy tovább vonuljon, amikor befutott hajóhada Küprosz szigetéről, s Kleandrosz is a nemrég Ázsiába érkezett görög katonákkal. A százkilencven hadihajót két részre osztotta: a balszárny parancsnoka Phütagórasz küproszi király lett Kratérosszal, a jobbszárny élén Nagy Sándor állt királyi ötevezősoros gályával. A türosziaknak volt hajóhaduk, mégsem mertek tengeri ütközetbe bocsátkozni, mindössze három hajót küldtek ki a város bástyái elé. Ezekre Nagy Sándor rontott rá, és mindhármat elsüllyesztette.

Másnap a város alá irányította hajóhadát, s a falakat minden oldalról ostrom alá vette. Hajítógépekkel és főként faltörő kosokkal döngette a falakat. De a türosziak nyomban betömték a réseket kőtorlaszokkal. Belső védősánc építésének is nekigyürkőztek, hogy oltalmukra legyen, ha a külső fal összedőlne. Csakhogy mindenünnen tengernyi baj zúdult a fejükre: a mólóról már eláraszthatták őket lándzsákkal, a hajóhad a városfalak körül cirkált, így a szárazföldről is, a tengerről is fegyverek gyilkos özönét zúdították rájuk. Mert a makedónok úgy kapcsolták össze négyevezősoros gályáikat, hogy a hajók orra összeért, faruk pedig a lehető legtávolabb állt egymástól. Ezt a távolságot összeácsolt vitorlarudakkal és erős dorongokkal áthidalták, és deszkázattal borították az egészet, hogy elbírja a

katonák súlyát. Az így felszerelt négyevezősorosokkal a város alá siklottak, s elárasztották nyilaikkal a városvédőket; ők maguk védve voltak, mert a hajóorrok fedezték őket.

Éjfél volt, amikor Nagy Sándor a mondottak szerint fölszerelt hajóhadnak megparancsolta, hogy vonuljon a falak alá. A hajók már minden irányból megközelítették a várost, s a türosziak megdermedtek a kétségbeeséstől, amikor egyszeriben sűrű felhők borították el az eget, s az előgomolygó éjhomály az utolsó fénysugarat is kioltotta. Ekkor a tarajos tenger lassanként felduzzadt, majd a megélénkülő szél korbácsolására hullámokat vetett, s a hajókat egymáshoz csapdosta. A négyevezősoros gályákat összetartó kötelékek azon nyomban elszakadtak, a pallók összetörtek, és a katonákat is magukkal sodorva irtózatos recsegéssel-ropogással a mélybe zuhantak. Mert az egybekapcsolt hajókat már semmiképpen sem lehetett kormányozni a viharban: a katonák zavarták a matrózok sürgölődését, az evezősök meg a katonák működését, s ami ilyenkor gyakran megesik, a tapasztaltak fogadtak szót a járatlanoknak. Még a parancsolgatáshoz szokott kormányosok is most halálfélelmükben mások parancsait teljesítették. De végül az evezőkkel kitartóan csapdosott tenger meghunyászkodott a matrózok előtt, akik szinte a mélység torkából ragadták ki hajóikat. Partot értek valahára, de a legtöbb gálya megsérült.

Történetesen e napokban érkezett a városba harminc karthágói küldött, akik az ostromlottaknak inkább vigaszt, mint segítséget hoztak. Elmondták ugyanis, hogy a punokat honi háborújuk köti le most, és nem az uralomért, hanem életükért harcolnak: az akkoriban Afrikát pusztító szürakuszaiak Karthágótól nem messze ütöttek tábort. A türosziak azonban nem csüggedtek el, noha semmivé foszlott nagy reményük. Asszonyaikat és gyerekeiket a küldöttekre bízták, hogy vigyék őket Karthágóba, mert bármi történjék is, erősebb lélekkel viselik, ha szeretteiknek nem kell osztozniuk a közös veszedelemben. Amikor az egyik polgár bejelentette a gyűlésen, hogy álmában megjelent Apollón – akit a türosziak különös buzgalommal tiszteltek –, majd elhagyta a várost, a makedónok tengerbe épített mólója pedig erdős hegygerinccé változott, ekkor, noha szószátyár alak volt az elbeszélő, félelmükben mégis egykönnyen elhittek minden rosszat. Ezért aranylánccal megkötözték Apollón szobrát, s a béklyót Héraklész oltárához kovácsolták – mert hajdan az ő oltalmába ajánlották városukat –, mintha bizony ez az istenség visszatarthatná Apollónt. A szobrot Szürakuszaiból hurcolták el egykor a punok, és anyavárosukban állították fel, ahogy az ostrommal bevert városokból harácsolt sok egyéb zsákmánnyal is úgy felékesítették Türoszt, mint Karthágót.

Akadtak, akik azt javasolták, hogy elevenítsenek fel egy sok évszázada kihalt áldozati szokást – ami, úgy hiszem, aligha tetszett volna az isteneknek –, és áldozzanak fel Sarurnusnak egy előkelő

származású ifjút. A karthágóiak állítólag egész városuk lerombolásáig megőrizték a városalapítóktól öröklött hagyományt, amely inkább szentségtörés volt, mint szent cselekmény. S ha az éltesebbek, akiknek döntő szavuk van mindenben, nem tiltakoznak, a gonosz babona diadalmaskodik az emberiességen.

Egyébként a minden fortélynál erősebb végszükség a szokásos védelmi eszközökön felül újak kitalálására is ösztönözte a türosziakat. Hogy megsemmisítsék a falak alá merészkedő hajókat, irdatlan gerendákat kötéllel körültekertek, aztán megindították a csavarógépet, a kötél hirtelen letekeredett, és a gerenda a hajókra zuhant. A gerendákra erősített horgok és sarlós karmok szétmarcangolták a harcosokat meg a hajókat is. Azután heves tűzben ércpajzsokat izzítottak, bőven megrakták forró homokkal és mindenféle kosszal, majd hirtelen lehengerítették a falakról. Nincs az a veszedelem, amitől jobban féltek volna a makedónok, mert amint a forró homok behatolt testük és a páncél közé, mindenütt megperzselte őket, ahová csak bejutott, és akárhogy erőlködtek, nem tudták kirázni. Elhajigálták hadifelszerelésüket, s mivel minden védelmi eszközük megrongálódott, a sebosztó fegyverek tehetetlen martalékává lettek. A hajitógépekből kilőtt *corvus*-ok és vaskampók ugyancsak sokat elragadtak közülük.

A király már mindebbe belefáradt, ezért elhatározta, hogy felhagy az ostrommal, és Egyiptomra tör. Hiszen Ázsia-szerte futótűzként híre terjedt, hogy egyetlen város falai alatt vesztegel, pedig sokkal fontosabb feladatok várják. De éppúgy szégyellt volna dolgavégezetlenül elkullogni, mint továbbra is itt időzni, s az is eszébe ötlött: ha elvonul Türosz alól, bizonyságát adja annak, hogy nem legyőzhetetlen, és ezzel csorba esik hírnevén, amellyel pedig jobban megforgatta a világot, mint fegyvereivel. Ezért, hogy egyetlen lehetőséget se szalasszon el, katonái színejavával megrakott újabb hajókat parancsolt a városfalak alá.

Egyszerre csak egy irgalmatlan nagy tengeri szörny bukkant föl a habok közül, és irdatlan testével a makedónok emelte móló felé tartott. Mindkét oldalról láthatták, amint a habokat szántva kiemelkedik a vízből. Aztán a hídfőnél újból a tengerbe merült, és hol magasra szökellt a habok közül, hol meg a keresztülcsapó hullámtaréjok mögé rejtőzött, végül is a városfalaktól nem méssze eltűnt a vízben. Mindkét fél örömmel szemlélte a szörnyet. A makedónok úgy vélekedtek, hogy megmutatta, miképpen építsék tovább az ostromművet; a türosziak meg azt hitték, hogy a tenger háborgatását megtorló Neptunus nyelte el a szörnyet, s persze hamarosan lerombolja a mólót. A jóslatnak örvendezve lakomához heveredtek, s alaposan beboroztak. Virradatkor azután az italtól elnehezülten és virágkoszorúkkal felcicomázva hajóra szálltak, mivel

nemcsak hogy vakon bíztak a jóslatban, de már a győzelmi lakomát is megtartották.

A makedón király éppen a város átellenes részére vezérelte hajóhadát, s mindössze harminc kisebbfajta hajót hagyott az innenső parton. A türosziak kettőt elfogtak, a többinek a legénységét megbénította a félelem. Nagy Sándor, mihelyt meghallotta katonái üvöltését, a hajóhadat tüstént ama part felé irányította, ahonnan a kiabálás felharsant. A makedón hajók közül elsőnek egy ötevezősoros gálya futott be, a leggyorsabb valamennyi között. A türosziak, amint megpillantották, két hajóval jobbról-balról oldalba támadták, a sebes iramban érkező ötevezősoros orrával belefúródott az egyikbe, s ezzel mindjárt fogva is tartotta. A másik hajó azonban, amelyik nem akadt el, szabad lendülettel tört az ötevezősoros másik oldalának. Ekkor nagyon is kapóra megérkezett egy háromevezősoros Nagy Sándor hajóhadából, és oly erővel rontott az ötevezősorost szorongató gályának, hogy a türoszi kormányos a hajóról a tengerbe zuhant. Hamarosan több makedón hajó is befutott, közöttük a királyé is. Ekkor a türosziak, egy helyben csapkodva evezőikkel, nagy nehezen kiszabadították a fennakadt hajót, majd az egész kötelék a kikötőbe vonult. A király tüstént a nyomukba eredt, de a kikötőbe nem tudott behatolni, mert a távolból, a városfalakról hajigált lándzsákkal visszaverték. Az ellenséges hajókat azonban csaknem mind elsüllyesztette vagy elfogta.

Ezután kétnapos pihenőt adott katonáinak, majd odarendelte a hajóhadat is, az ostromgépeket is, hogy minden oldalról szorongassa a megrémült türosziakat. Ő maga felhágott a legmagasabb toronyba, a veszély nagysága csak bátrabbá tette: királyi jelvényeivel, tündöklő fegyverzetével kitűnt a többiek közül, és így kiváltképp őrá irányultak az ellenséges lándzsák. És valóban nagyszerű látványt nyújtott: a falakon harcolók közül sokat keresztüldöfött lándzsájával, némelyiket közelharcban kardélre hányta, vagy pajzsával fejbe sújtotta, s a mélybe lökte. Az a torony ugyanis, ahol verekedett, csaknem egybeépült az ellenség falaival. A faltörő kosok sűrű döngetésétől már meglazultak a kőtömbök eresztékei, az erőd roskadozni kezdett, a hajóhad is behatolt a kikötőbe, és néhány makedón felmászott az ellenség üresen maradt bástyáira.

A türosziak, mikor ennyi baj zúdult a fejükre, vagy a templomokba futottak oltalmat keresve, vagy bezárkóztak otthonukba, hogy szabadon választott halállal haljanak meg; egyesek az ellenségre rontottak, hogy legalább ne bosszulatlanul pusztuljanak. Legtöbben felmásztak a háztetőkre, s a benyomuló ellenségre kőgörgeteget zúdítottak, meg ami éppen a kezük ügyébe akadt. Nagy Sándor megparancsolta, hogy mindenkit öljenek le, csak azokat nem, akik a templomokba menekültek, a háztetőkre pedig vessenek tűzcsóvákat. Noha a parancsot közhírré tétette kikiáltóival, mégsem akadt egy szál fegyverforgató férfi sem a türosziak közül, aki az istenektől kért volna

menedéket. A templomok zsúfolásig teltek gyermekekkel és szüzekkel, a férfiak pedig otthonuk előtt tömörültek, hogy szembeszálljanak a tomboló győztesekkel. Mégis sokat megmentettek közülük a makedónok kíséretében levő szidóniak. A győztesekkel együtt nyomultak be a városba, de nem feledkeztek meg a türosziakhoz fűződő rokoni szálakról – mert úgy hitték, mindkét várost Agenór alapította –, és számos türoszit titkon oltalmukba vettek és hajóikra csempésztek. Ott elbújtatták őket, majd Szidónba hajóztak. Ily furfanggal tizenötezer türoszit mentettek ki az öldöklésből. Hogy mennyi vér ömlött, már abból is felbecsülhető, hogy a városfalak közt hatezer fegyverest mészároltak le. Ezután szomorú látványosságot rendezett a győzteseknek a király haragja: kétezer embert, akiket addig a legyilkolástól megkímélt a csillapult bosszúszomj, keresztre feszitettek: egymástól jókora távolságra lógtak véges-végig a tengerparton. A karthágói követeknek megkegyelmezett, de utólag hadat üzent a városnak, amit sürgős tennivalói miatt eddig elmulasztott.

Türoszt, ezt az ősi eredete és változatos sorsa miatt az utókor emlékezetére méltó várost az ostrom kezdetétől számított hetedik hónapban bevették. Agenór alapitotta, és hosszú időn át uralkodott nemcsak a közeli tengereken, hanem mindenütt, ahová hajóhadai eljutottak: s ha hihető a szóbeszéd, a türoszi nép tanította vagy tanulta meg elsőnek a betűvetést. Mindenesetre szerte a világon voltak gyarmatvárosai: Afrikában Karthágó, Boióthiában Thébai, az Óceánnál Gades. Úgy vélem, a messzi tengeren hajózva, gyakran vetődtek olyan földekre, ahol a madár se jár, s ezeket kiszemelték az akkoriban szép számban cseperedő türoszi ifjúság lakóhelyéül; vagy, mivel szántóvetőik belefáradtak a gyakori földrengésbe – mert híre jár ennek is –, arra kényszerültek, hogy fegyverrel szerezzenek új szállásföldeket idegenben. Sokszor dőlt már romba e város, és épült újjá romjaiból, s most végre megpihent a mindent felvirágoztató, hosszú béke ölén, a szelíd római uralom oltalma alatt.

Csaknem e napokban hozták meg Dareiosz levelét is, – ezt már úgy címezte, mint királynak. Arra kérte Nagy Sándort, hogy Sztatira nevű leányát láncolja magához házassági kötelékkel. Nászajándékul felajánlotta a Helleszpontosz és a Halüsz folyó között elterülő egész vidéket: ő maga beéri az ettől keletre fekvő területekkel. Ne habozzék elfogadni azt, amit felkínált: a szerencse sohasem állapodik meg hosszú ideig egy helyben, s az emberek, bármily nagy siker szegődik nyomukba, ezzel csak még nagyobb irigységet zúdítanak magukra. Attól tart, hogy Nagy Sándor, akár a madár, mely természetadta könnyedségével a csillagokig röppen, üres és gyerekes lobogással tör az égre. Mi sem nehezebb, mint ebben a korban megbirkózni e roppant szerencsével. Még mindig óriási területek maradtak az ő, Dareiosz kezében, s Nagy Sándornak nincs mindennap alkalma arra, hogy rajtaüssön a hegyszorosban: át kell kelnie birodalmának erős

védőhatárain, az Euphratészen, a Tigrisen, az Araxészen és a Khoaszpészen, el kell jönnie Médiába, Hürkániába, Baktriába, olyan vidékekre, ahol szégyenletesen kevés alattvalója él. És mikor keresi föl az Óceán partján lakó indusokat, nem beszélve a szogdokról és Arakhószia lakóiról, meg a Kaukázusban s a Tanaisz környékén letelepült néptörzsekről? Megöregszik, mire bejár ennyi földet, még háborúzás nélkül is. Őt, Dareioszt pedig ne is hívogassa többé, mert ha egyszer elmegy, Nagy Sándor látja a kárát.

Nagy Sándor a levélhozónak ezt a választ adta: Dareiosz olyasmit kínálgat, ami már nem az övé; azon akar osztozni, amit teljes egészében elveszített. Hozományul kínálja fel neki Lídiát, Ióniát, Aioliszt, a Helleszpontosz partvidékét, amely mind az övé már a hódító jogán. Feltételeket szabni pedig a győztesek dolga, s elfogadni a legyőzőiteké. De ha Dareiosz nem tudná, melyikük a győztes, ám döntsék el mielőbb fegyverrel. Amikor átkelt a tengeren, nem Kilikiát vagy Lídiát akarta meghódítani – mert kis falat ez ily nagy háborúban –, hanem Perszepoliszt, Dareiosz székhelyét, azután Baktrát, Ekbatanát és Kelet legtávolibb tájait. Bárhová menekül Dareiosz, ő utoléri; és ne rémítgesse folyókkal azt, akiről tudott, hogy már átkelt a tengeren.

Ilyesfajta levelet váltott a két király. A rhodosziak azonban városukat és kikötőjüket átadták Nagy Sándornak. A király Kilikiát Szókratészre bízta, Philótaszt pedig a Türosz-vidék élére rendelte. A völgyesnek nevezett Szíriát Andromakhosz és Parmenión alá helyezte, mert ő maga a még befejezetlen háborúban szándékozott részt venni. Hephaisztiónak megparancsolta, hogy hajóhadával vonuljon végig Phőnicia partvidékén; ő pedig egész seregével felkerekedett Gaza városa felé.

Körülbelül e napokban tartották az iszthmoszi ünnepi játékokat melyekre egész Göröghon népe összesereglett. E gyülekezetben a görögök, akik mindig megszimatolták az idők szelét, elhatározták, hogy tizenöt tagú követséggel arany koronát küldenek a királynak, aki diadalmaskodott a Görögország jólétéért és szabadságáért vívott harcban. A nemrég hallott kósza hírek keltették bennük azt a gondolatot, hogy meg kell ragadni a szerencsét, bármerre sodorja is ingatag lelkűket.

Egyébiránt nemcsak a király vonult fel a még igába nem tört városok ellen, hanem helytartói, e kiváló hadvezérek is nagy területeket lerohantak: Kalász Paphlagóniát, Antigonosz Lükaóniát; Balakrosz leverte Hüdarnészt, Dareiosz hadvezérét, és végül is visszafoglalta Milétoszt. Amphotérosz és Hegelokhosz pedig százhatvan hajóból álló kötelékkel az Akhaia és Ázsia között elterülő szigeteket hajtotta Nagy Sándor uralma alá. Miután Tenedoszt is bevették, elhatározták, hogy megszállják Khiószt, mivel a sziget lakói maguk is hívogatták a makedónokat. Ám Dareiosz helytartója, Pharnabadzosz, amint fülébe jutott, hogy egynéhányuk összeszűri a

levet a makedónokkal, a várost megrakta kisszámú helyőrséggel, és újból a hűséges Apollonidész és Athenagórasz parancsnoksága alá rendelte.

Nagy Sándor hadvezérei szívesen folytatták a város ostromát, nem annyira saját erejükben, mint inkább az ostromlottak együttműködésében bízva. Nem is csalódtak számításukban, mert Apollonidész és a katonai parancsnokok viszálya tálcán kínálta az alkalmat a város megrohanására. Amikor a makedónok serege betörte a városkaput és benyomult, azok a polgárok, akik már régóta fejükben forgatták az árulás tervét, Amphotéroszhoz és Hegelokhoszhoz csatlakoztak. A perzsa helyőrséget lemészárolták, Pharnabadzoszt pedig Apollonidésszel és Athenagórasszal együtt megkötözve kiszolgáltatták a makedónoknak. Átadtak nekik tizenkét háromevezősoros gályát is a harcosokkal és evezősökkel együtt, ezenkívül harminc gályát emberek nélkül, gyorsjáratú kalózhajókat és a perzsákhoz zsoldoskatonának elszegődött háromezer görögöt. A makedónok az utóbbiakat beosztották tartalékcsapataikhoz, a tengeri rablókat halállal büntették, a fogoly evezősöket pedig saját hajóikra vitték.

Arisztonikosz, Mathümné városának türannosza, távolról sem gyanítva, mi történt Khiószban, első őrségváltáskor kalózhajóival véletlenül a kikötő elzárt bejáratához érkezett. Amikor az őrség megkérdezte, kicsoda, ezt válaszolta: Arisztonikosz jött Pharnabadzoszhoz. Az őrök erre kijelentették, hogy Pharnabadzosz ugyan nyugovóra tért már, s most nem keresheti fel, de a kikötő nyitva áll a szövetséges és vendégbarát előtt; másnap majd megláthatja Pharnabadzoszt. Arisztonikosz habozás nélkül elsőnek hatolt be a révbe, és a kalózhajók követték vezérüket. Amíg a hajók a partnál horgonyt vetettek, az őrség eltorlaszolta a kikötő bejáratát, és felverte a közelben alvó katonákat. Egyetlen kalóz sem merészelt ellenszegülni. Láncra verték valamennyit, majd Amphotérosz és Hegelokhosz elé hurcolták őket.

A makedónok innen átvonultak Mütilénébe. A várost kevéssel ezelőtt elfoglalta az athéni Kharész, és kétezer főnyi perzsa helyőrséggel megerősítette. De mikor már nem tudta tovább állni az ostromot, feladta a várost azzal a kikötéssel, hogy sértetlenül elvonulhasson, majd Imbrosz felé vette útját. A makedónok sértetlenül útjukra engedték a meghódoltakat.

Dareiosz már letett arról, hogy békét köthet – pedig azt hitte, hogy a levéllel és az üzenettel sikert ér el –, így harcra buzdította seregét, és újból készült a háborúra. Meghagyta tehát a csapatparancsnokoknak, hogy Babilóniában gyülekezzenek, Besszoszt, Baktria helytartóját pedig magához rendelte, és megparancsolta neki, hogy mennél nagyobb sereget toborozzon. A baktriaiak néptörzse volt

a legserényebb fegyverforgató valamennyi között; bárdolatlan természetük elütött a perzsák fényűzésétől, A harcias szkíthák tőszomszédságában éltek, akik állandó rablásból tartották fenn magukat, ezért mindig kezük ügyében volt a fegyver. Besszosz azonban, aki bizonyára kelletlenül viselte másodrendű helyzetét, hitszegő hírébe keveredett, s így Dareioszt rettegésben tartotta; mert áhítozott ugyan a királyságra, de nem volt mersze a pártütéshez, holott csakis így érhetett volna célt.

Nagy Sándor egyébként, bármily gonddal fürkészte is, merre tűnhetett Dareiosz, immár bottal üthette a nyomát, mert a perzsáknál hagyományos, hogy csodálatos hűséggel őrzik a királyok titkát: sem megfélemlítés, sem ígérgetés nem csalt ki belőlük egyetlen hangot sem, mely nyomra vezetett volna. Ősi szabály szerint az alattvalóknak halálbüntetés terhe alatt hallgatniok kell a királyról. A fecsegésért szigorúbb büntetés járt, mint bármi más gyalázatos tettért, s a mágusok úgy vélekedtek: semmi fontosat nem lehet rábízni arra, akinek nehezére esik a hallgatás, ami természettől fogva a legkönnyebb dolog a világon.

Így aztán Nagy Sándor, mit sem sejtve abból, ami az ellenségnél történik, ostrom alá vette Gaza városát. A város parancsnoka, Betisz, királyának odaadó híve, maroknyi őrséggel védelmezte a szilárdan megépített falakat. Nagy Sándor terepszemlét tartott, majd elrendelte, hogy ássanak aknafolyosókat. A könnyű, laza talaj engedett a titokban végzett műveletnek: a közeli tenger ugyanis sok homokot partra hordott, és sziklák, kövek sem akadályozták errefelé az ásást. A munkát azon az oldalon kezdték meg, ahol nem láthatták őket a városlakók; Nagy Sándor, hogy lekösse a gazaiak figyelmét, elrendelte, hogy a várfalak tövében állítsanak fel ostromtornyokat. De ugyanez a talaj nehezítette az ostromtornyok elvontatását: a lomha fövény fékezte a kerekek forgását, sőt a tornyok deszkázata is megrongálódott. Sokan meg is sebesültek, mert nem tudtak védekezni, úgy elcsigázta őket a küszködés, amint egyszerre támogatniuk és vontatniuk is kellett az ostromtornyokat. A király ezért visszavonulót fúvatott, és elrendelte, hogy másnapra zárják ostromgyűrűbe a városfalakat.

Napkeltekor, mielőtt felvonultatta seregét, az istenek segítségéért fohászkodva ősi szokás szerint áldozatot mutatott be. Ekkor egy éppen arra röppenő holló a karmai közt tartott földrögöcskét hirtelen eleresztette, a rög a király fejére hullott, és szétmorzsolódva lepergett, a madár meg rátelepedett a legközelebb álló toronyra. Szárnyaival azonban odaragadt a szurokkal és kénnel bekent fához, és hiába erőlködött, hogy felröppenjen; ekkor a körülállók megfogták. Az eset érdemesnek látszott arra, hogy a jövendőmondót kifaggassák felőle, mert Nagy Sándor gondolkodása nem volt mentes a babonától, így tehát Arisztandrosz, a legszavahihetőbb jós kijelentette: e csodajel a város pusztulását jövendöli ugyan, de félő, hogy egyúttal a király is

megsebesül. Ezért óva intette attól, hogy aznap bármit is kezdeményezzen. A királyt bosszantotta ugyan, hogy már csak ez a város állja útját Egyiptomba való biztos bevonulásának, mégis szót fogadott a jósnak, és jelt adott a visszavonulásra.

Az ostromlottak ettől bátorságra kaptak, s a városkapun kirohanva megtámadták a hátráló ellenséget, úgy vélekedve, hogy tétovázásuk éppen kapóra jött. Nagy hévvel rontottak nekik, de lendületük nem tartott sokáig. Amint észrevették, hogy a makedónok visszafordulnak, hirtelen megtorpantak. A király már meghallotta a csatazajt, erre a megjósolt veszedelmet teljesen feledve a sereg élére nyargalt; barátai kérésére azonban páncélt öltött, amit ritkán tett meg. Amint Dareiosz seregéből egy arab megpillantotta őt, nagyobb gaztettre vetemedett, mint amekkorát a sorsa kimért a számára: kardját pajzsa mögé rejtve úgy tett, mintha átpártolt volna, s a király lábai elé omlott. Nagy Sándor megparancsolta a rimánkodónak, hogy keljen fel, és álljon be a makedónok soraiba. A barbár azonban hirtelen jobb kezébe ragadta kardját és a király nyaka felé sújtott. Nagy Sándor könnyedén félresiklott, és kikerülte a csapást, majd kardjával levágta a barbárnak-a levegőbe suhintó karját. Úgy gondolta, ezzel be is teljesült az e napra jövendölt veszedelem.

De úgy hiszem, a végzet elkerülhetetlen: mert míg elszántan verekedett az első sorokban, nyílvessző érte, mely páncélját átütve vállába fúródott: orvosa, Philipposz rántotta ki onnan. Csak úgy ömlött a sebből a vér. Mindnyájan megrémültek, mert a páncéltól nem láthatták, milyen mélyen hatolt a testbe a nyílvessző. Nagy Sándor még csak el sem sápadt: megparancsolta, hogy állítsák el a vérzést, és kötözzék be a sebet. Ezután még jó ideig szívósan kitartott a hadijelvények élén, elpalástolva vagy legyűrve fájdalmát. De a kötés lecsúszott, a vér, melynek ömlését visszafojtotta az előbb felrakott kötés, újból előbuggyant. Sebe, mely azon melegében még nem okozott fájdalmat, tüstént felduzzadt, amint megalvadt a vér. Elsötétült előtte a világ, és térde megroggyant. A körülötte lévők felragadták, és a táborba vitték. Betísz pedig, úgy vélve, hogy megölték Nagy Sándort, győzelmi mámorában ujjongva visszavonult a városba.

Ezután Nagy Sándor, noha sebei még nem gyógyultak be, a bástyákkal egyenlő magasságú sáncot emeltetett, és elrendelte; hogy föld alatti folyosókkal sűrűn aknázzák alá a falakat. A városbeliek az eredeti falak tetejére új védősáncot építettek, de még ez sem érte el az ostromsáncon felállított tornyok magasságát, így a város szívét is az ellenség lándzsazápora fenyegette. És végveszély zúdult Gazára, amint az aláaknázott fal leomlott, s a romokon át benyomult az ellenség. Az előharcosokat a király vezérelte, de egy óvatlan lépésnél lábát felsértette egy kőszilánk. Noha még előző sebe sem forrt be, lándzsájára dőlve az elsők között harcolt, mert a harag is tüzelte, hogy már kétszer megsebesült e város ostrománál.

Az ádázul verekedő és számos sebből vérző Betiszt cserbenhagyták katonái, de a maga és az ellenség vérétől síkos fegyverrel még akkor is elkeseredetten harcolt. Ám amikor minden oldalról lándzsák záporoztak rá, végsőkig kimerülve elevenen az ellenség kezébe került. A szertelen örömmámorban úszó ifjú király elé vezették, és Nagy Sándor, aki különben még az ellenségben is megcsodálta a bátorságot, így szólt:

– Nem akként halsz meg, ahogyan akartál, hanem, gondold csak el, mindenfajta kínzást el kell szenvedned, amit valaha is kieszeltek hadifoglyok ellen.

De Betisz nemcsak hogy félelem nélkül, hanem gőgösen tekintett a királyra, és a fenyegetésekre egyetlen hanggal sem válaszolt. Nagy Sándor erre felcsattant:

– Látjátok, mily konokul hallgat? Talán térdre borult? Talán rimánkodott? De megtöröm én a hallgatását, s ha mást nem, de egy sóhajtást biztosan kicsikarok belőle!

Haragja azután tajtékzó dühre fordult: már akkor ily különös viselkedésre ragadta hallatlan szerencséje. Mert a pihegő Betisz átfúrt bokáin gyeplőszíjakat fűzetett keresztül, s egy szekérhez kötözve lovakkal hurcoltatta a város körül, és azzal dicsekedett, hogy pontosan olyan büntetést eszelt ki az ellenség számára, mint egykor őse, Akhilleusz. Mintegy tízezer perzsa és arab hullott el a harcokban, de a makedónok is vérrel fizettek e győzelemért. Ezt az ostromot kétségtelenül nem is annyira a város hírneve tette emlékezetessé, mint inkább a királyt kétszer is fenyegető veszedelem.

Nagy Sándor ezután sietve Egyiptom felé vette útját, de előbb Amüntaszt tíz háromevezősoros gályával Makedóniába küldte, hogy újabb katonákat toborozzon. Hiszen a sikerek ellenére is csökkent hadereje, s a legyőzött néptörzsek katonáiban nem bízott annyira, mint övéiben.

Egyiptom lakói már régóta lázadoztak a perzsák fennhatósága ellen, mert úgy vélték, kapzsin és dölyfösen uralkodnak rajtuk, így égő türelmetlenséggel várták Nagy Sándor érkezését, hiszen már a katonaszökevény Amüntaszt is örömmel fogadták, pedig ő vajmi kétes hatalom birtokában jött közéjük. Tehát óriási sokaság verődött össze Péluszionban, mert úgy gondolták, Nagy Sándor oda vonul be először. És a király hét nappal azután, hogy Gazából útnak indult, csapataival megérkezett Egyiptom ama vidékére, melyet most Nagy Sándor táborának neveznek. Gyalogos haderejét innen Péluszion felé irányította, ő pedig könnyű fegyverzetű válogatott csapatával végighajózott a Níluson. A perzsa helyőrségek nem tartóztatták fel, mert még attól is rettegtek, hogy az egyiptomiak elszakadnak tőlük. Nagy Sándor nem volt már messzi Memphisztől. A város oltalmára hátrahagyott Mazakész, Dareiosz helytartója, parancs nélkül átkelt a

folyón, és átadott a királynak nyolcszáz talentumot az összes királyi kinccsel egyetemben.

Nagy Sándor Memphisztől tovább hajózott a Níluson, behatolt Egyiptom belső területeire, s ügyelt rá, hogy tiszteletben tartsa az egyiptomiak ősi szokásait. Ezért elhatározta, hogy felkeresi a főistennek, Hammónnak a jóshelyét. A szinte járhatatlan úton nehezen vergődött keresztül még könnyű fegyverzetű maroknyi csapatával is. Se az ég, se a föld nem ad vizet arrafelé, terméketlen homok borít be mindent, s amint a nap tüze áthevítí, a talpat égető, izzó talaj tűrhetetlenül felforrósodik. Nemcsak a nagy meleggel és a tikkasztó szárazsággal kellett megbirkózniuk, hanem a süppedő, feneketlenül mély homokkal is, mely kiszalad a talp alól, s így hiába tapossa az ember. Az egyiptomiak még ezeknél cifrább nehézségeket is emlegettek, de Nagy Sándort égető vágy hajtotta, hogy fölkeresse a fóisten templomát, mert a halandók rangjával be nem érve, vagy maga is elhitte, vagy csak másokkal akarta elhitetni, hogy ez az isten nemzette őt.

Így hát azokkal együtt, akiket magával szándékozott vinni, a folyó sodrát követve leereszkedett a Mareótisz-tóig. Itt Küréné lakóinak küldöttei ajándékokkal járultak eléje, békéért esedeztek és kérték, vonuljon be városaikba. A király elfogadta az ajándékokat, és szövetséget kötött velük, de folytatta útját kitűzött célja felé. Az első és a rákövetkező napon tűrhetőnek találta a fáradalmat, mert terméketlen, kihalt vidéken jártak ugyan, de még nem hatoltak be az irdatlan nagy, kopár sivatagokba. De amint kitárult előttük a vastag homokréteg borította pusztaság, a szárazföldet fürkészték, akár a mély tengeren járók; de egyetlen fa, egy talpalatnyi megművelt föld sem ötlött szemükbe. Fogytán volt már a tevék hátán tömlőkben tartalékolt ital is, s a szikkadt talajon, a perzselő homokban nyoma sem volt semmiféle víznek. Ráadásul mindenüvé égetően tűzött a nap, száraz ajkuk kicserepesedett. Ekkor váratlanul – vagy az istenek kegyelméből, vagy véletlenül – felhők borították be az eget, elrejtve a napot, ami még így, víz nélkül is óriási könnyebbségére volt a hőségtől elcsigázott katonáknak. Amint kitört a zivatar, és csak úgy ömlött az eső, ki-ki igyekezett felfogni a vizet, s egyesek mohó szomjukban szájukat látogatva nyeldesték a záport.

Négy nap alatt keresztülvergődtek az irdatlan nagy sivatagon. És már közel jártak a jóshelyhez, amikor egy felhőnyi holló bukkant fel a sereg előtt. Lassú szárnycsapásokkal suhantak az élen hordozott hadijelvények előtt, és hol a földre telepedtek, ha lomhábban vánszorgott a sereg, hol újból szárnyra kaptak, mintha csak vezérei és útmutatói lennének.

Végre megérkeztek az istennek szentelt jóshelyre. Szinte hihetetlen, hogy a roppant pusztaság kellős közepén, körös-körül lombos fák szegélyezik e helyet, s úgy beborítják, hogy sűrű árnyékukon alig szűrődik át a napfény. Az erdőket itt is, ott is

csörgedező édesvizű források öntözik. Éghajlata is csodálatosan enyhe, többnyire tavasziasan langyos, minden évszakban egyaránt üdvös az egészségre. E helytől keletre, közel e vidékhez, etiópok laknak, a déli oldalon arabok, akiket trogloditáknak is neveznek: területük a Bíbor-tengerig nyúlik. A nyugatra fekvő tájon másfajta etiópok tanyáznak, akiket piszeorrúaknak hívnak. Északon a naszamónok élnek: ez a szirtiszi néptörzs rengeteg zsákmányt harácsol össze az idegen hajókból. Megszállják a partvidéket s az odasodort hajókat apály idején elfogják az általuk ismert zátonyokon.

Az oázis lakói, a hammóniusok, szétszórt kunyhókban laknak. A három fallal körülvett belső terület valóságos erőd. A belső védőfal királyaik régi palotáját zárta körül, a középső övezetben a királyok hitvesei, gyerekei és ágyasai laktak – itt is épült jóshely az istenségnek –, a külső falon belül pedig a testőrök és fegyverhordozók tanyáztak.

Egy másik szent berke is van Hammónnak. Közepén forrás csörgedez, melyet a Nap forrásának neveznek. Vize pirkadatkor langyosan csordogál, a déli perzselő hőségben jéghidegen tör fel, alkonyatkor felmelegszik, éjfélkor már forrón bugyborékol, s minél inkább virradatra fordul az éjszaka, annál jobban enyhül éji forrósága, míg napkelte körül újra langyos lesz, mint szokott. Az istenként tisztelt alak ábrázata nem olyan, amilyennek a művészek általában az isteneket mintázzák: leginkább egy smaragdokkal és drágakövekkel kirakott köldökhöz hasonlit. Amikor valaki jóslatot kér, a papok előhozzák az aranyozott hajóra helyezett szobrot; a hajón kétoldalt sok-sok ezüst csésze csüng le. Nyomukban asszonyok és szüzek lépkednek, ősi szokás szerint valami barbár csengésű dalt énekelve, mert úgy hiszik, ezzel meglágyítják a főisten szívét, hogy világos jóslatot adjon.

Amikor a király odalépett, a legöregebb pap isten fiának szólította, e megszólítással szentesítve, hogy a főistent Nagy Sándor atyjának tartja. A király emberi származását feledve kijelentette, hogy elfogadja és elismeri ezt. Azután megkérdezte: őt választotta-e a végzet arra, hogy az egész földkerekségen uralkodjék. A vén pap továbbra is hízelgett, és kinyilatkoztatta, hogy egykor Nagy Sándor kormányozza majd az egész világot. A király ezután nekiszegezte a kérdést: vajon megbűnhődött-e már atyja valamennyi gyilkosa. A főpap azt felelte, hogy Nagy Sándor atyját semmiféle gaztett nem mocskolhatja be, Philipposz gyilkosai pedig már mindnyájan meglakoltak. Hozzáfűzte még, hogy Nagy Sándor legyőzhetetlen lesz mindaddig, amíg az istenek közé nem távozik. Ezután bemutatták az áldozatot, s a király megajándékozta a papokat és az istent. Végül megengedte barátainak, hogy ők maguk is jóslatot kérjenek a főistentől. Ezek csak azt tudakolták, beleegyezik-e Hammón, hogy királyukat mint istent tiszteljék. A jövendőmondók azt felelték, hogy egykor még ezt is helybenhagyja a főisten. Józan ésszel megfontolva a jóshely hitelét ugyancsak ronthatták volna e valóban üres szavak, de hát a szerencse

azokból, akiket vak bizalomra kényszerít, inkább dicsőségre szomjas, mint dicsőségre termett lényeket farag. Nagy Sándor is nemcsak jó néven vette, ha a főisten fiának nevezték, hanem meg is követelte: e megszólítással tettei fényét akarta növelni, noha valójában elhomályosította. Még a makedónok is – ámbár hozzászoktak a királyi uralomhoz, de a szabadság terebélyesebb árnyékában éltek, mint más nemzetek – elfordultak a királytól, mert konokabbal tört a halhatatlanságra, mint amennyire akár nekik, akár neki magának üdvös lett volna. De erről majd a maga idejében; most folytatom elbeszélésemet.

Hammón jóshelyéről visszatérőben Nagy Sándor a Pharosz szigetétől nem messze fekvő Mareótisz-tóhoz érkezett. Szemügyre vette a vidék fekvését, és elhatározta, hogy itt, e szigeten alapít új várost. Később kitűnt, hogy terjedelmesebb település nem férne el a szigeten, ezért a város helyét ott választotta ki, ahol most az alapítója nevét viselő Alexandria áll. Kijelölt nyolcvan stádiumnyi területet a tó és a tenger között, és elhatározta, hogy bekeríttteti falakkal. Aztán hátrahagyta néhány emberét, hogy vezessék a városépítést, ő maga pedig Memphiszbe indult. Tüzes vágy fűtötte – érthetően ugyan, de nem éppen jókor –, hogy ne csak Egyiptom belsejébe hatoljon be, hanem Etiópiában is terepszemlét tartson. Az égő türelmetlenség, hogy megismerje Memnón és Tithónosz egekig magasztalt ősrégi palotáját, csaknem a nap határain túlra csábította. De a fenyegető háború, melynek még hátra volt a nagyja, elrabolta idejét a békés kalandozástól. Így tehát a rhodoszi Aiszkhüloszt és a makedón Peukesztészt Egyiptom helytartóivá tette, és négyezer katonát rendelt kezük alá a vidék oltalmazására, a Nílus folyó torkolatának őrizetét pedig Polemónra bízta, és harminc háromevezősoros hajót bocsátott rendelkezésére. Afrika Egyiptommal határos területeinek élére Apollónioszt állította, s a szóban forgó afrikai és egyiptomi vidék adóügyeinek vitelével Kleomenészt bízta meg. Majd elrendelte, hogy a szomszédos városok lakosságának egy része költözzék Alexandriába, s így az új várost sűrűn benépesítette. Mesélik, hogy amikor makedón szokás szerint árpadarával jelölte ki a jövendőbeli városfal körvonalát, odaröppent egy sereg madár, és felcsipegette az árpát. Ezt sokan gyászos előjelnek tekintették, de a jövendőmondó azt felelte, hogy e várost majd tengersok jövevény népesíti be, és táplálója lesz számos földrésznek.

Parmenión fia, a virulóan ifjú Hektór, akit Nagy Sándor különösképpen kedvelt, követni akarta a folyón lefelé hajózó királyt. Könnyű gályára szállt ezért, de több embert zsúfolt össze rajta, mint amennyit az elbírt volna, így a süllyedő hajó kiszaladt a talpuk alól. Hektór sokáig küszködött a habokkal, mert víztől elnehezült ruhája és lábára szíjazott saruja zavarta az úszásban. Végül félholtan mégiscsak

partra evickélt. Halálosan kimerült, még a lélegzete is elakadt az ijedelemtől és az átélt veszedelemtől. Ám alighogy kifújta magát, nyomban meg is halt. Senki sem siethetett segítségére, mert mind más-más helyen vetődtek partra. A királyt nagyon lesújtotta kedvencének elvesztése, s amint megtalálták a holttestet, fényes pompával eltemettette.

Bánatát tetézte a Szíria helytartójává kinevezett Andromakhosz halálának híre; a szamaritánusok elevenen elégették. Odasietett, hogy megtorolja Andromakhosz halálát, s amint megérkezett, nyomban kiszolgáltatták neki a rémtett elkövetőit. Ezután Menónt állította Andromakhosz helyére, majd büntetéssel sújtotta helytartójának gyilkosait és a türannoszokat, akik közül a methümnéi Arisztonikoszt és Szteszilaoszt honfitársaik kezére adta, akik aztán a törvénysértésekért megkínozták és kivégezték őket.

Nagy Sándor ezután kihallgatáson fogadta az athéniak, a rhodosziak és a khiósziak követeit. Az athéniak jókívánságaikat fejezték ki győzelméhez, és arra kérték, bocsássa haza a görög hadifoglyokat A rhodosziak és a khiósziak a helyőrségek miatt panaszkodtak. A jogosnak tetsző kérelmeket mind teljesítette a király, Mütiléné lakosainak állhatatos hűségükért megtérítette háborús kiadásaikat, sőt még városukhoz csatolta a környék jókora területét. Küprosz királyait is jutalommal tüntette ki érdemeikért, mert Dareiosztól átpártoltak hozzá, Türosz ostromában pedig hajóhaddal segítették.

Ezután Amphotérosznak, hajóhada főparancsnokának, akit Kréta felszabadítására küldött, mert a szigetet sok helyütt perzsa és spártai hadak ostromolták, azt a parancsot adta, hogy mindenekelőtt a kalózhajóktól tisztítsa meg a tengert mert amióta a két király háborúba keveredett, a tengeri rablók elszemtelenedtek. Miután mindezt elrendezte, aranyserleget és harminc áldozati csészét szentelt a türoszi Héraklésznek, majd kihirdette, hogy Dareiosz üldözésére indulnak az Euphratész felé.

Dareiosz pedig, amint megtudta, hogy az ellenség Egyiptomból visszafordult Afrika felé, képtelen volt eldönteni, mitévő legyen: tábort üssön-e Mezopotámia környékén, vagy beljebb hatoljon birodalmába. Személyes tekintélyével kétségtelenül könnyebben rábeszélhette volna a távol lakó néptörzseket, hogy sietve ragadjanak fegyvert, mert a helytartók útján nehezen tudta mozgósítani őket. De szavahihető forrásokból arról értesült, hogy bármely égtáj felé menekül, Nagy Sándor üldözőbe veszi teljes haderejével. Dareiosz jól tudta, mily elszánt ellenséggel van dolga, ezért összes hadinépét, még a legtávolibb vidékekről is, Babilóniában vonta össze. A baktriaiak, a szkíthák és az indusok hamarosan egybesereglettek, más néptörzsek csapatai is csatlakoztak ezekhez az egységekhez. Egyebekben, noha

csaknem másfélszer akkora volt már serege, mint Kilikiában, sok katonának még mindig nem jutott fegyver. Nagy nehezen összeszedték a hadifelszerelést: a lovasokat és lovakat egymáshoz erősített vaslemezkékből összerótt páncél borította, s akiknek azelőtt csak egy szál hajítódárda jutott, most pajzsot és kardot is kaptak. A gyalogosok közt szétosztották a betöretlen csikókból álló méneseket, hogy gyarapítsák a lovasság számát. Kétszáz, sarlókkal fölszerelt négyfogatú harci szekér következett ezután, a néptörzsek végső reménysége; azt hitték, így halálosan megfélemlítik az ellenséget. A kocsirúd végén vashegyű lándzsák meredeztek, a járom oldaláról hármasával álltak ki a kardok, a kerekek küllőiről nyílhegyek erdeje szegeződött az ellenségnek, s végezetül sarlókat kovácsoltak a kerekek abroncsaira is, némelyiket hegyével fölfelé, másokat lefelé, a földnek görbítve, hogy mindent lekaszaboljanak, ami a megbokrosodott lovak útjába akad.

Dareiosz az így felszerelt és állig felfegyverzett haddal elindult Babilonból. Jobboldalt a Tigris hömpölygött, e hírneves folyam, balról az Euphratész védte őket. A sereg elözönlötte Mezopotámia síkságát. Majd átkeltek a Tigrisen, s amint Dareiosz meghallotta, hogy nincs messze az ellenség, Szatropatész lovassági parancsnokot előreküldte ezer főből álló válogatott csapattal. Hadvezére, Mazaiosz keze alá hatezer katonát rendelt: akadályozza meg az ellenség átkelését. Azt is megparancsolta neki, hogy tarolja le és perzselje fel azt a vidéket, melyen Nagy Sándornak át kell vonulnia. Abban reménykedett ugyanis, hogy az ínség legyűri az ellenséget, akinek semmije sincs azon kivül, amit rablással megkaparinthat; neki viszont szárazföldön is, a Tigris vizén is szállítottak élelmet.

Végül Arbelához érkezett, ehhez az ismeretlen faluhoz, melyet később az ő veresége tett ismertté. Itt hátrahagyta az élelmiszer és a málha nagyobb részét, hidat veretett a Lükosz folyón, és öt nap alatt átkelt seregével, mint korábban az Euphratészen. Innen továbbvonultak, s mintegy nyolcvan stádiumra, egy Boumelosz nevű másik folyó partján tábort ütöttek. Csapatok felfejlődésére alkalmas terület volt ez, féktelen nyargalásra csábító mérhetetlen síkság. Sem cserjék, sem törpebokrok nem borítják errefelé a földet, így szabadon ellát a szem még a távolba néző tájakra is. Dareiosz, mihelyt a legcsekélyebb domborulatot is észrevette a sík talajon, tüstént elrendelte, hogy hordják le, s minden kis göröngyöt boronáljanak el.

A makedón felderítők, amennyire a távolból lehetett, hozzávetőlegesen felbecsülték Dareiosz seregének nagyságát; Nagy Sándor alig akart hinni a fülének, hogy még mindig ekkora haderővel állnak szemközt, pedig ezer meg ezer ellenséges katonát megöltek már. De minden veszedelemmel, főként az ellenség nagy tömegével dacolva, tizenegy napi menetelés után seregével az Euphratészhez érkezett. Hidakat veretett a folyón, és elrendelte, hogy elsőnek a lovasság keljen át, majd nyomukban a phalanx. Mazaiosznak, aki

hatezer lovassal kivonult ellenük, hogy az átkelést megakadályozza, nem volt bátorsága vesztébe rohanni.

Nagy Sándor ezután néhány napi pihenőt adott katonáinak, nem azért, hogy heverésszenek, inkább azért, hogy bátorságra kapjanak, majd sietve az ellenség nyomába eredt, attól tartva, hogy visszahúzódik saját birodalma belső vidékeire, és akkor a teljesen kihalt, kopár sivatagokon kell üldöznie, így tehát tizennégy nap múlva fölkerekedett, és Armenia határa mentén a Tigris felé tartott. Az egész folyón túli vidék nemrég egyesített tüzektől füstölgött, mert Mazaiosz, ahová csak betette a lábát, mindent lángba borított, akárha ellenség lett volna. A tűz ontotta sötét füstgomolyok eleinte még a napot is homályba borították, ezért Nagy Sándor cselt szimatolva megtorpant, de amint kiküldött felderítői jelentették, hogy nincs veszély, maroknyi lovascsapatot menesztett előre, hogy keressen gázlót a folyón. Kezdetben a lovak szügyéig ért a víz, később, a meder közepén, már a nyakukat is ellepte. Valóban, Kelet egyetlen táján sincs ily szilajon hömpölygő folyó, amely nemcsak a sok hegyi patak vizét, de a belehordott sziklákat is magával sodorja. A Tigris nevet is sebes sodráról kapta, mert a nyilat tigrisnek mondják perzsa nyelven.

A gyalogosok szárnyakra oszlottak, köréjük csoportosult a lovasság, így aztán fegyvereiket fejük fölé tartva könnyűszerrel átlábollak a folyón. A király elsőnek ért partot a gyalogosokkal, s a katonáknak kezével mutatta, milyen mély a gázló, mert hangja nem hallatszott el hozzájuk. De csak nagy nehezen tudták megvetni lábukat, mert hol a síkos kövek szaladtak ki a talpuk alól, hol egy sebesebb hullám döntötte le őket. Különösen azoknak volt nehéz, akik málhát cipeltek a vállukon, mert még üres kézzel sem tudták volna egyensúlyukat megőrizni, a görnyesztő teher alatt pedig a rohanó áradatba zuhantak. Míg ki-ki a maga zsákmánya után kapdosott, hevesebb tusa támadt közöttük, mint amilyet a folyóval vívtak, s a vízen hányódó málhák tömkelege sok katonát levert a lábáról. A király intette őket, érjék be azzal, hogy fegyvereiket megmentik, a többiért majd kárpótolja őket. De nem hallgattak sem a szép szóra, sem a parancsra: emitt a riadalom hangzavara tört ki, amott meg az egymással viaskodók ütöttek lármát. Végül partra vergődtek arrafelé, ahol gázló volt a folyó enyhébb sodrású szakaszán, s egynéhány málhán kívül semmijük sem ment veszendőbe. Ha most mersze támadt volna valakinek, hogy megrohanja őket, elseperhette volna az egész sereget: a király örökös szerencséje azonban távol tartotta tőlük az ellenséget, így kelt át a Granikoszon is, amikor a túlparton sokezer ellenséges lovas és gyalogos katona állt; így aratott győzelmet Kilikia hegyszorosaiban a töméntelen ellenségen. Mert a vakmerőség, ami csak úgy lángolt benne, a józan észt is elhomályosíthatja, hiszen azt, hogy vaktában cselekedett-e, a körülmények sohasem döntötték el. Mazaiosz pedig – aki kétségtelenül szétverhette volna a rendezetlen hadat, ha rájuk tör, amikor átkelnek a folyón – csak akkor indult rohamra ellenük, amidőn

már talpig fegyverben álltak a parton. Mindössze ezer lovast küldött előre: Nagy Sándor, megtudván, milyen kevesen vannak, minden aggodalom nélkül nyomban megparancsolta Arisztónnak, a paión lovasság vezérének, hogy megeresztett gyeplőkkel zúduljanak rájuk. E napon súlyos lovassági ütközet folyt le, melyben oroszlánrésze volt Arisztónnak. Szatropatészt, a perzsák lovassági parancsnokát nyakán megsebesítette lándzsájával, a menekülő perzsát követte az ellenség sűrűjébe, ott lováról letaszította, és párviadalban kardjával fejét vette. A levágott főt azután magával vitte, és nagy dicsőséggel királya lábai elé rakta.

A király két napig táborozott itt, majd közhírré tette, hogy harmadnap útra kelnek. De az első őrségváltás ideje körül a korábban tündöklő fogyó hold elhomályosodott, majd vérbe borult, végül minden fénye kihunyt. A sorsdöntő ütközet előtt álló, felzaklatott katonákat rendkívül babonás félelem rázta meg. Görbe szemmel nézik az istenek, jajgattak, hogy a világ végére hurcolják őket. Itt még a folyókon sem tudnak egykönnyen átkelni, és még a csillagok sem úgy ragyognak, mint régen; körülöttük mérhetetlen sivatagok, merő kopárság. Egyetlen ember hetvenkedéséért ömlik oly sok ezer katona vére. A király mit sem törődik szülőföldjével, elfajzott atyjától, Philipposztól is, és hiú ábrándokkal ostromolja az eget. Már-már zendülés tört ki, amikor a félelmet nem ismerő Nagy Sándor elrendelte, hogy a parancsnokok és a vezérek mind jelenjenek meg fővezéri sátrában, az egyiptomi jósok pedig, akik szerinte az égbolt és a csillagok legbölcsebb ismerői, mondják ki kereken, mi a véleményük. De ezek, noha nagyon jól tudták, hogy az évszakok meghatározott körforgás szerint váltakoznak, s a hold megfogyatkozik, ha akár a föld mögé rejtőzik, akár a nap eltakarja, mégsem mondták meg a népnek e tünemény pusztán előttük ismeretes magyarázatát. Inkább azt erősítgették, hogy a nap a görögök égiteste, a hold meg a perzsáké, s valahányszor a hold megfogyatkozik, e nemzet romlását és pusztulását jövendöli. Régi példákat is felemlegettek Perzsia királyairól, miként mutatta meg a holdfogyatkozás, hogy az istenek kedve ellenére háborúznak. Mi sem uralkodik erősebben a néptömegen, mint a babona; egyébiránt zabolátlan, szilaj, szeszélyes, de ha a légből kapott vallás a hatalmába keríti, inkább szót fogad a jövendőmondóknak, mint vezéreinek, így hát közhírré tették az egyiptomi jósok jövendölését, s ez új reménységet és bizalmat öntött a csüggedőkbe.

A király kapott az alkalmon, hogy katonái így nekibuzdultak, s a második őrségváltáskor tábort bontott. Jobbról a Tigris, balról a Gordüéinek mondott hegyvonulat kísérte őket. Amint nekivágtak az útnak, az előreküldött felderítők hírül hozták, hogy még pirkadat előtt beéri őket Dareiosz. Ezért Nagy Sándor kioktatta és hadoszlopokba

rendezte katonáit, majd ő maga állt a menet élére. De kiderült, hogy a tekintélyesnek mondott sereg valójában mintegy ezer kóbor perzsa katona volt; mert ahol nem pontos a felderítés, ott ok nélkül mindent felfúj a riadalom. Amint ez kiderült, a király maroknyi csapattal a hátráló ellenség nyomába eredt, és sokat leterített, sokat foglyul ejtett közülük. Majd lovasokat küldött előre, azzal a paranccsal, hogy szerezzenek értesüléseket, egyben fojtsák el a barbárok felgyújtotta falvakban a tüzet. Mert a menekülők sebtében tűzcsóvákat vetettek a háztetőkre s a gabonaasztagokra, de a lángok csak felülről kaptak beléjük, mélyebbre még nem hatoltak. Ezért, amint eloltották a tüzeket, temérdek gabonára bukkantak, de bőven akadt egyéb élelmiszer is. Ettől aztán kedvük kerekedett, hogy üldözőbe vegyék az ellenséget. De sietniük is kellett, nehogy mindent felperzseljen az orruk előtt, lángba borítva és letarolva az egész vidéket, így a szükségszerűség ésszerű tervvé változott: Mazaiosz ugyanis, aki azelőtt kénye-kedve szerint gyújtogatta a falvakat, most már azzal is beérte, hogy mentheti a bőrét, s így sok mindent épségben hagyott hátra az ellenségnek. Nagy Sándor eközben megtudta, hogy Dareiosz mindössze százötven stádiumra van tőlük. Minthogy élelmiszert is bőven tároltak, négy napig egy helyben maradt.

Itt fogta el Dareiosz levelét, mely arra bujtogatta a görög katonákat, hogy öljék meg vagy adják kezére a királyt. Nagy Sándor arra gondolt, hogy nyilvános gyűlésen felolvassa a levelet, mert eléggé bízott a görögök iránta való jóindulatában és hűségében. Parmenión azonban lebeszélte, mondván, hogy nem szabad efféle csábító ajánlatokat duruzsolni a katonák fülébe; a kapzsiság nem ismer lehetetlent, s orvul akár egyetlen merénylő is a királyhoz férkőzhet. Nagy Sándor hallgatott a tanácsra, és tábort bontott.

Útra keltek már, amikor az egyik fogoly eunuch Dareiosz feleségének kíséretéből hírül hozta, hogy a királyné halálán van, már alig lélegzik. Az út fáradalmaitól és a bánattól elgyötörten összerogyott, és anyósa meg hajadon lánykái karjaiban meg is halt. Közben egy másik küldött is érkezett, ugyanezzel a hírrel. És a király, mintha csak tulajdon szülőanyja halálhírét hallotta volna, sűrű sóhajtozás és könnyhullatás közepette – Dareiosz sem sóhajtozott és könnyezett volna keservesebben – belépett a sátorba, ahol Dareiosz anyja a halott mellett virrasztott. A királyt, amint megpillantotta a földre kiterített holttestet, újból elöntötte a bánat. Sziszigambisz, akiben e friss seb feltépte a régieket is, ölébe vonta hajadon leányunokáit, vigaszt keresve náluk közös gyászukban, holott neki kellett volna vigasztalnia őket. Mellette ült kicsiny fiúunokája is, és éppen ő volt a legszánalmasabb, mert még nem érezte a csapás súlyát, pedig őt sújtotta a legkeményebben. Elképzelhető, hogyan siratta a holtat Nagy Sándor e családi körben: nem ő vigasztalt, inkább ő szorult vigaszra. Megvonta magától az étket, s a perzsák ősi szokása szerint teljes pompával temettette el a halottat; istenemre,

ezzel is méltó volt arra, hogy páratlan kegyességével és önmegtartóztatásával babért arasson. Mindössze egyszer látta Dareiosz hitvesét, aznap, amikor foglyul esett, s akkor sem az ő látogatására indult, hanem Dareiosz anyjához, és a királyné tündöklő szépsége nem buja vágyat ébresztett benne, hanem büszkeséget.

Türiotész, az egyik eunuch a királyné környezetéből, az ide-oda futkosó gyásznép között kiosont az egyik kapun, melyet nem őriztek olyan szigorúan, mert nem az ellenség felé nyílt. Eljutott Dareiosz táboráig, az őrség bebocsátotta, és bevezette a király sátrába. Dareiosz, alighogy megpillantotta a sóhajtozó és köntösét szaggató Türiotészt, különféle balsejtelmektől gyötörve, s azt sem tudva, mitől féljen leginkább, így szólt:

– Szörnyű veszedelmet árul el orcád, de ne kíméld a szerencsétlen halandó fülét a híradástól. Megízleltem már a boldogtalanságot, és gyakran még enyhíti is a csapást, ha ismerjük balsorsunkat. Talán olyasmiről hozol hírt, amit leginkább gyanítok, de még kimondani is félek: családom meggyalázásáról, ami nekem is, és azt hiszem, nekik maguknak is keservesebb minden kínzatásnál.

Türiotész így felelt:

– Szó sincs ilyesmiről, hiszen a győztes oly nagy tiszteletben részesíti királynéidat, amilyet csak alattvalói tanúsíthatnának irántuk. De hitvesed nemrégiben elhalálozott.

A tábort felverte a király jajszava, sőt jajveszékelése. Dareiosz nem kellette, hogy a királynét megölték, mert nem volt hajlandó eltűrni meggyalázását. Fájdalomtól tébolyultan felkiáltott:

– Hát miféle gaztettet követtem el ellened, makedón? Családod melyik tagját öltem meg, hogy ily irgalmatlanul megfizetsz érte? Gyűlölsz, noha sohasem bántottalak: álnokul jogos háborúról beszélsz, pedig, ugye, csak asszonyok ellen harcolsz?

Türiotész az ősi istenekre esküdött, hogy ujjal sem bántották a királynét, sőt még Nagy Sándor is megsiratta holtában, s nem kevesebb könnyet ontott érte, mint most Dareiosz. Ezek hallatára a király szerelmes szívét újabb aggodalom és gyanakvás szorongatta: úgy képzelte, hogy a kéjsóvár Nagy Sándor bizonyára szenvedélyes szerelemre lobbant a fogoly királyné iránt. Ezért eltávolított mindenkit, csupán Türiotészt tartotta vissza, és nem ejtve könnyet immár, csak sóhajtozva így szólt;

– Belátod-e, Türiotész, hogy nincs helye a hazudozásnak? Hátad mögött a hóhér, de ne várd meg, az istenekre, ha szorult még beléd egy szemernyi tisztelet királyod iránt. Nos hát, amit tudni áhítok, de kérdezni szégyellek: mit merészelt a királynéval szemben a győztes ifjú?

Türiotész még a kínvallatást is vállalta, tanukul hívta az isteneket, hogy a királyné megőrizte szentséges tisztaságát. Végezetül a király

hitelt adott az eunuch szavainak, és ekkor fejét befedve sokáig zokogott. Könnyei még egyre ömlöttek, mikor levette arcáról a kendőt, és két kezét égre tárva felkiáltott:

– Ó, atyáim istenei, elsőnek szilárdítsátok meg uralmamat, azután, ha sorsom már elvégeztetett, könyörgök, senki más ne legyen Ázsia királya, mint ez az igazságos ellenfél, ez az irgalmas szívű győztes !

Így tehát Dareioszt, ámbár mindkét békekísérlete kudarcot vallott, s ezért minden gondolatát a háborúra kellett összpontosítania, az ellenfél szívós kitartása megtörte: legközelebbi rokonai közül tíz követet küldött újabb békefeltételekkel. Nagy Sándor gyűlést hívott össze, és elrendelte, hogy vezessék be a perzsákat. A legidősebb követ így szólt:

– Dareioszt nem erőszak kényszeríti arra, hogy immár harmadszor békét kérjen tőled: igazságosságod és szívós kitartásod hatására cselekszik így. Anyja, hitvese, gyermekei, ha nem volnának tőle távol, meg sem éreznék, hogy foglyok. Az életben maradt fogoly nők tiszta erkölcsei fölött gondosan őrködöl, mintha csak atyjuk volnál, királynéknak nevezed őket, s megengeded, hogy korábbi rangjuk külsőségeit megtartsák. Arcodon ugyanazt a bánatot látom, mint Dareioszén, amikor útra bocsátott bennünket. De ő mégiscsak a hitvesét gyászolja, te pedig az ellenséget. Már a csatatéren állnál ismét, ha nem késleltet a királyné temetésének gondja. Csoda-e hát ha békét kér ily baráti szívtől? Mi szükség a fegyverekre azok között, akik már sutba dobták a gyűlöletet? Korábban a Lídiát határoló Halüsz folyót jelölte ki birodalmad határául; most a Helleszpontosz és az Euphratész között elterülő egész vidéket felkínálja lánya kezével együtt hozományul, s átadja neked. Fogságodban őrzött fiát, Okhoszt, tartsd magadnál, mint a béke és a szövetségi hűség zálogát, édesanyját és két hajadon lányát pedig add vissza, s e három főért, arra kér, fogadj el harmincezer talentum aranyat. Ha nem ismerném józan mértékletességedet, nem mondanám, hogy itt az ideje: ne csak add a békét, de keresd is. Tekints vissza, mekkora területet hagytál magad mögött, és nézz előre, mekkorát akarsz még elfoglalni. Veszedelmes a nagyon is hatalmas birodalom; mert nehéz kézben tartani azt, ami nem fér a markodba. Látod, a túlságosan magas hajókat sem lehet kormányozni. Nem tudom, maga Dareiosz is nem azért veszített-e oly sokat, mert roppant vagyona ajtót tárt e nagy veszteségnek. Mert könnyebb valamit meghódítani, mint megőrizni; istenemre, mennyivel egyszerűbb felmarkolni, mint meg is tartani valamit! Dareiosz hitvesének halála is intelem lehet arra, hogy kevesebb függ immár kegyességedtől, mint régen.

Nagy Sándor kiküldte sátrából a követeket, majd megkérdezte a tanácsot, mit határozzanak? Sokáig senki sem mert véleményt nyilvánítani, mivel nem ismerték a király szándékát. Végül is

Parmenión kijelentette: régóta mondogatja már, hogy a damaszkuszi hadifoglyokat bocsássák szabadon váltságdíj fejében. Sok-sok pénzt szerezhetnének azért a rengeteg rabért, akik annyi harcost lekötnek őrizetükkel. Most is határozottan azt javasolja, hogy csak cserélje el harmincezer talentum aranyért azt az egy szem öregasszonyt meg a két lányt, akik úgyis csak nehezítik az előrehaladást és a hadműveleteket. Gazdag birodalmat vehet birtokába egyezség és nem háború révén; még soha senki nem uralkodott tágasabb és terjedelmesebb földön, mint a Hiszter és az Euphratész közötti terület. Makedóniára pillantson vissza inkább, és ne Baktriára meg az indusokra vesse tekintetét.

Ez a beszéd nem volt a király ínyére, s hogy véget vessen a szónoklatoknak, kijelentette :

– Parmenión helyében én is inkább a pénzt hajhásznám, mint a dicsőséget, de én Nagy Sándor vagyok, fejem nem fáj a szegénységtől, és nem felejtem, hogy király vagyok, nem kalmár. Eladnivalóm sincs, a szerencsémet pedig éppenséggel nem bocsátom áruba. Ha úgy tetszik, hogy visszaadjuk a foglyokat, becsületesebb dolog ingyen hazaereszteni őket, mint váltságdíjért.

Azután behívta a küldötteket, és így válaszolt:

– Vigyétek hírül Dareiosznak, hogy kegyes és nagylelkű tettemet ne tekintse baráti, hanem csak természetemből fakadó cselekedetnek. Nem szokásom foglyok és asszonyok ellen hadat viselni; állig fegyverkezzék az, akivel összecsapok. Ha legalább tiszta szívből kérne békét Dareiosz, talán fontolóra venném, teljesítem-e kérését. De mivel hol a katonáimat bujtogatja árulásra leveleivel, hol a barátaimat környékezi megvesztegetéssel, hogy életemre törjenek, a sarkában kell lennem, amíg meg nem ölöm, méghozzá nem mint becsületes ellenséget, hanem mint méregkeverő gyilkost. Ha az általatok felkínált békefeltételeket elfogadnám, ő lenne a győztes. Bőkezűen nekem ajándékozza az Euphratészen túli területeket; netalán elfelejtettétek, hol kerestetek fel engem? Hiszen az Euphratész túlsó partján vagyunk. Azon a határon túl ütöttem már tábort, melyet oly pazar bőkezűséggel kijelölt, hozományul ígért mint országom-határát. Űzzetek ki innen, hogy a tieteknek tudjam azt, amiről lemondtok. És ugyanilyen nagylelkűen adja nekem a lányát is; persze, tudom, hogy a királylány atyjának valamelyik alattvalójához menne feleségül. Valóban nagy kitüntetés számomra, ha szívesebben fogad vejéül, mint holmi Mazaioszt! Menjetek csak, vigyétek hírül királyotoknak, hogy mindaz, amit elveszített, s ami még birtokában van, hadizsákmányom. A háború szabályozza mindkét birodalom határait, és ki-ki akkora területet vesz birtokába, amekkorát a felvirradó holnappal hadiszerencséje kiszab.

A követek azt felelték: mivel Nagy Sándor háborút forgat a fejében, becsületesen cselekszik, hogy nem vezeti őket az orruknál fogva békeígéretekkel. A maguk részéről az a kérésük, hogy mielőbb

visszatérhessenek királyukhoz, mert neki is fel kell készülnie a hadviselésre. Amint hazatértek, hírül adták, hogy nyakukon a háború.

Dareiosz tüstént előreküldte Mazaioszt háromezer lovassal, hogy szálljak meg az útvonalat, amelyen az ellenség közeleg. Nagy Sándor, miután megadta a perzsa királyné holttestének az illő végtisztességet, a koloncnak érzett kíséretet maroknyi helyőrséggel az erdőben hagyta, és hadával megindult az ellenség ellen. A gyalogságot két szárnyra osztotta, és kétoldalt lovasságot rendelt ki melléjük. A málhás karaván a sereg nyomában haladt. Ezután előreküldte Menidaszt lovasaival, hogy kifürkésszék, merre van Dareiosz. Menidasz azonban, mivel Mazaiosz nem messze tanyázott, nem mert tovább hatolni, s így csak azt jelenthette, hogy emberi zsivaj és lónyerítés ütötte meg a fülüket. Mazaiosz is, amint messziről megpillantotta a felderítőket, visszavonult a táborba, és hírül vitte, hogy az ellenség közeledik. Dareiosz erre megparancsolta katonáinak, hogy ragadjanak fegyvert, majd csatarendbe állította őket, mivel a nyílt mezőn akarta megvívni az ütközetet. A balszárnyra a baktriaiak vonultak fel, mindössze ezer lovas, majd ugyanennyi daha; számukat négyezer arakhosziai és Szusza-vidéki egészítette ki. Nyomukban száz sarlós harci szekér gördült. Közvetlenül a négyfogatú szekerek után Besszosz következett nyolcezer ugyancsak baktriai lovassal. Az oszlopnak ezt a részét a masszageták kétezer lovasa zárta le. A legtöbb néptörzs gyalogsága nem keveredett a lovasok közé: mindegyik a saját nemzete egységeihez csatlakozott. Ezután perzsák következtek a mardusokkal és a szogdokkal együtt, Ariobardzanész és Orontobatész vezérlete alatt. A két parancsnok az egyes csapategységek élén állt, a fővezér Orszincsz volt, a hét perzsa egyikének ivadéka, aki egészen Küroszig, a legdicsőbb királyig vezette vissza eredetét. Ezeket még másféle néptörzsek is követték; nevük még a szövetségesek előtt is csaknem teljesen ismeretlen volt. Nyomukban járt Phradatész, a Kaspi-tenger mellékéről hozott nagy sereggel, mögötte ötven négyfogatú harci szekér. A szekerek után indusok és egyéb, a Bíbor-tenger vidékén élő néptörzsek haladtak: inkább csak névleges, mint valóságos haderő. Újabb sarlós harci szekerek zárták le ezt a szakaszt. A szekerek mellé Dareiosz idegenből jött katonákat állított. Ezeket a Kis-Arméniának mondott tartomány lakói követték, az arméniaiakat a babiloniak, és valamennyiüket a beliták és a hegylakó kosszéiek. Nyomukban a gortuák vonultak; e néptörzs Euboia szigetéről eredt, de egykor a médekhez csatlakozott; ma már elkorcsosult, és nem emlékezik ősi hagyományaira. Dareiosz ezekhez csatolta még a phrügiaiakat és a katalónákat is, majd egyfajta parthus néptörzs zárta le a menetet; ez a törzs azokon a vidékeken tanyázott, ahol most a Szkíthiából kivonult parthusok élnek, így festett a balszárny, A jobbszárnyon Nagy-Arménia népei sorakoztak, majd a kaduszok, a kappadókiaiak, a szíriaiak és a médek. Ezeknek is ötven, sarlókkal felszerelt harci szekerük volt. Az egész hadsereg együttvéve

negyvenötezer lovasból és kétszázezer gyalogosból állott. Ekképp fölszerelve tíz stádium járóföldet haladtak előre. Ekkor parancsot kaptak, hogy álljanak meg, és harcra készen várják be az ellenséget.

Nagy Sándor seregét ekkor oktalan riadalom szállta meg. Eszelős reszketés fogta el őket, titkos félelem járta át valamennyiük szívét. A nyári évszakban az égbolton itt is, ott is fellobbanó villámfény tűzvésznek rémlett előttük, és azt képzelték, a fényes lángnyelvek Dareiosz táborából csapnak fel, mintha az őrszemek vigyázatlanságából kigyulladt volna. Ha az utat megszállva tartó Mazaiosz rajtaüt a rémüldözőkön, iszonyú vérfürdőt rendezhetett volna. De ő még mindig tétlenül vesztegelt ugyanazon a dombon, ahol letáborozott, és örült, hogy nem zaklatják. Nagy Sándor, amint értesült a seregében kitört riadalomról, jelt adott a megállásra, és elrendelte katonáinak, hogy fegyverüket lerakva pihenjenek. Megnyugtatta őket, hogy semmi okuk a hirtelen ijedelemre, még messzi van az ellenség. Végül magukhoz tértek, és bátorságra kapva fegyvert ragadtak; valamennyien úgy látták, hogy azon a helyen üthetnének tábort a legbiztonságosabban.

Másnap Mazaiosz, aki válogatott lovasaival azon a magaslaton vesztegelt, ahonnan jól szemügyre vehette a makedónok táborát – akár félelemből, akár azért, mert csak felderítésre küldték –, visszatért Dareioszhoz. A makedónok aztán megszállták az elhagyott dombot, mivel biztonságosabb volt a síkságnál, és egyúttal onnan át is tekinthették az ellenség seregét, mely a mezőn fejlődött csatarendbe. De a környező nyirkos hegységekből leszálló köd, noha nem borította egészen homályba a tájat, mégsem engedte, hogy tüzetesen szemügyre vegyék a hadoszlopok rendjét. A sokaság elözönlötte a mezőket, a sokezer ember zsivajgása még távolról is a makedónok fülébe hatolt.

A király felzaklatott lélekkel hol a maga tervét, hol Parmenión javaslatát fontolgatta késői töprengéssel; mert oly messze előrenyomultak már, hogy innen csak győztesen térhetnek vissza, vagy súlyos veszteségek árán. Ezért aggodalmát elpalástolva, a paión zsoldos lovasságot állította az arcvonal élére, s a phalanxot, mint már fentebb említettük, két szárnyra osztva kiegészítette: mindkét szárnyat lovasok fedezték. Amint felszállt a köd, s a ragyogó napfényben kirajzolódott az ellenség csatarendje, a makedónok, akár szilajságukban, akár azért, mert elunták a várakozást, harcos szokás szerint harsány üvöltést hallattak. A perzsák ráfeleltek, s a környező erdőket és völgyeket rémítő ordítozás verte fel. A király már alig tudta féken tartani makedónjait, hogy rá ne rontsanak az ellenségre. Jobbnak látta, ha egyelőre tábort ütnek a dombon, ezért földsáncot emeltetett, s amint gyorsan elkészült az erődmunka, visszavonult sátrába, ahonnan szemügyre vehette az egész ellenséges hadat.

Teljes egészében kibontakozott szeme előtt a küszöbönálló ütközet képe. Pompás fegyverzetben tündököltek lovak és férfiak, s a csapataik közt nyargalászó parancsnokok sürgése-forgása arra vallott, hogy mindent különös gonddal készítenek elő az ellenséges táborban. Feszült várakozástól felajzott képzeletét sokféle apró-cseprő semmiség felzaklatta: a férfiak lármája, a lovak nyerítése, a fegyverek villanása. Nagy Sándor ekkor, akár azért, mert még maga sem tudta, mit tegyen, akár azért, hogy emberei veséjébe lásson, összehívta a haditanácsot, és föltette a kérdést: miképpen cselekednének a leghelyesebben. Parmenión, a hadviselés művészetében legtapasztaltabb hadvezér, úgy vélte, hogy nem ütközetre, hanem fortélyra van most szükség. Késő éjszaka kell rajtaütni az ellenségen; mert hogyan is tömörülhetnének csapatokba az éjjeli zűrzavarban a más-más szokások közt élő, más-más nyelvű katonák, különösen ha álmukból riasztja fel őket a váratlan veszedelem? Fényes nappal viszont a szkíthák és a baktriaiak ábrázata első pillantásra elrémít, mert borostás képűek, bozontos üstökűek, magas termetükkel is kiemelkednek. A katonák megijednének tőlük, inkább csak rémlátásból, mint okkal-joggal. Meg aztán így kevesebb ember is elég ahhoz, hogy e roppant sokaságot bekerítsék, hiszen most nem Kilikia hegyszorosaiban és úttalan ösvényein csapnának össze, hanem a tágas, nyílt rónaságon.

Szinte valamennyien egyetértettek Parmeniónnal, Polüperkhón a győzelem biztos zálogát látta e haditervben. A király rászegezte tekintetét – mert nem volt szíve hozzá, hogy újból megdorgálja Parmeniónt, akire a minap keményebben ráripakodott, mint ahogy akarta –, és így szólt:

– Zsiványokhoz és tolvajokhoz illő furfangra oktattok itt engem: mert azok csakis abban sántikálnak, hogyan szedjék rá az embert. De nem tűröm tovább, hogy dicsőségemet minduntalan meghiúsítsa vagy Dareiosz távolléte, vagy a szűk csatatér, vagy az éji furfang. Eltökélt szándékom, hogy nyíltan, fényes nappal támadunk; búsuljak inkább balsorsomon, semmint hogy piruljak győzelmemért. S a tetejébe még az is tudomásomra jutott, hogy a barbárok őrszemeket állítanak éjjel, és fegyverrel készenlétben állnak, nehogy rajtuk üthessen valaki. Készüljetek fel tehát az ütközetre.

Ekként buzdította katonáit, majd pihenni küldte őket, hogy gyűjtsenek erőt.

Dareiosz arra gyanakodott, hogy az ellenség olyasvalamit tesz majd, amit most Parmenión tanácsolt, ezért megparancsolta, hogy a lovak felszerszámozva, készenlétben álljanak, a sereg zöme fegyveres készültségben legyen, s az őrszemek különös gonddal virrasszanak. Egész tábora fényben állt tehát, ő pedig a vezérekkel és a királyi rokonokkal végigjárta a fegyverben álló csapatokat, s a napistenhez, Mithraszhoz, a szent és örök tűzhöz fohászkodott, hogy katonáiba hajdani dicsőségükhöz és őseik emlékéhez méltó bátorságot öntsön.

Persze, ha az emberi értelem felfoghatná az égi hatalom jósjeleit, észrevehettek volna, hogy a szerencse az ő oldalakun van. Hiszen nemrég váratlanul akkora riadalmat támasztottak a makedónok közt, hogy azok fegyverüket elhajigálva, még most is tébolyultan futkostak összevissza. De a perzsa birodalom istenei megbüntették őket ostobaságukért. Vezérük maga sem volt józanabb, mert vadállat módjára csak a zsákmányt leste, hogy megragadja, közben belefutott a zsákmány előtt felállított csapdába.

A makedónoknál is hasonló nyugtalanság uralkodott. Olyan szorongásban töltötték az éjszakát, mintha akkorra tűzték volna ki az ütközetet. Nagy Sándor még soha nem látott rémülettel hívatta Arisztandroszt, hogy áldozatokkal és könyörgéssel ostromolja az isteneket. A jövendőmondó hófehér köntösben, zöld gallyakkal a kezében, fejét befödve lépkedett elöl. Nyomában járt a király a főistenhez, a bölcsesség és a győzelem istennőihez könyörögve. Amikor szertartás szerint bevégezték az áldozatot, a király visszavonult sátrába, hogy az éjszaka maradék óráit pihenéssel töltse. De nem jött álom a szemére, egy pillanatnyi nyugta sem volt. Hol azt forgatta a fejében, hogy hadát a hegyhátról zúdítja le a perzsák jobb oldali seregszárnyára, hol azt, hogy szemből rohanja meg az ellenséget, de máris tétovázni kezdett: nem az volna-e a legjobb, ha a bal seregszárny felé kanyarodva támadnának. Súlyos gondoktól agyoncsigázott testét végül is elnyomta a mélységes álom.

Virradatkor egybesereglettek a vezérek, hogy átvegyék a parancsot, és megdöbbentek, mily szokatlan csend honol a fővezéri sátor körül. Máskor Nagy Sándor maga hívta össze őket, s ha olykor késlekedett valamelyikük, megbüntette. Most elcsodálkoztak, hogy a döntő ütközet előtt még nem ébredt föl és azt képzelték, nem is alszik, hanem a rémület dermesztette meg. Ám egyik testőre sem mert belépni a királyi sátorba, pedig az idő sürgetett, hiszen a katonák vezérük parancsa nélkül nem foghattak fegyvert, nem sorakozhattak csatarendbe. Parmenión sokáig tétovázott, aztán elrendelte, hogy ki-ki vegye át kenyéradagját. És már régen ki kellett volna vonulniuk, amikor Parmenión végre bemerészkedett a királyi sátorba. Többször is a nevén szólította Nagy Sándort, de nem boldogult vele, ezért megérintette, hogy felébredjen.

– Fényes nappal van már – mondta –, s az ellenség csatarendben közeleg. A te katonáid pedig még föl sem fegyverkeztek, hanem a parancsra várnak. Hová tűnt szilaj frisseséged? Hiszen máskor te vered fel álmukból az őrszemeket!

A király erre így felelt:

– Csak nem képzeled, hogy álom jött a szememre, mielőtt könnyítettem volna lelkem aggodalmán, mely egy percig sem hagyott nyugodni?

És a kürtösökkel megfúvatta a harci riadót. Parmenión még mindig álmélkodva faggatta, ugyan miféle gondjaitól szabadult meg, mielőtt elaludt. A király így válaszolt:

– Nincs ebben semmi csodálatos: amikor Dareiosz felperzselte a termőföldeket, romba döntötte a falvakat, elpusztította az élelmiszerkészleteket, nem tudtam úrrá lenni a rettegésen. De most mitől tartsak immár, amikor rászánta a fejét a nyílt ütközetre? Istenemre, szívem szerint cselekedett. Döntésemet később meg is okolom majd, ti csak álljatok csapataitok élére, ki-ki a maga helyén. Azonnal ott leszek magam is, és kifejtem haditervemet.

Nagy Sándor ritkán öltött mellvértet, akkor is csak barátai kérésére, nem pedig óvatosságból a csaták veszedelmeivel szemben. Most mégis páncéllal vértezte testét, mielőtt katonáihoz indult. Még sohasem látták ilyen vidámnak; bátorságtól sugárzó arcáról a győzelem csalhatatlan reményét olvashatták le.

Leromboltatta a földsáncot, és elrendelte, hogy vonuljanak ki a csapatok, majd hadirendbe állította őket A jobbszárnyon az agémának nevezett lovasságot sorakoztatta fel, Kleitosszal az élen, közvetlen melléjük Philótasz lovasait osztotta be, majd sorjában a többi lovassági parancsnokot. Utolsónak Meleagrosz lovasosztaga zárkózott fel, ezt követte a phalanx. A phalanx után az ezüst pajzsos katonák következtek: ezeket Nikanór, Parmenión fia vezette. Koinoszt a tartalék haderők közé osztották be csapatával, utána az oresztákat és a lünkesztákat, végül Polüperkhónt és az idegen katonákat. Amüntasz, e sereg fővezére, távol volt; a nemrég szövetségesül fogadott Philipposz, Balakrosz fia vezérelte valamennyiüket. Ekképp festett a jobbszárny.

A balszárnyon Kratérosz állott a peloponnészoszi lovasok élén, akikhez az akhájok, a lokrisziak és maliaiak lovas szakaszai csatlakoztak. Oszlopukat a thessz áliai lovasok zárták le Philipposz vezérletével. A gyalogsági csatarendet a lovasság fedezte, így alakult ki a balszárny. Az utolsó hadoszlopot Nagy Sándor erős hátvéddel vette körül, nehogy bekerítse az ellenséges áradat. A seregszárnyakat is megerősítette tartalékcsapatokkal, s ezeket nem arccal előre sorakoztatta fel, hanem oldalvast, hogy harcra készen álljanak, ha az ellenség megkísérelné a csatasor bekerítését. Itt az agrianusok helyezkedtek el Attalosz vezérletével, hozzájuk csatlakoztak a krétai íjászok. Az utolsó csatasorokat az arizonainak háttal állította fel, hogy az egész sereget körös-körül minden ponton védje. Itt az illírek álltak a zsoldoskatonákkal egyetemben, akikhez még könnyű fegyverzetű thrák csapatokat is csatolt. A sereget így tagolta, hogy mozgékony legyen, s még a leghátul állókat se lehessen bekeríteni, mert még azok is visszafordulhattak, és elkanyarodhattak az élvonal felé. Ily módon az élvonalat nem védte erősebb fedezet, mint a seregszárnyakat, s a seregszárnyakat sem, mint a hátvédet.

Miután így elrendezett mindent, megparancsolta: ha barbár üvöltözés közepette közéjük zúdulnának a sarlós harci szekerek, felbomlott csatarendben térjenek ki útjukból, és csendben várják be a szemberobogók rohamát. Ha senki sem száll szembe velük, kétségkívül ártalom nélkül száguldanak el mellettük. Ha viszont a barbárok némán rontanának rájuk, ők maguk rémítsék el őket harci lármával, s a megbokrosodott lovakat mindenfelől árasszák el nyílvesszőkkel. A seregszárnyak vezéreinek elrendelte: úgy húzzák szét a szárnyakat, hogy be ne keríthessék őket, mint valami sűrű csatarendet, de azért az utolsó hadsorokat ne ritkítsák túlságosan. A málhás szekereket a foglyokkal együtt, akik között Dareiosz anyját és gyermekeit is őrizte, a seregtől nem messze, egy dombtetőn telepítette le, és maroknyi őrséget hagyott mellettük. A balszárnyat most is Parmenión gondjaira bízta, ő pedig a jobbszárnyon helyezkedett el.

Még nem kezdték el a lándzsahajigálást, amikor Bión, egy átpártolt katonaszökevény, lóhalálában a királyhoz sietett, és hírül vitte neki, hogy Dareiosz vastüskékkel szórta tele a földet azon az útszakaszon, amerről az ellenség lovasrohamát várta: de bizonyos jelekkel körültűzdeltette azt a helyet, hogy saját katonái kikerüljék a kelepcét. Nagy Sándor őrizetbe vétette a szökevényt, s a vezéreket egybehíva közölte velük a hírt. Kerüljék ki a megjelölt területet, intette őket, s a lovasságot is figyelmeztessék a veszedelemre.

A katonák egyébként a két sereg fülsiketítő lármájában meg sem hallhatták a harcra buzdítást. Nagy Sándor azonban körüllovagolt a vezérek s a sor szélén álló katonák között, úgyhogy mindenki jól láthatta, és hol ehhez, hol ahhoz fordult szavaival. Ilyesmiket mondott nekik :

Mennyi földet bejártak már a győzelem reményében, amelyért még meg kell küzdeniük, de ez lesz a végső, döntő ütközet Majd felemlegette a Granikosz folyót, Kilikia hegyvidékét s a csak úgy mellékesen meghódított Szíriát meg Egyiptomot: ezzel is a végsőkig fel akarta tüzelni a győzelembe vetett reményüket. Az elfogott perzsa szökevények hadakoznak majd, mert többé nem menekülhetnek. A félelemtől félholtan már harmadnapja itt rostokolnak, meggörnyednek fegyvereik terhe alatt. Mi sem bizonyítja jobban kétségbeesésüket, mint az, hogy felperzselik saját városaikat, termőföldjeiket, s ezzel elismerik, hogy az ellenségé lesz mindaz, amit nem pusztítottak el. A makedónok meg ne ijedjenek az ismeretlen néptörzsek puszta nevétől! Mit sem számít a csatában, hogy ezeket szkítháknak nevezik, amazokat meg kaduszoknak. Épp azért, mert ismeretlenek, hírük sincs. A bátor férfiak sohasem maradnak az ismeretlenség homályában, de a gyávák, akiket barlangjukból ástak elő, mit sem hoznak magukkal, csak a nevüket. A makedónok vitézségükkel kivívták, hogy a földkerekségen talpalatnyi hely sincs, ahol ne ismernék őket, a hős férfiakat. Nézzék meg a barbárok hevenyészett

hadát: az egyiknek csak hajítódárdája van, a másik köveket lódít parittyájából, és oly kevésnek van közülük tisztességes fegyverzete, így hát, ha amott nagyobb a sereg, emitt több a harcra kész férfi. Nem is követelné tőlük, hogy vitézül rontsanak csatába, ha ő maga nem adna példát a vitézségre valamennyiüknek: mert az élen hordott hadijelvények előtt fog harcolni, ígéri nekik, hogy minden sebet teste ékességének tekint majd. Jól tudják, hogy csaknem ő az egyedüli, aki nem osztozik a közös zsákmányon, és a győzelmek gyümölcsét katonái javára és gyarapítására fordítja. Mindezt úgy mondja nekik, mint bátor férfiaknak. Ha nem ilyenek volnának, azt mondta volna: eljutottak odáig, ahonnan már nem lehet megfutamodni. Sok földet bejártak, annyi folyót és hegyet hagytak a hátuk mögött, s most enkezükkel kell utat törniük hazájukba, otthonukba. Ekképp sarkallta bátorságra a vezéreket s a közelében álló katonákat.

Dareiosz a balszárnyon állt nagy sereg válogatott lovassal és gyalogossal körülvéve. Megvetően szemlélte az ellenség csekély számú hadát, úgy vélve, hogy a széthúzott seregszárnyakon ritkák a csatasorok. Amint szekéren állt felmagasodva, körültekintett a jobbról-balról köréje sorakozott seregen, s karjait kitárva így szólt:

– Nemrégiben még minden föld urai voltatok az Óceán mosta partvidéktől a Helleszpontosz határolta tájakig: és most már nem a dicsőségért kell harcolnotok, hanem a puszta létért, s a létnél is becsesebb szabadságért. A mai nap vagy feltámasztja, vagy romba dönti azt a birodalmat, amelynél hatalmasabbat még egyetlen korszak sem látott. A Granikosznál csupán haderőnk töredéke mérkőzött meg az ellenséggel, s amikor Kilikiában vereséget szenvedtünk, még mindig befogadhatott minket Szíria; szilárdan védte birodalmunkat a Tigris és az Euphratész. Most odáig jutottunk, ahonnan nincs hová menekülnünk többé, ha üldöznek bennünket. A szakadatlan háborúskodás mindent elpusztított a hátországban: a városokban nem maradt városlakó, a szántóföldeken szántóvető. Katonáinkat asszonyaik és gyermekeik is követik : tálcán kínálkozó zsákmány az ellenségnek, ha testünkkel meg nem oltalmazzuk legdrágább kincseinket. Én már megtettem a magamét: akkora hadat toboroztam, hogy alig fér el a mérhetetlen síkon; lovat adtam alájuk, fegyvert nyomtam a markukba; gondom volt rá, hogy legyen mit ennie a tenger sokaságnak; kiszemeltem a helyet, ahol csatarendbe fejlődhet a had. A többi a ti kezetekben van: csak kapjatok bátorságra, hogy győzzünk. Kutyába se vegyétek hírnevüket, silány fegyver ez bátor férfiak ellen. Vakmerőség az csupán, amit eddig bátorságnak néztetek az ellenségben, s amitől reszkettetek. Amint kiadta első mérgét, lelankad, mint a fullánkját veszített állat. E sík mezők leleplezik azt, amit Kilikia hegységei takargattak: hogy milyen kevesen vannak a makedónok. Látjátok ritka soraikat, elnyújtott seregszárnyaikat, az üres, hézagos derékhadat; hiszen a háttal felállított harcosok az utolsó sorokban máris a hátukat mutogatják. Letiporhatnák őket lovaink

patái, ha csak a sarlós harci szekereket zúdítanám is rájuk. Ha győzünk ebben az ütközetben, győztesek leszünk az egész háborúban. Mert nekik sincs hová menekülniük: innen az Euphratész, onnan a Tigris rekeszti el útjukat. S ami azelőtt javukra volt, most ártalmukra fordult. A mi seregünk mozgékony, nincs málhája; az övéké elnehezült a zsákmánytól. Lekaszaboljuk tehát a tőlünk harácsolt kincsek alatt görnyedezőket, és az lesz győzelmünk gyümölcse, aminek e győzelmet köszönhettük. Ha pedig valamelyiteket elrémítené e nép neve, gondoljátok meg, hogy a makedónoknak pusztán fegyvereivel, s nem harcosaival álltok szemközt. Mert tengersok vért kiontottunk kölcsönösen, s a veszteség mindig súlyosabb ott, ahol kevesebben vannak. És Nagy Sándor, bármily nagynak látják a félénkek, a nyúlszívűek, mégiscsak egyetlen szál ember, és higgyétek el: vakmerő és eszeveszett, akit idáig inkább a mi rémüldözésünk, mint saját hősiessége tett naggyá. De semmi sem lehet tartós, ami nem a józan megfontoláson épült. Lehet, hogy rámosolyog jó sorsa, de a végsőkig mégsem bízhat vakmerőségében. Ezenkívül a szerencse kereke is perdül, és a siker még soha senkinek sem kedvezett sokáig. Az istenek talán úgy rendelték, hogy a perzsa birodalmat, melyet kétszázharminc esztendőn keresztül sikerült a legmagasabb csúcson a boldogulás útján egekig emelniök, most nagy földindulással megrendítik, de mégsem döntik romba, csak törékeny emberi mivoltunkra intenek, amelyről a jó sorsban teljesen elfeledkezünk. Nemrégen még mi támadtunk haddal a görögökre, s most saját hazánkban kell visszavernünk támadásukat, A forgandó sors játékszerei lettünk. Világos, hogy egyikünk kezéből kicsúszik az uralom, hiszen egyszerre kapdosunk utána. Egyébiránt szorongatott helyzetünk még akkor is tettre kényszerítene, ha már minden reményünk füstbe ment volna. Végső veszedelembe jutottunk. Anyámat, két lányomat, a birodalom reménységére született Okhoszt, a legelőkelőbbeket, a királyi törzs sarjait, hadvezéreiteket rabláncon tartja az ellenség mint gonosztevőket Ha bennetek nem volna bizodalmam, félig-meddig már magam is fogoly lennék. Szabadítsátok ki szívemet a rabkötelékből. Szerezzétek vissza szeretteimet, akikért ti magatok is véreteket ontanátok örömest: szülőanyámat, gyermekeimet, mert hitvesem már odaveszett a rabságban. Higgyétek el, most mindnyájan feléte k nyújtják kezüket, ősi isteneinkhez könyörögnek: segítségtekért, szánalmatokért, oltalmatokért rimánkodnak, hogy kiszabadítsátok őket bilincseikből, szolgaságukból, siralmas helyzetükből. Vagy úgy vélitek, könnyű szívvel szolgálnak azoknak, akiknek utálkozva lennének még királyaik is? Látom, mint nyomul előre az ellenség csatarendje; de minél közelebb kerülök a döntő ütközethez, annál kevésbé érhetem be azzal, amit elmondtam. Ősi isteneinkre kérlek benneteket, s az oltáron hordozott örök tűzre, a Nap fényözönére, mely királyságom határain belül virrad, Kürosz örök emlékezetére, aki meghódította a médek s a lídek országát, és Perzsiában alapított

birodalmat: mentsétek meg a végső gyalázattól a perzsa nevet és nemzetet! Szilajon, lobogó bátorsággal induljatok csatába, hogy az őseitektől öröklött dicsőség utódaitokra szálljon. Jobbotokban hordozzátok immár a szabadságot, az erőt, a jövendő reményét. Aki megveti a halált, megmenekül előle; de sarkában leselkedik a bátortalannak. Jómagam szekeremen vonulok ki, nemcsak ősi hagyományból, de azért is, hogy láthassatok. Azt akarom, hogy engem kövessetek, akár a hősiességet, akár a gyávaságot példázom előttetek.

Nagy Sándor eközben, hogy kikerülje a szökevény megjelölte helyet, ahol cselt vetettek neki, s hogy szembetalálkozzék a seregszárnyon őrködő Dareiosszal, elrendelte: a sereg rézsút nyomuljon előre. Dareiosz is arrafelé kanyarodott hadával, mivel Besszosz azt javasolta neki, hogy a masszageták lovasságát zúdítsa rá oldalról Nagy Sándor seregének balszárnyára. Ő maga a sarlós harci kocsik nyomában járt, s amikor jelt adott, valamennyi rátámadt az ellenségre. A kocsihajtók megeresztett gyeplővel vágtattak, hogy a hirtelen rohammal minél több embert letapossanak, így aztán kit a kocsirúdból messzire kimeredő lándzsák, kit a szekerek két oldalához erősített sarlók téptek szét. A makedónok pedig nem lépésben hátráltak, hanem soraik rendjét megbontva szanaszét szaladtak. Riadalmukat még Mazaiosz is növelte, mert kirendelt ezer lovast azzal a paranccsal, hogy zárják körül és fosszák ki az ellenség málhás szekereit. Úgy gondolta, az ott őrzött foglyok, amint meglátják, hogy saját embereik közelegnek, letépik majd rabláncaikat. De nem sikerült kijátszania a balszárnyon álló Parmenión éberségét, aki a királyhoz küldte Polüdamaszt, hogy jelezze a veszélyt, és utasítást kérjen, mitévők legyenek. Nagy Sándor meghallgatta Polüdamaszt, majd így felelt:

– Eredj, mondd meg Parmeniónnak: ha győzünk a csatában, nemcsak a magunkét szerezzük vissza, hanem az ellenségtől is mindent elragadunk. Ezért semmi ok nincs arra, hogy akár a legkisebb egységet is kivonja az ütközetből. Ne törődjön a málhában esett kárral, csak harcoljon vitézül, ahogy hazámhoz és atyámhoz, Philipposzhoz méltó.

A barbárok ezalatt felforgatták a szekértábort, a foglyok, rabláncaikat leszaggatva, sok-sok őrt megöltek, majd felkapdosták a kezük ügyébe eső fegyvereket, és saját lovasaikhoz csatlakozva rátörtek a kétfelől is szorongatott makedónokra. A Sziszigambisz körül állók boldogan hozták hírül Dareiosz győzelmét, hogy milyen súlyos vereséget szenvedett az ellenség, hogy még málháját is az utolsó darabig elvesztette. Azt hitték ugyanis, hogy minden szakaszon egyenlő szerencsével harcolnak, s a győztes perzsák már szétszéledtek fosztogatni. A foglyok hasztalan kérlelték Sziszigambiszt, hogy enyhüljön bánata, ő csak tovább búsult. Egy szót

sem szólt, arcszíne, tekintete mit sem változott; csak ült mozdulatlanul – bizonyára attól tartott, hogy a korai örömmel maguk ellen fordítják a szerencsét –, úgy, hogy aki látta, el sem tudta képzelni, mit is kíván.

Eközben Menidasz, Nagy Sándor lovassági parancsnoka, néhány osztaggal a szekérkaraván segítségére sietett – senki sem tudja, a saját elhatározásából, vagy a király parancsából –, de alulmaradt a rohamozó kaduszokkal és a szkíthákkal szemben. Alighogy harcba keveredett velük, máris visszavonult, és a királyhoz sietett – inkább szemtanúja, mint megtorlója a málha elrablásának. Ez a csapás keresztülhúzta Nagy Sándor számítását; méltán tartott attól, hogy katonái hátat fordítanak a csatának, és csak a zsákmány visszaszerzésével törődnek. Ezért Aresztészt, a szariszophoroszoknak nevezett lándzsások vezérét, a szkithák ellen küldte.

Ezalatt a harci szekerek, melyek az első hadijelvények körül megzavarták a csatarendet, most a phalanxra rontottak. A makedónok, minden bátorságukat összeszedve, tömör sorokban várták be a szekereket. Csatarendjük védőpalánkhoz hasonlított: lándzsáikat kimeresztve a kétoldalról vaktában közéjük zúduló lovak ágyékát keresztüldöfték. Aztán bekerítették a szekereket, s a harcosokat letaszigálták róluk. A sorok sűrűn megteltek elhullott lovakkal és szekérhajtókkal. A gyeplőtartók elvesztették az uralmat a megbokrosodott állatok felett, mert azok, fejüket kapdosva, nemcsak a jármot rázták le magukról, hanem a szekereket is felborították, és maguk is megsebezve hurcolták a sebesülteket. Megállni nem tudtak, mert hajtotta őket a rémület, ahhoz meg, hogy továbbvergődjenek, nem volt erejük. Néhány négyfogatú harci szekér azonban előrerontott egészen a leghátsó csatasorokig, irtózatos halállal kaszabolva, akit csak útjában ért. Lemetszett emberi végtagok hevertek szanaszét a földön, s mivel a melegében kapott seb még nem okoz fájdalmat, a csonkák és erőtlenek sem eresztették el a fegyvert, míg végül elfolyt a vérük, és holtan terültek el.

Aretész eközben megölte a málhás szekereket fosztogató szkíthák vezérét, s most már keményebben szorongatta a megrémült ellenséget. De segítségül érkeztek a Dareiosz küldte baktriaiak, s ekkor megfordult a hadiszerencse. Sok makedónt az első rohammal letiportak, s a legtöbben Nagy Sándorhoz menekültek. A perzsák erre, mintha már győztek volna, nagy csatakiáltással vadul az ellenségre rontottak, úgy vélve, hogy minden szakaszon diadalmaskodtak. Nagy Sándor megfenyítette a rémüldözőket, felrázta őket ijedelmükből, s a csata már-már lelohadt tüzet egymaga lángra lobbantotta. Amint sikerült végre bátorságot öntenie katonáiba, megparancsolta, hogy rohanják meg az ellenséget.

A perzsák seregének jobbszárnyán valamicskét megritkultak a csatasorok, mert a baktriaiak elvonultak, hogy a málhás osztagokon rajtaüssenek. Nagy Sándor rátámadt a meglazult csatarendre, és sok

ellenséget leterítve végigsepert rajta. A balszárnyon álló perzsák azonban, abban a reményben, hogy bekeríthetik Nagy Sándort, hátba támadták a verekedőket. A középütt rekedt király halálos veszedelembe került volna, ha az agrianusok, lovaikat megsarkantyúzva, rá nem rontanak a királyt bekerítő barbárokra, és hátulról ütve-vágva rá nem kényszerítik őket, hogy megforduljanak. Mindkét seregben zűrzavar támadt. Nagy Sándor két tűz közé került. A háta mögül rátörőket az agrianus lovasok szorongatták. Az ellenséges szekértábor fosztogatásából visszatérő baktriaik nem tudtak ismét felzárkózni régi csatarendjükbe; egyszerre több csoportjuk is elszakadt, s azzal akaszkodtak össze, akit éppen útjukba sodort a véletlen. A két király jelenléte felszította a harc tüzet az összetorlódott seregekben. A perzsák soraiban többen estek el, a sebesültek száma körülbelül egyenlő volt mindkét részről. Dareiosz szekéren száguldozott, Nagy Sándor lóháton. Mindkettőjüket önfeláldozó, válogatott kíséret oltalmazta; egyik harcos sem akarta, és nem is tudta volna túlélni királyát. Úgy vélték, hogy a király színe előtt meghalni dicsőség. A legnagyobb veszedelemben mégis azok forogtak, akiket leginkább védelmeztek, mert ki-ki a királyölő fényes hírnévre tört.

Egyébként, akár káprázat volt, akár valóság, a Nagy Sándor körül állók közvetlenül a király feje fölött egy békésen repkedő sast véltek látni, amely nem riadt meg sem a fegyvercsörgéstől, sem a halálhörgéstől, hanem a király lova fölött időzött sokáig, inkább lebegve, mint röpködve. Bizonyára a jövendőmondó, a talpig fehérbe öltözött, kezében babérágat hordozó Arisztandrosz hívta fel a harcra készülő katonák figyelmét a madárra, győzelmük napnál világosabb csodajelére. Szilaj öröm és bizakodás tüzelte fel az imént még rémüldöző katonákat, különösképpen, amikor lándzsadöfés érte Dareiosz szekérhajtóját, aki a király előtt ült és a lovakat kormányozta. Sem a perzsák, sem a makedónok nem kételkedtek, hogy a királyt ölték meg. Ezért Dareiosz rokonai és fegyverhordozói gyászos üvöltéssel, tagolatlan kiáltásokkal és nyöszörgéssel csaknem az egész hadat megzavarták, amely eddig egyenlő hadiszerencsével harcolt a makedónok ellen. A balszárny futásnak eredt, cserbenhagyva a szekeret, amelyet aztán a perzsák csatasoraikkal jobb felől körülvettek. Azt beszélik, Dareiosz, kardját kivonva, sokáig tépelődött, ne szabaduljon-e meg becsületes halállal a futás gyalázatától. De amint kocsiján felmagasodott, pirult volna szégyenében, ha cserbenhagyja a csatából meg nem futamodott csapatait. Amíg így ingadozott remény és csüggedés között, a perzsák lassanként meghátráltak, és csatasoraik felbomoltak. Nagy Sándor eközben váltott lovakon rohanva – mert jó néhányat agyonhajszolt – az ellenállókat szemből, a menekülőket hátulról kardélre hányta. És már öldökléssé fajult a csata, amikor Dareiosz is kereket oldott szekerén. A győztesek a menekülők sarkában voltak, de látásukat elhomályosította

az égig érő porfelhő. Úgy botorkáltak, mint az éjhomályban, és csak időnként verődtek össze egyegy ismerős hangra vagy kürtjelre. De hallották az ostorpattogást is, amint újra meg újra a szekerekbe fogott lovak közé csörditettek; a menekülő ellenségből már csak e távolodó hangokat foghatták el.

A makedón sereg balszárnyán azonban, ahol, mint az imént mondtuk, Parmenión volt a vezér, mindkét fél számára egész más hadiszerencsével folyt a küzdelem. Mazaiosz teljes lovas haderejével a makedón csapatokra zúdult, és hevesen szorongatta őket. Túlerőben levő seregével már-már bekerítette a makedón hadoszlopot, amikor Parmenión lovas hírvivőket küldött Nagy Sándorhoz, hogy jelentsék, mily válságos helyzetbe jutottak, és ha nem siet segítségükre, lehetetlen megállítani a menekülés áradatát. A király, a menekülőket üldözve, már jókora utat megtett, amikor utolérte Parmenión gyászos híradása. A lovasoknak megparancsolta, hogy rántsák vissza lovaik zabláját, a gyaloghadat is megállította, és átkozódott, hogy kisiklik keze közül a győzelem, s hogy Dareiosznak kedvezőbb alkalma nyílt a menekülésre, mint neki magának az üldözésre. Eközben Mazaiosz is tudomást szerzett királya vereségéről, s noha seregével túlerőben volt, saját tábora balsorsától megrettenve csökkentette támadása hevességét, s már nem szorongatta oly erősen az ellenséget. Parmenión nem tudta ugyan, miért csillapult le egyszeriben a csata forgataga, de sietve kapott a győzelemre kínálkozó alkalmon. Magához hívatta a thesszáliai lovasokat, és így szólt hozzájuk:

– Látjátok az imént még oly vadul rohamozó ellenséget? Most egyszerre meghátrál hirtelen támadt riadalmában. Nem csoda, hiszen királyunk hadiszerencséje számunkra is győzelmet hoz. Mindenütt perzsa holttestek hevernek. Mit késlekedtek? Olyanok vagytok, mint holmi menekülők!

Úgy látszott, igazat beszél, és sikerült is lelket vernie a csüggedőkbe: lovaikat megsarkantyúzva menten az ellenségre rontottak. S a perzsák most már nem lépésben, hanem gyorsított menetben vonultak vissza, kis híján menekültek, csak éppen nem fordítottak hátat. Parmenión azonban még mindig nem tudta, milyen hadiszerencsével harcol a király a jobbszárnyon, ezért visszaparancsolta katonáit. Mazaiosz pedig, amint egérutat nyert a csatából, átkelt a Tigrisen, nem egyenest, hanem hosszabb, ezért biztonságosabb kerülő úton, s a megvert sereg maradék csapataival Babilonba igyekezett.

Dareiosz maroknyi kísérettel a Lükosz felé menekült. Amint átkelt a folyón, tétovázott, elpusztítsa-e a hidat, mert hírül vette, hogy nyomukban az ellenség. De eszébe ötlött: ha lerombolja a hidat, sok ezer katonája, akik még nem vergődtek el a folyóig, az ellenség martaléka lesz. Tudjuk, hogy a hidat sértetlenül hagyta, és

távozásakor kijelentette: inkább utat enged üldözőinek, de nem vágja útját a menekülőknek, ő maga nagy utat megtett menekültében, és éjféltájt Arbelába érkezett.

Ki érhetné fel ésszel, ki foglalhatná szavakba a sors szeszélyes fordulatait, a vezérek és hadak pusztulását itt is, ott is, a vert seregek futását, egyesek és egész hadak vereségét? A sors szinte egy évszázadra való eseményt zsúfolt ebbe az egyetlen napba. Némelyek arrafelé menekültek, amerre a legrövidebb út nyílott, mások az úttalan hegyszorosokon s az üldözők előtt ismeretlen ösvényeken át. A vezérüket vesztett gyalogosok a lovasok közé keveredtek, fegyveresek fegyvertelenekkel, sértetlenek sebesültekkel sodródtak össze. Aztán félelemre fordult a könyörületesség, s aki nem tudott lépést tartani, azt kölcsönös sajnálkozásoknak közepette az útszélen hagyták. Kiváltképp a szomjúság égette az elcsigázottakat és a sebesülteket. Lépten-nyomon katonák hasaltak a patakok partján, s a csörgedező vizet szürcsölték. Mohóságukban olykor a zavarosba is beleittak, az iszap megülte a hasukat, testük menten felpuffadt, kezük-lábuk elernyedt és megbénult, s amikor rajtuk ütött az ellenség, újabb és újabb sebeket kaptak. Némelyek messzire elkalandoztak a társaiktól megszállt közeli forrásoktól, hogy minden csepp vizet felszürcsöljenek, ami rejtve csörgedez bárhol is, és nem akadt egyetlen, mégoly félreeső és sekély pocsolya sem, melyet ne vettek volna észre a vízre vadászó szomjúhozók. Az utakhoz közel eső falvakból a vének és az asszonyok jajveszékelése hallatszott: barbár szokás szerint Dareioszhoz kiáltoztak, és még mindig királyuknak szólongatták.

Nagy Sándor, mint fentebb említettük, megfékezte katonái lendületét, majd a Lükosz folyóhoz igyekezett. Mire odaért, a híd már roskadásig megtelt a menekülők sokaságával. Az ellenségtől szorongatva legtöbben a folyóba vetették magukat, de nehéz volt a fegyverzetük, agyon voltak hajszolva a harctól és meneküléstől, így elnyelte őket az örvény. És már nemcsak a hídon, de még a folyóban sem fért el az egyszerre ily fejetlenül összetorlódott menekülők serege; mert amint hatalmába keríti a lelkeket a riadalom, már csak attól félnek, amitől először megijedtek. Nagy Sándort egyre unszolták katonái, fel ne hagyjon az üldözéssel, hiszen akkor ép bőrrel megfutamodik az ellenség, de ő azzal érvelt, hogy fegyvereik kicsorbultak, kezük elernyedt, minden porcikájuk kimerült már a hosszú nyargalástól, és mindjárt éjszakába hanyatlik a nap. Valójában a balszárny miatt aggódott, amelyről azt hitte, hogy még mindig harcban áll, ezért úgy döntött, hogy társaik felmentésére visszasietnek. Már meg is fordították a hadijelvényeket, amikor Parmenión lovas küldöttei hírül hozták, hogy azon a szakaszon is diadalt arattak.

De még sohasem forgott nagyobb veszedelemben, mint ezen a napon, amikor csapataival visszavonult a táborba. Csak kevesen követték, azok is rendezetlenül, győzelmi mámorukban ujjongva, mivel azt hitték, az ellenség vagy futásnak eredt, vagy az utolsó szálig elesett a csatatéren. Ekkor váratlanul felbukkant szemből egy lovascsapat; először lassított, majd, amint észrevette, mily kevesen vannak a makedónok, szakaszokba verődve a szembejövökre zúdult. A király a hadijelvények előtt lovagolt, inkább elpalástolva, mint lebecsülve a veszedelmet. De most sem hagyta cserben a szorongatott helyzetekben tapasztalt örökös jó szerencséje. Mert a harcra szomjas és éppen ezért hebehurgyán rárontó lovasparancsnokot lándzsájával átdöfte, s amint az lefordult lováról, leszúrta a következőt is, aki fegyverének szaladt, s utána még másokat is. Barátai szintúgy nekiestek a megzavarodott ellenségnek. De a perzsák sem nézték tétlenül társaik elhullását; és lám, a két teljes haderő nem csapott össze oly hevesen, mint ezek a hevenyészett csapatok. Végül is a barbárok jobbnak látták, hogy az esthomályban inkább elmeneküljenek, mintsem hogy tovább harcoljanak. Ezért csoportokba verődve eltünedeztek. A király, amint megmenekült a rendkívüli veszedelemből, katonáit épségben visszavezette a táborba.

Negyvenezer perzsa esett el, amennyire a győztesek számba vehették, a makedónok pedig kis híján háromszáz embert veszítettek. Ezt a győzelmet egyébként inkább hősiességének, mint hadiszerencséjének köszönhette a király, mert lélekjelenlétével, és nem helyzeti előnyével aratott diadalt. Seregét is nagy hozzáértéssel állította hadirendbe, s ő maga is oroszlánbátorsággal verekedett; roppant bölcsen semmibe sem vette a málnában és a szekerekben esett kárt, hanem rögtön felismerte, hogy az ütközet sorsa csakis a csatatéren dől el. Győztesként viselkedett már akkor is, amikor még bizonytalan volt a harc kimenetele, s miután megszalasztotta a megvert ellenséget, inkább okosan, mint mohón üldözte, ami szinte hihetetlennek látszik e szilaj természetnél. Mert ha folytatja az üldözést, amíg seregének egy része még harcban áll, vagy a saját hibájából szenved vereséget, vagy mások hősiessége révén arat diadalt. Ha pedig megretten a szemből rárontó nagy sereg lovasságtól, hiába a győzelem: vagy csúfosan meg kell futamodnia, vagy nyomorultul ott kell vesznie. De a csapatok parancsnokainak dicsősége sem volt alábbvaló: sebeik mindnyájuk hősiességéről tanúskodtak. Hephaisztión karját lándzsa döfte át. Perdikkaszt, Koinoszt és Menidaszt csaknem megölték a nyílvesszők. És ha helyesen akarjuk megítélni az akkori makedónokat, el kell ismernünk, hogy a király méltó volt ily alattvalókhoz, s azok méltók voltak e nagy királyhoz.

V. KÖNYV

Ha időrendben el akarnám beszélni mindazt, ami eközben Nagy Sándor akaratából és parancsára Görögországban vagy Illíriában és Thrákiában történt, félbe kellene szakítanom az ázsiai események előadását. De sokkal kézenfekvőbb az utóbbiakat egy lélegzetre, összefüggően elmondanom egészen Dareiosz meneküléséig és haláláig, s művemben is úgy fűznöm össze, ahogy egymás után következnek. Ezért mindenekelőtt az arbelai csatával kapcsolatos eseményeket mondom el.

Dareiosz éjféltájt érkezett Arbelába. Legtöbb barátja és katonája is ide sodródott menekülés közben. A király egybehívta őket, és kifejtette, hogy nem kétséges előtte: Nagy Sándor a leghíresebb városokra, a leggazdagabb vidékekre tör, s őt magát és katonáit könnyű és gazdag zsákmánynak tekinti. Ez viszont neki, Dareiosznak, a mostani helyzetben a javát szolgálja, mert könnyű fegyverzetű csapattal a pusztaság felé veszi útját. Birodalmának távolabbi vidékei még sértetlenek; arrafelé könnyűszerrel toborozhat friss haderőt a háborúhoz. Csak hadd kaparintsa meg a kincseket az a kapzsi népség, hosszas sóvárgás után tömje csak teli magát arannyal; végül úgyis az ő zsákmányai lesznek mindenestül. Őt, Dareioszt, a tapasztalat már megtanította rá, hogy az értékes holmi, az ágyasok és eunuchok serege csak kolonc és kerékkötő. Nagy Sándor is, ha majd magával cipeli mindezt, erejét veszti attól, aminek eddigi győzelmeit köszönhette.

Mindenki érezte, mennyire mélységesen keserű e beszéd. Látták, hogy Dareiosz feladja majd leggazdagabb városát, Babilónt, s a győztes megszállja Szuszát is s a birodalom többi ékességét, melyekért hadba indult. A király azonban tovább folytatta fejtegetését: szorult helyzetben nem cifra nevű, hanem szükséges dolgokat kell megszerezniök ; a hadviseléshez vas kell, nem arany, férfiak kellenek és nem paloták. Minden a fegyveresek kezére száll; őseik is kezdetben vereséget szenvedtek, de hamarosan helyreállították régi hatalmukat.

Átlépték tehát Média határát; lehet, hogy Dareiosznak sikerült bátorságot öntenie beléjük, de lehet, hogy nem is tanácsát, inkább

parancsát követték. Kevéssel utóbb a királyi ékességekkel és dús kincsekkel telizsúfolt Arbela meghódolt Nagy Sándornak. Négyezer talentum halmozódott fel itt, ezenkívül értékes díszruhák – hiszen, mint fentebb említettük, az egész had ide hordta össze minden vagyonát. De a mezőkön heverő holttestek kipárolgásától ragályos betegségek harapóztak el soraikban, s ezért a király sietve tábort bontott. Útjukban bal kéz felől Arabia illatos fűszerekben gazdag, híres vidékei tárultak eléjük. Mezőkön át vezet az út a Tigris és az Euphratész között elterülő tájon, mely oly termékeny és oly buja növényzetű, hogy, amint beszélik, el kell kergetni a nyájat a legelőről, nehogy a jóllakottságtól elpusztuljon. E termékenység oka a két folyamból kiszivárgó nedvesség, mely a talajt szinte mindenütt keresztülkasul behálózza vizerekkel. A folyók Armenia hegységeiben erednek, majd egymástól nagy ívben elkanyarodva folytatják megkezdett útjukat. Kétezerötszáz stádium a legnagyobb távolság közöttük, ezt Armenia hegységeinek tövében mérték. Amint Médiát és Gordüé földjét érintik, lassanként közelebb kanyarodnak egymáshoz, s minél távolabb vezet útjuk, annál keskenyebb földsáv marad közöttük. Leginkább azon a síkságon közelítik meg egymást, melyet lakói Mezopotámiának neveznek; e területet kétoldalról közrefogják. Végül Babilónia földjén át a Bíbor-tengerbe ömlenek.

Nagy Sándor négynapi menetelés után Mennisz városába érkezett. Egy barlangnyílás tátong itt, melyből oly dús földszurok-forrás buzog elő, hogy a babiloniak köztudomásúlag e forrásból feltörő földszurokkal kenték be óriási építményeik falait.

Amint Nagy Sándor Babilon felé közeledett, Mazaiosz, aki ebbe a városba menekült a csatatérről, serdült fiaival együtt esdeklőn elébe járult, s meghódolt a maga és városa nevében. A király kegyesen fogadta, mert e szilárdan megerősített város ostroma óriási fáradalmakkal járt volna. Ezenfölül úgy látszott, hogy e híres, csatákban járatos s a legutóbbi ütközetben is kitűnt férfi példája a többieket is meghódolásra ösztönzi. Ezért barátságosan fogadta Mazaioszt és gyermekeit de a katonáknak megparancsolta, hogy négyszögű csatarendben nyomuljanak be a városba, és ő maga vezette őket, mintha csak harcba indulnának. A babiloniak nagy része kiállt a falakra, látni akarták az új királyt, de még többen elébe tódultak. Köztük volt Bagophanész is, a fellegvár s a királyi kincstár őre, aki nem akart Mazaiosz mögött maradni buzgalom tekintetében, ezért telehintette az utat virággal és lombkoszorúval, kétoldalt végesvégig ezüst oltárokat állított fel, melyeken tömjént és egyéb illatszereket égettek. Majd az ajándékok következtek: marhacsordák, ménesek, sőt még oroszlánokat és párducokat is hoztak ketrecekben. Felvonultak a honi szokások szerint varázséneket éneklő mágusok, mögöttük a khaldeusok és a babiloniak – nemcsak a szent dalosok, hanem a lantosok is, sajátos hangszereikkel. Az utóbbiak a királyok dicsőségét zengik, a khaldeusok a csillagok járását s az időszakok szabályosan

ismétlődő váltakozását magyarázzák. Majd utolsónak a babilóniai lovasok vonultak fel. Cifra ruházatuk és felcicomázott lovaik inkább fényűzésről árulkodtak, mint fenségről. A fegyveresektől kísért király elrendelte, hogy a városlakók serege csatlakozzék a gyalogosok utolsó soraihoz, ő pedig szekéren a városba, majd a királyi palotába vonult. Másnap tüzetesen szemügyre vette Dareiosz kincseit és pénzállományát.

Az ősi város szépsége méltán magára vonta nemcsak a király, de a többiek figyelmét is. Szemirámisz alapította Babilont, nem Belosz, ahogy a legtöbben hiszik, noha az ő palotája is itt látható. Falai szurokkal bekent égetett téglából épültek, és harminckét láb szélesek. Úgy beszélik, a szembetalálkozó négyfogatú kocsik minden veszély nélkül elfértek rajtuk. A falak ötven könyök magasságra emelkednek, s a tornyok még tíz lábbal föléjük nyúlnak. Az egész falrendszer kerülete háromszázhatvanöt stádium. A hagyomány szerint naponta megépítettek egy-egy stádiumnyi szakaszt. Az épületek nem szorosan a falak mentén emelkedtek, hanem attól körülbelül egy iugerumnyi távolságra. A lakott terület nyolcvan stádiumnyi. Nem népesítették be az egész várost házak, nem is épültek sűrűn egymás mellé, gondolom azért, mert biztonságosabbnak látták, ha többfelé, szórványosan települnek. A fennmaradt területet bevetették és megművelték, hogy a város földje táplálja őket ostromzár esetén, ha fegyveres erővel rajtuk ütne az ellenség. Az Euphratész irdatlan magas kőgátak közé szorítva folyik keresztül a városon. A hatalmas építményt mélyen a földbe vájt víztároló medencék szegélyezik, hogy áradáskor felfogják a folyó vizét; mert ha nem volnának itt a vízgyűjtő medencék és tavak, a parton emelt kőgátakat átlépné, és elsodorná a városban a házakat. A medencék égetett téglából épültek, és egész szerkezetüket földszurok tartja össze. A város két részét a folyón vert kőhíd köti egybe. Ezt is Kelet csodálatos építményei között tartják számon, mivel az Euphratész temérdek iszapot sodor le magával, és ha kellő mélységben akarják megalapozni a hidat, csak nagy nehezen találnak szilárd talajra. Az időnként feltorlódó, a hidat tartó kőpillérekre tapadó homok pedig lassítja a folyam sodrát, s a megfékezett hullámok még szilajabbul ostromolják a hidat, mintha szabadon lehömpölyögnének.

Fellegvára is van a városnak, húsz stádium területen épült. Harminc láb mélyre ásták meg a tornyok alapjait, s az erőd legmagasabb orma nyolcvan láb magasságba nyúlik. A vár fölött a görögök elbeszéléseiből ismert, csodaszámba menő függőkertek pompáznak elbűvölőn, melyek a legmagasabb falakig nyúlnak fel lombos, sudár fáik sűrűjével. Az egész terhet tartó oszlopokat kőből faragták. Az oszlopokra négyszögű kőlapokat helyeztek, ezek hordozzák a magasra tetézett földréteg és a földet öntöző nedvesség súlyát. Az építmény akkora faóriásokat is elbír, amelyeknek a törzse eléri a nyolc könyök vastagságot és ötven láb magasba nyúlik.

Gyümölcs is terem a fákon, mintha csak termőtalajból nőnének. S noha az idő vasfoga nemcsak az emberi kéz alkotásait őrli fel lassanként, hanem még a természetet is, a megannyi fagyökér által megrepesztett, valóságos liget súlyával megterhelt építmény épségben fennmaradt. Húsz láb széles, egymástól tizenegy láb távolságra álló falak tartják, úgyhogy a távoli szemlélő hegyoldalból kinőtt erdőnek látja. A hagyomány szerint egy Babilonban uralkodó szíriai király építette a hitvese iránt érzett túláradó szerelemből, aki a lapos rónaságon erdők, ligetek után sóvárogva rávette férjét, hogy efféle építménnyel odavarázsolja a természet bubáját.

A király huzamosabban időzött e városban, mint bárhol, és sehol másutt nem esett még ekkora csorba a katonai fegyelmen, mint éppen itt. Nincs még egy ilyen romlott erkölcsű város, mely változatosabb eszközökkel ingerelne és csalogatna fékevesztett kicsapongásra. Apák és férjek eltűrik, hogy lányuk, hitvesük ocsmányul közösüljön a jövevénnyel, csak pénzt kapjanak a gyalázatért. Az efféle lakomák és tivornyák Perzsia-szerte kedvesek a királyok és bíborviselők szemében, Babilóniában pedig különösképp belemerülnek a borivásba és mindabba, ami a részegséget követi. A lakomákra bevonuló asszonyok öltözéke kezdetben még tisztességes, de később sorra levetik felsőruháikat, lassanként egyre inkább lábbal tiporják a szemérmet, s végezetül – tisztesség ne essék szólván – a testüket borító legbelsőbb ruhadarabokat is leszórják magukról. S e gyalázatos szokás nemcsak az örömlányok között dívik, hanem a tisztes asszonyok és szüzek körében is, akik kedveskedésnek tekintik, ha ocsmányul közprédára bocsátják testüket. A makedón sereg, Ázsia leigázója, harmincnégy napig tespedt ebben a fertőben, s így kétségtelenül erőtlen lett volna a harcokra, ha ellenséggel kerül szembe.

Egyébiránt a had mindegyre friss erőkkel gyarapodott, hogy mentől kevésbé érezze meg a veszteséget. Andromenész fia, Amüntasz, például hatezer makedón gyalogost hozott magával Antipatrosztól, ezenkívül ötszáz, ugyancsak makedón nemzetiségű lovast, és velük hatszáz thrák lovast háromezerötszáz gyalogossal együtt, ugyanebből a néptörzsből. Mintegy négyezer zsoldoskatona is érkezett a Peloponnészoszról, háromszáznyolcvan lovassal. Amüntasz magával hozta a király testőreiül küldött ötven felserdült ifjút is, a makedón főemberek gyermekeit. Ezek szolgálnak fel a királynak a lakomákon, s ha csatába indul, ők vezetik elő a lovát, elkísérik vadászataira, és éjjeli őrszolgálatot teljesítenek sátra előtt, így növekednek és csiszolódnak apránként nagy hadvezérekké és parancsnokokká.

A király a babiloni fellegvárat Agathón őrizetére bízta, és hétszáz makedón katonát meg háromszáz zsoldost rendelt keze alá, a babilóniai és kiftkiai terület helytartói székébe pedig Meneszt és Apollodóroszt ültette. Kétezer katonát rendelkezésükre bocsátott ezer talentummal egyetemben, és meghagyta nekik, hogy toborozzanak

katonákat utánpótlásul. Az átpártolt Mazaiosznak Babilon helytartóságát adományozta, Bagophanésznek pedig, aki átadta neki a fellegvárat, megparancsolta, hogy kövesse. Arméniát Mithrenészre bízta, aki kezére játszotta Szardeiszt. Azután a Babilonban átvert pénzből kiosztott a makedón lovasok között hatszáz-hatszáz denáriust; minden idegenföldi lovas ötszázat kapott, a honi gyalogosok kettőszázat, s a zsoldosok kéthavi bérüket.

Miután így elrendezte ügyeit, a Szittakénének nevezett vidékre érkezett. E kövér föld bőven megterem mindent, és dúsan ontja a sokféle termést. Ezért a király hosszabb időre letáborozott e helyen, s nehogy katonái ellustuljanak a tétlenségtől, újfajta hadijátékokat rendezett, versenybírákat állított, és jutalmakat tűzött ki. Akiket a legbátrabbaknak ítéltek, ezer főnyi katonai egység élére állították, s elnevezték ezerparancsnoknak. Ekkor osztották fel a sereget először e szám szerint, mert eddig ötszáz főből álltak a csoportok, és a jutalmat nem személyes bátorság alapján osztották. Nagy sereg katona verődött össze, hogy részt vegyen a jeles versengésben, de azért is, hogy jól láthassák kinek-kinek a hőstetteit, és véleményt mondhassanak a bírákról, mert tudni akarták, arra méltóak részesülnek-e a megtiszteltetésben. Elsőnek a már éltesebb Atarrhiaszt tüntették ki bátorságáért, aki Halikarnasszosznál egymaga kezdett harcot, miután a fiatalabb katonák otthagyták a csatateret. Mindjárt utána Antigenész következett, a harmadik helyre az augei Philótasz került, a negyedik Maütaszé lett, majd utánuk Antigonosz és a lünkeszti Amüntasz, hetedik helyre Theodotosz, az utolsóra pedig Hellanikosz került. Nagy Sándor az ősöktől átvett hagyományos katonai fegyelem dolgában is számos, felette hasznos újítást hozott. Azelőtt ugyanis minden lovast a saját néptörzsebeli csapatba soroltak be, külön a többiektől ; most a király eltörölte a nemzetiségi megkülönböztetést, s a katonákat nem saját néptörzsükbeli parancsnokokhoz osztotta be, hanem olyanokhoz, akiket ő maga választott. Eddig, ha tábort akart bontani, kürttel adott jelt, mire legtöbbször kavargás és zsivaj támadt, s a kürt hangja nem hallatszott elég messzire. Most a fővezéri sátor tetejére mindenünnen jól látható póznát tűzetett ki, amelyről mindenki számára egyaránt szembeötlő jel – éjjel tűz-, nappal füstjelzés – szállott fel.

Amint Nagy Sándor Szusza felé közeledett, Abulitész, a vidék helytartója – lehet, hogy Dareiosz parancsára, hogy visszatartsa ellenfelét a harácsolástól, de lehet, hogy önszántából –, elébe küldte fiát azzal az ígérettel, hogy kezére adja a várost. A király kegyesen fogadta az ifjút, aki elvezette őt a Khaoszpészhez. A folyó híres volt pompás ízű vizéről. Itt Abulitész járult elébe királyian dús ajándékokkal. Roppant gyors lábú tevék is akadtak az ajándékok között, aztán tizenkét elefánt, melyeket Dareiosz hozatott Indiából,

szándéka szerint a makedónok elrémítésére, valójában segítségükre, hiszen a sors a győztesek kezére adta a legyőzöttek kincseit. Nagy Sándor végre bevonult a városba, és hihetetlen mennyiségű pénzt hordatott ki a kincstárakból, ötvenezer talentum ezüstöt, nem vert érmékben, hanem rudakban. Hány király halmozta fel e roppant vagyont hosszú időn keresztül – mint vélte, gyermekeinek és utódainak –, és mindezt egy idegen király kaparintotta kezébe egyetlen óra alatt. Aztán Nagy Sándor a királyi trónra ült, mely termetéhez képest túlságosan magas volt. Lába nem ért le az utolsó lépcsőfokig, ezért valamelyik királyi apród egy asztalkát tolt alája. Közben a király megpillantotta Dareiosz egyik egykori eunuchját, amint nagyban sóhajtozik; megkérdezte tőle, miért lógatja az orrát. Az eunuch azt felelte, hogy nem nézheti könnyontás nélkül, mily csúfos sorsra jutott az asztalka, melyen Dareiosz étkezett, s mely az ő számára szent volt. Megijedt ekkor a király, hogy megsértette a vendégvédő isteneket, s már-már el is vitette volna az asztalkát, amikor Philótasz megszólalt :

– A világért se tedd, király, tekintsd inkább előjelnek, hogy lábad azon az asztalon tapos, melyen az ellenség elköltötte lakomáit.

A király Szuszából a perzsa határ felé igyekezett, s a várost háromezer főnyi helyőrséggel Arkhelaoszra bízta, a várat Xenophiloszra, a vár védelmét ezer főnyi korosabb makedónra. A kincstár őrizetére Kallikratészt rendelte ki. Szusza vidékének helytartói székébe pedig visszaültette Abulitészt. Dareiosz anyját és gyermekeit is letelepítette a városban, és elrendelte, hogy Sziszigambisznak, akit teljes tisztelettel és fiúi szeretettel vett körül, adják át a makedón ruhákat és a tenger sok bíborkelmét a ruhák készítőivel együtt; mindezt nemrég küldték neki ajándékba Makedóniából. Egyben megüzente neki: ha kedvére valók a ruhák, lányunokáival is készíttessen efféléket; küld hozzáértő személyeket, akik megtanítják a lányokat szövés-fonásra. E szavakra kicsordultak a királyné könnyei, ami elárulta, mily megvetéssel utasítja vissza a küldeményt; a perzsa nők ugyanis semmit sem tekintenek akkora gyalázatnak, mint a gyapjúval való foglalatoskodást. Az ajándékvivők jelentették, mennyire elszomorodott Sziszigambisz, s hogy véleményük szerint meg kell engesztelni a királynét. Ekkor elment hozzá Nagy Sándor, és így szólt:

– Anyám, e ruha, melyet rajtam látsz, nemcsak nővéreim ajándéka, de kezük munkája is. Honi szokásaink félrevezettek engem. Kérlek, ne tekintsd sértésnek járatlanságomat. Remélem, eléggé tiszteletben tartottam szokásaitokat, melyeket megismertem. Tudom, hogy nálatok a fiúnak tilos leülnie anyja színe előtt, míg az engedélyt nem ad rá. Ahányszor csak eljöttem hozzád, én magam is állva maradtam mindaddig, amíg nem intettél, hogy üljek le. Gyakran akartál leborulva hódolni előttem, de én tiltakoztam ellene. És anyámnak szólítalak, az édesanyámat, Olümpiaszt megillető néven.

Miután kiengesztelte Sziszigambiszt, négynapi meneteléssel ahhoz a Tigris folyóhoz érkezett, melyet a környékbeliek kis Tigrisnek neveznek. Az uxioszok hegyeiben ered, és ötven stádiumos szakaszon át sziklás, erdős partok között zuhog alá. Majd kiszabadul a sík mezőre, ahol csendesebben folydogál medrében, s itt már hajózható. Hatszáz stádiumnyi porhanyós talajú szakaszon enyhe sodrással csordogál tovább, majd a Perzsa-tengerbe ömlik. Nagy Sándor kilencezer gyalogossal, agrianus íjászokkal és háromezer görög s ezenfelül még ezer thrák zsoldoskatonával átkelt a folyón, s az uxioszok lakta tájra érkezett.

Szusza vidékével szomszédos e terület, és benyúlik Perzsia peremvidékébe; csak keskeny átjárón lehet ide behatolni. Medatész volt a tartomány helytartója, nem köpenyegforgató férfiú; úgy döntött, hogy utolsó leheletükig híven kitartanak. De a környék ismerői Nagy Sándor tudtára adták, hogy a hegyi legelők közt egy rejtett ösvény kanyarog a város mögött; ha arra küldene egy maroknyi könnyű fegyverzetű csapatot, az felülről az ellenségre zúdulhatna. A királynak tetszett a javaslat, s a tanácsadók útmutatóik lettek. Ezerötszáz zsoldoskatonát és mintegy ezer agrianust rendelt Taurón parancsnoksága alá azzal, hogy napszállta után keljenek útra. Ő maga a harmadik őrségváltáskor tábort bontott, és napkelte körül áthatolt a hegyszoroson, majd vesszőt vágatott, hogy sövényt és védőpalánkot fonjanak, mely megoltalmazza a nyílzáportól azokat, akik az ostromtornyokat a falakhoz vontatják, végül megkezdte a város ostromát.

Meredek volt e hely körös-körül, sziklák és kövek torlaszolták el az utat. A katonákat visszaverte a sebző nyílzápor, mert nemcsak az ellenséggel, de a tereppel is meg kellett birkózniuk. Felvergődtek mégis, mivel a király az első sorokban állt, és egyre kérdezgette őket: nem szégyellik-e ők, akik annyi várost leigáztak már, hogy megtorpannak e törpe, névtelen váracska ostroma előtt? És biztatta őket, hogy Taurón hamarosan a segítségükre siet. Eközben elárasztották a távolból nyilakkal. A katonák a pajzsokból rögtönzött védőtetőt tartottak fölébe, jól tudván, hogy úgysem megy el onnan, hiába kérlelnék.

Végre a város fellegvára fölött Taurón is föltűnt csapatával. Láttára az ellenség bátorsága megingott, s a makedónok keményebben nekiláttak az ostromnak. A városbelieket kétfelől is szorongatta a veszedelem, úgyhogy nem tudták megfékezni az ellenség fegyveres erejét. Csak kevésnek volt mersze meghalni, de megfutamodni annál többnek; nagyrészük visszahúzódott a fellegvárba. Később harminc szószólót küldtek ki, hogy kegyelmet kérjenek, de a király zordul azt válaszolta, hogy nincs irgalom. A kínzatástól félve ezért az ellenség előtt ismeretlen rejtekúton követeket küldtek Dareiosz anyjához, Sziszigambiszhoz, hogy megkérjék: engesztelje meg ő a királyt, mivel jól tudták, hogy Nagy Sándor szülőanyjaként szereti és tiszteli őt.

Azonfelül Medatész közeli rokonságban is állt Dareíosszal, mivel a király nővérének lányát vette feleségül. Sziszigambisz sokáig ellenállt az esdeklők kérésének, mondván, hogy az érettük való közbenjárás nem illik mostani helyzetéhez. Hozzátette még, hogy attól tart: nagyon is visszaél a győztes elnéző türelmével, mert sűrűbben jut eszébe az, hogy most fogoly, mint az, hogy egykor királyné volt. Végül is megesett a szíve rajtuk, és megírta a levelet Nagy Sándornak. Azzal kezdte könyörgését, hogy mindjárt bocsánatot is kér, amiért könyörög; kérve kéri, kegyelmezzen meg az ostromlottaknak, de ha nekik nem, legalább neki magának; s irgalmazzon szerettei és rokonai puszta életének, hiszen nem ellenségei immár, hanem térdre borulva esdekelnek előtte.

A király akkori mértéktartását és kegyességét ez az egy eset is bizonyíthatja: nemcsak Medatésznek kegyelmezett meg, hanem szabadon és sértetlenül szélnek eresztette az összes meghódoltat és foglyot is, a várost épségben hagyta, s a földművesek adóterhét elengedte. Ennél többet a győztes Dareiosztól sem eszközölhetett volna ki édesanyja.

Ezek után Nagy Sándor térdre kényszerítette az uxioszok néptörzsét, s a szuszai szatrapa fennhatósága alá rendelte, majd Parmeniónnal megosztotta a csapatokat. Parmeniónnak azt a parancsot adta, hogy a síkságon keresztül vonuljanak tovább, ő pedig könnyű fegyverzetű embereivel a hegygerincek felé vette útját, melyeknek szakadatlan láncolata átnyúlik Perzsiába. E vidéket végesvégig letarolta, majd harmadnap Perzsiába érkezett, ötödnap pedig a Szuszai Kapunak nevezett hegyszoroshoz, melyet Ariobardzanész tartott megszállva huszonötezer gyalogossal. E körös-körül meredek, simára koptatott sziklák tetején, ahová nem hatolt már fel a nyíllövés, szántszándékkal mozdulatlanul és ijedelmet színlelve álltak a barbárok, amíg a makedón sereg benyomult a roppant szűk hegyszoroson. De amint látták, hogy az ellenség rendületlenül közeledik, irdatlan nagy köveket hengerítettek le a hegy meredekjén. Ezek aztán egyre-másra az alattuk meredező sziklákba ütközve, mind sebesebben zúdultak alá, és nemcsak egyeseket, hanem egyszerre egész szakaszokai is elsepertek. Parittyából kilőtt kövekkel és nyílzáporral is mindenünnen elárasztották a makedónokat. De nem ez volt a legkeservesebb e bátor férfiak számára, hanem az, hogy megtorlás nélkül kell elhullaniuk, mint a csapdába esett vadaknak. Haragjuk ezért tajtékzó dühre fordult, s a kiugró sziklákba fogózva, egymást fölfelé taszigálva igyekeztek a magasba, hogy elérjék az ellenséget. De a sziklák, melyeket egyszerre száz meg száz kéz markolt, meglazultak, és a kapaszkodók fejére zuhantak, így aztán sem a lábukat nem tudták megvetni, sem följebb nem vergődhettek, sőt, még a pajzsokból hevenyészett ostromfödél sem védte őket, oly irgalmatlanul súlyos köveket hengergettek rájuk a barbárok. A királyt nemcsak a harag fojtogatta, de a szégyen is, hogy ily

meggondolatlanul e hegyszorosba vezérelte seregét. Verhetetlen volt e napig, minden vállalkozása sikerrel járt, veszteség nélkül hatolt keresztül a kilikiai hegyszoroson, sőt, még a tenger is új utat nyitott előtte Pamphülia felé. Most cserbenhagyta a szerencse, s mi mást tehetett: visszatértek oda, ahonnan jöttek. Jelt adott tehát a visszavonulásra, elrendelve, hogy tömör sorokban, a fejük fölött szorosan egymáshoz illesztett pajzsok oltalma alatt hátráljanak kifelé a hegyszorosból. Harminc stádiumnyi utat tettek meg visszafelé.

Amint tábort ütöttek egy mindenfelől nyílt térségen, Nagy Sándor nemcsak a többiekkel tanácskozta meg, mitévők legyenek, hanem babonából még a jövendőmondókat is megkérdezte. De mit is jósolhatott volna hirtelenében Arisztandrosz, akinek akkoriban jobban hitt, mint bármelyik jövendőmondónak? A jós mindössze annyit mondott, hogy ártalmára lehet a rosszkor bemutatott áldozat, majd összehívatta a vidék ismerőit. Ezek elmagyarázták, hogy Médián keresztül biztonságos, nyílt út vezet. A király azonban szégyellte volna temetetlenül otthagyni elesett harcosait, mert ősi hagyományuk szerint a katona legszentebb kötelessége, hogy bajtársait elhantolja. Ezért egybehívatta a nemrég ejtett foglyokat. Egyikük görög és perzsa nyelven egyaránt jól beszélt, s egyre azt erősítgette, hogy a király hiába vezetné seregét a hegyhátakon át Perzsia felé; van azonban egy erdei ösvény, melyen csak libasorban vergődhetnek keresztül, de véges-végig lombsátor födi, s az összefonódó faágak sűrű vadont alkotnak. Perzsiát ugyanis egyik oldalról szakadatlan hegyláncok övezik. Az ezerhatszáz stádium hosszú, százhetven stádium széles hegyhát a Kaukázus hegységtől a Bíbor-tengerig nyúlik. Ahol pedig megszakad a hegylánc, ott másfajta védelmi vonal szegélyezi Perzsiát: a tengeröböl. A hegyek lábánál tágas, termékeny síkság terül el, amelyen sűrűn sorakoznak a falvak és városok. Az Araxész folyó számos hegyi patak vizét hömpölygetí keresztül a Médoszba; a Médosz délnek kanyarodva a tengerbe ömlik. Kisebb annál a folyónál, melyet magába fogad, s amerre csak elcsörgedez, habjaival dús növényzetet táplál, s mindent virágba borít. Platánok és nyárfák szegélyezik a folyópartot, s a távolból úgy tetszik, mintha összefüggő erdőség borítaná egészen a hegyek lábáig. A fákkal beárnyékolt folyó mélyen a földbe vájt mederben hömpölyög, s fölötte is dús lombozatú dombok emelkednek, mert a nedvesség felhatol a fák gyökeréhez. Egész Ázsiában nincs még egy ilyen egészséges vidék: az éghajlatot egyfelől az összefüggő árnyékos, hűvös hegyvonulat mérsékli, enyhítve a nyári forróságot, másfelől á tenger közelsége, ahonnan langyos szellő fújdogál a part felé.

Amikor a fogoly mindezt elbeszélte, a király megkérdezte tőle: hallomásból tudja-e az elmondottakat, vagy a saját szemével látta. A fogoly azt felelte, hogy pásztor volt, és bebarangolt arrafelé minden

ösvényt; kétszer fogták el, először a perzsák Lükiában, másodszor most Nagy Sándor. Ekkor a királynak eszébe villant az egyik jóshely jövendölése, ahol kérdezősködésére azt a választ kapta, hogy a Perzsiába vezető úton lükiai polgár lesz majd a kalauza. Ezért pillanatnyi helyzetéhez mért, s a fogoly körülményeihez illő jutalmat ígért a lükiainak, majd megparancsolta, hogy fegyverkezzék fel makedón módra, és jó szerencsével mutassa előttük az utat; bármily meredek és nyaktörő is, felvergődik rajta maroknyi csapatával, nehogy még azt képzelje a pásztor, hogy amerre ő a marhák kedvéért feltörhetett, oda Nagy Sándor nem tud feljutni a dicsőségért és az örök hírnévért. A fogoly újra meg újra figyelmeztette, mily nehéz út előtt állnak, különösen a fegyverviselők. Mire a király ezt felelte:

– Végy kezesül magad mellé, és kísérőim közül senki sem vonakodik majd követni, amerre csak vezérelsz.

Így tehát Kratéroszt ott hagyta a tábor őrizetére a leginkább keze alá szokott gyalogosokkal, a Meleagrosz vezérelte csapatokkal, valamint ezer lovas íjásszal, és rájuk bízta, hogy őrizzék meg az állandó tábor látszatát, gyújtsanak a szokásosnál több tűzet, hogy a barbárok azt képzeljék, maga a király is a táborban tartózkodik. De ha Ariobardzanész netán mégis neszét venné, hogy Nagy Sándor eltűnt a tekervényes ösvényen, és csapatai egy részével megkísérelné útját állni, Kratérosz tartóztassa fel valamiképp, ijesszen rá, hogy az a közelebbi veszedelem irányába fordítsa hadát. Ha pedig neki magának sikerül túljárnia az ellenség eszén, s a hegyszorost megszállja, Kratérosz a nekiszilajodott barbárok lármája hallatára tüstént kövesse királyát, késedelem nélkül induljon meg azon az úton, ahonnan előző nap visszaszorították őket: ott nem tör rájuk az ellenség, mert Nagy Sándor ellen fordul.

A harmadik őrségváltás idején teljes csöndben felsorakoztak, úgyhogy még kürtjel sem harsant, és megindultak a jelzett hegyi ösvényen. A király elrendelte, hogy a könnyű fegyverzetű katonák háromnapi élelmet vigyenek magukkal. Csakhogy a járhatatlan szakadékokban s a meredek sziklákon lépten-nyomon megcsúszott a lábuk, s a szélhordta hótorlaszok is halálosan kifárasztották őket. Ha belezuhantak egy-egy hóval teli gödörbe, az úgy elnyelte őket, mint valami csapda, és odasiető bajtársaikat is lerántották magukhoz, mielőtt segítségükkel kikászálódhattak volna. Félelmüket még az éjszaka s az ismeretlen vidék is fokozta, ezenfelül a bizonytalanság, vajon elég szavahihető-e a vezetőjük; mert ha kisiklik őrzői markából, úgy rajtuk üthetnek, akár az erdei vadakon. Egy szál fogoly becsületétől vagy életétől függött a király sorsa és az övék. Végre elérkeztek a hegyszoroshoz. A jobb felőli út egyenest Ariobardzanészhez vezetett; a király itt hátrahagyta Philótaszt, Koinoszt, Amüntaszt és Polüperkhónt könnyű fegyverzetű csapataikkal, figyelmeztetve őket, hogy a gyalogsággal együtt vonuló lovasok miatt arrafelé, ahol kövér földekre, dús legelőkre bukkannak,

lassabban haladjanak. A foglyok közül adott melléjük vezetőket. Ő maga fegyvereseivel s az agémának nevezett lovasosztaggal a meredek, de az ellenség állomáshelyeitől távolabb kanyargó ösvényen tört előre nagy keservesen. Már dél volt, s a kimerült harcosoknak meg kellett pihenniük, mert még ugyanakkora út állt előttük, amekkorát megtettek, de már kevésbé nyaktörő és meredek, így tehát étellel-itallal és alvással új erőt gyűjtöttek a katonák, majd a második őrségváltáskor ismét felkerekedtek. Az út hátralevő szakaszát különösebb nehézségek nélkül tették meg, arrafelé azonban, ahol a hegygerincek lassan a síkságba simulnak, hegyi patakok vájta hatalmas vízmosás állta útjukat. Ezenfelül még az egymásra fonódott, összenőtt faágak is sűrű szövedékű palánkként meredtek előttük. Mérhetetlen elkeseredés fogta el ekkor a katonákat, csaknem sírva fakadtak. Kiváltképp a sötétség félemlítette meg őket, mert ha itt-ott ragyogott is egy-egy csillag az égen, a fejük fölött sűrűn összeboruló lombsátortól nem láthatták. Hallás után sem tájékozódhattak, mert a szél rázta az erdő fáit, s az összecsapódó lombok erősebben suhogtak, mint a szél ostora. Végre felvirradt, és a várva vart hajnalfény eloszlatta az éjszaka rémeit. Hamarosan utat is találtak a vízmosáson át, és ki-ki ment, amerre látott.

Így aztán felvergődtek a magas hegytetőre, ahonnan megpillantották az ellenség táborát. Nyomban fegyvert fogtak, és hátba támadták a mit sem gyanító barbárokat: néhányat, akik szembe mertek szállni, le is kaszaboltak. Egyfelől a haldoklók hörgése, másfelől a saját seregükhöz visszairamodók siralmas látványa az épkézláb katonákat is megfutamította, még mielőtt ütközetbe bocsátkoztak volna. Amint a harci lárma behatolt a Kratérosz gondjaira bízott táborba, a parancsnok azonnal kivezényelte katonáit, hogy szálljak meg a hegyszorost, amelyben nemrég bennrekedtek. Ugyanakkor Philótasz is – Polüperkhónnal, Amüntasszal és Koinosszal együtt, akiknek a parancs szerint más-más úton kellett előrenyomulniuk – újabb riadalmat támasztott a barbárok soraiban. És noha makedón fegyver villogott mindenütt, a kétfelől is szorongatott ellenség megörökítésre méltó csatát vívott. Úgy vélem, a végveszedelem még a gyávákat is felbátorítja, s a reménytelen helyzet sokszor a remény forrása lesz. Puszta kézzel derékon ragadták a fegyveres makedónokat, és hatalmas testük súlyával magukkal rántva a földre, sokat ledöftek közülük a kezükből kicsavart lándzsákkal. Ariobardzanész mintegy negyven lovas és ötezer gyalogos élén végül áttört a makedónok csatasorain – tenger vér folyt mindkét részről –, és hajszolta csapatait, hogy megszállja Perszepoliszt, a vidék fővárosát. De a város őrsége nem bocsátotta be, így újból harcra kényszerült a kitartóan üldöző ellenséggel, és menekülő társaival együtt elesett. Kratérosz is hamarosan odaérkezett: gyorsított menetben vitte seregét.

A király sáncokkal megerősített tábort ütött azon a helyen, ahol szétverte az ellenség csapatait. A menekülő barbárok átengedték ugyan a győzelmet, de sok helyütt a makedónok útját állták a tátongó, feneketlenül mély, nyaktörő árkok, s ezért – már nem az ellenség, hanem a környék leselkedő veszedelmei miatt – csak lassan és óvatosan haladhattak előre. Útközben kapta meg Nagy Sándor Tiridatész perzsa királyi kincstartó levelét; Tiridatész tudatta, hogy jöttének hírére Perszepolisz lakói a kincstár kifosztására készülnek. Sietve szállja meg tehát az elhagyott kincstárat; útja akadálytalan lesz, noha át kell kelnie az Araxészen. A király egyetlen erényét sem dicsérhetném méltóbban, mint gyorsaságát. Gyalogos csapatait hátrahagyva, lovasaival egész éjszaka nyargalt, s az óriási úttól elcsigázott katonákkal pirkadatkor az Araxészhez érkezett. A közelben falvak húzódtak, ezeket leromboltatta, s az épületanyagból kővel megalapozott hidat hevenyésztek.

És már közel jártak a városhoz, amikor egy siralmas embercsoport vánszorgott a király elé, a balszerencse megörökítésre méltó, ritka példája. Görög hadifoglyok voltak, mintegy négyezren, akiket a perzsák válogatott kínzásokkal agyongyötörtek. Némelyiknek a lábát metszették le, másoknak a kezét, a fülét, és barbár írásjegyeket égettek testükbe, sokáig őrizgették őket, hogy csúfot űzzenek belőlük. Amikor azonban megtudták, hogy ők maguk is idegen hatalom kezébe esnek, nem tiltották meg a foglyoknak, hogy a király elé járuljanak. Furcsa kísérteteknek látszottak, nem embereknek, pusztán a hangjuk volt felismerhető. Aki rájuk nézett, több könnyet ontott, mint ők maguk; mert e sokféle, változatos emberi balsors közepette mindegyikük gyötrelme egyaránt súlyosnak, de mégis más-más természetűnek látszott, úgyhogy nehéz lett volna eldönteni, melyikük a legszánalmasabb. S amikor felkiáltottak, hogy Iuppiter végre fölriadt álmából, és bosszút áll Görögországért, úgy látszott, valamennyi foglyot egyenlő balsors sújtotta. A király letörölte kiömlő könnyeit, és bátorítón szólt a foglyokhoz. Megígérte, hogy viszontlátják még városukat, feleségüket, majd a várostól két stádiumra megerősített táborhelyet jelölt ki számukra.

A görögök kitódultak a sáncok közül, hogy megtanácskozzák, elsősorban mit is kérjenek a királytól. Egyesek azt kívánták, hogy Ázsiában települhessenek le, mások szívesebben hazatértek volna. A hagyomány szerint a küméi Euktémón így beszélt:

– Mi, akik nemrég még pirultunk előbújni tömlöcünk homályából, hogy segítséget kolduljunk, mostani helyzetünkben úgy akarjuk fitogtatni csonkaságunkat Görögországban, mint valami derűs látványt, holott még magunk sem tudjuk, szégyenkezzünk-e, vagy inkább bánkódjunk miatta. De könnyebben viseli nyomorúságát az, aki elrejtőzik, s a boldogtalannak nincs meghittebb otthona, mint a magány, és régi sorsának feledése. Mert aki vérmes reményeket fűz

rokonai irgalmához, az nem tudja, mily hamar felszáradnak a könnyek. Senki sem szereti híven azt, akitől undorodik: mert a nyomorúság siralmas, a boldogság pedig kevély. Kinek-kinek a saját sorsa forog eszében, amikor másokén eltöpreng. Ha nem lettünk volna egytől egyig nyomorultak, már régen megutáltuk volna egymást Nem csoda, ha a szerencsések is mindenkor egyívású barátokhoz dörgölőznek. Esdve kérlek benneteket: keressünk egy zugot, ahol eláshatjuk magunkat csonka végtagjainkkal, hiszen már régóta bevégeztük életünket. Hazatértünkön ugyancsak örvendeznének majd asszonyaink, akiket ifjakként vettünk feleségül! Gyermekeink ifjúságuk virágában, erejük teljében atyjuknak ismernek el majd minket, rabsorsban megtört foglyokat! És hányan tudnánk bejárni annyi földet? Távol Európától, Kelet legszélső határára száműzve, öregen, erőtlenül, megcsonkított végtagjainkkal bezzeg elviseljük majd mindazt, ami a fegyverforgatókat, a győzteseket is halálra fárasztotta! Aztán új asszonyainkat, akiket hadifogságunkban egyedüli vigaszul sodort mellénk a sors és a kényszer, meg apró gyermekeinket magunkkal cipeljük-e, vagy itt hagyjuk? Ha velük együtt térünk haza, senki sem akar majd felismerni minket. Tehát máról holnapra faképnél hagyjuk itteni szeretteinket, amikor még bizonytalan, hogy meglátjuk-e valaha is azokat, akikhez törekszünk? Itt kell elrejtőznünk, azok között, akik kezdettől fogva nyomorultnak ismertek bennünket.

Így beszélt Euktémón.

Ezzel szemben az athéni Theaitétosz másképpen szólalt fel. A becsületes ember nem külsejük alapján ítéli meg hozzátartozóit, különösen akkor, ha nem születésüktől fogva fogyatékosak, hanem az ellenség kegyetlensége folytán. Méltó minden gyalázatra az, aki pirul balszerencséjén; mert gyászosan vélekedik a halandókról, és nem bízik az irgalomban, mivel ő maga is megtagadná másoktól. Az istenek most tálcán kínálják a görögöknek mindazt, amiről már álmodni sem mertek: hazát, hitvest, gyermekeket, s mindazt, ami oly becses az emberek szemében, akár az életük, vagy amiért az életüket is feláldoznák. Miért ne törnének ki ebből a tömlöcből? Otthon még a lélegzetvétel is másként esik, még a fény is másként ragyog. Honi szokásaikra, a szent szertartásokra, anyanyelvükre áhítoznak még a barbárok is, ők pedig önként lemondanának e nagy kincsekről, holott csak azért oly szerencsétlenek, mert mindezt nélkülözniük kell. Ő maga, élve a király roppant kegyével, mindenképpen visszatér házi isteneihez és szülőföldjére. De ha akadnak olyanok, akiket visszatart a szeretet a rabszolga mivoltukban kényszerűen elismeri ágyas és a porontyok iránt, azokat hagyják csak itt azok, akiknek semmi sem drágább hazájuknál.

Csak kevesen voltak ezen a véleményen, a többiekben a megszokásnak a természetnél is erősebb hatalma kerekedett felül. Közösen elhatározták, hogy megkérik a királyt, jelöljön ki számukra

lakóhelyet. Száz szószólót választottak. Nagy Sándor úgy gondolta, olyasmit kérnek majd tőle, amit ő maga is a legjobbnak vélt, ezért így szólt hozzájuk:

– Igásbarmokat rendeltem számotokra, hogy hazaszállítsanak benneteket. Ezenfelül megparancsoltam, hogy fizessenek ki nektek fejenként ezer denáriust. És lesz rá gondom, hogy otthon. Göröghonban, csonkaságotoktól eltekintve senki se képzelje magát nálatok különbnek.

A küldöttek könnye kicsordult, földre sütötték tekintetüket, nem mertek fölnézni, egy szót sem mertek szólni. Végül is, amikor a király szomorúságuk okát firtatta, Euktémón válaszul elbeszélte nagyjából mindazt, amit a gyűlésen mondott. A király szíve megesett nemcsak nyomorúságukon, de bánkódásukon is, és elrendelte, hogy háromezer denáriust fizessenek ki nekik fejenként. A pénzt megtoldotta tíz-tíz ruhával, s ezenfelül igásbarmokkal, aprómarhával és gabonával, hogy megművelhessék és bevethessék a nekik osztott földet.

Másnap összehívta a parancsnokokat, és kifejtette előttük, hogy nincs még egy város, mely nagyobb ellensége volna a görögöknek, mint Perzsia királyainak ősi székhelye. Innen özönlöttek ki egykor az óriási hadak, innen indított istentelen háborút Európa ellen először Dareiosz, azután Xerxész. E város romba döntésével kell áldozniuk őseik emlékének.

A barbárok már sorsára hagyták és szertefutottak – kit hová kergetett a rémület –, amikor a király, mit sem késlekedve, bevonult a phalanx élén. Számos, királyi kincsekkel telizsúfolt várost vett már be ostrommal, vagy adott át neki a meghódolt lakosság, de ennek a városnak a gazdagsága minden másét felülmúlta. A barbárok ide hordták össze egész Perzsia minden kincsét: hegyekben tornyosult az arany és ezüst, a tengersok kelme s a különféle tárgyak, nem használati eszközök, hanem a fényűzés fitogtatására összeharácsolt csecsebecsék. Fegyveres tülekedés támadt még a győztesek között is: ellenségnek tekintették azt, aki becsesebb zsákmányt kaparintott meg. S mivel nem markolhattak fel mindent, amire rábukkantak, már nem válogatás nélkül csaptak le a kincsekre, hanem értékük szerint. A királyi köntösöket, ahogy ki-ki egy-egy csücskénél fogva ráncigálta, széjjelszaggatták; csákánnyal zúzták darabokra a finom mívű drága edényeket. Semmi sem maradt épségben, semmit sem vittek el egészben: megcsonkított szobrok végtagjait hurcolták, ki mit ért.

És nemcsak a kapzsiság garázdálkodott a megszállt városban, hanem a kegyetlenség is. Az aranyban-ezüstben dúskáló győztesek lemészárolták az értéküket vesztett foglyokat, és vaktában kaszabolták, aki a szemük elé került, noha azelőtt a váltságdíj reményében megkegyelmeztek volna nekik. Ezért az ellenség soraiból sokan önkezükkel vetettek véget életüknek: drága ruhákat öltve,

feleségükkel, gyermekeikkel együtt levetették magukat a falakról. Egyesek felgyújtották házukat, tudva, hogy az ellenség úgyis hamarosan megteszi, és elevenen benn égtek családjukkal. Végre a király megtiltotta katonáinak, hogy az asszonyokról leszaggassák az ékszert, és erőszakot kövessenek el rajtuk. A hagyomány szerint oly temérdek kincset zsákmányoltak, hogy elvinni sem lehetett. Egyébiránt vagy a többi tudósítást is kétségbe kell vonnunk, vagy el kell hinnünk azt is, hogy a város kincstárában százhúszezer talentum volt. Elszállítására Nagy Sándor igásbarmokat és tevéket hozatott Szuszából és Babilonból, mert elhatározta, hogy magával viszi hadiköltségekre. Parszagada bevételekor még hatezer talentummal megnövekedett ez a pénzösszeg. Ezt a várost Kürosz alapította, és Gobarész helytartó adta Nagy Sándor kezére.

A király Perszepolisz fellegvárát Nikarkhidész oltalmára bízta, és háromezer főnyi makedón helyőrséget hagyott hátra benne. Tiridatészt, aki átadta neki a kincstárat, megtartotta abban a tisztségben, melyet Dareiosznál betöltött. A sereg nagy részét és a málnás szekereket is Perszepoliszban hagyta Parmenión és Kratérosz parancsnoksága alatt. Ő maga ezer lovassal és egy könnyű fegyverzetű gyalogos csapattal a Fiastyúk csillagkép jegyében Perzsia belső vidékei felé igyekezett. Meg-megújuló zivatarok verték, csaknem elviselhetetlen viharok tépázták őket, de Nagy Sándor rendületlenül haladt kitűzött célja felé. Nemsokára örök hó borította útra tértek, melyet jégpáncélba vont a kemény hideg. A vidék sivársága, az úttalan pusztaság megfélemlítette a fáradt katonákat, akiknek úgy rémlett, a világ peremén járnak. Megrökönyödve néztek körül a kopár, kihalt tájon, ahol nyoma sem volt az emberi életnek, és azt követelték, hogy forduljanak vissza, mielőtt kifogynának a napvilágból és a levegőből. A király nem büntette meg a rémüldözőket, inkább leugrott lováról, és maga is gyalogszerrel bandukolt a havas, jégborította úton. A többiek szégyellték volna, ha nem tesznek ugyanúgy – elsőnek barátai, majd a parancsnokok, végül a közkatonák. A király járt legelöl, csákányával tört magának utat a jégben, s a többiek követték példáját. Végre maguk mögött hagyták a szinte járhatatlan erdőséget, s itt-ott emberi élet nyomaira, szerte kószáló juhnyájakra bukkantak. A széjjelszórt viskókban tanyázó lakosok szentül hitték, hogy a járhatatlan ösvények megoltalmazzák őket. Amint megpillantották az ellenség seregét, agyonverték azokat, akik nem tudtak velük menekülni, aztán az elhagyott, hólepte hegyekbe húzódtak fel; de később, amint beszédbe elegyedtek a hadifoglyokkal, lassacskán megenyhült vad félelmük, és megadták magukat a királynak. Nagy Sándor a meghódoltak ellen nem is alkalmazott szigorúbb rendszabályokat.

Ezután feldúlták Perzsia földjét, és számos falut leigáztak. Végül a mardusok harcias néptörzséhez érkeztek, melynek életmódja erősen elüt a perzsákétól. Barlangokat vájnak a hegyoldalakba, ott húzzák meg magukat asszonyaikkal és gyerekeikkel, és háziállatok meg erdei

vadak húsával táplálkoznak. Az asszonyok sem szelídebb természetűek, mint ahogy életmódjukból várható. Borzasan meredezik üstökük, térden felüli gúnyát viselnek, és homlokukat parittyával övezik: ez fejékük, egyben fegyverük is. Ám ezt a néptörzset is megpuhította a közös sorscsapás.

Így tehát a király harminc nappal azután, hogy útra kelt Perszepoliszból, máris visszatért a városba. Megajándékozta barátait és a többieket is, kit-kit érdeme szerint. Csaknem mindent szétosztogatott, amit a városban zsákmányolt.

Nagy Sándor ragyogó erényeit, jó tulajdonságait, melyekkel minden más királyt felülmúlt – állhatatosságát a veszedelmek közepette, gyorsaságát tervei kieszelésében és végrehajtásában, hűségét adott szavához, irgalmát a foglyok iránt, és mértéktartását még a megengedett és szokásos élevezetekben is –, mind-mind elhomályosította fékevesztett borivó szenvedélye. Amikor ellensége és vetélytársa tüzzel-vassal azon mesterkedett, hogy visszaszerezze birodalmát, s a legyőzöttek, akiket nemrég igázott le, megvetéssel tekintettek az új uralomra, Nagy Sándor már fényes nappal lakomához ült, melyen asszonyok is részt vettek, persze nem olyanok, akiket tilos megerőszakolni, hanem szajhák, akik kicsapongóbban, mint illett volna, örökösen a fegyveresek közt csellengtek. Egyikük, maga is boros fővel, egyszer azt hajtogatta, hogy minden görög mérhetetlenül hálás lesz, ha Nagy Sándor felgyújtja a perzsák királyi palotáját, és ezt el is várják tőle mindazok, akiknek városait lerombolták a barbárok.

Egypáran, maguk is bortól kábán, csatlakoztak a részeg ringyó véleményéhez e nagy jelentőségű kérdésben. Sőt a király is, aki jobban szerette, mint bírta a bort, így kiáltott fel :

– Csakugyan, miért is ne állnánk bosszút Görögországért, miért ne perzselnénk föl a várost?

Mindannyian nekitüzesedtek a színbortól, és részeg fővel a város felperzselése mellett kardoskodtak, pedig amikor fegyverrel elfoglalták, megkímélték. Elsőnek a király vetett tűzcsóvát a palotára, aztán sorra a vendégek, a szolgák, a szajhák. Nagyrészt cédrusfából épült a palota, így gyorsan tüzet fogott, s a lángok elharapóztak. Amikor a várostól nem messze táborozó katonák észrevették, odarohantak, hogy segítsenek, mert véletlennek hitték a tűzvészt. De a palota előcsarnokába érkezve látták, hogy maga a király hordja az égő fáklyákat. Erre kiöntötték a magukkal hozott vizet, s ők is nekiláttak, hogy gyúlékony anyagot dobáljanak a tűzbe.

Ilyen sorsra jutott egész Kelet királyvárosa, ahová egykor annyi népfaj fordult igazságért, annyi király székhelye, Görögország egyetlen réme hajdanában, ahonnan ezer hajóból álló had kelt útra egész Európát elözönlő seregekkel, s e hadak óriási építménnyel hidalták át a tengert, keresztülfúrták a hegyeket, s a csatornákba

bevezették a tenger vizét. Hosszú idő lepergett már pusztulása óta, és mégsem épült fel romjaiból a város. Más városokat is feldúltak a makedón királyok, melyek most a parthusok kezén vannak; de Perszepolisznak ma már a helyét sem tudnánk, ha az Araxész folyó, mely a városfalaktól nem messze kanyargott, nem vezetne nyomra. A környékbeliek tudni vélik, hogy a város húsz stádiumra a folyótól feküdt.

A makedónok szégyenkeztek, hogy a dicső várost borgőzös királyuk parancsára eltörölték a föld színéről. Ezért komolyra fordították a szót, és rákényszerítették magukat, hogy elhiggyék: a várost éppen így kellett eltörölniük a föld színéről. Mondják, hogy Nagy Sándor, amint részegségtől elködösült agya kitisztult, némi pihenés után megbánta tettét, és kijelentette, hogy a perzsákra nagyobb büntetést mértek volna a görögök, ha arra kényszerítik őket, hogy Nagy Sándort lássák Xerxész palotájában és királyi trónján. Másnap a lükiainak, aki a Perzsiába vezető úton kalauzolta, harminc talentumot ajándékozott.

Innen Média területére vonult, ahol csatlakozott hozzá az utánpótlás, a Kilikiában toborzott ötezer gyalogos és ezer lovas újonc. Mindkét fegyvernem az athéni Platón parancsnoksága alatt állt. E csapatokkal megerősítve elhatározta, hogy Dareiosz üldözésére indul.

Dareiosz eközben már Ekbatanába érkezett. E város Média székhelye; most a parthusok kezén van, s királyaik nyári rezidenciája. Azután elhatározta, hogy Baktriába megy, de attól tartva, hogy a villámgyors Nagy Sándor máris bevette a várost, megváltoztatta szándékát és útirányát. A makedón király ezerötszáz stádiumra volt tőle, de az ő sebességéhez képest már semmiféle távolság nem látszott elég messzinek. Ezért Dareiosz inkább harcra készült, mint menekülésre. Harmincezer gyalogos állt mögötte, közöttük négyezer görög, akik kezdettől fogva mindvégig hűséggel ragaszkodtak a királyhoz. Felsorakoztak a parittyás és íjász osztagok is, négyezer fő. Rajtuk kívül háromezer-háromszáz lovas, főként Baktriából, Besszosznak, a baktriai vidék helytartójának vezérletével. E sereggel lekanyarodott a hadiútról, és megparancsolta, hogy a markotányosok és a málhás szekerek az őrséggel együtt vonuljanak tovább. Majd gyűlést hívott össze, s ekképp szónokolt:

– Ha a sors gyávákkal sodort volna együvé, olyanokkal, akik többre becsülik rongy életüket, mint a dicső halált, inkább hallgatnék most, semmint hogy hiába fecséreljem a szót. De már eddig is súlyosabb bizonyítékait tapasztaltam hősiességeteknek és hűségeteknek, mintsem kívántam volna. Illőbb ezért arra törekednem, hogy méltó legyek ilyen barátokhoz, mint kétségbe vonnom, vajon hívek maradtatok-e önmagatokhoz. Oly sok ezer ember közül, akik fővezérségem alatt harcoltak, csak ti követtetek engem, noha már kétszer szenvedtem vereséget, kétszer kellett menekülnöm.

Rendületlen hűségeteknek köszönhetem, hogy még királynak tekinthetem magam. Árulók és katonaszökevények uralkodnak városaimban, istenemre, nem azért, mintha méltónak bizonyultak volna ily tisztségre, hanem, hogy a sok jutalommal megzavarják a ti fejeteket is. De ti, érdemes barátaim, mégis inkább az én sorsomban osztoztok, mint a győztesében. Jutalmazzanak meg érte az istenek helyettem is, ha én nem tehetném! És az istenekre mondom, meg is jutalmaznak. Sohasem lesz olyan süket az utókor, oly hálátlan a történetírás, hogy méltán egekig ne magasztalna benneteket. Ezért, még ha a menekülés tervét forgatnám is fejemben, amitől felette borzad a lelkem, bátorságotokon fellelkesülve szembefordulnék az ellenséggel. Még meddig bolyongjak száműzöttként birodalmamban, az idegen, betolakodott király elől menekülve, meddig kerülgessem királyságom határait, amikor megkísérelhetem a hadiszerencsét, s akkor vagy visszaszerzem, amit elvesztettem, vagy dicső halállal pusztulok? Talán bizony várjam be a győztes ítéletét, és fogadjam el alamizsnaként valamelyik néptörzs királyságát, ahogy Mazaiosz és Mithrenész tette, hogy Nagy Sándornak csábítóbb legyen a dicsőség szavát, mint haragját követnie? Ne adják az istenek, hogy bárki is merészeljen megfosztani fejem királyi ékétől, vagy könyöradományként megajándékozzon vele! Nem mondok le birodalmamról, amíg csak élek, és királyságom összeomlása egy lesz utolsó leheletemmel. Ha ily lelkülettel, ily törvénnyel éltek, egyitek sem veszíti el szabadságát. Senkinek sem kell eltűrnie közületek a makedónok kevélységét, a dölyfös képeket; jobbotok vagy megtorolja a sok gonoszságot, vagy végét veti. Éppen az én esetem példázza, mily forgandó a szerencse, s így méltán várom, hogy sorsom jobbra forduljon. De ha jogos és igaz háborúnkban elfordulnak is tőlünk az istenek, a bátor férfiak mégis hősi halált halhatnak. Őseink hírnevére, akik oly emlékezetes dicsőséggel uralkodtak egész Keleten, e férfiakra, akiknek egykor hadisarccal adózott Makedónia, számtalan hajóhadunkra, mely Görögországra tört, s királyaink megannyi diadalára könyörögve kérem: vértezzétek fel magatokat nemességetekhez, nemzetségetekhez méltó bátorsággal, hogy éppoly rendületlen lélekkel nézzünk szembe azzal, ami ránk vár, ahogyan az eddigi csapásokat tűrtétek. Engem minden bizonnyal örökre felmagasztal akár a fényes győzelem, akár a dicső halál.

Dareiosz szavait hallva mindnyájuk szívét-lelkét borzadállyal töltötte el a fenyegető veszedelem réme. Nem tudtak mit mondani, hang nem jött ki a torkukon. Végül is Artabadzosz, a király legrégibb barátja, így emelt szót:

– Mi pedig legdrágább ruhánkat öltjük magunkra, s a lehető legpompásabb fegyverzetben követjük csatába a királyt, és lelkünkben győzelmet remélünk, de a haláltól sem riadunk vissza.

Helyesléssel fogadták szavait. Nabardzanész azonban, aki szintén részt vett a gyűlésen, Besszosszal együtt hallatlan gaztettre

szövetkezett: eltökélték, hogy a parancsnokságuk alatt álló katonák segítségével foglyul ejtik és megkötözik királyukat. Úgy okoskodtak: ha Nagy Sándor nyomon követi őket, élve adják kezére a királyt, s ezzel hálára kötelezik a győztest, aki bizonyára busás jutalmát ad Dareiosz elfogásáért; ha pedig sikerül kereket oldaniuk Nagy Sándor elől, megölik Dareioszt, magukhoz ragadják a hatalmat, és újra háborút kezdenek. Miután töviről-hegyire meghányták-vetették egymás közt a gyilkosság tervét, Nabardzanész, hogy előkészítse gálád tervüket, így szólt a királyhoz:

– Tudom, hogy most olyasmit mondok, ami első hallásra aligha lesz kedves fülednek. De az orvos is keserű szerekkel gyógyítja súlyos betegét, s a kormányos, amikor hajótöréstől tart, kidobálja a felesleges rakományt, hogy mentse, ami még menthető. Én azonban nem olyasmit tanácsolok, hogy bármit is feláldozz, hanem, hogy józan megfontolással mentsd meg életedet és királyságodat. Az istenek ellenére keveredtünk háborúba, s a könyörtelen balszerencse szüntelenül üldözi a perzsákat. Újra kell kezdenünk mindent, új előjelek jegyében. Add át egy időre valaki másnak a királyi hatalmat és a fővezérséget. Addig viselje a királyi címet, amíg az ellenség ki nem takarodik Ázsiából, aztán győztesként adja vissza királyságodat És hogy ez hamarosan bekövetkezik, azt egyszerű számítás igazolja: Baktra még sértetlen, az indusok és a szakák a te alattvalóid; annyi nép, annyi sereg, a lovasok és gyalogosok ezrei várakoznak harcra készen haderejükkel; nagyobb embertömeg áll rendelkezésünkre a háború céljára, mint amekkora elpusztult. Miért rohannánk vesztünkbe fölöslegesen, vadállatok módjára? A bátrak megvetik ugyan a halált, de nem becsülik le az életet. A gyávákat a fáradalmaktól való iszony gyakran ostoba önfeláldozásba kergeti; a bátor azonban mindent megkísérel. Végül mindenképp a halál vár valamennyiünkre, de nem elég lomhán elébe cammognunk. Ezért tehát, ha Baktrába sietünk, mely a legbiztosabb menedékhely, a nehéz időkre való tekintettel válasszuk királlyá Besszoszt, e vidék helytartóját. Ha rendbe hozta dolgaidat, az ideig-óráig rábízott hatalmat újból átadja neked, a törvényes királynak.

Nem csoda, ha Dareiosz nem türtőztette haragját, ámbár nem tudta még, mily gonoszság lappang a gálád szavak mögött, így kiáltott f el tehát:

– Cudar rabszolga, kiböjtölted a várva várt időt, hogy napfényre hozd gyilkos szándékodat?

És kardot rántva, úgy látszott, menten megöli, de Besszosz és a baktriaiak rögtön körülállták, mintegy esdeklőn, szomorú orcával, valójában ugrásra készen, hogy megkötözzék, ha tovább heveskedik. Nabardzanész eközben elosont, s nyomban utána Besszosz is; titkos tervük végrehajtására készülődve megparancsolták a vezérletük alatt álló csapatoknak, hogy vonuljanak félre a többiektől. Artabadzosz a pillanatnyi helyzethez illő szavakkal igyekezett lecsillapítani

Dareioszt, és újra meg újra a súlyos időkre hivatkozott: viselje el türelemmel alattvalóinak ostobaságát vagy tévedését, mert bármilyenek is, mégiscsak az ő alattvalói. Nagy Sándor már a sarkában van, fenyegeti, hiába állnak készen mindnyájan a védelmére. Mi történik, ha tovább menekülnek, és elszakítják őket királyuktól?

Dareiosz nagy kelletlenül hajlott Artabadzosz szavára, s ámbár az volt a szándéka, hogy tábort bont, az általános zűrzavar láttán mégis ott maradt. De úgy elfogta a bánat és csüggedés, hogy sátrába zárkózott. A táborban pedig irányítás híján hullámzottak a kedélyek, és nem tudtak közös megállapodásra jutni, mint máskor. Patron, a görög zsoldosok vezére, megparancsolta katonáinak, hogy ragadjanak fegyvert, és álljanak készen a parancs végrehajtására. A perzsák különváltak a többitől; Besszosz a baktriaiakkal maradt, és megkísérelte magához csalogatni a perzsákat; a fel nem dúlt baktriai vidék gazdagságával kecsegtette őket, egyben rájuk ijesztett, mekkora veszedelem fenyegeti azokat, akik itt maradnak. A perzsák azonban szinte egyhangúlag azt felelték, hogy hitványság volna cserbenhagyni a királyt. Eközben Artabadzosz egymaga intézte a fővezéri teendőket: körüljárt a perzsák sátrai között, szakadatlan biztatta és intette hol az egyes csoportokat, hol az egész sereget mindaddig, míg meg nem bizonyosodott afelől, hogy készen állnak parancsai teljesítésére. Még Dareioszt is rábeszélte nagy nehezen, hogy egyék valamit, és fordítsa figyelmét a tennivalókra.

A királyi uralomra sóvárgó Besszosz és Nabardzanész elhatározta, hogy végrehajtja a régóta forralt galád tervet; mert amíg Dareiosz él, egyikük sem remélheti, hogy ekkora hatalom birtokosa lehet. E néptörzsek ugyanis mélységesen tisztelik a király fenségét, már puszta neve is eggyé kovácsolja őket, és éppoly hódolattal övezik balsorsában is, mint korábbi jó sorsában. A gonosztevőket felfuvalkodottá tette az a körülmény, hogy a fennhatóságuk alatt álló terület jobban meg volt rakva fegyveresekkel, és kiterjedtebb volt, mint a többi nép országai. Ázsia harmadrészét ölelte fel, és a fiatal haderő annyi embert tett ki, amennyit Dareiosz a háborúban elveszített. Nemcsak Dareioszt vetették meg, hanem Nagy Sándort is; úgy vélték, ha sikerül kezükbe kaparintani a királyságot, e terület elegendő erőforrás lesz ahhoz, hogy meg is tartsák a hatalmat.

Hosszas fontolgatás után úgy döntöttek, hogy a feltétlen engedelmességre kész baktriai katonák segítségével elfogják a királyt, majd hírnököt küldenek Nagy Sándorhoz, hogy jelentse: elevenen őrzik számára Dareioszt. Ha pedig Nagy Sándor megvetően visszautasítaná az árulást – amitől tartottak is –, akkor megölik Dareioszt, és a maguk katonáival megszállják Baktrát. Csakhogy nyíltan nem foghatták el Dareioszt, mert a sok ezer perzsa királya segítségére sietett volna, ezenfelül még a görögök hűségétől is

tartottak, így hát csellel igyekeztek megvalósítani azt, amit erőszakkal nem lehetett; elhatározták, hogy úgy tesznek, mintha megbánták volna különválásukat, és bocsánatot kérnek a királytól a zavarkeltés miatt. Eközben kiküldtek néhány embert, hogy fellázítsák a perzsákat. Hol reménykeltéssel, hol megfélemlítéssel zaklatták fel a katonák lelkét, mondván: vásárra viszik a bőrüket a végső összeomlásban, vesztükbe rohannak, holott Baktra tárva-nyirva előttük, kész befogadni őket, bőven megrakva oly földi javakkal, amikről még csak nem is álmodhatnak.

Míg ezen buzgólkodtak, megjelent Artabadzosz, és nem tudni, vajon a király meghagyásából, vagy a saját feje szerint, bejelentette, hogy Dareiosz megenyhült irántuk, és visszafogadja őket régi barátságába. Azok könnyüket ontva, hol magukat mentegették, hol Artabadzosznak rimánkodtak, hogy vegye védelmébe ügyüket, és közvetítse könyörgésüket a királyhoz, így múlt el az éjszaka; napkeltekor Besszosz és Nabardzanész már a királyi sátor bejáratánál állt a baktriai katonákkal, ünnepélyes kötelességük ürügyével palástolva titkos gaztettük tervét. Dareiosz jelt adott az indulásra, és régi szokás szerint szekérre szállt. Nabardzanész és a többi gonosztevő feltartóztatta a királyt, földre borulva hódoltak az előtt, akit pillanatokon belül meg akartak kötözni, és még bűnbánó könnyeket is ontottak. Ily mesterien képmutató lehet az ember! Azután térden állva könyörögtek előtte, s ezzel nemcsak hogy elhitették szavaikat az őszinte és jámbor természetű Dareiosszal, hanem még könnyeket is csaltak a szemébe. S még akkor sem bánták meg gálád tervüket, amikor látták, milyen királyt és milyen férfiút csalnak tőrbe. A király pedig, nem sejtve a fenyegető veszedelmet. Nagy Sándor seregei elől igyekezett menekülni, mert egyedül tőlük rettegett.

Patron, a görögök vezére pedig megparancsolta katonáinak, hogy öltsék fel a málhásszekereken szállított fegyvereket, és álljanak készenlétben, hogy teljesíthessék minden parancsát. Ő maga a király kocsija mögött haladt az alkalomra lesve, amikor megszólíthatná, mert megneszelte, mily gaztettet forral Besszosz. Besszosz azonban éppen ettől tartva nem tágított a kocsi mellől: inkább őrizte, mint kísérte a királyt. Így aztán Patron sokáig habozott, és közben minduntalan megakadályozta valami a beszédben. Hűség és félelem között ingadozva szegezte szemét a királyra. Dareiosz végre rápillantott, és odaküldte Bubakészt, az egyik eunuchot, aki szorosan az ő kocsija mögött haladt, hogy megtudakolja, vajon beszélni akar-e vele. Patron azt felelte, hogy mindenképp beszélni szeretne vele, de fültanúk nélkül. Dareiosz megparancsolta, járuljon közelebb, mégpedig tolmács nélkül, mert a király éppenséggel nem volt járatlan a görög nyelvben. Patron pedig így szólt:

– Királyom, kevesen maradtunk az ötvenezer görögből, akik jó és balsorsodban egyaránt kitartottunk melletted. Mostani helyzetedben éppúgy, mint hatalmad teljében, bármely földet válassz ki, mindenüvé veled tartunk, mintha csak hazánkért, saját ügyünkért indulnánk harcba. Sikereid és vereségeid szoros szálakkal fűznek hozzád bennünket. E törhetetlen hűségre kérlek, könyörögve: a mi táborunkban állítsd fel sátradat, és engedd, hogy mi legyünk testőrzőid. Görögországot elveszítettük, s nekünk nincs Baktriánk. Minden reményünk benned van. Bárcsak másokban is lehetne! Többet nem mondhatok. Külhoni idegen származék létemre nem kérnélek, hogy testőrződ lehessek, ha tudnám, hogy más jobban vigyáz rád.

Besszosz nem értett görögül, de bűntudata megsejtette vele, hogy Patron valóban leleplezte őt, és minden kétségét eloszlatta az, hogy még a görög tolmácsokat sem avatták bele beszélgetésükbe. Dareiosz azonban, arcvonásaiból ítélve, egy cseppet sem ijedt meg, hanem faggatni kezdte Patront, miért adja neki e tanácsot. A görög úgy vélte, többet nem árulhat el, ezért így felelt:

– Besszosz és Nabardzanész cselszövénye les rád, vagyonod és életed veszélyben forog. A mai nap vagy a te utolsó napod lesz, vagy gyilkosaidé.

És Patron csakugyan fényes dicsőséget aratott a király megmentésével. Meglehet, hogy azok is tévednek, akik szerint az emberi dolgok vaktában örvénylenek és összevissza kavarognak, meg azok is, akik szerint a sejtett és már jóval korábban megszabott okok kapcsolata révén minden a maga rendjében, változatlan törvényszerűséggel folyik le. Dareiosz mindenesetre azt felelte, hogy ismeri a görög katonák hűségét, mégsem akar elszakadni soha saját honfitársaitól. Nehezebb pálcát törni valaki fölött, mint kelepcébe esni. Bármit is hozzon a sors, szívesebben eltűri övéi között, semmint hogy idegenekhez pártoljon. Máris későn pusztul el, ha katonái nem rántanak kardot életéért. Patron feladta a reményt, hogy megmentheti a királyt, és visszatért saját seregéhez, elszántan arra, hogy hűségesen kitart Dareiosz mellett.

Besszosznak az volt a szándéka, hogy rögtön megöli a királyt; de attól tartva, hogy csak akkor férkőzhet Nagy Sándor kegyeibe, ha élve adja kezébe Dareioszt, a következő éjszakára halasztotta gaztette végrehajtását. Nyomban feltüzelte az öröm, hogy a király oly bölcsen és óvatosan kisiklott a hitszegő kelepcéjéből, aki máris Nagy Sándor jutalma felé kacsingat, mert ajándékba akarja vinni az ellenségnek a király fejét. Nem is csoda, úgymond, ha efféle pénzen vett ember szemében adásvétel tárgya minden, hiszen nincs családja, házi tűzhelye, hontalan az egész földkerekségen, mindkét tábor ellenségeként csavarog a világban, a többet ígérő intésére lesve. Majd tisztázni akarta magát, a honi isteneket hívta hűsége tanúinak, Dareiosz pedig helyeslően bólogatott, ámbár szentül hitte, hogy a görögök igazat mondtak. De odáig fajult már a dolog, hogy veszélyes

volt saját híveiben is kételkednie, mert a kétkedéssel is maga alatt vágta a fát. Harmincezren voltak ugyanis azok, akiktől tartania kellett, hogy egykönnyen gyilkosságra vetemednek, s Patronnak négyezer embere volt csupán; ha rájuk bízná életét, hitszegéssel gyanúsítva honfitársait, ezzel mentő okot szolgáltatna a bűnösök számára. Ezért jobbnak látta, ha jogtalanul ontják vérét, mint jogosan. A cselszövény gyanúját elhárítani igyekvő Besszosznak mégis azt felelte, hogy Nagy Sándort éppoly igazságos, mint bátor férfinak ismeri. Tévednek azok, akik árulásukért jutalmat várnak tőle: a hitszegést senki sem bünteti és bosszulja meg keményebben, mint ő,

Közelgett már az éjszaka, s a perzsák szokás szerint fegyverüket letéve szerteszéledtek, hogy a legközelebbi faluból összeszedjék a szükséges élelmet. A baktriánusok azonban Besszosz parancsára fegyverben álltak. Eközben Dareiosz magához hívatta Artabadzoszt, és elmondta neki, amit Patrontól hallott. Artabadzosz úgy vélte, hogy a király kétségtelenül átmegy a görögök táborába: hiszen úgyis követik a perzsák, ha a veszélynek híre terjed. A király azonban, sorsába beletörődve, nem hallgatott már semmiféle üdvös tanácsra, átölelte Artabadzoszt, egyetlen támaszát a balsorsban, és búcsúpillantást vetett rá. Mindkettőjük szeméből ömlött a könny, majd Dareiosz kibontakozott a vezér karjaiból, és megkérte, hagyja magára. Aztán befödte fejét, hogy ne lássa, mint megy el Artabadzosz sóhajtozva, mintha temetésről távoznék, és arccal a földre vetette magát. Ekkor állandó testőrsége, ámbár a király testi épsége fölött még életveszedelemben is őrködnie kellett volna, titkon szerteszéledt, mert úgy hitte, máris ott teremnek a fegyveresek, akikkel aligha birkózhatnának meg. Mélységes magány honolt a sátorban, a királyt csak néhány eunuch vette körül, akiknek nem volt hová távozniuk. Dareiosz azonban mindenkit elküldött maga mellől, és hosszan töprengett. Végül is megelégelte a nemrég még vigaszul áhított magányt, és magához hívatta Bubakészt. Rátekintett, majd így szólt:

– Menjetek, gondoskodjatok magatokról. Az utolsó pillanatig hűséggel szolgáltátok királyotokat, ahogy illett. Jómagam itt várom be mindazt, amit végzetem előírt. Talán csodálkozol, hogy nem vetek véget életemnek; de jobb, ha másvalaki bűnös kezétől pusztulok, mint enkezemtől.

Ezt hallva az eunuch nemcsak a sátrat, hanem az egész tábort fölverte jajveszékelésével. Mások is berontottak, és köntösüket megszaggatva gyászos barbár üvöltéssel siratták a királyt. Amint a perzsák meghallották a kiáltozást, félelmükben megdermedve nem mertek sem fegyvert ragadni, nehogy harcba keveredjenek a baktriaiakkal, sem nyugton várakozni, nehogy úgy lássék, mintha hitványul cserbenhagyták volna a királyt. Zűrzavaros kiabálás harsant fel itt is, ott is a táborban, teljes fejetlenség lett úrrá.

Besszosznak és Nabardzanésznek azt vitték hírül katonái, hogy a király önkezével vetett véget életének; mert félrevezette őket a

jajveszékelés. Erre lóhalálában odanyargaltak, nyomukban a merénylethez kiszemelt cinkosaikkal. Amint beléptek a sátorba, és az eunuchoktól megtudták, hogy a király életben van, megparancsolták embereiknek, hogy fogják el és kötözzék meg. S az imént még szekéren robogó királyt, akit az istenek áldása kisért és a legmélyebb tisztelet övezett, most az ellenség legcsekélyebb beavatkozása nélkül foglyul ejtették saját rabszolgái, s egy mocskos járműre tuszkolva állatbőrökkel födték be. A király pénzét és ingóságait hadisarc címén elragadták, s a zsivány módra harácsolt zsákmánnyal megrakodva elmenekültek. Artabadzosz a parancsnoksága alatt álló csapatokkal és a görög katonákkal Patthiéné felé igyekezett, úgy vélve, hogy bármi is biztonságosabb a számára, mint a királygyilkosok kísérete. A perzsák még hittek Besszosz ígéreteiben, meg aztán senki más nem akadt, akit követhettek volna, ezért csatlakoztak a baktriaiakhoz, s harmadnapra utolérték seregüket. A sors eközben újfajta csúfságot eszelt ki Dareiosz számára: hogy mégse nélkülözze a királyt megillető tiszteletet, aranybéklyókkal verték rabláncra. S hogy véletlenül fel ne ismerjék királyi köntöséről, mocskos állatbőrökkel takarták le a szekeret, s az igásbarmokat is beavatatlan idegenek hajtották, nehogy útközben fecsegjenek a kíváncsiskodóknak. Az őrség távolról kísérte a szekeret.

Nagy Sándor, amint meghallotta, hogy Dareiosz kimozdult Ekbatanából, letért eredeti útjáról, melyen Média felé tartott, és a menekülő nyomába eredt, így érkezett a Paraitakéné hegység legszélén fekvő Tabai városába. Itt szökevények hozták hírül, hogy Dareiosz hanyatt-homlok Baktrába menekült. Később pontosabb értesülést kapott a babiloni Bagisztanésztól, aki azt állította, hogy a királyt még nem ejtették ugyan foglyul, de élete vagy szabadsága veszedelemben forog. A király erre összehívta a vezéreket, és így szólt hozzájuk:

– Súlyos feladat áll előttünk, de villámgyorsan kell végrehajtanunk. Dareioszt egykettőre cserbenhagyják hívei, vagy még meg is ölik. Őbenne ölt testet győzedelmünk, s gyorsaságunknak nagy dicsőség lesz a gyümölcse.

Mindnyájan egyhangúlag felkiáltottak: fáradságot nem kímélve, veszedelmet nem tekintve, kész örömest vele tartanak. Így tehát Nagy Sándor nyomban útnak eredt csapatával; inkább nyargaltak, mint meneteltek, s még éjszakai nyugovással sem pihenték ki nappali fáradalmaikat. Ötszáz stádiumnyi utat tettek meg, s elérték azt a falut, ahol Besszosz kezet emelt Dareioszra. Itt elfogták Melónt, Dareiosz tolmácsát, aki gyönge egészsége miatt nem tarthatott a haddal. Amint a villámgyorsan ott termett király rajtaütött, úgy tett, mintha szökevény volna. Nagy Sándor tőle tudta meg a történteket. Fáradt katonáinak azonban pihenőre volt szükségük. Ezért hatezer válogatott

lovasához még háromszáz katonát sorolt, úgynevezett dimakhákat. Ezek súlyosabb fegyvert hordoztak a hátukon, s rendszerint lóháton vonultak, de szükség esetén gyalogos csapatot alkottak.

Miközben Nagy Sándor ezzel foglalatoskodott, megjelent előtte Orszinész és Mithrakenész, akik Besszosz gaztettén felháborodva átszöktek a makedónokhoz, és hírül hozták, hogy a perzsák ötszáz stádiumra vannak, de ők ketten majd megmutatják a rövidebb utat. A király szívesen fogadta a szökevényeket. Amint leszállt az este, könnyű fegyverzetű lovascsapatával a megjelölt úton elindult a vezetők nyomában, és megparancsolta, hogy a phalanx a lehető leggyorsabb iramban kövesse. Ő maga négyszögű hadirendben vonult seregével, úgy irányítva a menetelést, hogy az előharcosokat ne válassza el nagy távolság a hátvédtől. Már háromszáz stádiumot megtettek, amikor elébük sietett Mazaiosz fia, Brokhubelosz, Szíria egykori helytartója. Ő is átszökött, és hírül adta, hogy Besszosz legfeljebb kétszáz stádiumra van Nagy Sándortól, és hada zsákmányra éhesen, felbomlott sorokban, rendezetlenül vonul, s látható módon Hürkánia felé tart. Ha sietve üldözőbe veszi a kóbor sereget, rajtaüthet. Dareiosz egyébként még él. A szökevény szavai felszították Nagy Sándor amúgy is heves vágyát, hogy folytassa az üldözést. Megsarkantyúzták lovaikat és elviharzottak.

Hamarosan meg is hallották a vonuló ellenség zajongását, de a fölvert porfelhőtől nem láttak semmit. Ezért Nagy Sándor egy kis időre megállította a menetet, amíg leülepedik a por. Már a barbárok is észrevették őket, de ők is látták a menekülők seregét, és hogy a makedón sereg feltétlenül alul marad, ha Besszosz olyan bátran száll harcba, ahogyan gaztettét elkövette. Mert számban is, erőben is fölényben voltak a barbárok, ráadásul kipihenten szállhattak szembe a fáradt ellenséggel. De Nagy Sándor híre-neve, amely oly döntő szerepet játszik a háborúban, megfélemlítette és megfutamította őket. A Dareiosz szekere nyomában járó Besszosz és gonosztettének cinkosai pedig arra biztatták a királyt, hogy szálljon lóra, és meneküljön az ellenség elől. Ő azonban ünnepélyesen kijelentette: közel vannak a megtorló istenek, és Nagy Sándor becsületére bízva magát, megtagadta, hogy a gonosztevők kíséretében meneküljön. Ekkor azok iszonyú haragra gyúlva lándzsákat hajigáltak királyukra, és sok sebből vérezve otthagyták a szekéren. Az igásállatokat is megsebezték, hogy ne mehessenek tovább, a királyt kísérő két szolgát pedig leölték. Amint végrehajtották e gaztettet, Nabardzanész Hürkánia felé vette útját, Besszosz pedig maroknyi lovashada kíséretében Baktria felé, hogy menekülésük nyomai szerteágazzanak. A vezéreiktől cserbenhagyott barbárok is szétszéledtek, aszerint kit hová hajtott a reménység vagy a félelem. Csak ötszáz lovas verődött egy csoportba, még mindig azon tanakodva, szembeszálljanak-e üldözőikkel, vagy megfutamodjanak.

Nagy Sándor, amint értesült az ellenség fejetlen kapkodásáról, előreküldte Nikanórt a lovasság egy részével, hogy útját vágja a menekülőknek, majd később a többiekkel ő is követte őket. Mintegy háromezer ellenszegülőt lekaszaboltak, a többit egy csoportban terelték maguk előtt, mint csordát, de nem bántották őket, mert a király megtiltotta a további vérontást. Egy fogoly sem tudta megmutatni, melyik Dareiosz szekere. Sorra átvizsgálták a fogatokat, hogy valami jelre bukkanjanak, de a király menekülésének semmi nyoma nem maradt. Az előresiető Nagy Sándort alig háromezer lovas követte. De azok, akik lassabban haladtak nyomában, a menekülők egész seregeit kerítették kézre. Szinte hihetetlen, hogy több volt a fogoly, mint a foglyot ejtő: a rémület oly mérhetetlenül megzavarta minden érzékszervüket, hogy nem látták világosan sem az ellenség csekély számát, sem a maguk sokaságát.

Eközben az ökrök, melyek Dareioszt vitték, kocsis híján lekanyarodtak a hadi útról, és négy stádiumra elbotorkálva, a hőségtől és sebeiktől elkínzottan megálltak egy völgyben. Nem messze forrás csörgedezett, s az egyik makedón, a szomjúságtól tikkadozó Polüsztratosz, a helybeliek útmutatása nyomán éppen odaérkezett. Amíg a sisakjába merített vizet szürcsölte, pillantása a rogyadozó ökrök testébe döfött lándzsákra esett. Elcsodálkozott, hogy a barmokat leölték, ahelyett, hogy elhajtották volna, s eközben egy haldokló sóhajtását hallotta. Az emberekre jellemző kíváncsisággal látni akarta, mi rejtőzik a szekérben, s amint lerántotta a ráboruló állatbőröket, megpillantotta a számtalan lándzsadöféssel megsebzett Dareioszt. A királyi köntös és az arany béklyók, melyekkel a gyilkosok a perzsa királyt láncra verték, nem hagytak kétséget Polüsztratoszban. Dareiosz nem volt járatlan a görög nyelvben, és hálát adott az isteneknek, hogy ennyi csapás közepette legalább némi vigaszt nyújtanak neki, s nem teljes elhagyatottságban röppen el utolsó lehelete.

– Bárki légy is, halandó – mondta –, a közös emberi sorsra – amely alól, juttassa e látvány eszedbe, még a legnagyobb királyok sem kivételek – kérve kérlek, vidd hírül Nagy Sándornak, amit most elmondok neked. Hosszú ideje tűrt kínkeserveim közül egyik sem sújtott le annyira, még e hihetetlen halálos csapás sem, mint az, hogy ily nagylelkű győztessel, aki velem és családommal annyi jót tett, ellenségként kellett szemben állnom életemben, s most úgy kell meghalnom, hogy köszönetet sem mondhatok neki. De ha a szerencsétlenek végső fohászának van ereje az istenek színe előtt, s ha végső leheletemmel elsóhajtott könyörgésemet meghallgatja valamelyik istenség: kívánom, hogy Nagy Sándor sértetlenül, háborítatlanul, az enyémhez hasonló balsorstól s az istenek féltékenységétől megóva élje le dicső éveit Kürosz királyi székén, és nem feledkezve meg a nagyságával járó kötelezettségről, olyan helyet biztosítson maga mellett anyámnak és gyermekeimnek, amilyet

odaadó hűségükkel megérdemeltek. A gyilkosokra pedig azonnal sújtson le a halál, maga Nagy Sándor mérjen fejükre büntetést, ha nem is szánalomból a sorsverte ellenség iránt, legalább a gaztett iránti gyűlöletből, nehogy végül az ő vesztére törjenek, ha büntetlenül törhettek más királyok életére.

Azután szomjúság gyötörte, s amint Polüsztratosz megitatta, így szólt, ismét feléledve:

– E szörnyű csapásokat még e legnagyobbnak kellett hát betetéznie, hogy meg sem hálálhatom méltóképpen a jót, amit velem tettél. De Nagy Sándor majd megfizet érte. Nagy Sándornak pedig az istenek.

Ezután jobbját nyújtotta neki, megkérve, közvetítse Nagy Sándornak e kézfogást, mint királyi barátsága pecsétjét. Majd megragadta Polüsztratosz kezét és kiszenvedett.

Nem tudni. Nagy Sándor életben találta-e még, amikor odaérkezett, de az bizonyos, hogy amint értesült a leggazdagabb király siralmas végéről, sűrű könnyhullatással nyomban levetette köpenyét, és befedte vele a holttestet. Majd fényes pompával hazaszállíttatta, hogy a perzsa királyoknál szokásos szertartások között ősei sírboltjába helyezzék. A hitszegőket pedig, akik Dareiosz számtalan kegyét azzal hálálták meg, hogy kegyetlenül legyilkolták, borzalmas és kárhozatos, de az utókor számára annál emlékezetesebb halálbüntetéssel bélyegezte. Egyedül Dareiosz kutyája tartott ki csodálatos hűséggel a minden jó baráttól cserbenhagyott király mellett, és éppoly hizelegve simult hozzá holtában, mint életében tette. Ily halál lett osztályrésze annak, akiről nemrég még úgy vélték, sérelem éri, ha nem mint a királyok királyát és az istenek rokonát köszöntik. És súlyos bizonyítékkal újra beigazolódott, hogy senki sincs inkább kiszolgáltatva a sorsnak, mint az, aki számtalan ajándékával elhalmozva, teljes egészében nyakába veszi annak igáját.

VI. KÖNYV

Amíg Ázsiában ez történt, Görögországban és Makedóniában sem folyt nyugalmasan az élet. A spártaiakon Ágisz uralkodott, Arkhidamosz fia. Arkhidamosz egykor a tarentumiak segítségére sietett, s éppen aznap halt meg, amikor Philipposz Khairóneiánál az athéniakat legyőzte. A Nagy Sándor dicsőségére féltékeny Agisz arra ösztönözte alattvalóit: ne tűrjék tovább, hogy Göröghont rabigában tartsák a makedónok. Ha nem védekeznek idejében, őket is járomba kényszerítik. Addig kell tehát igyekezniük, amíg a perzsáknak van némi erejük az ellenállásra. Ha azokat leverik, a mérhetetlen hatalom árnyékában a maguk számára is már csak emlék lesz az ősi

szabadság. Miután így feltüzelte alattvalóit, ürügyet keresett, hogy háborút indíthasson.

Kapóra jött a segítségül hívott Memnón, akivel szövetségre léptek, majd amikor Memnón, korai halála miatt, már nem vehetett részt a sikerrel kezdett háborúban, a spártaiak továbbra is éppoly elszántan hadakoztak. Agisz azonban Pharnabadzoszhoz és Autophraddatészhez utazott, és sikerült harminc ezüst talentumot és tíz háromevezősoros gályát szereznie tőlük. Ezeket fivéréhez, Agészilaoszhoz küldte azzal, hogy hajózzék Krétába, ahol a szigetlakók egyik része a spártaiakhoz húzott, a másik a makedónokhoz. Dareioszhoz is küldött követeket, hogy pénzbeli támogatást és jó néhány hajót kérjen a háború kiterjesztéséhez. A spártaiak e szándékát a közbejött isszoszi vereség nemcsak hogy nem akadályozta, hanem még elő is segítette. Mert Nagy Sándor, a menekülő Dareioszt üldözve, napról napra messzibb vidékre sodródott, így éppen ebből a csatából nagy sereg zsoldoskatona menekült vissza Görögországba. Agisz nyolcezret zsoldjába fogadott közülük, és segítségükkel számos krétai várost bevett. Ezután Nagy Sándor Thrákiába küldte Menónt, hogy bujtsa fel a barbárokat elpártolásra; Antipatrosz a lázadás elfojtására haddal indult Makedóniából Thrákiába. A spártaiak kaptak a kedvező alkalmon, s néhány város kivételével az egész Peloponnészoszt megnyerték a maguk részére, majd húszezer gyalogosból és kétezer lovasból hadat szerveztek, és a fővezérséget felajánlották Agisznak. Antipatrosz, amint ezt megtudta, nagy nehezen fegyverszünetet kötött Thrákiában, sietve visszatért Görögországba, és a baráti és szövetséges városokban segélycsapatokat toborzott.

Összesereglett a had, Antipatrosznak mintegy negyvenezer katonája volt. A Peloponnészoszról is jókora sereg érkezett; de a helytartó kételkedett hűségükben, ezért gyanúját elpalástolva köszönetet mondott nekik, amiért eljöttek, hogy Nagy Sándor méltóságát megvédelmezzék a spártaiakkal szemben; meg is írja ezt a királynak, aki annak idején megfizet majd érdemükért. Pillanatnyilag nincs szüksége nagyobb haderőre, tehát térjenek csak haza, híven teljesítették szövetségi kötelességüket. Ezután hírvivőket küldött Nagy Sándorhoz, hogy részletesebben tájékoztassa a görögországi forrongás felől. A küldöttek csak Baktra közelében érték utol a királyt; időközben Antipatrosz győzelme és Ágisz halála Árkádiában már befejezett tény volt.

A király régóta tudott a spártaiak felkeléséről, és megtett mindent, amit a mérhetetlen messzeségből tehetett; Amphotéroszt a Peloponnészoszra menesztette küproszi és pun hajókkal. Ménésszel pedig tengeri úton háromezer talentumot küldött, hogy sürgősen megsegítse Antipatroszt, mert tudta, mekkora szüksége van pénzre. Felismerte ugyanis, minden tekintetben mily döntő jelentőségű az, hogy milyen fordulatot vesz majd a felkelés: ámbár később, amint a

győzelem híre eljutott hozzá, saját hadjáratával összehasonlítva, egerek csatájának csúfolta e harcot.

Kezdetben egyébként a spártaiakra nézve kedvezően alakult a háború. Korraghon makedón hegyi falu mellett győztes csatát vívtak Antipatrosz katonáival, s a diadal hírére hozzájuk csatlakoztak azok is, akik ingadozón lesték, kinek kedvez a szerencse. Az eleoszi és akhaiai városok közül egyedül Pelléné utasította vissza a spártaiak szövetségét, Árkádiában pedig Megalopolisz maradt hű a makedónokhoz, tiszteletből Philipposz emléke iránt, aki jótéteményeivel elhalmozta a várost. De már körülzárták, és csaknem megadta magát, amikor végre Antipatrosz segítséget hozott. Összevetve a két tábor erejét, látta, hogy emberanyag és hadifelszerelés tekintetében fölényben van, ezért elhatározta, hogy mielőbb megvívja a döntő ütközetet. A spártaiak sem hátráltak meg a harc elől. Összecsaptak tehát, és a spártaiakat súlyos vereség érte. Abban a hiszemben ugyanis, hogy az ellenség semmi hasznát sem veheti számbeli fölényének, bátran összesereglettek a szűk csatatéren. De a makedónok ádázul ellenálltak, és tengernyi vér ömlött. S amikor Antipatrosz sietve a bajba jutott katonák segítségére küldte még csorbítatlan haderejét, a spártaiak visszavert serege lépésről lépésre meghátrált. Agisz ezt észrevette, és a legbátrabb daliákból álló királyi csapattal a csata forgatagának kellős közepébe rontott, kardélre hányta a legelszántabban verekedőket, s az ellenség nagy részét megszalasztotta. Futásnak eredtek a győztesek, és büntetlenül kaszabolták őket, amíg csak a síkságra nem csalogatták mohó üldözőiket. De mihelyt megvethették a lábukat, egyenlő erővel folyt a harc.

Mégis a király volt a legcsodálatosabb az összes spártai között. Nemcsak fegyverzete tűnt ki, hanem lelki nagysága is, és ebben volt legyőzhetetlen. Minden oldalról támadták, közelről is, messziről is, de ő fegyverét forgatva még jó ideig hol a pajzsával fogta fel a nyílzáport, hol félresiklott előle, míg végül át nem fúrta combját egy nyílvessző, s a vérbe borult harcos összeroskadt. Ekkor néhány fegyveres pajzsra fektette, és sietve a táborba vitte. A sebesült nehezen viselte a rázkódás okozta fájdalmakat. A spártaiak azonban nem adták fel a harcot, s amint a maguk számára kedvező, az ellenség számára kedvezőtlen terepen vethették meg a lábukat, sűrű csatasorokba tömörülve feltartóztatták a rendezetlenül rájuk zúduló ellenséges hadat. Emberemlékezet óta nem volt elkeseredettebb ütközet. A hadviselésben legdicsőbb két nemzet seregei egyenlő hadiszerencsével harcoltak. A spártaiak előtt ősi dicsőségük lebegett, a makedónok előtt a mostani; azok a szabadságért, ezek a hatalomért harcoltak; a spártaiaknak vezérük nem volt, a makedónoknak alkalmas csatatér hiányzott. Egyetlen nap leforgása alatt is oly változatosan zajlottak az események, hogy majd a reménység, majd a félelem kerekedett felül itt is, ott is, mintha csak a sors

szántszándékkal egyensúlyban akarná tartani a hős férfiak harcát. A szűk térségen, ahova beszorultak, különben sem tudták teljes erejüket kibontakoztatni. Ezért az ütközetnek több szemlélője akadt, mint résztvevője, s a lőtávolon kívül állók néven szólítva biztatgatták társaikat

Végül a spártaiak ellankadtak, verejtéktől síkos fegyverüket már alig tudták kézben tartani, s így hamarosan meghátráltak. Amint rájuk tört az ellenség, nyíltan megfutamodtak, a győztes nyomon követte a szétszórt hadat, és lerohanta az egész területet, amely addig a spártai sereg birtokában volt, s még Agiszt is üldözőbe vette. A király, mihelyt megpillantotta menekülő katonáit s a közeledő ellenséget, megparancsolta, hogy tegyék le őt a földre. Majd megkísérelte, futja-e testi erejéből, hogy szíve szerint bátran kiálljon, de érezte, hogy ellankad, ezért térdre ereszkedett, sietve felöltötte sisakját, s testét pajzzsal fedezve, jobbjával lándzsáját rázta, és kihívóan odakiáltotta az ellenségnek: ugyan melyikük merészelné megfosztani a fekvő harcost fegyverzetétől. Senki sem akadt, aki közelharcra vetemedett volna vele szemben; távolról hajigálták meg lándzsáikkal, s ő valamennyit visszaröpítette az ellenségre. Végül is egy hajítódárda a meztelen mellébe fúródott. Amikor kitépték sebéből, lehanyatló, ellankadt fejét egy pillanatra pajzsára hajtotta, aztán kiömlő vérével együtt az utolsó lehelet is elhagyta ajkát, és holtan hanyatlott fegyverei közé. A spártaiak közül ötezerháromszázan estek el a harcban, a makedónok közül mindössze ezren. De jóformán senki sem akadt, aki sértetlenül tért volna vissza a táborba.

Ez a győzelem nemcsak a spártaiakat és szövetségeseiket zúzta össze, hanem a többieket is mind, akik azt lesték, kinek kedvez a hadiszerencse. Antipatrosz jól látta, hogy a szerencsekívánók ábrázata ellentmond érzületeiknek, de szemet kellett hunynia, mert véget akart vetni a háborúnak. S ámbár örömmel töltötte el hadisikere, rettegett az irigységtől, hiszen nagyobb fába vágta fejszéjét, mint helytartói minőségében tehette volna. Mert Nagy Sándor áhította ugyan a győzelmet az ellenség fölött, de nem rejtette véka alá bosszúságát amiatt, hogy ezúttal Antipatrosz aratott győzelmet, mert úgy vélte, csorbát szenved saját dicsősége, ha valamicskét is átenged belőle másnak. Ezért Antipatrosz, jól ismerve a király lelkületét, nem mert önállóan intézkedni a győzelem után, hanem a görögök gyűléséhez fordult tanácsért, mitévők legyenek. A gyűlésen a spártaiak csak azt tudták kieszközölni, hogy szószólókat küldhették a királyhoz; Tegea lakói, a főkolomposok kivételével, bocsánatot nyertek pártütésükért; az akhájokat és az eleosziakat arra kötelezték, hogy százhúszezer talentummal kárpótolják Megalopolisz polgárait, mert városukat ostrom alá vették a pártütők szövetségesei. Ilyen eredménnyel végződött a háború, mely váratlanul tört ki, mégis hamarabb véget ért, mintsem Nagy Sándor legyőzte Dareioszt Arbelánál.

Nagy Sándor jobban tűrte a katonaéletet, mint a békét és nyugalmat; ezért alighogy felszabadult égető gondjai alól, máris az élvezetekbe merült, s ő, akit nem törhettek meg a perzsa fegyverek, a bűnök martaléka lett: fényes nappal kezdődő lakomák, virradatba nyúló tivornyák, a bor szertelen élvezete, szórakozás a szajhák seregével. Mulatozásai így fajultak el az idegen szokások szerint. Oly hévvel utánozta az idegeneket, mintha különbnek találta volna őket övéinél. Ez annyira sértette honfitársai szívét-szemét, hogy legtöbb barátja már ellenséget látott benne. Mert a fegyelmezett életmódjukhoz híven ragaszkodó makedónokat, akik megszokták, hogy természetes étvágyukat kielégítő, egyszerű, könnyen elkészíthető élelemmel beérjék, a király idegen, leigázott nemzetek bűnös szokásaira kapálta. Ezért ármánykodtak ellene, a katonák forrongtak, veszekedtek, és mind szabadabban tört ki elkeseredésük. A király hol haragra lobbant, hol gyanút fogott, mindezt szította az oktalan félelem, és még sok más minden, amiről később kerül szó.

Így aztán véget nem érő dáridókkal töltött éjt-napot, és a lakmározás csömörét különféle mulatságokkal űzte el. De már nem érte be a Görögországból magával cipelt komédiások seregével, hanem ráparancsolt a fogoly nőkre is, hogy énekeljék az idegen füleknek oly kellemetlen, visszataszító dalaikat. A király pillantása gyakran tévedt az egyik nőre, aki bánatosabb volt a többinél, s amikor előbbre tessékelték, szerényen tiltakozott. Feltűnő szépségét még nemesebbé tette szemérme: szemét a földre sütötte, s amennyire lehetett, elfátyolozta arcát. A királyban mindez azt a gyanút ébresztette, hogy e nő előkelő származású, és nem arra termett, hogy a lakomák mulatságain mutatkozzék. Megkérdezte hát, kicsoda. A nő azt felelte: apai ágon unokája Okhosznak, a nemrég volt perzsa királynak, és egykori hitvese Hüsztaszpésznek, Dareiosz rokonának, aki maga is nagy hadat vezérelt. A király lelkében maradt még némi halvány nyoma a régi erkölcsnek. Ezért a királyi sarj rangja és Okhosz dicső neve iránt érzett tiszteletből nemcsak szabadságát, hanem vagyonát is visszaadta a fogoly nőnek, és elrendelte: kutassák föl eltűnt férjét, hogy hitvesét visszaküldhesse hozzá, ha rátaláltak.

Másnap megparancsolta Hephaisztiónnak, hogy minden hadifoglyot vonultasson fel a királyi udvarba. Itt szemügyre vette őket, és az előkelőket, akik a többiek közül kitűntek, különválasztotta a tömegtől. Ezren akadtak ilyenek; közöttük volt Oxathrész, Dareiosz fivére is, akit nem annyira a királyi rokonság, mint saját kiválósága tett híressé. Huszonhatezer talentum folyt be a legutóbbi zsákmányból, s ebből a király tizenkétezret a katonák megajándékozására fordított. Ugyanekkora pénzösszeget elloptak az őrzők. Egy előkelő perzsát, Oxüdatészt, akit Dareiosz halálra ítélt, rabláncon őriztek; Nagy Sándor felszabadította, és kinevezte Média helytartójává. Dareiosz

fivérét pedig baráti körébe fogadta, csorbítatlanul megőrizve korábbi rangja tekintélyét.

Ezek után a parthusok közé érkezett; az akkoriban jóformán ismeretlen néptörzs ma a legjelentősebb az Euphratesz és a Tigris folyókon túl egészen a Bíbor-tengerig nyúló terület lakói között. E vidék termékeny síkságát a szkíthák szállták meg, akik még ma is veszedelmes szomszédok. Európában is, Ázsiában is tanyát ütöttek. A Boszphoroszon túl lakók az ázsiaiak; az Európában élők a Thrákiától bal felé eső területet, a Borüszthenész, majd innen a Tanaisz folyóig terjedő vidéket vették birtokukba. A Tanaisz Európa és Ázsia között folyik. Nem kétséges, hogy a szkithák, a parthusok országának alapítói, nem a Boszphorosz felől, hanem európai vidékről nyomultak be. Nevezetes város volt ebben az időben a görögök alapította Hekatompülosz; a király itt ütötte fel állandó táborát, és ide hordták mindenünnen az élelmet.

Ekkor ismeretlen forrásból szóbeszéd terjedt el a tétlenkedő katonák között, mely szerint a király, eddigi sikereivel beérve, elhatározta, hogy nyomban hazatérnek Makedóniába. Eszeveszetten szertefutottak, ki-ki a sátrába rohant, hogy felkészüljenek az útra; bárki azt hihette volna, hogy jelt adtak táborbontásra. A cimboráikat keresgélő s a szekereket málházó katonák kurjantásai a király fülét is megütötték. A hírt az tette hihetővé, hogy Nagy Sándor hazaküldte a görög katonákat, s a lovasoknak fejenként hatezer denáriust osztott, a gyalogosoknak pedig ezret; ezért a többiek azt képzelték, az ő katonáskodásuk ideje is lejárt. A király érthető módon megrémült, hiszen az volt a szándéka, hogy Indiába és Kelet legtávolabbi országaiba is behatol. Ezért sátrába hívatta a csapatok parancsnokait, és kitörő könnyek között felhánytorgatta, hogy dicsősége tetőpontján kell visszafordulnia, inkább legyőzött, mint győztes hírével térve hazájába. És nem a katonák gyávasága szegi útját, hanem az irigy istenek, akik máról holnapra ekkora honvágyat ébresztettek a legvitézebb férfiak lelkében, noha kis idő múltán még nagyobb dicsőséggel és hírnévvel térhetnének haza. Erre mindegyik vezér felajánlotta segítségét, ki-ki a legnagyobb feladatokat követelte magának; megígérték, hogy engedelmességre szorítják a katonákat, ha a király szelíd s a helyzethez illő szavakkal megnyeri őket. Hiszen még sosem hátráltak meg összetört, csüggeteg lélekkel, ha erőt meríthettek a király harci kedvéből és csodálatos bátorságából. Nagy Sándor megígérte, hogy így tesz, csak készítsék elő beszédére a hadinépet. Amikor már minden lehető előkészületet megtettek az ügy érdekében, a király gyűlésbe hívatta a sereget, és ily szavakkal fordult katonáihoz:

– Kivívott nagy győzelmeinkre visszatekintve, katonáim, nem csoda, ha megelégelve a dicsőséget, pihenésre vágytok immár. Az illírekről, a triballoszókról, Boiótia, Thrákia, Spárta, Akhaia, Peloponnészosz lakóiról nem is szólva – akiket az én vezérletemmel, vagy az én

parancsomra s az én irányításommal igáztatok le –, íme, háborúra indultunk a Helleszpontosz vidékéről, Iéniát, Aioliszt felszabadítottuk a féktelen barbárok rabigája alól; Karia, Lídia, Kappadókia, Phrügia, Paphlagónia, Pamphülia, Piszida, Kilikia, Szíria, Phönícia, Armenia, Perzsia, Média, Parthiéné mind a mi kezünkön van. Több tartományt meghódítottam már, mint ahány várost mások bevettek, és nem tudom, nem felejtettem-e ki néhányat a sok név felsorolása közben. Ezért, ha úgy látnám, hogy hatalmunk már eléggé megszilárdult mindazokban az országokban, melyeket oly sebtében leigáztunk, hiába tartóztatnátok, katonáim, én magam sietnék haza házi tűzhelyemhez, szülőanyámhoz, nővéreimhez, honfitársaim közé, hogy ott sütkérezzem veletek együtt a kivívott dicsőség fényében, ahol győzelmünk leggazdagabb jutalma vár: gyermekeink, hitvesünk, szüléink öröme, béke, nyugalom, ahol háborítatlanul élvezhetjük hősi harcaink gyümölcsét. De a barbárok nem hajtották még kemény nyakukat az új, és valljuk be őszintén, ez ideig ingatag uralom igája alá; idő kell hozzá, katonáim, hogy áthassa őket a békésebb szellem, és szilaj természetük megszelídüljön. A gyümölcsnek is idő kell, amíg megérik, s íme, még a tudattalan tárgyak is meglágyulnak a maguk törvénye szerint. A mennykőbe, talán azt képzelitek, hogy ez a sokféle néptörzs, akik más uralomhoz, más személyhez szoktak, akiket nem köt hozzánk sem vallás, sem szokás, sem nyelv, máris beadják a derekukat, amint legyőztük őket a csatatéren? A ti fegyvereitek tartják féken őket, nem a saját jámborságuk, s ha félnek is tőletek, amíg a nyakukon ültök, rögtön ellenséggé válnak, amint kitettétek innen a lábatokat. Elfogott és ketrecbe zárt vadállatokkal van dolgunk, akik természetüknél fogva nem szelídíthetek, csak huzamosabb idő törheti meg őket. Most úgy szólok hozzátok, mintha már mindazt a területet leigázták volna fegyvereink, amely Dareiosz kezén volt, pedig Nabardzanész máris megkaparintotta Hürkániát, a királygyilkos Besszosz nemcsak hogy hatalmába kerítette Baktrát, hanem még fenyeget is minket; a szogdok, a dahák, a masszageták, a szakák, az indusok még függetlenek. És mihelyt észreveszik, hogy hátat fordítottunk, a többiek is követik példájukat, hiszen rokon népfaj valamennyi, mi pedig idegenek, külhoniak vagyunk.. És a saját fajtájabelinek bárki szívesen engedelmeskedik még akkor is, ha félelmetes uralkodó. Ezért vagy ki kell eresztenünk a markunkból mindazt, amit megragadtunk, vagy birtokba kell vennünk, ami még nem a miénk. Ahogy az orvos sem hagy semmit a beteg testrészben, ami elmérgesednék, éppúgy, katonáim, nekünk is ki kell irtanunk mindazt, ami uralmunk ártalmára lehet. Sokszor okozott már egy parányi szikra is hatalmas tűzvészt. Mindig veszéllyel jár az ellenség lebecsülése; erejét gyarapítód azzal, hogy semmibe veszed. Dareiosz sem örökölte a perzsa trónt, hanem Bagoasz, a herélt jóvoltából ült Kürosz királyi székébe. Ne higgyétek, hogy Besszosznak valami nagy fáradságába kerül a megüresedett trónra telepednie. Bűnösök

lennénk, katonáim, ha azért győztük volna le Dareioszt, hogy a hatalmat szolgája kezére játsszuk, aki a legaljasabb gaztettre vetemedett: királyát, aki idegen segítségre szorult, s akinek mi, győztesek, bizonyára megkegyelmeztünk volna, láncra verte, mint valami rabot, és végül megölte, nehogy mi megmenthessük. Hát eltűrnétek, hogy ez uralkodjék? Én bezzeg mielőbb keresztre feszítve akarom látni, megérdemelt büntetésül a királyok és nemzetek ellen elkövetett hitszegéséért. Istenemre, ha egyszer csak azt halljátok, hogy a görög városokat vagy a Helleszpontosz vidékét pusztítja, hogy összeszorul majd a szivetek, hogy Besszosz szüreteli le győzelmetek gyümölcsét! Akkor majd siettek visszaszerezni azt, ami a tiétek volt, akkor majd fegyvereitek után kaptok! De mennyivel jobb rajtaütni addig, amíg félelem béklyózza, s még nem tért magához! Mindössze négynapi járóföld áll mielőttünk, akik annyi hótömegen átláboltunk, annyi folyón átgázoltunk, annyi hegygerincet megmásztunk már. Most nem tartóztat fel utunkban sem az a tenger, mely tajtékzó hullámaival elborította az ösvényt előttünk, Kilikia szűk hegyszorosai sem zárnak körül: mindenütt sima és járható út tárul elénk. Már a győzelem küszöbén állunk. Már csak néhány szökevénnyel kell leszámolnunk, akik meggyilkolták urukat. Szép feladat, istenemre, s az utókor dicsőségtek koronájaként emlegeti majd, hogyan álltatok bosszút ellenségetek, Dareiosz gyilkosain, akit holtában már nem gyűlöltetek, s hogy egyetlen gonosztevő sem menekült meg büntetlenül. Ha mindezt végrehajtottátok, gondoljátok csak el, mennyivel kezesebbek lesznek a perzsák, hiszen megértik, hogy igaz ügyért viseltek háborút, és haragotok nem személye, hanem gaztette miatt sújtja Besszoszt.

A katonák kitörő lelkesedéssel fogadták Nagy Sándor beszédét, és felkiáltottak: vezérelje őket, ahová csak akarja. A király nem hagyta, hogy felbuzdulásuk ellankadjon: Parthiénén keresztül harmadnap már Hürkánia határáig hatolt. Kratéroszt és Amüntaszt a parancsnokságuk alatt álló csapatokkal s a hozzájuk csatolt hatszáz lovassal és ugyanannyi íjásszal hátrahagyta Parhiéné védelmére a barbárok támadása ellen. Erigüiosznak megparancsolta, hogy a málhás szekerekkel mezei úton vonuljon, és maroknyi őrséget rendelt mellé. Ő pedig a phalanxszal és a lovassággal százötven stádium utat tett meg, majd tábort ütött egy Hürkániába nyíló völgyben. Sűrű lombú faóriásokkal beárnyékolt liget van a völgyben, kövér földjét a meredek szirtekről lezuhogó forrásvizek öntözik. A hegyek lábánál ered a Sztiboetész folyó, mely mintegy három stádiumnyi szakaszon egy ágban folyik, majd az útját álló sikláknak zúdul, vize kétfelé szakad, aztán új medret váj magának. Ezután a göröngyös sziklákon szilajabb sodrással hömpölyög le, majd hirtelen eltűnik a föld alatt. Háromszáz stádiumon keresztül elrejtve folyik tovább, majd ismét felszínre tör, mintha megint forrásból eredne, és új mederben hömpölyög tova,

mely tágasabb az előzőnél, és tizenhárom stádium szélesre terebélyesedik. Azután ismét szűkebb partok közé szorulva kanyarog, végül a Rhidagnosz nevű folyóba ömlik. A környék lakói azt erősítgették, hogy amit beledobnak a forrás előtt nyíló üregbe, újból előbukkan a folyó másik barlangnyílásánál. Nagy Sándor parancsára bele is taszítottak két ökröt a folyóba, arrafelé, amerre eltűnik a föld alatt. Az odaküldött emberek már csak a partra vetett tetemeket pillantották meg ott, ahol újra felszínre tör a víz.

katonák már negyedik napja pihentek e helyen, amikor Nagy Sándor levelet kapott Nabardzanésztól, attól, aki Besszosszal egyetértésben elfogta Dareioszt. A levél azt tartalmazta: ő, Nabardzanész, nem volt Dareiosz ellensége, sőt olyasmit tanácsolt neki, amit hasznosnak vélt, s e hűséges tanácsáért kis híján megölte őt a király. Dareiosz ugyanis azt forgatta a fejében, hogy minden jog és törvény ellenére idegen katonákból választ magának testőrséget, és ezzel lebecsülte honfitársait, akik kétszázharminc esztendőn keresztül csorbítatlanul megőrizték hűségüket királyaik iránt. Ő maga szakadékos, csúszós talajon állt, és pillanatnyi kényszerhelyzetben cselekedett. Dareiosz is ilyesféle mentséggel igazolta magát honfitársai előtt, amikor Bagoaszt megölte, mondván: cselszövőt tett el láb alól. Szegény halandóknak semmi sem kedvesebb az életüknél; az életsztön őt magát is a végsőkre kényszerítette. De mégis inkább a kényszer hatására, mint szíve szerint cselekedett. A közös bajban kinek-kinek megvan a maga kiszabott végzete. Ha Nagy Sándor magához rendelné, félelem nélkül elmenne hozzá. Nem retteg attól, hogy a nagy király megszegné adott szavát: az istenek soha nem csapják be egymást. Különben, ha méltatlannak látná őt arra, hogy királyi szavával sértetlenséget biztosítson számára, éppen elég ország áll tárva-nyitva a száműzött előtt: a bátor férfi ott lel hazára, ahol éppen tanyát üt. Nagy Sándor, a perzsáktól átvett szokás szerint, habozás nélkül szavát adta, hogy Nabardzanésznak a haja szála sem görbül meg, ha eljön hozzá.

zután útra keltek négyszögű, zárt hadirendben. A király időről időre felderítőket küldött előre, hogy a környéket kifürkésszék. A sereg élén haladtak a könnyű fegyverzetű csapatok, mögöttük a phalanx, s a gyalogságot a málhás szekerek követték. Az errefelé tanyázó törzsek harciasak voltak, a vidék, fekvésénél fogva, nehezen járható: mindez feszült gondban tartotta a királyt. Mert végeláthatatlan völgy nyílik itt, egészen a Kaspi-engerig terjed; két hegyvonulat csápja nyúlik belé, enyhe görbülettel öblöt alkotva középen, mely leginkább az újhold szarvához hasonlít, amikor nincs még teljes holdtölte. Bal felé a kerketák, a mosszünoszok és a khalübszok tanyáznak, a másik oldalon a fehér szírek és az amazonok lakta vidék terül el. Az előbbiek az észak felé kiterjedő területen élnek, az utóbbiak a nyugatra néző tájakon. A Kaspi-tenger édesebb vizű a többinél, s a vízikígyók óriásira növekednek benne. A halak is egészen más színűek itt, mint egyebütt.

Egyesek Kaspi-, mások Hürkán-tengernek nevezik. Van, aki úgy véli, hogy a Maiótisz-mocsár vize behatol a Kaspi-tengerbe, és ezzel magyarázzák, miért édesebb vizű a többi tengernél: a mocsár belevegyülő habjai ugyanis megédesítik. Északon a tenger, medréből kilépve, elönti a partot messzire felcsapó hullámaival, és jókora területet tajtékzón eláraszt. A nap másik szakában visszahúzódik a tengerár, éppoly forrongva, ahogy kizúdult, és a táj visszanyeri természetes képét. Egyesek úgy vélekedtek, hogy a Kaspi-tenger nem zárt tenger, hanem maga az Óceán tört utat India felől Hürkánián keresztül, melynek hegyvidéke, mint fentebb említettük, beláthatatlan kiterjedésű völgybe ereszkedik,

A irály innen húsz stádiumra nyomult előre, csaknem járhatatlan ösvényen, sűrű erdőkben, ahol hegyi zuhogok és vízáradatok állták útját. De keresztülvergődött, ellenségre sem bukkant, és végre megművelt földekre érkezett. Egyéb terményeken kívül, melyeket gazdagon ontott akkoriban e vidék, temérdek gyümölcs is terem errefelé, s a kövér talaj igen alkalmas a szőlőtermesztésre. Számos, tölgyre emlékeztető fa leveleiből dúsan csordul a méz, de ha a környékbeliek napkelte előtt nem gyűjtik össze, már a legenyhébb melegtől is kiszárad.

agy Sándor további harminc stádiumot tett meg, amikor Phrataphernész járult eléje, és meghódolt azokkal együtt, akik Dareiosz halála után elmenekültek. A király kegyesen fogadta őket. Ezután hamarosan Arvai városába érkezett. Itt csatlakozott hozzá Kratérosz és Erigüiosz, magukkal hozták Phradatészt is, a tapur néptörzs helytartóját. Őt is oltalmába fogadta, s ez másokat is arra ösztönzött, hogy a király kegyességéhez folyamodjanak. Hürkánia szatrapájává Amminaszpiszt nevezte ki, aki Okhosz királysága idején száműzöttként Philipposzhoz menekült. A tapur néptörzset pedig Nagy Sándor ismét Phradatész alá rendelte.

Hürkánia határához érkezett már, amikor Artabadzosz – akiről fentebb említettük, hogy Dareiosz leghívebb embere volt Dareiosz rokonaival, saját gyermekeivel és görög harcosok maroknyi csapatával elébe járult. A király jobbját nyújtotta az érkezőnek; hiszen Artabadzosz Philipposz vendége volt, amikor Okhosz uralkodása idején száműzték. De még a vendégbarátságot tanúsító ajándékoknál is sokkal becsesebb volt Nagy Sándor szemében Artabadzosz utolsó pillanatig megőrzött királyhűsége. A szívesen látott vendég így szólott tehát:

– Arra kérem az isteneket, ó, király, hogy örökké boldogan élj; jómagam minden tekintetben elégedett vagyok, csak az az egy bánt, hogy hajlott öreg korom miatt már nem sokáig élvezhetem jóságodat.

Kilencvenöt éves volt. Kilenc ifjú férfi kísérte atyját, mindnyájan egy anya szülöttei. Artabadzosz a király elé vezette őket, arra kérve az

isteneket: addig éljenek fiai, amíg Nagy Sándor szolgálatára lesznek. A király rendszerint gyalogszerrel járt, de most lovat hozatott magának és Artabadzosznak, nehogy az öreg restelljen lóra szállni a gyalogosan haladó király mellett.

Amint tábort vertek, összehívatta az Artabadzosz vezetésével érkezett görögöket. De azok visszaüzenték: ha a spártaiak és Szinopé város lakói nem részesülnek kegyelemben, ők maguk döntik majd el, mit tesznek. Követségbe küldték őket Spártából Dareioszhoz, s a király veresége után a perzsáknál szolgáló görög zsoldosokhoz csatlakoztak. Nagy Sándor mindennemű ígéretet és biztosítékot megtagadott tőlük, és nyomban maga elé rendelte őket, hogy az ő szájából hallják meg sorsukat. Azok sokáig haboztak, és majd így, majd úgy határoztak, míg végre megígérték, hogy eljönnek. De az athéni Démokratész, aki mindig személyes ellenzője volt a makedónok uralmának, nem remélt irgalmat, ezért kardjába dőlt. A többiek, ahogy elhatározták, megadták magukat Nagy Sándornak. Ezerötszáz katona volt köztük, ezenfelül a Dareioszhoz küldött kilencven követ. A katonákat beosztották a tartalék csapatokba, a többieket hazaengedték a spártaiak kivételével, akiket Nagy Sándor őrizetbe vétetett.

A Hürkániával határos területen laktak a mardusok. Egyedül ez az állandó rablásból élő vad néptörzs nem küldött követeket Nagy Sándorhoz, és úgy látszott, nem is akarnak parancsainak engedelmeskedni. A király felháborodott, hogy akad olyan nép, mely győzhetetlensége útjában áll, ezért a málhás szekereket némi őrséggel hátrahagyva, jókora sereg élén megindult ellenük. Éjszaka tették meg az utat, és pirkadatkor megpillantották az ellenséget. Inkább tülekedés, mint harc kerekedett közöttük. A barbárok, amint megfutamították őket a megszállva tartott dombokról, elmenekültek és behúzódtak a kiürült szomszédos falvakba. De a vidék belsejébe csak súlyos erőfeszítések árán tudott benyomulni a sereg. A hegygerinceken rengeteg erdők és járhatatlan sziklák torlaszolják el az utat; a síkságon pedig újfajta védelmi módszerrel állták útjukat a barbárok. Ilyen helyeken ugyanis szándékosan sűrűn ültették a fákat, sőt a gallyakat is letördösték, és a földbe szúrták. A gallyakból pedig, mint valami új gyökérből, még derekabb fatörzsek sarjadnak. De nem hagyják természetes irányban növekedni a fákat, hanem tekervényesen egymásba fonják őket, s így amint sűrű lombba borulnak, elfödik a földet, és a rejtett ágbogak, mint holmi hurok, összenőtt szövevényükkel elzárják az utat. Egyetlen megoldás kínálkozott: ösvényt vágni benne, de az is roppant vesződséges munka volt. Mert a számtalan csomótól csontkeménnyé váltak a fatörzsek, s a lebegő karikákhoz hasonló, egymásba font szívós vesszők kisiklottak a fejszecsapások alól. A vidék lakói viszont hozzászoktak, hogy erdei vadakként csúszva-mászva lopakodjanak a cserjés alatt, így most is

behatoltak a bozótba, és rejtekükből nyílvesszőkkel ingerelték az ellenséget.

Nagy Sándor, mint a jó vadász, kifürkészte búvóhelyüket, és lándzsájával sokat ledöfött közülük. Végül megparancsolta katonáinak, hogy fogják körül a bozótot, s a réseken törjenek be. De a legtöbben eltévedtek az ismeretlen vidéken, néhányat foglyul is ejtettek közülük, sőt elkapták a király lovát, Bukephalaszt is, melyet Nagy Sándor valamennyi paripája között a legtöbbre becsült. Mert gazdáján kívül senkit sem tűrt meg a hátán, s amikor a király nyeregbe akart szállni, önként térdre ereszkedett, hogy hátára vegye, mintha csak érezné, kit hordoz. Ezért Nagy Sándor a kelleténél nagyobb dühtől és bánattól felajzva megparancsolta, hogy kutassák fel a lovat, és tolmács útján közhírré tétette: ha tüstént vissza nem adják, egyikük sem éri meg a holnapot. A fenyegetéstől megrettenve vissza is hozták a paripát, különféle ajándékokkal együtt. De ettől sem enyhült meg a király, hanem megparancsolta, hogy irtsák ki a bozótot, s a hegyoldalból odahordott földdel torlaszolják el az ágak szövevényétől megszabadított sík területet. S amint nőttön-nőtt a sánc, a barbárok reményüket vesztették, hogy megtarthatják a birtokukban levő területet, ezért az egész néptörzs megadta magát. A király túszokat szedett tőlük, majd Phradatész hatalma alá rendelte őket.

Öt nappal utóbb visszatért állandó táborhelyére. Hazaküldte Artabadzoszt, és még több kitüntetéssel halmozta el, mint egykor Dareiosz. Ezután hamarosan Hürkániának ama városához érkezett, ahol Dareiosz királyi palotája állt. Itt – a királyi szóban bízva – Nabardzanész járult Nagy Sándor elé, és gazdag ajándékokat hozott neki. Többek között Bagoaszt, az ifjúsága virágában levő gyönyörű herélt fiút, akit Dareiosz is fölötte kedvelt. Később Nagy Sándor is nagyon megkedvelte, úgyhogy leginkább az ő közbenjárására bocsátott meg Nabardzanésznak.

Mint fentebb említettük, Hürkánia szomszédságában, a Themiszkürát környező vidéken, a Thermodón folyó mentén élt az amazonok népe. Királynőjük, Thalesztrisz, a Kaukázus-hegység és a Phaszisz folyó közötti területen uralkodott. Thalesztriszt égette a kiváncsiság, hogy meglássa a királyt, ezért birodalma határára vonult, s amikor már nem messzi járt Nagy Sándortól, követeket küldött hozzá, hogy jelentsék: eljött a királynő, és találkozni óhajt vele, hogy megismerje. A király nyomban meghívta, mire Thalesztrisz, kíséretét hátrahagyva, háromszáz asszony társaságában megindult feléje. Amint megpillantotta a királyt, jobb kezében két lándzsát tartva, lesiklott lováról. Az amazonoknak nem egész testüket borítja ruha: bal keblük félig meztelen, onnan lefelé befödik magukat. Övvel átkötött ruhájuk lebernyege nem ér térdükön alul. Csak egyik emlőjüket hagyják meg épségben, hogy lánygyermekeiket táplálhassák; a jobboldalit leperzselik, így könnyebben vonják fel az íjat, és hajítják a

dárdát. Thalesztrisz merészen nézett a királyra, aprólékosan szemügyre vette külsejét, mely semmiképp sem felelt meg hírnevének. Mert a barbárok a fenséges megjelenést tisztelik, és úgy vélik, csak az vihet véghez nagy tetteket, akit a természet rendkívüli külsővel áldott meg.

Amikor megkérdezték a királynőt, nincs-e valami kívánsága, habozás nélkül azt felelte: azért jött, hogy gyermeket foganjon a királytól, mert méltó rá, hogy Nagy Sándor vele nemzze birodalma örökösét. Ha lánygyermek lesz, ő tartja magánál, ha fiúgyermek, átadja az apának. Nagy Sándor megkérdezte, nincs-e kedve az ő oldalán harcolni. A királynő azonban azzal tért ki a kérés elől, hogy országát őrizet nélkül hagyta, és továbbra is állhatatosan ostromolta Nagy Sándort: ne engedje, hogy reményében megcsalatkozva térjen haza. Az asszony vágya, aki hevesebben sóvárgott szerelemre, mint a király, néhány napi maradásra kényszerítette Nagy Sándort. Tizenhárom napot fecsérelt el, hogy a királynőnek eleget tegyen. Ezután Thalesztrisz hazatért birodalmába, ő pedig Parthiéné felé vette útját.

Parthiénében aztán nyíltan szabadjára eresztette féktelen szenvedélyét, s a mértéktartást és önuralmat – legkiválóbb erényeit magas méltóságában – dölyfösségre és feslettségre változtatta. Ősi szokásait, a makedón királyok józan mérséklettel párosult önfegyelmét és polgári viselkedését saját nagyságához méltatlannak találta, és sóváran a perzsa királyok szinte isteni hatalmának pompájára tört. Embereitől, akik számos néptörzset leigáztak, megkövetelte, hogy földre borulva köszöntsék, és apránként szolgai teendőkre szoktatta, szinte rabszolgasorba süllyesztette őket. Homlokára fehér díszítésű bíbor fejéket illesztett, amilyet Dareiosz viselt, és perzsa köntöst öltött, még a baljós előjeltől sem tartva, hogy nemzeti viseletét győztesként a legyőzöttek öltözetére cserélte. Ő ugyan azt hangoztatta, hogy csupán a perzsákról lehúzott zsákmányt viseli, de ezzel együtt a perzsa szokásokat is felvette, s a pompás köntös fennhéjázó viselkedésre késztette. Európába küldött leveleit régi gyűrűje címerével zárta le, az Ázsiába címzettekre Dareiosz gyűrűjét nyomta pecsétül, hogy mindenki lássa: egy ember nem viselheti kettőnek a hatalmát. Barátait és a lovas katonákat, valamint a hadinép színe-javát perzsa díszruhákba öltöztette: zúgolódtak ugyan, de tiltakozni nem mertek. Háromszázhatvanöt ágyas népesítette be a királyi udvart, akárcsak Dareiosznál, s körülöttük a heréltek serege rajzolt, akik szintén asszonyi módra szeretkeztek.

A fényűzéssel és idegen erkölcsökkel megfertőzött szellemet nyíltan kárhoztatták Philipposz öreg harcosai, az effajta gyönyörök iránt érzéketlen katonanép, és az egész táborban egyhangúlag úgy vélekedtek és úgy nyilatkoztak, hogy többet veszítettek a győzelmen,

mint amennyit a háborún nyertek. Maguk is legyőzőttekké váltak, amikor idegen, más országbeli szokásokat kényszerítettek rájuk. Hogyan álljanak az otthoniak elé ebben a majdnem rabgúnyában? Máris szégyellik királyukat: inkább legyőzöttnek vélnék, mint győztesnek, aki Makedónia uralkodójából Dareiosz szatrapájává süllyedt. Nagy Sándor jól tudta, hogy súlyosan megsértette legelőkelőbb barátait s az egész hadsereget, ezért nyájaskodással és ajándékokkal igyekezett visszahódítani szeretetüket. De úgy hiszem, a szolgabér gyűlöletes a szabadok szemében, így tehát, nehogy zendülésre forduljon a dolog, jónak látta, ha háborúval vet véget a tétlenkedésnek, s erre jókor jött ürügye is támadt. Besszosz ugyanis királyi köntöst öltött, és megparancsolta, hogy ezentúl Artaxerxésznek szólítsák; majd táborba gyűjtötte a szkíthákat s a Tanaisz mentén tanyázó többi néptörzset. Mindezt Szatíbardzanész hozta hírül. Nagy Sándor kegyeibe fogadta őt, és visszahelyezte az eddig is fennhatósága alatt álló vidék helytartóságába.

Aztán, mivel a zsákmánnyal s a fényűzési tárgyakkal megrakott menet nehezen mozgott, megparancsolta, hogy a legszükségesebb holmik kivételével gyűjtsék egy helyre először is az ő összes málháját, majd az egész seregét. Megtetézett szekerek hordták a zsákmányt egy tágas síkság közepére. Mindnyájan feszülten lesték a további parancsot. A király kifogatta az ökröket a szekerekből, majd elsőnek a saját málnájára vetett tűzcsóvát, utána felgyújtatta a többiekét is. Lángolt a gazdáitól felperzselt sok kincs, melyekért annyi tűzvészt kioltottak már, hogy sértetlenül megszerezzék az ellenség városaiból. De senki sem merészelte megsiratni a megszolgált vérdíjat, hiszen a király drágaságai is ott hamvadtak el a máglyán. Néhány szóval megvigasztalta a harcra termett katonanépet, s most már mindenre elszánva azon örvendeztek, hogy málhájuk veszett oda, nem a hadifegyelem, így tehát útra keltek Baktria felé.

Parmenión fiát, Nikanórt azonban váratlanul elragadta a halál, s ez mélységes gyászba borított mindenkit. A többieknél is jobban elszomorodott király szívesen ott maradt volna, hogy részt vehessen a temetésen, de élelem szűke miatt tovább kellett sietniük. Ezért csak Philótaszt hagyta hátra kétezerhatszáz emberrel, hogy megadja fivérének az illő végtisztességet, ő pedig megindult Besszosz ellen.

Útközben levelet kapott a szomszédos vidékek szatrapáitól, amelyből megtudta, hogy Besszosz támadásra készen közeledik seregével, és hogy elpártolt Szatibardzanész is, akit ő maga tett Ariana szatrapájává. A király erre, noha Besszosz üldözésére indult, jobbnak látta, ha előbb Szatibardzanésszal számol le. Könnyű fegyverzetű csapatok és lovasosztagok élén meg is indult ellene, s egész éjjel szakadatlan menetelve, váratlanul rajtaütött az ellenségen. Szatibardzanész, amint megtudta, hogy Nagy Sándor üldözi, kétezer

lovaskatonával – mert többet nem tudott hirtelenében összegyűjteni – Baktrába menekült. A többiek megszállták a környékbeli hegyeket. A hegyvonulaton szikla nyúlik égnek, nyugati része meredek, keletre néző fele enyhébb lankával ereszkedik alá, és sűrű erdővel borított oldalából kiapadhatatlan, bővizű forrás csörgedez. E sziklatömb kerülete harminckét stádium. Tetején füves térség terül el; itt telepítette le az ellenség azt a tömeget, mely nem vett részt a harcban. A többiek fatörzsekkel és kövekkel torlaszolták el a szikla lejtős oldalát. Tizenháromezer fegyveres volt közöttük. Ezért Nagy Sándor Kratéroszra bízta megostromlásukat, ő pedig sietve űzőbe vette Szatibardzanészt.

Amint azonban tudomására jutott, hogy a szatrapa már messze jár, visszafordult, és azok ellen fordult, akik a hegytetőt tartották megszállva. Először is megparancsolta, hogy azokat a helyeket, ahová fel tudnak kapaszkodni, tisztítsák meg az ellenségtől. De útjukat állták a megmászhatatlan sziklák és nyaktörő szakadékok, meddőnek látszott minden fáradozás a természet akadályaival szemben. Nagy Sándor, aki mindig örömest szállt szembe az akadályokkal, most, amikor látta, hogy előretörni mily vesződséges, meghátrálni mily veszedelmes, különféle terveken töprengett, mindegyre máson, már ahogy ez szokás, amikor eredeti elgondolásainkat sutba vetjük. A megoldást mégsem tépelődés hozta meg neki, hanem a véletlen. Viharos nyugati szél kerekedett, a katonák pedig már sok fatörzset kidöntöttek, hogy azokon másszák meg a sziklát. A perzselő napsütéstől átforrósodott halom lángra lobbant, mire a király megparancsolta, hordjanak oda még több fát, és táplálják a tüzet. A feltornyozott fatörzsek hamarosan elérték a hegytető magasságát. Ekkor a minden oldalról felgyújtott farakás tűzbe borult. A szél az ellenség felé sodorta a lángot, s a hatalmas füstgomoly felhőként borította el az eget. Recsegett-ropogott a tűzvésztől az erdő, lángra kapott még az is, amit nem gyújtottak fel a katonák, az egész környéken lobogott a tűz. A barbárok igyekeztek kitörni a kínhalál karmaiból, de amerre rés nyílt a lángfüggönyön, és ahol elkerülhették volna a tüzet, ott az ellenség karjaiba szaladtak. Különféle módon pusztultak el: egyesek a tűzbe ugrottak, mások levetették magukat a sziklákról, némelyek az ellenséges seregre rontottak, s egypáran félig megpörzsölődve foglyul estek.

Nagy Sándor innen visszatért Kratéroszhoz, aki már ostromgyűrűbe fogta Artakanát, és mindent előkészített, csak a király jöttére várt, hogy a város bevételének dicsőségét illő módon neki engedje át. Nagy Sándor megparancsolta, hogy az ostromtornyokat vontassák a falakhoz. A barbárok már puszta megjelenésétől is annyira megrémültek, hogy kezüket feltartva rimánkodtak a falakról: Szatíbardzanészra, a pártütők fejére zúdítsa haragját, s nekik, hódolattal esdeklőknek irgalmazzon. A király megkegyelmezett, és

nemcsak hogy megszüntette az ostromot, de még a városlakók javait is visszaadta.

Amint a városból távozott, megérkezett hozzá az újoncokból álló utánpótlás. Zoilosz ötszáz lovast hozott magával Görögországból; Antipatrosz háromezret küldött Illíriából; Philipposszal százharminc thesszáliai lovas érkezett; Lídiából kétezerhatszáz idegenföldi katona jött háromszáz lovassal, ugyanabból a néptörzsből. E csapatokkal megerősödve a király a drangák harcias néptörzse ellen vonult. Ezek szatrapája, Bardzaentész, Besszosz cinkosa a királygyilkosságban, a megérdemelt büntetéstől félve Indiába menekült.

Már kilencedik napja táborozott a király egyazon helyen – és nemcsak legyőzte a külső ellenséget, de teljes biztonságban is volt tőle –, amikor váratlanul a saját táborában szőttek ellene ármányt. Dümnosz, akit vajmi kevéssé becsült és kedvelt, szerelemre lobbant egy Nikomakhosz nevű, feslett erkölcsű fiú iránt, akit testi engedelmességre kényszerítve féltékenyen magához láncolt. Ez a Dümnosz egyszer feldúlt arckifejezéssel félrevonta az ifjút egy szentélybe, és minden jelenlevőt eltávolítva, fülébe súgta, hogy egy roppant bizalmas titokba akarja őt beavatni. A feszülten várakozó ifjút aztán kölcsönös érzelmeikre és barátságukra kérlelte: esküdjék meg, hogy mindarról, amit közöl vele, hallgatni fog, mint a sir. Nikomakhosz pedig, úgy vélve, hogy Dümnosz úgysem mond semmi olyat, amit akár esküszegés árán is fel kell fednie, megesküdött az élő istenekre. A férfi ekkor elárulta neki, hogy három napon belül tőrbe csalják a királyt, s az összeesküvésnek sok más bátor és kiváló férfival együtt ő maga is részese. Ennek hallatára az ifjú az arcába vágta, hogy efféle merényletekre nem áll titoktartási ígérete, és kijelentette: nincs az az eskü, mely arra kötelezhetné, hogy takargassa a bűnt. Dümnosz a szerelemtől és a félelemtől eszét veszítve megragadta fiúszeretője karját, és könnyezve kérlelte: vegyen részt az összeesküvésben, de ha ezt nem vállalná, legalább ne árulja el őt, aki annyi tanújelét adta már iránta érzett jóindulatának, aminek legfőbb bizonyítéka, hogy az életét is rábízta, holott még ki sem tapasztalta hűségét. Végül is, mivel Nikomakhosz állhatatosan ellene szegült a bűnnek, azzal ijesztett rá, hogy megölik: az összeesküvők az ő fejevételével kezdik meg dicső működésüket. Azután hol elpuhult, asszonyosan félénk ifjúnak nevezte, hol szeretője árulójának, majd káprázatos ígéretekkel kecsegtette, még a királyi trónnal is, úgyhogy teljesen feldúlta a szörnyű gaztettől nemrég még borzadozó fiút. Végül kardott rántott, hol Nikomakhosz, hol a maga torkának szegezte, és könyörgéssel, fenyegetőzéssel kicsikarta a fiúból az ígéretet, hogy nemcsak hallgatni fog, hanem még segítségükre is lesz. De az állhatatos és tisztességes életre érdemes ifjú mit sem változtatott eredeti szándékán, csak úgy tett, mintha Dümnosz

szerelmének rabjaként semmit sem tudna megtagadni tőle. Azután afelől érdeklődött nagy buzgón, ugyan kikkel szövetkezett ilyen főbenjáró ügyben; mert életbevágóan fontos, milyen emberek keze mozgatja e dicső tettet. Dümnosz szerelemtől és bűntudattól félőrülten hol hálálkodott, hogy ujjongva magasztalta Nikomakhoszt, hogy habozás nélkül csatlakozott a legbátrabb ifjakhoz: Démétrioszhoz, a király egyik testőréhez, azután Peukolaoszhoz, Nikanórhoz; s a felsoroltakhoz még Aphobetosz, Iolaosz, Theoxenosz, Arkhepolisz és Amüritasz nevét is hozzáfűzte.

Nikomakhosz, alighogy elszabadult, máris elmondta a hallottakat fivérének, Kebalinosznak. Úgy határoztak, hogy Nikomakhosz ottmarad az ő sátrukban, mert ha ő lépne be a királyi sátorba, ahová nincs bejárása, az összeesküvők neszét vehetnék az árulásnak. Kebalinosz a királyi sátor bejárata elé állt – mert beljebb ő sem léphetett –, mintha valamelyik első cohorsbeli barátjára várakozna, aki bevezeti majd a királyhoz. Véletlenül úgy esett, hogy mindenki elment már, csak Parmenión fia, Philótasz maradt valamilyen okból a király sátorában. Kebalinosz erős felindulásában zavaros szavakkal közölte vele mindazt, amit fivérétől megtudott, és lelkére kötötte, hogy késedelem nélkül jelentse a királynak. Philótasz megdicsérte, majd nyomban belépett Nagy Sándorhoz, és sok mindenről elcsevegett vele, de egy szót sem szólt arról, amit Kebalinosztól hallott. Estefelé, amint megjelent a királyi sátor bejáratánál, elfogta őt az ifjú, és megkérdezte, teljesítette-e kérését. Philótasz azzal tért ki a válasz elől, hogy a király nem ért rá vele szóba állni, s ezzel elment. Másnap, amikor Philótasz a királyi sátorba indult, ott termett előtte Kebalinosz, s mielőtt belépett volna, emlékeztette mindarra, amit előző nap elmondott neki. Philótasz azt felelte, hogy majd gondja lesz rá, de még azután sem közölte a királlyal a hallottakat. Ez felébresztette Kebalinosz gyanúját. S mivel úgy gondolta, nem tűr halasztást a dolog, egy Metrón nevű előkelő ifjúnak, a fegyvertár őrzőjének elmondta, mily gonosz tervet forralnak az uralkodó ellen. Metrón elrejtette Kebalinoszt a fegyvertárban, aztán nyomban a királyhoz sietett, aki éppen fürdött, és tudtára adta, amit a hírhozó jelentett.

A király testőröket küldött, fogják el Dümnoszt, majd a fegyvertárba ment. Kebalinosz ujjongva fogadta:

– Épségben látlak viszont, megmenekültél a gonoszok kezéből!

Nagy Sándor ekkor vallatóra fogta, és sorra mindent megtudott tőle, amit tudnia kellett. Aztán tovább faggatta, hány napja közölte vele Nikomakhosz ezt a hírt. Amikor bevallotta, hogy már három napja, a király hitszegést gyanított a későn érkezett híradásban, és vasra verette Kebalinoszt. Ő azonban kiáltozva bizonygatta, hogy abban a pillanatban, amint értesült a dologról, máris Philótaszhoz rohant: az hallgatta el az egészet. A király újra meg újra megkérdezte: valóban fölkereste-e Philótaszt, valóban sürgette-e, hogy siessen hozzá. S amikor Kebalinosz körömszakadtig védte az igazát. Nagy

Sándor égnek emelte karját, és sűrű könnyhullatás közben panaszkodott, hogy ezt érdemelte egykori legkedvesebb barátjától.

Ezalatt Dümnosz, aki nagyon jól tudta, miért rendeli maga elé a király, kardjával, amely éppen oldalán függött, súlyos sebet ejtett önmagán, de az előrohanó testőrök lefogták, és a királyi sátorba hurcolták. A király rátekintett, és így szólt:

– Mi gonoszat forraltam ellened, Dümnosz, hogy Philótaszt még nálam is méltóbbnak találtad a makedón királyságra?

Dümnosz már nem tudott szólni, csak sóhajtott tekintetét elfordította a király pillantása elől, és nyomban meghalt. A király sátrába rendelte Philótaszt, és így szólt hozzá:

– Kebalinosz halálbüntetést érdemel, ha az ellenem szőtt összeesküvést valóban két napig titkolta. De ő terád hárítja a felelősséget e bűnben, Philótasz, és egyre azt erősítgeti, hogy ő rögtön hozzád sietett az értesítéssel. Szoros baráti szálak fűznek hozzám, ezért annál bűnösebb a hallgatásod, és bevallom, a hallgatás jobban illenék Kebalinoszhoz, mint Philótaszhoz. Elnéző bíróra akadtál, legalább megmagyarázhatod neki azt, amit nem kellett volna elkövetned.

Philótasz egy csöppet sem jött zavarba – ha ugyan az arckifejezésből megítélhető a lelkiállapot –, hanem azt felelte: Kebalinosz valóban elmondta neki a csábító szavait, de ő egy szót sem hitt el a fecsegésből, s attól tartott, hogy mindenki kineveti, ha elmeséli a csábító civódását fiúszeretőjével. Most, hogy Dümnosz megölte magát, ő is belátja már: akármit mondtak neki, nem kellett volna elhallgatnia. Aztán átölelve kérlelte a királyt, hogy a múltat tekintse inkább, ne vétkét, hiszen nem is követett el semmit, csak éppen hallgatott. Bajos volna eldönteni, hitt-e neki a király, vagy csak elfojtotta haragját; de kezet nyújtott annak jeléül, hogy visszafogadja kegyeibe, és kijelentette: valóban úgy látja, hogy Philótasz csupán semmibe vette a híradást, nem szándékosan titkolta el előtte.

Nagy Sándor ezek után összehívta barátait – de Philótaszt nem vonták be a tanácskozásba –, és megparancsolta, hogy vezessék elő Nikomakhoszt Az ifjú sorra elbeszélte ugyanazt, amit már fivére is elmondott a királynak. Kratérosz a király egyik legkedveltebb barátja volt, s gyűlölte Philótaszt, aki vele versengve hajhászta a király kegyeit. Azt is nagyon jól tudta, hogy Philótasz saját vitézsége és jó szolgálatai örökös fitogtatásával gyakran terhére van Nagy Sándornak, s emiatt, ha nem is bűnösség, de legalábbis a felfuvalkodottság gyanújába keveredett. Kratérosz úgy vélte, itt a kedvező alkalom ellensége megsemmisítésére, ezért királyhűséggel palástolva gyűlöletét, így szólt:

– Bárcsak mindjárt a kezdet kezdetén megtanácskoztad volna velünk ezt az ügyet! Azt javasoltuk volna: ha meg akarsz bocsátani Philótasznak, hagyd őt inkább tudatlanságban afelől, mily sokat köszönhet neked, semmint hogy halálfélelembe sodorva arra

kényszerítsd, hogy gyakrabban gondoljon az őt fenyegető veszélyre, mint a te jóságodra. Mert ő mindenkor ármányt szőhet ellened, de te nem bocsáthatsz meg neki mindenkor. Nincs okod azt hinni, aki idáig elmerészkedett, azt megváltoztatja bocsánatod. Philótasz tudja, hogy akik eljátszották egyszer a könyörületet, azok mit sem remélhetnek többé. De ha ő maga akár bűnbánatból, akár jóságodtól megjámborodva nyugton maradna, jól tudom, hogy atyja, Parmenión, ily nagy sereg vezére, aki régóta tekintélynek örvend katonái szemében, és rangja nem sokkal alacsonyabb a te magas méltóságodnál, nem viseli el, hogy neked köszönheti fia életét. Vannak jótétemények, melyek gyűlöletesek előttünk. Szégyelljük bevallani, hogy rászolgáltunk a halálra; Philótasz végül is úgy tesz majd, mintha igazságtalanságban és nem irgalomban részesült volna. Tudd meg tehát, hogy élethalálharcot kell vívnod velük. Éppen elég ellenséged van még, akiket örömest üldözőbe veszünk; vértezd fel oldalad a belső ellenség ellen! Ha őket elűzöd, mit sem félek a külső ellenségtől.

Így beszélt Kratérosz. S a többiek előtt sem volt kétséges, hogy Philótasz a feljelentés alapján feltétlenül leleplezte volna az összeesküvést, ha nem lett volna annak feje vagy részese. Hát akad-e olyan becsületes és jólelkű ember, még ha nem is jó barát, csak egyszerű közkatona, aki olyasminek a hallatára, amit Philótasszal közöltek, nem rohan tüstént a királyhoz? De Parmenión fia, a lovasság parancsnoka, a király összes titkának tudója, még Kebalinosz példáján sem buzdult fel, aki elmondta neki mindazt, amit fivérétől hallott! Sőt, azt hazudta, hogy a király nem ért rá szóba elegyedni vele – nehogy Kebalinosz más közvetítőt keressen. Nikomakhosz, ámbár gúzsba kötötte az istenekre tett esküje, sietett könnyíteni lelkiismeretén; Philótasznak azonban, aki csaknem egész napját játszi szórakozással fecsérelte el, nehezére esett a hosszas és talán teljesen üres csevegésbe beleszöni néhány szót, mely életbevágóan fontos volt a királyra nézve. Csakhogy ő nem hitt az ifjaknak, úgymond, akik ilyesmivel jöttek hozzá! Akkor hát miért tétovázott két napig, mintha mégis hitt volna nekik? Le kellett volna ráznia magáról Kebalinoszt, ha közlését valóban semmibe vette. Amikor saját bőrünkről van szó, legyünk bátrak, de ha a király élete forog veszedelemben, akkor legyünk hiszékenyek, és hallgassuk végig azt is, aki légből kapott dolgokat mesél. Ezért egyhangúlag elhatározták: vizsgálatot kell indítani Philótasz ellen, és rá kell kényszeríteni, hogy nevezze meg cinkosait. A király azzal az intelemmel bocsátotta el őket, hogy a határozatot tartsák titokban.

Aztán nehogy a legcsekélyebb hir is kiszivárogjon a most hozott tanácshatározatról, közhírré tétette, hogy másnap útra kelnek. Philótasz is hivatalos volt a búcsúlakomára, a királynak volt ereje hozzá, hogy együtt lakmározzék, sőt barátságosan el is csevegjen azzal az emberrel, akit halálra szánt. Aztán a második őrváltás idején kioltották a fáklyákat, és Nagy Sándor néhány barátja: Hephaisztión,

Kratérosz, Koinosz és Erigüiosz, a testőrök közül pedig Perdikkasz és Leonnatosz a királyi sátorba sietett. A sátor előtt várakozó öröknek megparancsolták, hogy fegyverrel a kezükben virrasszanak. Minden kijárathoz lovas őrszemeket állítottak, s az utakat is megszállták, nehogy valaki titkon kiosonva Parmeniónhoz siessen, aki akkoriban Média helytartójaként nagy sereggel rendelkezett. Atarrhiasz háromszáz fegyveressel bevonult a királyi sátorpalotába. Tíz apródot osztottak be hozzá, és mindegyikhez tíz-tíz testőr csatlakozott. Ezeket a többi összeesküvő kézrekerítésére jelölte ki a király, Atarrhiaszt pedig Philótaszért küldte a háromszáz fegyveressel; ez ötven harcra kész ifjúval rátörte a zárt ajtót, a többinek pedig megparancsolta, vegyék körül Philótasz szállását nehogy valami rejtett kijáraton megszökhessen. Philótasz azonban, akár biztonságban érezve magát, akár fáradtságtól ernyedten mély álomba merült, s még akkor is kába volt, amikor Atarrhiasz megragadta. Végül eloszlott bódulata, s amint láncra verték, így sóhajtott fel:

– Ellenségeim kegyetlensége legyőzte jóságodat, királyom!

Több szava nem volt, amíg fejét befödve a királyi sátorba vezették.

Másnap a király összehívta fegyvereseit. Mintegy hatezer harcos sereglett egybe, ezenkívül a markotányosok és tábori szolgák hada, mely egészen betöltötte a királyi szállást. Philótaszt eltakarta a testőrök csoportja, hogy a tömeg ne láthassa addig, amíg a király nem szólt a katonákhoz. Ősi makedón szokás szerint főbenjáró bűn esetén a király sorolja fel a vádakat, s a hadsereg hoz ítéletet – béke idején pedig a nép –, és mit sem ér a király hatalma, ha előbb nem tudja befolyását érvényesíteni a tömeg fölött. Ezért először is behozták Dümnosz holttestét, de a legtöbben még nem tudták, mit követett el, és milyen körülmények között lelte halálát.

Ekkor a király, arcán a bánat felhőjével, az összegyűlt tömeg elé lépett. Feszült várakozást ébresztett barátainak szomorú tekintete is. A király sokáig lehorgasztott fejjel, kábultan állt előttük, mint a villámsújtott. Azután összeszedte lelkierejét, és így szólt;

– Az emberek gazsága csaknem elragadott közületek, katonáim; de az istenek gondviselése és kegyelme életben tartott. Tisztellek benneteket, és ez arra indított, hogy haragom keményebben sújtsa az árulókat, hiszen életem legfőbb, sőt egyetlen jutalma az, hogy még köszönetet mondhatok a sok bátor férfinak, akik oly nagy érdemeket szereztek előttem.

A katonák jajszava félbeszakította a beszédet, mely könnyeket csalt mindnyájuk szemébe. A király ezután így folytatta:

– Hát még mennyivel inkább felháborodtok majd, ha megnevezem a szörnyű gaztett értelmi szerzőit! De még mindig visszaborzadok attól, hogy említést tegyek róluk, és nem mondom ki nevüket, mintha ez megmenthetné őket. Le kell azonban győznöm az egykori szeretet

emlékét, és le kell lepleznem előttetek gálád alattvalóim összeesküvését. Hogyan is hallgathatnék el ekkora szörnyűséget? Parmenión, noha jómagam és atyám számtalan jótéteménnyel leköteleztük, és legrégibb barátunk volt, vénségére e szörnyű gaztett végrehajtására vállalkozott. Cinkosa, Philótasz, felbujtotta Peukolaoszt, Démétrioszt és e Dümnoszt, akinek holttestét itt látjátok, és még másokat is, akiket éppúgy megszállt az őrület, hogy életemre törjenek.

Felháborodás és panasz morajlott végig az egész gyűlésen; a tömeg, kivált a katonaság, zúg-zajong így, ha szeretet vagy gyűlölet hevíti. Azután elővezették Nikomakhoszt, Metrónt és Kebalinoszt, akik sorra elbeszélték, amit már jelentettek. De egyikük sem említette az összeesküvés résztvevői közt Philótasz nevét. Ezért néma csend fogadta felháborodott hangon előadott szavaikat. Ekkor újból megszólalt a király:

– Miféle embernek tartjátok tehát azt aki eltitkolta e főbenjáró ügyről neki tett jelentést? Dümnosz halála bizonyítja, hogy nem volt üres szóbeszéd. Kebalinosz a kínzástól sem riadt vissza, amikor ide sietett a bizonytalan értesüléssel, és Metrón pillanatnyi késedelem nélkül könnyített lelkén, úgy, hogy mosakodás közben rontott rám, csak Philótaszt nem izgatta semmi, egyedül ő nem hitt el semmit. Ó, milyen erős lelkű férfiú! Hogy is indulna fel királya veszedelmén, miért is hallgatná dúlt arccal a riasztó híradást! Kétségtelenül gonosz szándék lappang hallgatása alatt: mohó uralomvágya a leghitványabb bűnbe hajszolta őt. Atyja Média helytartója; neki pedig számos csapatparancsnokra nagyobb a befolyása, mint jómagamnak; de többre tör, mint amennyit a kezében tart. Még gyermektelenségemből is gúnyt űz, mivel nincs utódom. De téved Philótasz. Bennetek szülőkre, gyermekekre, vérrokonokra leltem: amíg ti éltek, nem állok egymagamban.

Azután felolvasta Parmenión kézre kerített levelét, melyet fiaihoz intézett, Nikanórhoz és Philótaszhoz, ámbár ez az írás nem szolgáltatott súlyosabb okot a gyanúra. Ez állt ugyanis benne: „Először is saját magatokra legyen gondotok, azután a tieitekre; így elérjük kitűzött célunkat." A király hozzáfűzte: úgy írta Parmenión a levelet, hogy fiai, akik tudják, miről van szó, megértsék, ha az ő kezükbe kerül; de ha elfognák, az avatatlanoknak semmit ne mondjon.

– Dümnosz azonban nem nevezte meg Philótaszt, amikor elárulta az összeesküvés többi résztvevőjét. Csakhogy ez Philótasznak nem az ártatlanságát, hanem a hatalmát bizonyítja: akik elárulhatnák, azok is annyira félnek tőle, hogy saját bűnösségüket bevallják, de róla hallgatnak. Philótaszról különben az élefe is árulkodik. Társul és cinkosul szegődött unokafivérem, Amüntasz mellé, aki Makedóniában gyalázatos összeesküvést szőtt ellenem; húgát pedig Attaloszhoz adta feleségül, akinél ádázabb ellenségem nem akadt. S amikor meghitt barátságunk alapján megírtam neki, milyen jövendölést kaptam

Iuppiter Hammón jóshelyén, azt merészelte válaszolni, hogy örömmel üdvözöl ugyan, amiért az istenek társaságába emelkedtem, de egyben sajnálja is azokat, akiknek olyan király uralma alatt kell élniük, aki túllépett az emberek korlátain. Mindez elárulja, hogy lélekben már régóta elidegenedett tőlem, és irigyli dicsőségemet. De én mindezt magamba fojtottam, katonáim, amig csak lehetett. Mert úgy gondoltam, a saját testemből tépek ki egy darabot, ha lealacsonyítom önmagam előtt azt, akit oly nagyra becsültem. De most már nem puszta szavakat kell megtorolnom: kardot rántott immár a vakmerően nyelvelő. Ha nekem hisztek: e kardot maga Philótasz élesítette ellenem; ha neki: megengedte, hogy ellenem élesítsék. Merre forduljak hát, katonáim? Kire bízzam életemet? A lovasság élére állítottam őt, mely színe-java a seregnek, s a legelőkelőbb ifjakból áll; hűségére és oltalmára bíztam életemet, győzelembe vetett reménységemet. Atyját oly magas méltóságra emeltem, amilyenre ti emeltetek engem. Parancsnoksága és fennhatósága alá rendeltem Médiát, melynél nincs gazdagabb vidék, sok ezer polgárát és szövetségeseinket. De ahonnan segítséget vártam, onnan veszedelem tornyosul fejemre. Mennyivel boldogabban estem volna el a csatatéren, az ellenség martalékaként, mintsem hogy honfitársaimnak essem áldozatul! Most pedig, alighogy kiláboltam az eddig egyedül rettegett veszedelmekből, olyanokba keveredtem, melyektől méltatlan lett volna rettegnem. Gyakran kértek, katonáim, hogy vigyázzak az életemre. Ti magatok lehettek védelmezőim, ha tanácsot adtok, mit tegyek. A ti karjaitok, a ti fegyvereitek oltalmába menekülök: akaratotok ellenére nem kívánok élni; de ha azt akarjátok, hogy éljek, bosszút kell állnotok értem.

Ekkor parancsára elővezették Philótaszt: keze hátra volt kötve, testét ócska köpeny borította. Szemmel láthatólag mindenkit megdöbbentett siralmas külseje, hiszen előző nap még nem nézhették irigység nélkül. Akkor a lovasság fővezére volt, és tudták, hogy részt vett a király lakomáján; s most váratlanul nemcsak mint vádlottat, de máris mint elítéltet látták viszont, méghozzá megkötözve. Felködlött előttük Parmenión, a nagy hadvezér, a köztiszteletben álló polgár balsorsa is, aki nemrég veszítette el két fiát, Hektort és Nikanórt, s most távollétében vádolják a pusztulástól megmenekült, utolsónak maradt fiával együtt. Ezért Amüntasz, a király hadvezére, a szánalomra hajló gyülekezetet éles szavakkal újra Philótasz ellen ingerelte: valamennyien a barbárok kezére jutottak volna, senki sem térhetett volna haza asszonyához, szüleihez, és fejétől megfosztott, csonka törzs módjára élettelenül és névtelenül az ellenség játékszereként hánykódtak volna idegen földön.

A király korántsem örült annyira a beszédnek, mint Amüntasz remélte, mert az asszonyok, a haza emlegetése könnyen elvehette a katonák kedvét az előttük álló szolgálat teljesítésétől. Ekkor Koinosz, ámbár annak idején Philótasz húgát vette feleségül, keményebb

szavakkal rontott Philótaszra, mint bárki más, elmondta a király, a haza, a sereg árulójának, majd felragadott egy követ, mely éppen a lába előtt hevert, hogy ráhajítsa – a többiek szerint azzal a szándékkal, hogy megszabadítsa a kínvallatástól. De a király lefogta a kezét, kijelentve, előbb alkalmat kell adni a vádlottnak arra, hogy elmondja mentségét, különben nem engedi, hogy ítéletet hozzanak. Philótasz azonban, amint ráparancsoltak, hogy beszéljen, akár a bűntudattól, akár a feje fölött tornyosuló veszedelemtől meghibbanva, kábultan állt, s nem merte szemét fölemelni, száját szóra nyitni. Aztán könnyekre fakadt, és eszméletét vesztve, az őrzőjéül kirendelt katona karjaiba zuhant. Majd lassanként visszanyerte eszméletét és hangját, s amint szemét megtörölte köpenyével, úgy látszott, beszélni készül, A király ekkor rátekintett, és így szólt:

– A makedónok fognak ítélni fölötted; azt kérdem tehát, honi nyelvünkön szólasz-e hozzájuk.

Philótasz így felelt:

– A makedónokon kívül sokan vannak itt olyanok is, akik úgy vélem, jobban megértenék, amit mondok, ha én is azon a nyelven szólnék, amelyen te magad beszélsz, úgy hiszem, csak azért, hogy a többség megértse beszéded.

A király erre így kiáltott fel :

– Látjátok, mennyire utálja Philótasz még hazája nyelvét is? Persze, nem volt ínyére, hogy alaposan megtanulja. Ám hadd beszéljen úgy, ahogy neki jólesik; csak ti ne feledjétek, hogy éppúgy idegenkedik szokásainktól, mint anyanyelvünktől.

E szavakkal távozott. Ekkor megszólalt Philótasz :

– Az ártatlan könnyen talál szavakra, a szerencsétlen nehezen szedi össze a kellő kifejezéseket. Ezért a legtisztább lelkiismeret és a legméltatlanabb balsors között őrlődve nem tudom, hogyan szóljak egyszerre szívem szerint is, helyzetemhez mérten is. Ügyem legfőbb bírája eltávozott: istenemre, nem tudom, miért nem akart személyesen meghallgatni, hiszen ha megismerte az érem másik oldalát, akkor is jogában áll akár elítélni, akár fölmenteni. De ha egyszer nincs itt, nem is oldozhat fel, hiszen személyesen már ítélt fölöttem. És noha a gúzsba kötött rab védekezése nemcsak fölösleges, de gyűlöletes is, mivel úgy tetszik, nem tájékoztatja, hanem befolyásolja bíráját, mégsem leszek hűtlen önmagamhoz, és ha már egyszer beszélhetek, nem tűröm el azt a látszatot, mintha a saját lelkiismeretem is bűnösnek mondana. Magam sem értem, miféle bűnnel vádolnak, hiszen az összeesküvők közül senki sem említette nevemet, Nikomakhosz egy szót sem szólt felőlem, Kebalinosz pedig csak azt mondta, amit hallott. És a király mégis az összeesküvés fejének tart! Hát elhallgathatta volna Dümnosz annak a nevét, akit vezéreként követett, kivált, mikor cinkostársai felől kérdezgették? Meg kellett volna említenie a nevemet, akár hazudnia kellett volna, hogy annál könnyebben meggyőzhesse azt, aki faggatta. Hiszen nem az

összeesküvés leleplezése után hallgatta el a nevemet, mintha cinkosa iránti kíméletből tenné; Nikomakhosz, akiről Dümnosz azt hitte, hallgat majd a titokról, vallomásában mindenki mást megnevezett, csak engem hagyott ki. Azt kérdem én, katonáim: ha Kebalinosz nem fordul hozzám, ha teljes tudatlanságban hagy az összeesküvés felől, itt állnék-e ma vádlottként, amikor senki sem nevezett meg engem? No jó, tegyük fel, hogy Dümnosz – bárcsak élne még! – meg akart kímélni engem; de hát a többiek? Vajon akik bevallják a saját bűnösségüket, kihagynak engem?! Irigy a balsors, és a saját kínjában gyötrődő bűnös rendszerint mások kínjában talál vigaszt. Ennyi összeesküvő közül egyik sem vallaná be az igazat, még a kínpadra feszítve sem? Pedig senki sem irgalmaz a halálraítéltnek, de azt hiszem, a halálraítélt sem kímél senkit. Most pedig el kell mondanom, mi volt valóságos, egyetlen vétkem, azaz miért hallgattam el azt, amit közöltek velem. Miért hallgattam csak úgy félfüllel? Bárhogyan is volt, amikor bevallottam, megbocsátottad botlásomat. Nagy Sándor – akárhol légy most – és én megszoríthattam megbékülésed jeléül nyújtott kezedet, sőt még lakomádon is részt vettem. Ha hittél nekem, feloldoztál a gyanú alól, ha megbocsátottál, szabad vagyok; maradj tehát hű kimondott ítéletedhez. Mit tettem a múlt éjjel, amikor eltávoztam asztalodtól? Miféle új bűntettem hírét vetted, hogy így megváltozott a véleményed? Ólmos álomba szédülve hevertem, a fejem fölé tornyosuló veszedelem árnyékában aludtam, amikor ellenségeim felvertek és megkötöztek. Hogyan merülhetne ilyen mély álomba az összeesküvő, az áruló? A bűnös nem alszik háborgó lelkiismeretétől, üldözik a fúriák, nemcsak elkövetett, de már pusztán kieszelt gaztette miatt is. De engem nyugalommal töltött el mindenekelőtt ártatlanságom tudata, azután nekem nyújtott jobbod; nem féltem, hogy mások kegyetlenségére jobban hallgatsz, mint a saját könyörületességedre. Ne bánd meg, hogy hittél nekem, hiszen csak egy fiú szaladt hozzám a hírrel, és sem tanúval, sem bizonyítékkal nem tudta alátámasztani szavai hitelességét. Mindenkit halálra rémített volna, ha meghallgatják beszédét. Azt hittem, én boldogtalan, hogy egy csábító és fiúszeretője civakodásába ártanám magamat, és gyanút fogtam a fiú szavahihetősége ellen, hiszen nem ő maga jött hozzám a hírrel, hanem a bátyját biztatta fel. Attól tartottam, utóbb még letagadja, hogy megbízást adott Kebalinosznak, és végül én leszek az oka, hogy a király számos barátja veszedelembe sodródott. Még így is, noha senkit sem bántottam, akad olyan, aki szívesebben látna holtan, mint elevenen; elképzelhetitek, mily ádáz gyűlölet zúdulna rám, ha ártatlanokat kevernék bajba! Ám Dümnosz megölte magát! Hát sejthettem-e előre, hogy így tesz? Távolról sem. Így az egyetlen tény, amely hihetővé tette volna Kebalinosz közlését, még nem győzhetett meg, amikor kérésével ostromolt. De istenemre, ha Dümnosz cinkosa lettem volna e szörnyű gazságban, nem titkoltam volna előtte két napig, hogy elárultak bennünket, hiszen Kebalinoszt

könnyűszerrel eltehettem volna láb alól! És végül, miután értesítést kaptam arról, amit el akartam titkolni, egyedül léptem be a király hálószobájába, karddal az oldalamon. Miért halogattam volna a merényletet? Talán Dümnosz nélkül nem mertem elkövetni? Akkor hát ő volt az összeesküvés vezére! Netán az ő árnyékában rejtőztem én, Philótasz, a makedón királyságra áhítozva? Talán bárkit is közületek megvesztegettem ajándékkal? Melyik vezért, melyik parancsnokot tüntettem ki különösebb figyelemmel? Szememre hányják még azt is, hogy megvetem honi nyelvünket, hogy idegenkedem a makedón szokástól, így török tehát uralomra, méghozzá olyan ország fölött, melyet megvetek! Anyanyelvünk már rég idejét múlta a más népekkel való érintkezésben: a győzteseknek is, a legyőzőiteknek is idegen nyelvet kell tanulniuk. És istenemre, ez még mindig nem olyan terhelő rám nézve mint az, hogy Perdikkasz fia, Amüntasz összeesküvést szőtt a király ellen. Nem tagadom, hogy jó barátságban voltam vele, de vajon nem volt-e illő kedvelnünk a király fivérét? Ha pedig e magas rangú személyt még tisztelnünk is kellett, azt kérdezem: vétkes vagyok-e abban, amiről sejtelmem sem volt, avagy az ártatlanoknak is pusztulniuk kell-e bűnös barátaikkal együtt? Ha ez méltányos dolog, miért vagyok még mindig életben? Ha pedig jogtalan, mégis miért ölnek meg? Valóban írtam, hogy sajnálom azokat, akiknek olyan király uralma alatt kell élniük, aki Iuppiter fiának vallja magát. Éltem a baráti hűség, az őszinte tanács veszedelmes jogával, és rászedtetek! Ti ösztönöztetek arra, hogy ne hallgassam el, amit gondolok! Bevallom, hogy mindezt megírtam, de nem a királyról írtam, hanem a királynak. Mert nem azért tettem, hogy gyűlöletet szítsak ellene, hanem, mert féltettem őt. Mert méltóbbnak találtam Nagy Sándorhoz, ha csak némán vallja magát Iuppiter ivadékának, mintha világgá kürtöli. De mivel a jóshely szavában feltétlenül hiszünk, tegyen tanúságot ügyemben az isten. Tartsatok rabláncon mindaddig, amíg meg nem kérdezitek Hammónt: forraltam-e titkon és alattomban bármi gonoszát. Aki méltónak tartotta királyunkat arra, hogy elismerje fiának, az nem tűri majd, hogy bárki is rejtve maradjon azok közül, akik ármányt szőttek ivadéka ellen. De ha a jóshelynél biztosabbnak vélitek a kínpadot, ettől a bizonyságtételtől sem rettenek vissza, csak hogy kiderüljön az igazság. A főbenjáró bűnnel vádlottak rendszerint elétek vezetik szüleiket. Nemrég vesztettem el két fivéremet, atyámat pedig nem állíthatom elétek, de idehívni sem merészelem, hiszen őt is ugyanezzel a súlyos vétséggel vádoljátok. Mert kevés kell ahhoz, hogy azt, aki nemrég még annyi gyermek atyja volt, s aki bennem, egyetlennek maradt fiában leli vigaszát, még tőlem is megfosszák, ha csak nem vetik máglyára velem együtt őt is. Így hát, szeretett atyám, értem és velem együtt halsz meg. Én ragadom el életedet, én oltom ki öregséged mécsesét. Miért is nemzettél engem, boldogtalant, az istenek akarata ellenére? Azért, hogy ez legyen tőlem jutalmad, s hogy terád is ez a sors várjon? Nem tudom, az én fiatalságom siralmasabb-

e, vagy a te öregséged: engem ifjúkorom virágában ragad el a halál, téged a hóhér akkor foszt meg életedtől, amikor a természet már magának követel, ha a sorsnak úgy tetszik is, hogy várakozik még. Most, hogy szó esett atyámról, eszembe jut, mily óvatosan és tétován kellett volna beszámolnom arról, amiről Kebalinosz hírt adott. Parmenión ugyanis, amikor meghallotta, hogy Philipposz, az orvos, mérget kotyvaszt a királynak, levelet írt, hogy megóvja a gyógyitaltól, melyet az orvos neki szánt. Talán hitt atyámnak Nagy Sándor? Talán volt valami jelentősége a levelének? Jómagamat is hányszor letorkolt és kinevetett hiszékenységemért, amikor elmondtam neki, ami a fülembe jutott. De ha megharagszanak ránk, ha valamit elmondunk, és gyanúba keveredünk, ha hallgatunk – akkor hát mit tegyünk?

Ekkor a körülötte tolongó tömegből felkiáltott valaki:

– Azt, hogy nem szőttök összeesküvést jótevőitek ellen!

Philótasz erre így felelt:

– Jól mondod, bárki légy is. Ha valóban összeesküvő vagyok, nem könyörgök irgalomért, és befejezem beszédemet, mert úgy látom, utolsó szavaim sértették füleiteket. Ezek után őrei elvezették.

A vezérek között volt a bátor Bolón, a békés mesterségek és polgári szokások dolgában pallérozatlan régi katona, aki alacsony sorból verekedte fel magát. Amikor a többiek elhallgattak, Bolón ostoba, féktelen szilajságával eszükbe juttatta, hányszor elzavarták a katonákat onnan, ahol tábort vertek, hogy Philótasz söpredék szolganépe telepedhessen helyükbe. Philótasz arannyal-ezüsttel megrakott szekerei utcahosszat sorakoztak, szálláshelyének a közelébe sem engedtek egyetlen katonát sem; az álmát vigyázó őrök mindenkit messzire kergettek, nehogy ezt az asszonyosan elpuhult férfit felriassza a halkan beszélgető katonák hangja, vagy inkább suttogása. A falusi embereket kinevette, phrügöknek, paphlagónoknak csúfolta, éppen ő, aki makedón születése ellenére nem átallotta, hogy tolmács útján hallgassa meg saját honfitársait. Hát akkor most minek akar Hammónhoz fordulni? Azt mondta, puszta ámítás, hogy Iuppiter a fiának ismerte el Nagy Sándort – no persze csak azért, mert attól tartott, hogy az istenek ajándéka irigységet kelt. Bezzeg, amikor ármányt szőtt királya és barátja ellen, akkor nem kért tanácsot Iuppitertől!

– Most meg azt szeretné, ha a jóshelyre küldenénk követeinket, hogy azalatt ő rávegye atyját, a médiai helytartót: a gondjaira bízott pénzen béreljen fel egy sereg csirkefogót a bűnszövetkezet céljára. Mi csak küldjük el követeinket a jóshelyre, de ne azért, hogy afelől tudakozódjanak Iuppiternél, amit már megtudtunk a királytól, hanem, hogy elvigyék fogadalmi ajándékainkat, és hálát adjanak a legdicsőbb király megmeneküléséért.

Erre aztán felzúdult az egész gyűlés, a testőrök zajongani kezdtek, és azt kiabálták, hogy két kezükkel tépik ízekre az árulót. Philótaszt ez nem is hozta ki annyira a sodrából, hiszen még kegyetlenebb kínzásoktól tartott A király azonban visszatért a gyülekezetbe, akár azért, hogy felügyeljen a kínvallatásra, akár, hogy mindenről részletesebben tájékozódjék, majd másnapra halasztotta a gyűlést, s ámbár estébe hajlott már a nap, mégis egybehívta barátait. És noha a többség úgy döntött, hogy makedón szokás szerint megkövezi Philótaszt, Hephaisztión, Kratérosz és Koínosz azt követelte, hogy kínvallatással csikarják ki belőle az igazságot. Végül azok is elfogadták ezt a javaslatot, akik eleinte mást indítványoztak. Ezzel feloszlott a tanács, és Hephaisztión Kratérosszal és Koinosszal együtt vallatni kezdte Philótaszt. A király magához hívatta Kratéroszt, és sátra legbelsőbb zugába visszavonulva beszélgetett vele – nem szivárgott ki, hogy miről, mert mindenki mást elküldött –, aztán késő éjszakáig várta a kínvallatás eredményét.

A hóhérok összes kínzóeszközeiket kirakták Philótasz elé. Az áldozat így szólt:

– Mit késlekedtek, miért nem ölitek meg már a király ellenségét, aki bevallja, hogy életére tört? Mire való még a kínvallatás? Kigondoltam, végre akartam hajtani.

Kratérosz azt követelte, hogy vallomását ismételje el a kínpadon is. Miközben megragadták, szemét bekötötték és ruháitól megfosztották, hasztalan hívta segítségül honi isteneit, és emlegette az emberi jogokat, süket fülekre lelt. Aztán a legválogatottabb kínzásokkal gyötörték, hiszen már ítéltek fölötte, és ellenségei karmai közé jutott, akik azért marcangolták, hogy kedvére tegyenek a királynak. Kezdetben, noha majd tűzzel, majd ütlegeléssel kínozták – már nem is azért, hogy vallassák, hanem, hogy büntessék –, egyetlen hangot, de még egy sóhajtást sem hallatott. De amint sebekkel borított teste feldagadt, és csontjairól is leszaggatták a húst úgyhogy több korbácsütést már nem tudott elviselni, megígérte, ha enyhítenek kínjain, mindent bevall, amit csak ki akarnak szedni belőle. De az volt a kívánsága: esküdjenek meg előbb Nagy Sándor életére, hogy véget vetnek a kínvallatásnak és a hóhérokat elküldik. Amikor mindkét kívánságát teljesítették, így szólt:

– Kratérosz, mondd, mit kívánsz hallani tőlem?

Kratérosz erre feldühödött, hogy gúnyt űz belőle, ezért visszahívta a hóhérokat; Philótasz azonban újra haladékot kért, hogy lélegzethez jusson, azután ígérte, bevall mindent, amit tud.

Időközben futótűzként híre terjedt Philótasz kínvallatásának, s a lovassághoz tartozó legelőkelőbb makedónok, főként azok, akiket közeli rokonság fűzött Parmeniónhoz, a makedón törvénytől rettegve – mely elrendeli, hogy a király ellen összeesküvőnek még a rokonait is irtsák ki – vagy önkezükkel vetettek véget életüknek, vagy a hegyek vadonába s a puszták magányába menekültek. Nagy riadalom lett úrrá

az egész táboron, de a király, amint tudomást szerzett a kavarodásról, kijelentette, hogy felfüggeszti azt a törvényt, amely halállal sújtja a bűnösök rokonait. Hogy Philótasz igazmondással vagy hazugsággal akart-e megszabadulni kínjaitól, azt homály fedi, hiszen egyformán gyötrelmes halál várt rá akkor is, ha igazat mond, akkor is, ha hazudik. Egyébként ezt vallotta:

– Jól tudjátok, milyen bizalmas barátságban volt atyám Hégelokhosszal; arról a Hégelokhoszról beszélek, aki elesett a csatamezőn. Ő zúdította ránk az egész veszedelmet. Mert amikor a király elrendelte, hogy Iuppiter fiaként köszöntsük őt, Hégelokhosz felháborodottan kijelentette: „Tehát királyunknak ismerjük el azt, aki megtagadja atyját, Philipposzt? Végünk van, ha ezt eltűrjük! Nemcsak az embereket, de még az isteneket is lebecsüli az, aki azt követeli, hogy istenítsék. Elvesztettük Nagy Sándort, elveszítettük királyunkat: hatalmába kerített minket a gőg, amely tűrhetetlen az istenek szemében, mert velük egyenrangúnak tekinti magát, s az emberekében is, mert fölébük kerekedik. Saját vérünk árán istent faragtunk belőle, aki megvet bennünket, akinek nehezére esik megjelennie a halandók gyülekezetében! Higgyetek nekem, minket is fiaikká fogadnak az istenek, ha férfiak vagyunk. Hát ki állt bosszút Nagy Sándor őse, Alexandrosz, azután Arkhelaosz és Perdikkasz meggyilkolásáért? Hiszen az még atyja gyilkosainak is megbocsátott!" Így beszélt Hégelokhosz egyszer vacsora után. És másnap hajnalban atyám magához hívatott. Szomorú volt, és rajtam is látta, hogy bánkódom, mert olyasmit hallottunk, ami nyugtalanságot keltett szívünkben. Ezért, hogy kipuhatoljuk, bortól elnehezülten ontotta-e szavait Hégelokhosz, vagy mélyebben fekvő okokból fogamzott-e meg benne mindez, elhatároztuk, hogy magunkhoz hívatjuk. Amint megérkezett, újra elmondta ugyanazt, amit az előző napon, és hozzátette: ha van bátorságunk a vezéri szerep elvállalására, ő jogot formál arra, hogy a legszorosabban hozzánk csatlakozzék; de ha nincs rá merszünk, akkor a legnagyobb titokban tartja tervét. Parmenión korainak látta a tervet mindaddig, amíg Dareiosz él, hiszen nem a maguk, hanem az ellenség hasznára gyilkolták volna meg Nagy Sándort. De ha Dareiosz elpusztult, Ázsia és egész Kelet a királygyilkosok jutalma lesz. A tervet jóváhagyták, és kölcsönös esküvel megerősítették. Ami pedig Dümnoszt illeti, róla mit sem tudok, noha belátom: nem szolgál javamra, ha megvallom, hogy a mostani összeesküvéshez semmi közöm sincs.

Ekkor újra előhozták a kínzószerszámokat, és lándzsával hadonászva arca, szeme előtt, kicsikarták belőle, hogy még ebben a merényletben is bűnösnek vallja magát. Majd azt követelték tőle, hogy tárja fel sorjában az öszeesküvés részleteit. Philótasz erre azt felelte: amikor úgy látszott, hogy a király hosszabb ideig tartózkodik Baktrában, félni kezdtek, hogy hetvenéves atyja, ekkora sereg vezére, ekkora vagyon őrzője időközben meghal, s akkor neki, a szilárd

támaszától megfosztott Philótasznak, nem lesz alkalma megölni a királyt. Sietett tehát, hogy addig valósítsa meg tervét, amíg élhet ezzel az előnnyel. Ebben azonban semmi része sem volt atyjának; ha ezt kétségbevonják, ő nem riad vissza még az újabb kínzásoktól sem, noha már aligha tudná elviselni. Vallatói úgy látták, már eleget mondott, ezért visszatértek a királyhoz.

Nagy Sándor elrendelte, hogy másnap tegyék közhírré Philótasz vallomását, őt magát pedig, mivel járni nem tud, hozzák színe elé. Amikor mindent beismert, elővezették Démétrioszt, akit azzal vádoltak, hogy részt vett a legutóbbi öszeesküvésben. Démétriosz sziklaszilárdan, állhatatos lélekkel és arckifejezéssel tagadta, hogy bármi gonoszat forralt volna a király ellen, sőt, egyenesen azt követelte, hogy vessék őt kínvallatás alá. Ekkor Philótasz körülhordozta tekintetét, s amint egy Kalász nevű ifjúra esett pillantása, aki tőle nem messze ácsorgott, ráparancsolt, hogy lépjen közelebb. Ez zavartan vonakodott, hogy odamenjen hozzá, mire Philótasz így szólt:

– Hát eltűröd, hogy Démétriosz hazudjon, s engem újból halálra gyötörjenek?

Kalász elsápadt, szólni sem tudott, s a makedónok már-már gyanút fogtak, hogy Philótasz ártatlanokat akar megrágalmazni, hiszen az ifjú nevét nem említette Nikomakhosz, sőt, még Philótasz sem a kínpadon. De Kalász, amint látta, hogy a király testőrei közrefogják, bevallotta, hogy ő eszelte ki a bűnös tervet Démétriosszal együtt. Ekkor ősi szokás szerint adott jelre kőzáport zúdítottak mindazokra, akiket Nikomakhosz megnevezett. Nagy Sándor így súlyos veszedelemtől szabadult meg, nemcsak a haláltól, hanem a gyűlölettől is, hiszen Parmeniónt és Philótaszt, legelőkelőbb barátait, nem ítélhették volna halálra bűnösségük nyilvánvaló bizonyítékai nélkül, máskülönben felzúdult volna az egész hadsereg. Amíg nem dőlt el Philótasz ügye, amíg tagadta bűnösségét, sokan úgy vélték, hogy túlságosan kegyetlenül kínozzák; de amint bűnvallomást tett, már barátai sem tartották részvétre érdemesnek.

VII. KÖNYV

Amikor kiderült Philótasz bűnössége, a katonák eleinte úgy vélekedtek, hogy méltán sújtotta őt a büntetés, de amint nem volt már kit gyűlölniük, ellenszenvük részvétre fordult. Szívüket megindította az ifjú hírneve, de atyja hajlott kora és árvasága is. A király számára Parmenión tört utat Ázsia felé. Osztozott vele minden veszedelemben, a harctéren mindig ő vezérelte az egyik seregszárnyat. Már Philipposznak is legbizalmasabb barátja volt. Nagy Sándorhoz pedig oly hűséggel ragaszkodott, hogy a király csak őt óhajtotta segítőtársul Attalosz meggyilkolásában. Efféle gondolatok merültek fel itt is, ott is a seregben, s a lázongó hangok a király fülébe is eljutottak. Nagy Sándor nem riadt meg túlságosan, mert jól tudta, hogy a tétlenség káros hatását elűzi a munka; ezért elrendelte, hogy valamennyien gyülekezzenek a királyi sátor előterében. Amint közölték vele, hogy teljes számban megjelentek, a sokaság elé lépett. Atarrhiasz,

kétségtelenül előzetes megállapodás alapján, azzal a követeléssel állt elő, hogy vezessék oda a lünkeszta Alexandroszt, aki már jóval Philótasz előtt a király életére tört. Két tanú feljelentésére, mint fentebb említettük, már harmadik éve vasra verve őrizték. Köztudomású, hogy már Philipposz meggyilkolására is összeszövetkezett Pauszaniasszal, de mert elsőnek üdvözölte Nagy Sándort mint királyt, megszabadult büntetésétől, ám nem a vád terhétől. Apósa, Antipatrosz közbenjárása is mérsékelte akkoriban a király jogos haragját. De újra felszakadt a sérelem elmérgesedett sebe, mert az újabb riadalom felidézte a régi veszedelem emlékét. Alexandroszt tehát elővezették tömlöcéből, és ráparancsoltak, hogy beszéljen. Ő azonban, bár három álló esztendeig mentségén törte a fejét, mégis vajmi keveset mondott el abból, amit kigondolt, azt is tétován és reszketve. Végül már nemcsak emlékezete, hanem józan esze is cserbenhagyta. Senki előtt sem volt kétséges, hogy megzavarodása bűntudatról árulkodik, s nem fogyatékos emlékezőtehetségéről. Ezért a közelében álló katonák lándzsájukkal átdöfték, mialatt ő még mindig feledékenységével küszködött.

Miután a holttestet eltakarították, a király megparancsolta, hogy vezessék elő Amüntaszt és Szimiaszt, mert öccsük, a fivérek közt legifjabb Polemón, amint megtudta, hogy Philótaszt kínvallatásra fogják, elmenekült, ők voltak Philótasz legkedvesebb barátai, és főként az ő pártfogásával jutottak kiemelkedő, tekintélyes tisztségekbe. A király emlékezett rá, mily szívós kitartással fáradozott Philótasz azon, hogy megkedveltesse vele a fivéreket, ezért nem volt kétséges előtte, hogy ők is részt vettek a legutóbbi összeesküvésben. Már régóta gyanakodott rájuk, mert anyja egyszer levélben figyelmeztette, hogy óvakodjék tőlük. Máskülönben nem szívesen hitte el a legrosszabbat, most mégis meggyőzték a nyilvánvaló bizonyítékok, ezért vasra verette őket. Mert kétségtelen, hogy a bűnös Philótasz leleplezését megelőző napon titokban összejöttek vele. Öccsük pedig azzal, hogy éppen Philótasz vallatásának hírére szökött meg, maga árulta el menekülésének okát. Nemrégiben a szolgálattétel rendjétől eltérően hivatalos ürüggyel elküldték maguk mellől a többieket, és minden érthető ok nélkül a királyhoz szegődtek. Nagy Sándor elcsodálkozott, hogy miért nem akkor teljesítik szolgálatukat, amikor rajtuk a sor, s a fivérek zavaros válaszán megütközve gyorsan visszavonult a mögötte haladó testőrök közé. Ráadásul, amikor Antiphanész lovassági írnok a bűnös Philótasz letartóztatását megelőző napon felszólította Amüntaszt, hogy szokás szerint adjon át a saját lovaiból azoknak, akiké elpusztult, Amüntasz fennhéjázón azt felelte: ha nem hagyja békén, hamarosan megtudhatja, kivel van dolga. Már csípős nyelve, az a vakmerő beszéd, mely egyenesen a királyt vette célba, bűnösségének világos bizonyítéka. Ha mindez igaz, ugyanazt érdemlik ők is, mint Philótasz; ha pedig merő félreértés, akkor cáfolják meg – követelte a király. Aztán odahívták Antiphaneszt,

aki jelentette, hogy a vádlott egy lovat sem adott át, sőt fölényesen meg is fenyegette őt.

Amüntasz, amint engedélyt kapott a beszédre, így szólt:

– Ha a királynak nincs kifogása ellene, arra kérlek, szabadítsatok meg rabláncaimtól, amíg beszélek.

A király megparancsolta, hogy oldják le mindkettőjük kötelékét, és adják vissza Amüntasz lándzsáját, aki azt kívánta, hogy újra felölthesse harcos viseletét. Bal kezébe fogta a fegyvert, és kikerülve azt a helyet, ahol nemrég még Alexandrosz holtteste hevert, beszélni kezdett:

– Bármilyen sors várjon ránk, király, előre kijelentjük, hogy neked köszönjük, ha szerencse ér, s a végzetet okoljuk, ha baj zúdul fejünkre. Előzetes ítélet nélkül, testben-lélekben szabadon adjuk elő ügyünket. Még fegyverzetünket is visszaadtad, amelyben téged szoktunk kísérni. Ügyünk miatt nincs mit rettegnünk, és igyekezünk sorsunkkal is rettegés nélkül szembenézni. Kérlek, engedd meg, hogy az utoljára emelt vádra szóló mentségünkkel kezdjem. Király, mi legjobb tudomásunk szerint semmiféle felségsértő kijelentést nem tettünk ellened. Azt mondanám, már régóta fölötte állsz minden gyűlöletnek, de félek, hogy azt képzeled, hízelgő beszéddel akarom jóvátenni korábbi rágalmaimat. Különben, ha netalán nyersebb szavakat hallott valaki tőlünk – hadjáratban agyoncsigázott, csaták veszedelmében megviselt, sátrukban betegen heverő, sebüket gyógyítgató katonáidtól –, bátor tetteinkkel kiérdemeltük, hogy inkább pillanatnyi helyzetünk, mint lelkületünk rovására írd az ilyesmit. Ha bármi bánat ér minket, mindnyájan bűnösök vagyunk: saját testünk ellen támadunk, pedig korántsem gyűlöljük. Ilyenkor még elénk kerülő szüleinket, gyermekeinket is ellenszenvesnek és gyűlöletesnek találjuk. Ellenben, ha elhalmoznak bennünket ajándékokkal, ha busás jutalommal térünk vissza valahonnan, ki tud elviselni minket? Ki tudja megfékezni kitörő örömünket? A katonának sem felháborodása, sem jókedve nem ismer határt, szenvedélyesen magával sodorja minden indulat. Gáncsoskodunk, dicséretet mondunk, szánakozunk, haragra lobbanunk, ahogy a pillanatnyi hév elragad. Hol Indiába s az Óceán partjára sóvárgunk, hol meg asszonyunk, gyerekeink, szülőföldünk emléke merül fel bennünk. De gondolatainkat, beszélgetésünk fonalát nyomban megszakítja a kürtjei: ki-ki a helyére rohan, és a sátorban felgyülemlett minden dühét az ellenség fejére zúdítja. Bárcsak Philótasz is pusztán szavakkal vétett volna! De most rátérek arra, mivel vádolnak bennünket. Philótasszal való barátságunkat olyannyira nem tagadom, hogy még azt is elismerem: mi magunk törekedtünk megszerzésére, és igen gyümölcsöző is volt számunkra. De mit csodálkozol azon, ha nagyrabecsültük legbensőbb bizalmasod, Parmenión fiát, akit szinte minden barátodnál magasabb rangra emeltél? Istenemre, király, ha meg akarod hallani az igazságot: te magad vagy oka a mindnyájunkat fenyegető veszedelemnek! Mert ki

más szentesítette azt a szokást, hogy Philótaszhoz szaladjon mindenki, aki kedvedet keresi? Az ő pártfogásával emelkedtünk mi is barátságod ily magas fokára. Ő volt a jobb kezed: kegyeit hajhásztuk, haragjától rettegtünk. Hát nem a te szavaidat ismételtük szinte szóról szóra valamennyien, amikor megesküdtünk, hogy ellenséged a mi ellenségünk lesz, és barátod a mi barátunk? E szent hűségeskütől kötve, éppen attól kellett volna elfordulnunk, akit te mindenkinél többre becsültél?! Ha tehát ez bűn, akkor kevés ártatlan embered van, sőt istenemre, egy sincs. Hiszen mindenki Philótasz barátja akart lenni, csak éppen nem sikerült mindenkinek célt érnie, így tehát, ha barátait nem választod külön cinkosaitól, barátaitól sem tudod megkülönböztetni azokat, akik barátságára csak törekedtek. Akkor meg mi bizonyítja bűnrészességünket. Úgy vélem, az, hogy előző nap bizalmasabban elbeszélgetett velünk, fültanúk nélkül! Csakhogy sosem moshatnám tisztára magamat, ha azon az előző napon bármiben is eltértem volna eddigi életmódomtól és szokásaimtól. De ha azon a végzetes napon is ugyanazt tettük, mint máskor, a mindennapi szokás felold a bűnösség gyanúja alól. Ám Antiphanésznak nem adtuk át lovainkat, és összezördülésünk éppen a Philótasz leleplezését megelőző napon történt. De ha Antiphanész gyanúba akar keverni minket, hogy aznap nem adtuk át neki lovainkat, ő sem moshatja le magáról a gyanút, hiszen éppen aznap kérte tőlünk a lovakat. Kettős arculatú a bűn a tulajdonához ragaszkodó s a követelőző között, hacsak nem annak áll jobban a szénája, aki nem válik meg attól, ami az övé, mint annak, aki azt követeli, ami a másé. Különben is tíz lovam volt, király! Ezekből Antiphanész már nyolcat elosztogatott azok között, akiknek a saját lovuk elpusztult. Nekem kettő maradt mindössze, és még ezeket is el akarta venni ez a felfuvalkodott és ádáz ember. De ezt a kettőt már meg kellett tartanom magamnak, ha csak nem szándékozom gyalogosan katonáskodni. Nem tagadom, szabad ember módjára beszéltem ezzel a semmirekellővel, aki egyedül azzal a hadijoggal élhet, hogy mások lovait szétosztja a harcosok között. Ide jutottam hát: egyszerre kell védekeznem Nagy Sándor és Antiphanész előtt! De istenemre, anyád úgy írt rólunk, mint ellenségeidről! Bárcsak bölcsebben aggódnék fiáért, és ne látna puszta rémeket felzaklatott képzeletében! Hát miért nem írta meg félelme okát is, miért nem nevezte meg végül e félelem okozóját? Mely tettünk vagy szavunk indította őt arra, hogy ily riasztó levelet írjon neked? Ó, szerencsétlen körülményeim, hiszen a hallgatás sem lehet veszedelmesebb, mint a beszéd. De akárhogy végződik is az egész, jobb, ha védekezésemet ítéled el, mint ügyemet. Bizonyára jóváhagyod, amit most elmondok: hiszen emlékszel, hogy amikor Makedóniába küldtél katonákat toborozni, azt mondtad: számos épkézláb ifjú elrejtőzött anyád házában. Megparancsoltad, hogy senkire se legyek tekintettel rajtad kívül, s a katonáskodástól vonakodó ifjakat kísérjem hozzád. Meg is

tettem, méghozzá erélyesebben teljesítve parancsodat, mint ahogy érdekemben állt volna. Onnan hoztam magammal Gorgiaszt, Hekataioszt és Gorgidaszt is, akik derekasan szolgálnak neked. Mi volna hát nagyobb jogtalanság, mint megtorolni, hogy szót fogadtam, holott, ha nem fogadok szót, méltán sújtott volna büntetésed. Mert anyád csak azért üldöz bennünket, mert a te érdekedet az ő asszonyi kegyei fölé helyeztük. Hatezer makedón gyalogost és hatszáz lovast hoztam magammal, s legtöbbjük nem követett volna, ha elnéző vagyok azokhoz, akik vonakodnak a katonáskodástól. Következésképp, mivel anyád ez okból neheztel ránk, te magad békítsd meg őt, hiszen te zúdítottad fejünkre haragját.

Miközben Amüntasz mindezt előadta, váratlanul megjelentek azok a katonák, akik öccsét Polemónt, akiről az imént említettük, hogy megszökött, utolérték és megkötözve visszahozták. A harcra kész tömeget alig lehetett visszatartani, hogy honi szokás szerint meg ne kövezze az ifjút. Ő azonban a legcsekélyebb félelem nélkül így szólt:

– Egy percig sem könyörgök önmagamért, csak azt kérem: szökésemet ne róják fel ártatlan fivéreim vétkéül. Ha nincsen rá más mentség, pusztán az én bűnöm legyen ! Az ő ügyük azért is sokkal jobban áll az enyémnél, mert énrám, a szökevényre hárul minden gyanú.

Ezt a beszédet már helyeselte az egész gyűlés. Még a könnyük is kicsordult, s hirtelen annyira megenyhültek iránta, hogy már azt is a javára írták, amit az előbb még felróttak neki. Virágzóan ifjú, zsenge korú fiú volt, akit a Philótasz kínvallatásától megrettent lovasok között magával sodort a többiek riadalma. Akkor fogták el üldözői, amikor társaitól cserbenhagyva éppen azon tanakodott: visszaforduljon-e, vagy tovább meneküljön. Az ifjú most sírva fakadt, és arcát öklözte, de nem a saját sorsán búsult, hanem azon, hogy fivéreit ő sodorta veszedelembe. Már a király is megszánta, nemcsak a sereg, csupán egyik fivére maradt könyörtelen, és félelmetes ábrázattal szemébe nézve, ráripakodott:

– Akkor fakadtál volna sírva, esztelen, amikor lovadat megsarkantyúzva elszöktél bátyáidtól, és a szökevények mellé szegődtél! Hová és ki elől futottál, te szerencsétlen? Arra kényszerítesz, hogy főbenjáró bűn vádlottjaként vádbeszédet kerekítsek!

Polemón bevallotta, hogy súlyosabban vétett bátyjai, mint önmaga ellen. A tömeg zokogásra fakadt, és hangosan kiáltozott, ezzel nyilvánította rokonszenvét. Mindnyájan egyetértve, egyhangúan követelték: kegyelem az ártatlan és bátor férfiaknak! A részvét láttán barátaik is kaptak az alkalmon, és odasiettek, hogy könnyek között megkérleljék a királyt. Amint lecsöndesült a zsivaj. Nagy Sándor így szólt:

– Ítéletemmel én is feloldom Amüntaszt és fivéreit a vád alól. Nektek pedig, ifjak, azt kívánom: inkább felejtsétek el kegyelmemet, semhogy emlékeznetek kelljen az átélt veszedelemre. Ugyanolyan bizalommal térjetek vissza baráti szívemhez, amilyennel én fordulok újra felétek. Ha nem vetném ki emlékezetemből mindazt, amivel benneteket megrágalmaztak, egykönnyen elmérgesednék a lelkem mélyén takargatott seb. De jobb, ha a gyanútól megtisztulva álltok előttem, mint vádlottként. Gondoljátok meg, hogy senki sem menthető fel addig, míg el nem mondta mentségét. Te pedig, Amüntasz, bocsáss meg öcsédnek. Ez egyben záloga lesz annak, hogy valóban őszintén kiengesztelődtél irántam.

Aztán feloszlatta a gyűlést, és maga elé hívatta Polüdamaszt, aki régóta kedves embere volt Parmeniónnak, rendszerint mellette állt a csatatéren is. Polüdamasz nyugodt lelkiismerettel lépett be a királyi sátorba, de amint felszólították, hogy öccseit is hozza magával, akik még olyan fiatalok voltak, hogy a király nem is ismerte őket, bizalma aggodalomra változott, elfogta a nyugtalanság, és inkább azon tépelődött, mi lehet ártalmára, mint azon, hogyan is hárítsa el a veszedelmet. Az értük küldött fegyveresek már elő is vezették az ifjakat, a király pedig megparancsolta a félelemtől elsápadt Polüdamasznak, hogy lépjen közelebb, majd mindenki mást eltávolítva, így szólt hozzá:

– Parmenión ármánya mindnyájatokat egyaránt fenyeget, de leginkább engem és téged, akiket színlelt barátságával elámított. Úgy döntöttem, hogy kézre kerítésére és megbüntetésére – lásd, mennyire bízom hűségedben! – a te szolgálatodat veszem igénybe. Amíg ezt véghezviszed, öcséid nálam maradnak kezesként. Utazz Médiába, és vidd el parancsnokaimnak saját kezűleg írt levelemet. Gyorsan kell cselekedned, hogy megelőzd a hír sebes szárnyalását. Az a kívánságom, hogy éjszaka érkezz oda, és másnap hajtsd végre a levélben közölt parancsot. Parmeniónnak is viszel leveleket: az egyiket a magam, a másikat Philótasz nevében írom meg. Címeres gyűrűje birtokomban van. Ha az atya azt hiszi, hogy fia pecsételte le a levelet, nem ijed meg majd, ha megpillant téged.

Polüdamasznak nagy kő esett le a szívéről, és megfogadta, hogy mindent elkövet, még buzgóbban is, mint ahogy elvárják tőle. Ezért megdicsérték, és ígéretekkel halmozták el, ő pedig levetette a ruháját, és arab köntöst öltött magára. Két arabot adtak mellé kíséretül, akiknek asszonyai és gyermekei hűségüket biztosító zálogként a királynál maradtak. Elhagyatott, szárazságtól kopár vidékeken vonultak keresztül teveháton, és tizenegy nap múlva kitűzött céljukhoz értek. Polüdamasz, mielőtt bejelentették volna érkezését, újra makedón viseletet öltött, s a negyedik őrváltás idején megjelent Kleandrosznak, a királyi sereg egyik vezérének sátorában. Amint átadta a leveleket, megállapodtak, hogy kora hajnalban Parmeniónnál találkoznak, Polüdamasz a királytól hozott leveleket. Már útban voltak

Parmeniónhoz, amikor annak hírül adták Polüdamasz érkezését. A fővezér, barátja jöttén örvendezve és egyben kíváncsiságtól égve, hogy megtudja, mi van a királlyal, mert már régóta nem kapott tőle levelet, megparancsolta, hogy kerítsék elő Polüdamaszt.

E vidék királyi rezidenciái körül kies fekvésű, emberi kéz ültette, tágas, kellemes ligetek díszlettek, főként a királyok és a szatrapák gyönyörűségére. Parmenión odakünn sétált a ligetben a vezérek között, akiknek a király levélben megparancsolta, hogy öljék meg. Már ki is tűzték a parancs végrehajtásának percét, akkorra, amikor Parmenión a Polüdamasztól átvett levél olvasásába merül. Az álnok Polüdamasz, amint Parmenión messziről megpillantotta őt, örvendező arckifejezést öltött, és odasietett hozzá, hogy megölelje. Miután kölcsönösen üdvözölték egymást, Polüdamasz átadta a király levelét. Parmenión feltörte a pecsétet, közben afelől kérdezősködött, mivel foglalkozik mostanában a király. Polüdamasz azt, felelte, majd megtudja mindjárt a levélből. Parmenión elolvasta, majd így szólt:

– A király hadjáratra készül Arakhószia lakói ellen. Vállalkozó szellemű férfiú, sohasem ül tétlenül! De ideje, hogy jobban vigyázzon egészségére, amikor már annyi dicsőséget aratott!

Aztán a másik levél olvasásába merült, melyet Philótasz nevében írtak, és öröm tükröződött arcán. Ekkor Kleandrosz az oldalába döfte kardját, majd a torkát is átszúrta. Belevágtak a többiek is, noha már nem volt benne élet.

A liget bejáratánál álldogáló fegyveresek neszét vették a gyilkosságnak, amelynek okát nem ismerték, és a táborba sietve, a riasztó hírrel felverték a katonákat. Ezek fegyvert ragadtak, és a ligethez sereglettek, ahol a gyilkosság történt, azzal fenyegetőzve: ha nem adják ki Polüdamaszt és bűntársait, lerombolják a ligetet övező falat, és engesztelő áldozatul a fővezérért valamennyiük vérét ontják. Kleandrosz ekkor bebocsátotta vezetőiket, és felolvasta a király levelét, amelyben megírja katonáinak Parmenión ármánykodását, és arra kéri őket: álljanak érte bosszút. A király akaratának közzététele, ha nem is zúgolódásukat, de a nyílt lázadást mindenesetre elfojtotta. A többség eloszlott, csak néhányan maradtak ott, hogy engedélyt kérjenek: legalább hadd temessék el hadvezérük holttestét. Kleandrosz jó ideig nem engedett kérésüknek, mert attól tartott, hogy megsérti a királyt. De később, mivel egyre elszántabban ostromolták kérésükkel, jónak látta, ha nem önt olajat a tűzre, ezért megengedte, hogy a lefejezett holttestet eltemessék, Parmenión fejét pedig elküldte a királynak.

Így lelte halálát Parmenión, ez a háborúban és békében egyaránt jeles férfiú. Sok győzelmet aratott a király nélkül, de a király egyetlen nagy tettet sem vitt véghez nélküle. Mindenben kezére járt a siker koronázta királynak, aki megkövetelte, hogy minden az ő szerencséjét

szolgálja. Hetvenéves korában is ifjúként látta el a vezér, sőt nemegyszer a közkatona tennivalóit is. Tanácsadásban bölcs volt, harcban elszánt; kedvelték a főemberek, s a katonanép rajongott érte. Kérdéses, vajon e tulajdonságai valóban arra ösztönözték-e, hogy királyi hatalomra törjön, vagy csupán gyanúba keverték. Mert még azon melegében is, amikor tisztábban ítélhettek volna ebben az ügyben, kétséges volt, vajon Philótasz, irtózatos kínzatásától összetörve, az igazat vallotta-e, ami tényekkel nem volt bizonyítható, vagy csupán hazugságokkal igyekezett véget vetni gyötrelmeinek.

Nagy Sándor, amint megtudta, hogy egyesek nyíltan zúgolódnak Parmenión meggyilkolása miatt, jobbnak látta, ha elkülöníti őket a hadseregtől. Ezért egy csapatba tömörítetté valamennyit, és vezérükül Leonidaszt jelölte ki, akit egykor szintén meghitt kapcsolat fűzött Parmeniónhoz. Legtöbbjüket máskülönben is ellenségének tekintette a király. Hogy kifürkéssze katonái hangulatát, azt tanácsolta nekik: ha levelet írnak Makedóniába öveiknek, adják csak át bizalommal az ő futárainak, azok majd kézbesítik. Ki-ki őszintén megírta rokonainak azt, ami a szívén volt: egyeseknek nehezére esett a katonáskodás, de a legtöbbnek nem volt kedve ellenére, így aztán kézre kerített olyan levelet, mely magasztalta őt, és olyat is, amelyben panaszkodtak ellene. Azokat, akik történetesen a fáradalmak ellen zúgolódtak levelükben, elválasztotta a többiektől, és csapatukat megbélyegzésül külön táborba küldte azzal az elgondolással, hogy a háborúban felhasználja ugyan erejüket, de izgató beszédüket távol tartja a hiszékeny katonák fülétől. Ez az elhatározás talán meggondolatlan volt, hiszen a gyalázat a legbátrabb ifjakat sértette, mégis, mint a király minden más kezdeményezése, szerencsésen ütött ki: ettől fogva senki sem rohant oly elszántan a csatába, mint éppen ezek a katonák. Bátorságukat az a vágy is tüzelte, hogy lemossák a gyalázatot, és az a tudat is, hogy hőstetteik nem maradhatnak rejtve a maroknyi embercsoportban.

Nagy Sándor, amint így elrendezte ügyeit, és Arszamészt kinevezte a drangák szatrapájává, közhírré tétette, hogy az arimaszposzok ellen indulnak, akiket már akkoriban más néven euergetáknak emlegettek, mivel Kürosz hidegtől és éhségtől elcsigázott hadának hajlékot és élelmet adtak. A makedónok öt nap alatt érkeztek e vidékre. A király ekkor megtudta, hogy Szatibardzanész, aki Besszoszhoz pártolt, lovasosztagával újból rátört az ariusokra. Ezért hatezer görög gyalogos élén, akiket még hatszáz lovas követett, odaküldte Karanoszt és Erigüioszt Artabadzosszal és Andronikosszal együtt. Ő maga hatvan nap alatt elrendezte ügyeit az euergeták népével, és tekintélyes pénzösszeggel ajándékozta meg őket Kürosz iránti odaadó hűségükért.

Kormányzásukkal Amedinészt, Dareiosz egykori írnokát bízta meg, majd leigázta a Fekete-tenger környékén lakó arakhósziaiakat. Itt csatlakozott hozzá a nemrégiben még Parmenión vezetése alatt álló sereg: hatezer makedón vitéz, kétszáz előkelő származású férfi és ötezer görög katona hatszáz lovassal, kétségtelenül a király hadának színe-java. Arakhószia helytartói székébe Menónt ültette, és helyőrségül négyezer gyalogost hagyott hátra hatszáz lovassal.

Ő maga seregével behatolt egy olyan törzs földjére, amelyet szomszédai is alig ismertek, és amely semmiféle kapcsolatot nem tartott fenn a külvilággal. Parapaniszadáknak nevezték ezt a vad emberfajtát, mely a barbárok közt a legműveletlenebb volt. A vidék zord éghajlata lakosainak lelkületét is eldurvította. Az ország nagy része a hideg északi égövön fekszik, nyugat felől Baktriával szomszédos, déli vidéke pedig az Indiai-tenger felé húzódik. A parapaniszadák téglával alapozzák meg kunyhóikat, és abból is építik; s mivel terméketlen földjükön nincsenek erdők, még a kopár hegyoldalakon sem, házaik befedésére is téglát használnak. Épületeik alapzata szélesebb, majd felfelé elkeskenyedik, és végül, akár a hajó orra, összeszűkül. Felül nyílást hagynak, ahol behatolhat a fény. Az olyan gyümölcsfákat és szőlőfajtákat, melyek megélnek e zord éghajlat alatt, jól betakarják, úgyhogy télen földdel borítva szunnyadnak. Amint elolvad a hó, s a termőföld előbukkan, újból kitakarják, hogy levegő és napfény érje őket. A földet vastagon elborító hólepel csontkeményre fagy a szinte örökös dermesztő hidegben, még a madár s az erdei vad nyoma sem marad meg rajta. Az égboltról inkább éjszakához hasonló sötétség ereszkedik a földre, mint napvilág, a közeli tárgyak is alig látszanak.

A sereg az emberi műveltség legcsekélyebb nyomát is nélkülöző pusztaságban minden elképzelhető rosszat elszenvedett: éhséget, hideget, fáradságot, csüggedést. Sokan elpusztultak a számukra szokatlan hóban-fagyban, sok ember lába lefagyott, s a legtöbbnek a szeme sínylette meg a hideget. A legnagyobb veszély az elcsigázott katonákat fenyegette, mert ha elfagyott, lankadó végtagokkal a hóba zuhantak, mozdulatlanságukban a hideg úgy megdermesztette őket, hogy hiába erőlködtek, többé nem tudtak talpra állni. Bajtársaik élesztgették az aléldozókat, s erre semmi más orvosság nem akadt, mint az, hogy mozgásra kényszerítették őket. Ilyenkor lassanként visszatért beléjük az élet melege, és tagjaik némi erőre kaptak. Akik szerencsésen elvergődtek valamelyik barbár kunyhójáig, azok hamar magukhoz tértek. De oly sűrű volt a homály, hogy a házakat csak a felszálló füst jelezte. Lakóik még sosem láttak idegeneket földjükön, s amint váratlanul megpillantották a fegyvereseket, halálra rémülten mindent előhordtak, ami csak a kunyhókban akadt, rimánkodva, hogy irgalmazzanak életüknek. A király gyalogosan körüljárta seregét, felemelte a földön heverőket, s azokat, akik nehezen vánszorogtak, teste oszlopával támogatta. Megsokszorozva útja fáradalmait, hol a

menet élén, hol középütt, hol a sor végén termett. Végre aztán emberi kéz művelte tájakra érkeztek, és a sereg új erőre kapott a bőséges élelemtől. Elvergődtek a táborhelyre azok is, akik nem tudtak lépést tartani a többivel.

A sereg innen a Kaukázus-hegység felé vette útját, mely összefüggő vonulatával kettéosztja Ázsiát. Egyfelől a Kilikiai- és a Bíbor-tengerre tekint, másfelől a Kaspi-tenger és az Araxész folyó felé, valamelyik nyúlványa pedig a szkítha sivatag felé. A Kaukázushoz csatlakozik a Taurusz valamivel alacsonyabb hegyvonulata, mely Kappadókiából kiindulva végighúzódik Kilikia mentén, majd Armenia hegységeiben folytatódik. A hegyek ekként mintegy láncolatban egymáshoz csatlakozva összefüggő vonulatot alkotnak; innen ered Ázsia csaknem minden folyója, mely a Bíbor-tengerbe, a Kaspi- vagy más néven Hürkán-tengerbe, vagy a Fekete-tengerbe ömlik.

A sereg tizenhét nap alatt kelt át a Kaukázuson. Van itt egy tíz stádium kerületű, négy stádium magasságba tornyosuló szikla: az ősi hagyomány szerint ehhez láncolták Prométheuszt. A hegy lábánál kiválasztottak egy helyet városalapításra. Hétezer ember kapott engedélyt a meghódoltak közül, hogy az új városban letelepüljön, és azok a harcosok, akik nem voltak már alkalmasak hadiszolgálatra. Ezt a települést is Alexandriának nevezték el lakói.

Besszosz, akit megrémített Nagy Sándor előrenyomulása, eközben nemzeti szokásuk szerint ünnepélyes áldozatot mutatott be a honi isteneknek, majd lakoma közben haditanácsot tartott barátaival s a parancsnokokkal. Bortól elnehezülve aztán hol a saját erejükkel hetvenkedtek, hol az ellenséget csepülték vakmerősége meg csekély száma miatt. Kiváltképp a dölyfös, vad beszédű Besszosz szónokolt, aki bűnös úton jutott a hatalomhoz, s aki már alig volt beszámítható állapotban.

– Az ellenség hírnevét csupán Dareiosz ostobasága növelte naggyá. Kilikia hegyszorosaiban ütközött meg velük, holott, ha visszavonul, a gyanútlan ellenséget a perzsáknak kedvező terepre csalogathatja, az útjukat álló sok folyó, a sok hegyi búvóhely közé, ahol kelepcébe esnek, és sem menekülésre, sem ellenállásra nem nyílik alkalmuk. Én úgy döntöttem, hogy visszavonulok a szogdok közé, s az Oxosz folyóval mint védőpalánkkal elrekesztem az ellenséget mindaddig, amíg a szomszéd népek össze nem sereglenek tekintélyes haderejükkel. Segítségünkre sietnek majd a khoraszmioszok, a dahák, a szakrák, az indusok s a Tanaisz folyón túl lakozó szkíthák; egyik sem oly alacsony termetű közülük, hogy válla magassága el ne érné a makedón katona feje búbját.

A többiek ittasan közbekiáltozták, hogy ez az egyetlen okos megoldás, Besszosz pedig megparancsolta, hogy bővebben töltögessék a bort. Így készülődött Nagy Sándor legyőzésére a

lakomaasztal mellett. Részt vett a vendégségen egy Gobarész nevű, méd nemzetiségű mágus, inkább mesterember, mint tudós, ha ugyan tudomány a mágia, és nem csupán szemfényvesztés a hiszékenyek elkábítására. Gobarész máskülönben szerény és becsületes férfi volt. Amint szóhoz jutott, azzal kezdte, hogy jól tudja, a szolgának hasznosabb szót fogadnia, mint tanácsot adnia, mert aki szót fogad, az a közösség sorsában részesül, de aki tanácsot osztogat, az külön veszélyt vállal. Besszosz biztatta, beszéljen csak bátran, és még a kezében tartott serleget is odanyújtotta neki. Gobarész átvette tőle, majd így folytatta:

– A halandók helyzete már csak azért is fonáknak és balgának nevezhető, mert a saját dolgában ki-ki ügyefogyottabb, mint a máséban. Az önmagunknak adott tanácsok mindig zavarosak. Megzavarhat a félelem, a sóvár vágyakozás, és némelykor a természetes elfogultság saját elképzeléseink iránt; mert soha nem hisszük magunkat önhittnek. Tapasztalhattad már, hogy ki-ki azt tartja az egyetlen, vagy legalábbis a legjobb megoldásnak, amit ő maga eszelt ki. Súlyos terhet hordozol fejeden, a királyi koronát. Megfontoltan kell viselned, különben – isten óvjon! – összeroskadsz alatta. Okosságra van szükség, nem heveskedésre.

Aztán megtoldotta még beszédét a Baktriában használt közmondásokkal: „Amelyik kutya ugat, az nem harap", és „Lassú víz, partot mos". Majd így folytatta:

– Azért fűztem ezt hozzá, hogy megtanítsalak benneteket: a barbárok bölcsessége is bölcsesség.

Gobarész már ezzel is felcsigázta hallgatói érdeklődését. Ezután olyasmit tanácsolt, ami inkább hasznos volt Besszosznak, mint kellemes.

– A gyorsaságban felülmúlhatatlan király itt terem palotád küszöbén. Hamarabb felkerekedik seregével, mint ahogyan te asztalt bontasz. Te most a Tanaisz partjáról toborzol hadat, és folyókkal rekeszted el magad a fegyveresektől. Persze, hiszen az ellenség nem üldözhet, amerre menekülsz! Közös az út mindkét fél számára, csakhogy a győztesnek biztonságosabb. S ámbár úgy véled, szárnyakat ad a félelem, a reménység mégis gyorsabb. Miért nem kérsz kegyelmet az erősebbtől, miért nem adod meg magadat? Akárhogy fordul a dolog, jobb sorsod lesz, ha meghódolsz, mint ha ellenség maradsz. Idegen királyságot bitorolsz, épp azért annál könnyebben lemondhatsz róla. Talán még törvényes király is lehetsz, ha azzá tesz ő, akinek hatalmában áll, hogy meghagyja vagy elvegye hatalmadat, íme, őszinte jó tanácsot kaptál; teljesen fölösleges tovább fejtegetnem. A nemes paripát pálcádnak puszta árnyékával is irányíthatod, a lusta lovat még sarkantyúddal sem ösztökélheted futásra.

A féktelen természetű Besszosz, aki a sok bortól még inkább nekiszilajodott, oly éktelen haragra lobbant, hogy barátai alig tudták

lefogni a kezét, mert már kardot rántott, hogy megölje Gobarészt. Eszeveszetten kirohant a lakoma terméből, Gobarész pedig elosont a zűrzavarban, és átszökött Nagy Sándorhoz.

Besszosznak nyolcezer felfegyverzett baktriai katonája volt. Ezek eleinte azt hitték, hogy Baktria forró éghajlata miatt a makedónok inkább India felé veszik útjukat, ezért engedelmesen teljesítették királyuk parancsait. Amint azonban megtudták, hogy Nagy Sándor országuk felé közeledik, cserbenhagyták Besszoszt, és ki-ki hazaszökött szülőfalujába. Ő pedig híveinek csapatával, akik hűségesen követték, átkelt az Oxosz folyón. Amint a túlsó partra értek, felgyújtotta a hajókat, nehogy az ellenség is hasznukat vegye, és Szogdiané felé indult, hogy új sereget toborozzon.

Nagy Sándor ezalatt, mint fentebb említettük, átkelt a Kaukázuson, de az élelem szűke miatt már-már éhínség tört ki a táborban. Olaj helyett szezámfűből kifacsart nedvvel kenegették testüket. Egy amphora szezámolajnak azonban kétszáznegyven dénárius volt az ára, míg ugyanannyi méznek háromszázkilencven, és bornak háromszáz. Búzát sehol sem találtak, vagy csak elenyészően keveset. A barbárok oly ügyesen álcázták a szírosznak nevezett gabonatároló vermeket, hogy csak az bukkanhatott rájuk, aki megásta. Ilyenekbe rejtették el a gabonát. Kenyér szűkében a katonák folyami halon és füveken tengődtek. De végül már ebből az eleségből is kifogytak. Ekkor Nagy Sándor elrendelte, hogy vágják le az igásbarmokat: ezek húsán éltek, míg Baktriába nem érkeztek.

Baktria földjén sokféle növény terem gazdagon. Egyes helyeken számtalan fa és szőlőtőke ontja bőségesen zamatos gyümölcsét. A kövér termőtalajt lépten-nyomon források öntözik. A porhanyósabb földű területeket bevetik gabonával, a többit meghagyják legelőnek. Az ország nagy részét azonban terméketlen homok borítja. E száraz, sivatagi tájakon nem él meg sem ember, sem növény. Amikor a Fekete-tenger felől fúj a szél, összesepri a síkságot borító fövényt. A homokbuckák messziről jókora domboknak látszanak, s a kitaposott út utolsó nyomát is maguk alá temetik. Ezért e puszták vándorai, akár a hajósok, éjszaka a csillagok járását figyelik, ahhoz igazítják útjukat, s az éjhomályban errefelé valóban csaknem több fény dereng, mint nappal. Napközben áthatolhatatlan e vidék, mert járható ösvénynek nyoma sincs, s az égboltot is homály borítja. Akit pedig útban ér a tenger felől kerekedett szél, betemeti homokkal. De ahol termékenyebb a föld, ott temérdek embert és lovat táplál, így aztán Baktriából harmincezer lovas katonát állítottak. Baktra, az ország fővárosa, a Parapamiszosz hegység tövében épült. A városfalak mentén kanyarog a Baktrosz folyó, amelyről a várost is elnevezték.

A királynak, aki itt ütötte fel állandó táborát, hamarosan hírül hozták Görögországból a peloponnészosziak és a spártaiak lázadását – mert akkor még nem verték le őket, amikor a hírvivők útra keltek, hogy a zendülés kitörését jelentsék. Egy másik, közeli veszedelemről

is hírt hoztak: a Tanaisz folyó túlsó partján élő szkíthák felkerekedtek, hogy Besszosz segítségére siessenek. Ugyanekkor érkezett tudósítás Karanosznak és Erigüiosznak az ariusokkal vívott ütközetéről is. A makedónok és az ariusok ugyanis harcba keveredtek, és a szökevény Szatibardzanész állt a barbár sereg élére. Amint észrevette, hogy mindkét részről egyenlő erőkkel küzdenek, s azért lomhán folyik a harc, a csatarend élére lovagolt, lábhoz tétette a lándzsások fegyverét, majd sisakját lerántva odakiáltott az ellenségnek, álljon ki vele valaki párviadalra: jómaga födetlen fővel száll harcba. Nem tűrhette a barbár hetvenkedését Erigüiosz, a makedón sereg vezére, aki hajlott kora ellenére testi-lelki erő tekintetében még állta a versenyt bármelyik ifjúval. Levette hát ő is a sisakját, és ősz üstökét fedetlenül hagyva, így szólt:

– Elérkezett a nap, amikor akár győzelmemmel, akár dicső halálommal megmutathatom, milyen barátai és katonái vannak Nagy Sándornak.

Nem is szólt többet, hanem az ellenség elé vágtatott. Mindkét tábor katonáinak kiadták a parancsot, hogy fegyverüket tegyék lábhoz. Rögtön vissza is vonultak, szabadon hagyták a teret, és feszült figyelemmel várták a párviadal kimenetelét, mely az ő sorsukat is eldönti, nemcsak a vezérekét, hiszen azok hadiszerencséje szabja meg az övékét is. Elsőnek a barbár hajított dárdát, de Erigüiosz fejét könnyedén félrehajtva kikerülte, majd lovát megsarkantyúzva oly ádáz dühvel döfte lándzsáját a barbár torkába, hogy nyakszirtjén jött ki a lándzsahegy. A barbár lefordult lováról, de még akkor is ellenállt. Erigüiosz azonban kirántotta a sebből a lándzsát, és újra a barbár arcának szegezte. Szatibardzanész belekapaszkodott ellensége kezébe, hogy siettesse a halálos döfést. A barbárok, amint elvesztették vezérüket, akit inkább kényszerből, mint önként követtek, visszaemlékezve Nagy Sándor érdemeire, letették a fegyvert Erigüiosz előtt.

A király örült e sikernek, a spártaiak felől azonban egy percig sem volt nyugodt, noha férfiasan fogadta pártütésük hírét, kijelentve: mindaddig nem merték kimutatni foguk fehérét, amíg meg nem tudták, hogy ő már India határán jár. És indult is, hogy seregével üldözőbe vegye Besszoszt, amikor elébe járult Erigüiosz, kezében, dicső győzelmi jelvényként, a barbár vezér fejével.

Nagy Sándor ezután a baktriai vidéket Artabadzosz gondjára bízta, s a megrakott málhás szekereket is ott hagyta az őrséggel együtt, ő pedig könnyű fegyverzetű csapataival éjszakánként menetelve megindult Szogdiané pusztaságain át. A katonák szomját inkább az imént említett vízhiány okozta kétségbeesés keltette fel, mint a tikkadtság. Négyszáz stádiumos körzetben egyetlen csepp vízre sem bukkantak. A nyári nap forrósága áttüzesíti a homokot, s mihelyt

izzásba jön, mint olthatatlan tűzvész, mindent megperzsel. Ilyenkor a mérhetetlenül átforrósodott földből felszálló gőzök elhomályosítják a napfényt s a puszták hatalmas, mély tengernek látszanak. Az éjjeli menetelés elviselhető volt, mert a harmat és a hűs hajnal felüdítette testüket. De amint felkelt a nap, máris hőség támadt, minden csepp harmatot felszívott a perzselő szárazság, s az emberek ajka és egész belseje tüzelt. A katonákat ettől cserbenhagyta lelki, majd testi erejük is. Nehezükre esett állni is, menetelni is. Csak kevesen hallgattak a vidék ismerőinek intelmére, és vittek magukkal némi vizet. Ez ideig-óráig csillapította szomjukat, de amint nőttön-nőtt a hőség, újra epekedtek víz után. Ezért aztán minden bort és olajat megittak az utolsó cseppig, és akkora gyönyörűségük telt az ivásban, hogy már nem is féltek a szomjúságtól. De később a mohón lenyelt folyadéktól elnehezültek, nem tudtak járni, sem fegyverüket hordani, s amikor a mértéktelenül magukba döntött italt kiöklendezték, úgy tetszett, szerencsésebbek azok, akiknek már elfogyott a vizük. A súlyos gondjai között őrlődő királyt ekkor körülvették barátai, és kérve kérték, ne feledje, hogy csak az ő lelkiereje orvosolhatja a lankadó sereg gyengeségét. Ekkor a következő táborhely kiszemelésére előreküldött katonák közül ketten visszatértek, kezükben teli vizestömlőkkel. Fiaikat keresték, akik tudomásuk szerint ebben a hadtestben teljesítenek szolgálatot, és irgalmatlanul szenvednek a szomjúságtól. Amikor szembetalálkoztak a királlyal, egyikük kioldozta a tömlő száját, s a magával hordott edényt telitöltve vízzel, odanyújtotta a királynak. Nagy Sándor átvette, és megkérdezte, kinek hozták a vizet. Amint megtudta, hogy fiaiknak, visszaadta a teli kupát érintetlenül, és így szólt:

– Egymagám nem tudom kiinni, ahhoz meg kevés, hogy a többiek között szétosszam. Siessetek, és hamar adjátok oda gyerekeiteknek, hiszen nekik hoztátok.

Végre estefelé elérte az Oxosz folyót, de a sereg nagy része nem tudott lépést tartani vele. Ezért tüzeket gyújtatott egy magas hegyen, hogy akik nehezen vánszorogva lemaradtak, lássák, nincsenek már messzi a tábortól. A sereg élén járó katonáknak pedig megparancsolta, hogy gyorsan verjék el éhüket-szomjukat, s ha már új erőre kaptak, töltsék teli a tömlőket, az edényeket s mindazt, amiben vizet szállíthatnak, és siessenek bajtársaik segítségére. De akik nagyon is mohón vedelték az italt, azok megfulladtak, és végük lett. Sokkal többen pusztultak el itt, mint bármelyik csatában. A király, még mindig páncélban, étlen-szomjan nézte a sereg elvonulását, és addig nem tért pihenőre, amíg a menetet záró utolsó sorok is el nem haladtak előtte. Az egész éjszakát súlyos aggodalmak között virrasztotta át. Másnap sem derült jobb kedvre, mert nem voltak hajói. Hídverésre sem gondolhatott, mivel a kopár folyópartot sehol nem szegélyezte erdő. Ezért kényszerhelyzetében az egyetlen lehetséges megoldáshoz folyamodott: megparancsolta, hogy tömjenek teli minden

tömlőt szalmával, és osszák szét egymás között. A katonáknak aztán a tömlőkre hasalva kellett átevickélniük a folyón, s akik elsőnek értek partot, azok őrt álltak mindaddig, míg a többiek is át nem keltek, így csak a hatodik nap végére sikerült túlpartra juttatni egész seregét.

És már parancsot adott Besszosz további üldözésére, amikor értesült a szogdianéi eseményekről. Besszosz legkedveltebb barátja Szpitamenész volt, akit elárasztott különleges kegyeivel. Csakhogy a hitszegés méregfogát semmiféle kedvezéssel nem lehet kihúzni. Szpitamenész nem is tartotta valami nagy bűnnek a pártütést, már csak azért sem, mert a királygyilkos Besszosz ellen semmiféle eszköz nem látszott törvénytelennek. Pompás ürügyet kovácsolt az összeesküvésre, mondván, hogy Dareioszért áll bosszút, de valójában nem gaztette, hanem szerencséje miatt gyűlölte Besszoszt, így aztán, amint megtudta, hogy Nagy Sándor átkelt az Oxosz folyón, cinkosaivá tette Dataphernészt és Katanészt, akik Besszosz különleges bizalmát élvezték. Ezek kötélnek is álltak, még készségesebben, mint ahogy elvárta tőlük. Maguk mellé vettek nyolc oroszlánerejű ifjút, és a következő cselt eszeltek ki: Szpitamenész Besszoszhoz siet, és négyszemközt közli vele: tudomására jutott, hogy Dataphernész és Katanész ármányt sző ellene. Azt forgatják a fejükben, hogy Besszoszt élve Nagy Sándor kezére adják, ő azonban rajtakapta őket, és vasra verette mindkettőt. Besszosz úgy vélte, hálára kötelezi e nagy szolgálat, tehát először is köszönetet mondott érte, aztán bosszúvágytól égve maga elé parancsolta őket. Saját cinkosaik vezették elő e kettőt, kezük látszólag meg volt kötözve. Besszosz vad ábrázattal rájuk meredt, és fölkelt, mintha ököllel rontana rájuk. Az összeesküvők ekkor felhagytak a színleléssel, körülfogták Besszoszt, és akárhogy is tusakodott, gúzsba kötözték. Aztán letépték fejéről a koronát, és leszaggatták köntösét, melyet a megölt királytól zsákmányolt. Besszosz beismerte, hogy megtorolták bűnét a bosszúálló istenek, akik nem annyira Dareioszt, az ily módon megbosszult királyt üldözték, mint inkább Nagy Sándornak kedveztek, akinek még az ellenség is mindig elősegítette győzelmét. Nem tudni, vajon a tömeg bosszúra szomjazott-e Besszosz ellen, de azok, akik megkötözték, hazugul kijelentették, hogy Nagy Sándor parancsára cselekednek, és ezzel megfélemlítették a még ingadozókat Aztán lóra ültették Besszoszt, és magukkal hurcolták, hogy átadják Nagy Sándornak.

A király eközben kiválasztott mintegy kilencszáz katonát, akiknek szolgálati ideje letelt, s a lovasoknak két talentumot, a gyalogosoknak háromezer denáriust adott fejenként, majd azzal az intelemmel, hogy nemzzenek gyermekeket, hazabocsátotta őket. A többieknek köszönetet mondott ígéretükért, hogy a háború végéig szolgálnak.

Besszosz üldözése közben egy kis városkába érkezett, melynek lakói a brankhidák voltak. Egykor a Görögországból hazatérő Xerxész parancsára költöztek ide Milétoszból, és települtek e helyre, mert a

Didümaiónnak nevezett templomot megszentségtelenítették, hogy Xerxész kedvében járjanak. Nemzeti szokásaik még nem halványultak el emlékezetükben, de már kevert nyelven beszéltek, és ősi beszédüket lassanként kiszorították az idegen szavak. Nagy örömmel fogadták a királyt, és nyomban meghódoltak a maguk és városuk nevében. Nagy Sándor egybehívatta a seregében szolgáló milétoszi katonákat, akik ősi gyűlöletet tápláltak a brankhidák nemzetsége ellen. A király ezért megengedte, hogy szabadon döntsék el, mire emlékeznek inkább: a sérelemre, vagy a közös eredetre. Mivel a vélemények megoszlottak, Nagy Sándor kijelentette, hogy ő maga is fontolóra veszi a dolgot, hogyan cselekednének a leghelyesebben. Másnap, amikor a brankhidák elébe járultak, felszólította őket, hogy kövessék. Amikor a városhoz érkeztek, könnyű fegyverzetű csapatával behatolt a városkapun. A phalanxnak megparancsolta, hogy zárják körül a falakat, és adott jelre fosszák ki a várost, az árulók mentsvárát, s a lakosokat irtsák ki egy szálig. Városszerte kaszabolták a fegyverteleneket, akik azzal sem tudták megenyhíteni a kegyetlen ellenséget, hogy közös nyelvükön szóltak hozzájuk, sem azzal, hogy oltalomkeresők módjára, fejüket befödve rimánkodtak nekik. A makedónok végül nekiestek a falaknak, és földig rombolták, hogy a városnak nyoma se maradjon. A ligetek és szent berkek fáit is nemcsak hogy kivágták, de gyökerestől kiirtották, hogy irdatlan pusztaság, kopár föld maradjon kezük nyomán, még a gyökereket is kiszaggatták. Ha mindezt az árulók ellen eszelik ki, jogos lett volna a bosszú, és nem tartották volna őket kegyetleneknek, De így őseik bűnéért az utódok lakoltak meg, akik még a színét sem látták Milétosznak, ezért nem is játszhatták Xerxész kezére. A király innen a Tanaisz folyó felé tartott. Oda hurcolták Besszoszt is vasra verve és ruháitól megfosztva. Szpitamenész a nyakára hurkolt láncnál fogva tartotta őt, s e látvány a barbároknak is, a makedónoknak is gyönyörűségére szolgált. Szpitamenész ekkor igy szólt:

– Bosszút álltam érted is, Dareioszért is, királyaimért, és ide hoztam saját urának gyilkosát. Azon mód fogtam el, ahogy ő maga példát adott rá. Bár nyitná fel e látvány Dareiosz szemeit! Támadna fel halottaiból! Mert nem volt halálbüntetésre méltó, de méltó erre az elégtételre.

Nagy Sándor szívből megdicsérte Szpitamenészt, majd Besszoszhoz fordulva így szólt:

– Mily vadállati düh kerített hatalmába, amikor arra vetemedtél, hogy előbb láncra verd, azután megöld királyodat, aki annyi jóval elhalmozott? De a gyilkosság jutalmaként meglakoltál bitorlott királyi címedért !

Besszosz nem merte bűnét mentegetni, de kijelentette, a királyi címet azért vette fel, hogy Nagy Sándor oltalmába ajánlhassa népét, mert ha késlekedik, más kaparintja meg a királyi hatalmat. Nagy Sándor magához hívatta Dareiosz fivérét, Oxathrészt, egyik testőrét,

és kezére adta Besszoszt, hogy a barbárok feszítsék keresztre, vágják le orrát, fülét és szegezzék át nyílvesszőkkel, azután ügyeljenek, hogy még a madarak se érinthessék a holttestet. Oxathrész megígérte, hogy lesz rá gondja, majd hozzáfűzte: a madarakat pedig csakis Katanész riaszthatja el, senki más, ő ég a vágytól, hogy bemutathassa jeles művészetét. Valóban, Katanész oly biztosan célba talált, hogy még a madarakat is leszedte röptükben. Manapság, amikor oly kitűnően bánnak az íjjal, talán már nem is látszik csodálatosnak ez a művészet, de akkoriban rendkívüli csodaszámba ment a nézők szemében, és nagy dicsőségére vált mesterének. Nagy Sándor ezután megajándékozta mindazokat, akik Besszoszt odahurcolták, a kivégzést pedig későbbre halasztotta, hogy Besszoszt azon a helyen öljék meg, ahol ő Dareioszt legyilkolta.

Eközben a takarmányszerzésre rendezetlen csoportokban szerteszéledt makedónokon rajtaütöttek a szomszédos hegyekből lezúduló barbárok, de többet ejtettek foglyul, mint amennyit megöltek. Azután a foglyokat maguk előtt terelve újból visszahúzódtak a hegyekbe. A húszezer főnyi rablónép parittyákkal és nyilakkal szállt harcba. A király ostrom alá fogta őket, a legbátrabb katonák között harcolt, s eközben nyíllövés érte. A nyíl a lábszárába fúródott, és hegye beletört a sebbe. A megrémült makedónok csüggedten a táborba vitték. De a barbárok is mindjárt észrevették, hogy nincs már a csatatéren, mert a magas hegyről mindent jól láttak. Ezért másnap követeket küldtek a királyhoz. Nagy Sándor megparancsolta, hogy nyomban bocsássák be őket. Leoldozta sebéről a kötést, és eltitkolva, mily súlyos sebesülés érte, megmutatta lábszárát a barbároknak. Ezek, amint engedélyt kaptak, hogy leülhessenek, kijelentették, a király megsebesülése őket is éppen úgy elszomorította, mint a makedónokat. Ha megtalálnák a bűnöst, rögtön kiszolgáltatnák a királynak, mert istenek ellen csak a szentségtörők harcolnak. Egyébiránt a király sebesülésétől megrendülve egész néptörzsük megadja magát neki. A király biztosította őket kegyelméről, s mihelyt kiszabadultak fogságba esett katonái, oltalmába fogadta a meghódolt néptörzset. Azután továbbvonultak. Nagy Sándort tábori hordágyon vitték, s a lovasok és a gyalogosok azon versengtek, kik vihessék. A lovasok úgy vélték, az ő kiváltságuk ez, hiszen a király rendszerint az ő soraikban harcol; a gyalogosok viszont, mivel máskor mindig ők hordozzák sebesült bajtársaikat, most felzúdultak, hogy éppen akkor fosztják meg őket ettől a szokásos szolgálattételtől, amikor a királyt vihetnék. Nagy Sándor, látva, mily nehéz eldönteni a két fél viharos vitáját, hiszen a mellőzött felet megsértené, azt parancsolta, hogy felváltva vigyék a hordágyat.

Negyednapra Marakanda városába érkeztek. E város falainak kerülete hetven stádium, és fellegvárát külön fal övezi. Nagy Sándor

ezerfőnyi helyőrséget hagyott a városban, aztán leromboltatta és felperzseltette a szomszédos falvakat.

Később követek érkeztek hozzá az abius szkítháktól, akik Kürosz halála óta függetlenek voltak, de most önként a makedón király uralma alá vetették magukat. Közismerten igazságszerető néptörzs volt ez a barbárok között; fegyvert csak akkor ragadtak, ha megtámadták őket. Mértéktartón és méltányosan éltek szabadságukkal, s így törzsükben a legtekintélyesebbek és az alacsonyabb sorban élők között lassanként kiegyenlítődött a különbség. Nagy Sándor barátságosan beszélt követeikkel majd egyik barátját, Derdászt elküldte az Európában élő szkíthákhoz azzal az üzenettel, hogy a makedón király engedélye nélkül ne lépjék át a Tanaisz folyót, és azzal is megbízta, hogy alaposan vegye szemügyre az ország földrajzi viszonyait, és keresse fel azokat a szklthákat is, akik a Boszporosztól nyugatra fekvő tájakon élnek. A király már kiválasztott egy helyet a Tanaisz partján új város alapítására, melyet erődül szánt a már eddig leigázott és a meghódításra kiszemelt területek védelmére. De terve megvalósítását el kellett halasztania, mert hírét vette a szogdok pártütésének, amely Baktriát is magával ragadta. Először hétezer lovas katona lázadt fel, és példájukat hamarosan a többiek is követték. Nagy Sándor magához szólította Szpitamenészt és Katanészt, akik kezére adták volt Besszoszt, mert azt hitte, hogy segítségükkel hatalmába kerítheti a felforgatókat. De éppen azok voltak a pártütés vezérei, akiket a forrongás megfékezésével bízott meg. Elhíresztelték, hogy a király azért hívatja magához a baktriai lovasokat, hogy utolsó szálig kiirtsa valamennyit, s e parancs végrehajtásával őket bízta meg, de ők nem vállalkoznak erre, nehogy jóvátehetetlen bűnt kövessenek el honfitársaik ellen. Nagy Sándor kegyetlensége különben is éppoly elviselhetetlen számukra, mint Besszosz gaztette, így aztán könnyűszerrel fegyverfogásra bujtogatták a megfélemlített katonákat, akik amúgy is hajlottak a felkelésre.

Nagy Sándor, amint tudomást szerzett a szökevények pártütéséről, megparancsolta Kraterosznak, hogy fogja ostrom alá Küropoliszt, ő pedig a környék egy másik városát zárta ostromgyűrűbe. Adott jelre lekaszabolták az összes fegyverforgató ifjat, a többi városlakó a győztesek foglya lett. A várost földig rombolták, elrettentő példaként, hogy pusztulásán okuljon a többi nép. A memakénoszok erős néptörzse elhatározta, hogy vállalja az ostromot, amit nemcsak becsületesebbnek, de biztosabbnak is tartott. Makacs ellenállásuk megtörésére a király ötven lovast küldött azzal az üzenettel: ha megadják magukat, kegyelemben részesülnek, de könyörtelen lesz, ha legyőzte őket. Azok azt felelték, hogy nem kételkednek sem a király adott szavában, sem kegyességében. Majd felszólították a lovasokat, hogy a városfalakon kívül üssék fel sátraikat. Azután bőkezűen

vendégül látták őket, s amikor azok a lakomától elnehezülve álomba merültek, éjnek idején rajtuk ütöttek, és lekaszabolták őket.

Nagy Sándor érthető felháborodásában ostromgyűrűbe zárta a várost, melyet úgy megerősítettek, hogy a makedónok egy csapásra nem tudták bevenni. Ezért Meleagroszt és Perdikkaszt otthagyta, hogy folytassák az ostromot, ő pedig Kratéroszhoz ment, aki, mint az imént említettük, Küropoliszt ostromolta. Kezdetben az volt a szándéka, hogy megkíméli a Kürosz alapította várost; mert e néptörzsek egyetlen királyát sem csodálta annyira, mint őt és Szemirámiszt, akikről úgy vélekedett, hogy lelki nagyságukkal és híres tetteikkel messzi felülmúlnak mindenki mást. De a városlakók makacs ellenállásától haragra lobbant; ezért, amint bevették a várost, megparancsolta, hogy rabolják ki. Miután földig rombolták, visszatért Meleagroszhoz és Perdikkaszhoz, méltán ellenséges szándékkal a memakénoszok ellen. De egyetlen város sem állta szívósabban az ostromot. A legbátrabb katonák estek el a harcban, és maga a király is halálos veszedelembe került. Egy kő ugyanis oly erővel sújtotta nyakszirten, hogy minden elfeketedett előtte, és eszméletét vesztve összerogyott. A katonák rögtön megsiratták, mintha máris elragadta volna tőlük a halál. De Nagy Sándor rettenthetetlen volt mindabban, ami másokat megfélemlített, így aztán, noha még be sem gyógyult a sebe, még hevesebben folytatta az ostromot, mert vele született harci kedvét a harag is sarkallta. Föld alatti árkokkal aláaknázták a falakat, a hatalmas nyíláson betörtek, s a győztes király leromboltatta a várost.

Ezek után Menedémoszt háromezer gyalogossal és nyolcszáz lovassal Marakanda városához küldte. A szökevény Szpitamenész kiűzte innen a makedón helyőrséget, és befészkelte magát a városba, noha a lakosság nem nézte jó szemmel a felkelést. Mégis úgy látszott, hogy csatlakoznak hozzá, mivel úgysem tehettek ellene semmit. Nagy Sándor eközben visszatért a Tanaisz folyóhoz, és fallal körülvette a táborhelyül elfoglalt egész területet. A városfal kerülete hatvan stádium volt. A király elrendelte, hogy ezt a várost is Alexandriának nevezzék. Az építkezést oly gyorsan befejezték, hogy tizenhét nappal a védőfalak felhúzása után már a házak is tető alá kerültek. Óriási versengés támadt a katonák között, hogy melyikük dicsekedhet el elsőnek a saját kész művével, kinek-kinek kiszabták ugyanis a maga feladatát. Az új város lakói azok a foglyok lettek, akiket a király gazdáiktól megvásárolt és felszabadított. Utódaikban még ily hosszú idő múltán, mindmáig él Nagy Sándor emléke.

Az akkoriban a Tanaiszon túl lakó szkíthák királya sejtette, hogy a makedónok az ő vesztükre építettek várost a folyóparton. Ezért jókora lovashaddal kiküldte fivérét, Karthasziszt, hogy rombolja le a várost, és űzze messzi a folyótól a makedón csapatokat. Baktria lakóit az

európaiaknak nevezett szkítháktól a Tanaisz választja el, mely Ázsia és Európa határán folyik. A Thrákiától nem messze élő szkítha néptörzs területe keletről északra húzódik, de a szarmaták földjével nem szomszédos, mint egyesek hitték, hanem annak egy részét alkotja. Ez a néptörzs még az innen egyenes irányban észak felé folytatódó, az Isztroszon túli vidéket is megszállta, mely Baktriával, Ázsia végső határvidékével szomszédos. A törzs az észak felé eső területeket népesiti be; ezen túl rengeteg erdők, lakatlan puszták következnek. A Tanaisz partján és Baktria szomszédságában újra emberi kéz megművelte földek húzódnak.

Nagy Sándor ezúttal nem dolgozott ki haditervet a szkíthák elleni háborúra, ezért, amint megpillantotta a feléjük nyargaló ellenséget – noha sebe nem gyógyult még be, és beszélni is alig tudott, úgy elgyengült a szűkös táplálkozástól és a nyakát szaggató fájdalomtól –, összehívta barátait. Nem az ellenség félemlítette meg, hanem a körülmények kedveződen alakulása. A baktriaiak elpártoltak, a szkíthák is mozgolódnak már ellene, és ő nem tud a lábára állni, nem tud lóra ülni, hogy vezérelje és bátorítsa katonáit. Két tűz közé került, s még az isteneket is vádolva panaszolta, hogy ágyhoz szegezve kell feküdnie, holott azelőtt senki sem menekülhetett gyorsasága elől. Végül még azt hiszik a katonái, hogy színleli a betegséget.

Ezért, ámbár Dareiosz legyőzése óta nem kért tanácsot a látnokoktól és jövendőmondóktól, most újból a babonához, az emberi elme játékszeréhez folyamodott. Arisztandrosznak, akiben hiszékenyen bízott, megparancsolta, hogy mutasson be áldozatot, s abból fürkéssze ki a jövendőt. A jósok szokása az volt, hogy félrevonultak a királytól, úgy szemlélték meg az áldozati állatok zsigereit, aztán jelentették, mit olvastak ki belőlük. Miközben Arisztandrosz a rejtett jövendőt fürkészte az áldozati barmok belső szerveiből, a király felszólította barátait, üljenek közelebb hozzá, nehogy hangszálainak megfeszítése felszakítsa még alig beforrt sebét. A királyi sátorba Hephaisztiónt, Kratéroszt és Erigüioszt bocsátották be az őrséggel együtt. Nagy Sándor ekkor így szólt:

– Olyankor kell szembeszállnom a veszedelemmel, amikor az ellenség körülményei kedvezőbbek az enyémnél. De a szükség halomba dönti terveinket, főként háborúban, amelynek időpontját ritkán választhatjuk meg mi magunk. Elszakadtak tőlünk a baktriaiak, pedig egyszer már a nyakukra léptünk, és most idegen haderő segítségével akarják kitapasztalni, mennyi bátorság szorult belénk. Az eredmény kétségtelen: ha büntetlenül hagyjuk a szkíthákat, akik még fegyvert is ragadnak ellenünk, akkor megvetésben lesz részünk, ha majd azok ellen fordulunk, akik elszakadtak tőlünk. De ha átkelünk a Tanaiszon, és a szkíthák letiprásával, vérük ontásával megmutatjuk, hogy mindenütt verhetetlenek vagyunk, ki ne sietne meghódolni előttünk, akik még Európában is diadalt arattunk? Csalatkozik az, aki dicsőségünket azzal méri, mekkora utat kell megtennünk. Egyetlen

folyó választ el csupán, s ha azon átkelünk, máris Európában harcolunk. És milyen nagy szó lesz, hogy miközben Ázsiát leigázzuk, egy némiképpen más világban is győzelmi emlékoszlopokat állítunk magunknak, és egyetlen győzelemmel egyesítjük azokat az országokat, melyeket látszólag oly irdatlan távolságokkal választott el a természet! De istenemre, ha csak egy kicsit is késedelmeskedünk, máris nyakunkon lesznek a szkithák. Talán egyedül mi értünk hozzá, hogyan kell átúsztatni a folyón? Sok minden ellenünk fordul majd, ami eddig győzelmünket szolgálta. A sors még a legyőzőiteket is hadifortélyokra tanítja. Csak a minap mutattuk meg, hogyan kell tömlőkön átkelni a folyón. A szkithák ugyan nem leshették el tőlünk, de majd megtanítják rá őket a baktriaiak. Ezenkívül, eddig csak egyetlen csapat érkezett ide ebből a néptörzsből, a többieket még várhatjuk. Csak növeljük a háború veszedelmét, ha vonakodunk tőle, s noha támadhatnánk, védekeznünk kell majd. Elhatározásom indítóokai világosak. De nem tudom, megengedik-e a makedónok, hogy szándékomat valóra váltsam, mert sebesülésem óta még nem ültem lóra, nem álltam a lábamra. Ám nyomban meggyógyulok, ha ti követtek, barátaim. Elég erőm van még arra, hogy elviseljem a nehézségeket; ha pedig életem vége közeleg, mi másban lelhetnék dicsőbb halált, mint ebben a vállalkozásban?

Mindinkább elfúló, gyönge hangon beszélt, még a közelében állók is alig hallották. Valamennyien igyekeztek eltéríteni a királyt elhamarkodott szándékától, különösen Erigüiosz. Amikor tekintélyével sem sikerült megtörnie Nagy Sándor szívós ellenállását, megkísérelte, hogy babonás félelmet ébresszen lelkében, amellyel szemben a király tehetetlen. Kijelentette, hogy tervét még az istenek is ellenzik, és nagy veszedelem fenyegeti, ha átkel a folyón. Mert mielőtt belépett volna a király sátrába, Arisztandrosszal találkozott, aki baljós előjelekről adott hírt; ő csak azt közli velük, amit a jövendőmondótól hallott. Nagy Sándor megparancsolta Erigüiosznak, hogy maradjon ott, és magához hívatta Arisztandroszt; nemcsak a harag forrt benne, de a szégyen is égette, amiért gondosan titkolt babonaságát leleplezték. Ezért a belépő jósra tekintve, így szólt:

– Nem mint király, hanem mint magánember parancsoltam meg neked, hogy mutass be áldozatot. Miért másnak mondod el, amit a jósjelekből kiolvasol, miért nem nekem? Erigüiosz most a te fecsegésedből megismerte titkos és rejtett gondolataimat. És istenemre, biztos vagyok afelől, hogy félelme hatására magyarázza a zsigerek jósjeleit. Most pedig megparancsolom, szelídebben, mint ahogy érdemelnéd: azonnal mondd el nekem magamnak, mit olvastál ki a zsigerekből, nehogy aztán letagadhasd, amit mondtál!

A jós sápadozva állt előtte, mint a villámsújtott, még a szó is torkán akadt az ijedelemtől. De ugyanattól a félelemtől ösztökélve végül mégis megszólalt, nehogy a királyt megvárakoztassa, így beszélt:

– Azt jövendöltem, hogy súlyos, de nem sikertelen fáradalmak viszontagsága vár rád, és nem látnoki tehetségem kavar fel, hanem irántad érzett szeretetem. Látom, mily gyenge lábon állsz, és jól tudom, mennyire csak tőled függ a siker. Attól tartok, nem vagy most elég erős ahhoz, hogy megbirkózz a rád váró sorssal.

A király ráparancsolt, hogy csak bízzék szerencséjében: mint máskor, most is neki juttatják majd a dicsőséget az istenek. Aztán tovább tanácskozott barátaival, hogyan keljenek át a folyón. Ekkor újra megjelent Arisztandrosz, hírül hozva, hogy még sohasem olvasott ki kedvezőbb jósjeleket a zsigerekből, mint most: ezek homlokegyenest ellenkezők az előbbiekkel. Akkor nyugtalanító előjelek mutatkoztak, most pedig szerencsés jövendővel biztatott az áldozat.

A király egyébként később olyan eseményekről kapott hírt, melyek megtörték sikereinek eddigi láncolatát. Menedémoszt, mint fentebb említettük, elküldte, hogy támadja meg Szpitamenészt, a baktriai lázadás fejét. Szpitamenész, amint megtudta, hogy közeledik az ellenség, nehogy a városfalak közt rekedjen, lesbe állt azzal a szándékkal, hogy elfogja a makedónokat a hegyszorosban, amerről érkezésüket sejtette. Az erdei út alkalmas volt arra, hogy csapdába csalja őket; itt rejtette el a dahákat. Ezeknél két fegyveres ül egy lovon, s az egyik kellő időben váratlanul leugrik, hogy megzavarja az ellenség lovas csatarendjét. E harcosok fürgesége méltó gyors lábú lovaikhoz. Szpitamenész megparancsolta nekik, hogy kerítsék körül a hegyszorost, és úgy irányította őket, hogy egyszerre oldalba, szembe és hátba támadják az ellenséget. Menedémoszt mindenfelől körülzárták, s noha kisebb serege volt, mint az ellenségnek, mégis sokáig ellenállt, és egyre azt kiáltozta katonáinak: ha már tőrbe estek ezen az ismeretlen helyen, nincs más választásuk, az ellenség vérét ontva a dicső halálban keressenek vigaszt. Páratlan erejű lován, megeresztett gyeplőkkel mindegyre berontott a barbárok ék alakú csatarendjébe, és halomra öldöste az ellenséget. De mivel minden ellenséges fegyver ellene irányult, számtalan sebétől elgyengülve arra buzdította egyik barátját, Hüpszikleszt, hogy kapjon az ő lovára, és nyargalvást meneküljön el. Alighogy ezt kimondta, elszállt belőle az élet, s a lóról lefordulva földre zuhant. Hüpsziklész ugyan elmenekülhetett volna, de barátját vesztve ő is inkább a halált választotta. Egyetlen gondja az volt, hogy halála ne maradjon bosszulatlan. Ezért lovát megsarkantyúzva az ellenség soraiba rontott, és emlékezetes hősi viadalban borította el a nyílzápor. Amint ezt meglátták az életben maradottak, felmenekültek egy valamicskével magasabb dombhátra. Szpitamenész körülzárta a magaslatot, hogy kiéheztetéssel megadásra kényszerítse őket. Kétezer gyalogos és háromszáz lovas katona esett el ebben a harcban. Nagy Sándor bölcs megfontolásból titokban tartotta a vereséget, és azoknak, akik

megmenekültek az ütközetből, halálbüntetés terhe alatt megtiltotta, hogy elhíreszteljék a történteket.

Amikor aztán nem palástolhatta többé lelke háborgását, visszavonult sátrába, melyet szántszándékkal egy folyóparti dombon állított fel. Magányában itt sorra fontolóra vette egymás után felmerülő terveit, s az éjszakát átvirrasztva sűrűn fellebbentette a sátrát borító állatbőröket, hogy kikémlelje az ellenség tábortüzeit, s így hozzávetőleg felbecsülje az ellenség számát. Már hajnalfény derengett, amikor vértet öltve katonáihoz sietett; sebesülése óta még nem jelent meg közöttük. Oly nagy tiszteletben állt náluk, hogy jelenléte könnyen feledtette velük a rettegett veszedelmet, örömkönnyek között, boldogan üdvözölték, és nekiszilajodva sürgették a háborút, noha nemrégen még vonakodtak tőle. Nagy Sándor kihirdette szándékát: a lovasság és a phalanx csónakokon keljen át, a könnyű fegyverzetű csapatok pedig tömlőkön úsztassanak keresztül a folyón. Többet nem kellett mondania, de nem is tudott volna gyöngeségében. A katonák egyébként olyan jókedvvel gyürkőztek neki a csónakácsolásnak, hogy három nap alatt tizenkétezret összetákoltak. És már mindent előkészítettek az átkelésre, amikor húsz szkítha küldött érkezett. Nemzeti szokásuk szerint lóháton végignyargalták a tábort, és azt követelték: jelentsék be őket a királynak, mert személyesen akarják átadni a rájuk bízott üzenetet. Amikor bebocsátották őket a sátorba, és engedélyt kaptak, hogy leülhessenek, tekintetüket a királyra szegezték. Feltehetőleg semmiképp sem találták híréhez méltónak Nagy Sándor szerény külsejét, mert ők rendszerint az emberek termetéből ítélték meg lelki nagyságukat. Pedig a szkíthák gondolkozásmódja nem olyan együgyű és kezdetleges, mint a többi barbár néptörzsé; egyesek szerint még valamicske tudásra is szert tett némelyikük, már amekkorára egy örökké fegyverben élő néptörzs fia szert tehet. A hagyomány megőrizte a király előtt elmondott beszédüket is. Ékesszólásuk talán különbözik a miénktől, akik a sors jóvoltából műveltebb korszakban élünk. De ha nem is becsüljük valami sokra a beszédet, szavahihetőségünk megköveteli, hogy akármilyen volt, változtatás nélkül előadjuk. Tehát, a hagyomány szerint, az egyik idősebb küldött így beszélt:

– Ha az istenek sóvár kapzsiságodhoz szabták volna termeted nagyságát, nem férnél el a földkerekségen. Egyik kezeddel Keletet markolnád, a másikkal Nyugatot, s ha e területet mind átfogtad volna, arra lennél kíváncsi, hol rejtőzik a ragyogó, hatalmas istenség. Mert sóvár vágy emészt az után is, amit úgysem tudsz megragadni, Európából Ázsiába rontasz, Ázsiából átkelsz Európába; végezetül, ha sikerülne leigáznod az egész emberiséget, az erdők, a hópelyhek, a folyók, a vadállatok ellen viselnél háborút. Hogyan? Hát nem tudod,

hogy sokáig növekszenek a terebélyes fák, de egy óra alatt ledönthetik őket? Ostoba az, aki csak a gyümölcsökre tekinget, és nem méri fel, milyen magasan csüngenek. Vigyázz, nehogy letörjön alattad az ág, amelybe kapaszkodól, miközben a fa tetejére törekszel! Egykor az oroszlán is a legparányibb madarak martaléka lett, s a rozsda megrágja a vasat. Semmi sem oly erős, hogy ártalmára ne lehetne még a gyenge is. Mi dolgunk veled? Sohasem tettük lábunkat a te földedre. Hát nem maradhat ismeretlen előttünk, erdőrengetegek lakói előtt, hogy ki vagy és honnan jössz? Szolgálni nem tudunk, parancsolni sem kívánunk senki fiának. Tudd meg, mily ajándékok adattak a szkíthák népének: ökörfogat, eke, nyíl, dárda, serleg. Ezeket fordítjuk barátaink javára, ellenségeink vesztére. Termésünket, az ökrök munkájának gyümölcsét barátainknak adjuk, a serlegből velük együtt bort áldozunk isteneinknek; a nyíllal messziről, a dárdával közelről törünk ellenségeinkre, így vertük le Szíria, majd a perzsák és a médek királyát, és megnyílt előttünk az út egészen Egyiptomig. Azzal dicsekszel, hogy a rablók üldözésére jöttél ide, de te magad rabolsz ki minden népet, amerre csak jársz. Birtokba vetted Lídiát, meghódítottad Szíriát, kezedben tartod Perzsiát, máris uralkodol Baktrián, sőt szemet vetettél Indiára is. Most pedig a mi nyájaink után is kinyújtod kapzsi és telhetetlen kezedet. Mire neked a gazdagság, ha mind nagyobb éhséggel gyötör? Te vagy az első, akit falánkká tett a jóllakottság: minél többet bekebeleztél, annál mohóbban sóvárogsz az után, amit még nem kebeleztél be. Hát nem jut eszedbe, milyen sokáig rostokoltál Baktra körül? Míg igádba hajtottad őket, a szogdok fegyvert ragadtak. Győzelmedből háború születik mindegyre. Mert, noha hatalmasabb és erősebb vagy, mint bárki más, mégsem akar senki idegen urat tűrni maga fölött. Kelj csak át a Tanaiszon, majd meglátod, mily mérhetetlen messziségbe nyúlnak pusztaságaink; mégsem éred utol sohasem a szkithákat. A mi szegénységünk fürgébb lesz, mint sereged, mely magával hurcolja a számtalan nemzettől összeharácsolt zsákmányt. S amikor úgy hiszed, hogy messzi járunk, újra táborodban pillantasz meg minket, mert villámgyorsan üldözünk és menekülünk. Úgy hallottam, a szkithák pusztaságait még a görög közmondások is csúfondárosan emlegetik. De mi szívesebben kóborolunk puszta, emberkéz nem művelte tájakon, mint városokban és gazdag termőföldeken. Ezért hát jól ragadd üstökön a szerencsédet, mert egykönnyen kisiklik a markodból, s erőszakkal fogva nem tarthatod. Idővel majd világosabban belátod, mint most, mily üdvös tanácsot adok; zabolázd meg jó sorsodat, annál könnyebben uralkodói rajta. Minálunk azt mondják, a szerencsének nincs lába, csak szárnya és keze. Amikor a kezét nyújtja, ragadd meg a szárnyát is! Végezetül, ha isten vagy, halmozd el jótéteményeiddel a halandókat, és ne rabold el tőlük javaikat: ha pedig ember vagy, legyen rá gondod, hogy mindig az is maradj. Dőreség olyasmiken járatnod az eszedet, amelyek miatt önmagadról elfeledkezel. Jó

barátokra találsz azokban, akik ellen nem indítasz háborút. Mert az egyenrangúak között legszilárdabb a barátság, de csak azok számítanak egyenrangúaknak, akik erejükkel nem törnek egymás vesztére. Ne képzeld, hogy barátaiddá váltak azok, akiket letiportál! Nincsen barátság úr és szolga között, békeidőben is a hadijogok érvényesek. Ne hidd, hogy a szkíthák esküvel szentesítik a barátságot: ők hívek maradnak, ez az esküjük. A görögök élnek afféle elővigyázattal, hogy esküvel pecsételik meg a szerződéseket, s tanukul hívják az isteneket: a mi vallásunk maga a hűség. Megcsalja az isteneket az, aki nem tiszteli az embereket. Neked sem kell olyan barát, akinek jóindulatában kételkedel. Bennünk azonban Ázsia és Európa őrszemeire lelnél: Baktria szomszédos velünk, csak a Tanaisz választ el egymástól; a Tanaiszon túl egészen Thrákiáig kiterjed országunk, Thrákia pedig, úgy tudjuk, Makedóniával határos. Szomszédai vagyunk mindkét birodalmadnak: fontold meg jól, ellenséget, vagy barátot akarsz-e látni bennünk.

Így beszélt a barbár. A király azt felelte, hogy élni fog a saját szerencséjével, de egyszersmind az ő tanácsaikkal is: követni fogja szerencsecsillagát is, amelyben bízik, s a tanácsadó javaslatát is, nehogy elhamarkodottan és vakmerőn cselekedjék.

Ezzel elbocsátotta a követeket, hadát pedig a készenlétben álló bárkákra vezényelte. A bárkák orrába pajzzsal felszerelt katonákat állított, és megparancsolta nekik, ereszkedjenek térdre, hogy biztosabban védve legyenek a nyíllövések ellen. Mögöttük a hajítógépek kezelői álltak, kétoldalról és elölről fegyveresekkel körülvéve. A többiek a hajítógépek mögött helyezkedtek el, és pajzsokból alkotott védőfedéllel oltalmazták az evezősöket, akiken nem volt páncél. Ugyanilyen rendben sorakoztak fel a lovasságot szállító bárkákon is. A legtöbb lovas gyeplőszáron vonszolta a hajófar mögött úszó lovát. Azokat, akik a szalmával telitömött tömlőkön keltek át, az előttük haladó hajók védelmezték.

A király, válogatott csapatával, elsőnek szedte fel a horgonyt, és a túlsó part felé irányította bárkáját A szkíthák lovasai csatarendben kivonultak ellenük, és megszállták a folyópart szegélyét, hogy a bárkák ki se köthessenek. A partszegélyt ellepő ellenséges sereg rémítő látványán kívül más ijedelem is várt az átkelő makedónokra: a kormányosok ugyanis a folyó sodrában nem tudták irányítani bárkáik járását, s a tántorgó katonák, azon rémüldözve, hogy kizuhannak, a hajósok munkáját zavarták. Dárdáikat sem tudták erős lendülettel elhajítani, hiszen legfőbb gondjuk az volt, hogyan vessék meg szilárdan a lábukat, nem az, hogyan támadjanak az ellenségre. De jó hasznát vették a hajítógépeknek, melyek sikerrel ontották a lövedéket az elővigyázatlanul partra sereglett ellenség tömött soraiba. A barbárok is sűrű nyílzáport zúdítottak a bárkákra, úgyhogy alig akadt

egyetlen pajzs, melyet ne fúrt volna keresztül egyszerre több nyílvessző is.

A bárkák eközben már horgonyt vetettek a parton. Ekkor a pajzzsal ellátott fegyveresek fölemelkedtek, és biztos kézzel, szabad lendülettel hajították el dárdáikat. És látva, hogy a barbárok rémülten visszafordítják lovaikat, egymást biztatgatva fürgén a partra ugrottak, és nekibőszülten rátámadtak a fejvesztett ellenségre. Majd azok a lovasok, akik már felkantározták lovukat, osztagaikkal áttörték a barbárok csatarendjét. A többiek ezalatt a harcoló csapatoktól védve felkészültek az ütközetre. A király acélos lelkületével pótolta a betegségtől még mindig fogyatékos testi erejét. Harcra buzdító hangját most nem hallhatták a katonák, mert a nyakán ütött seb még nem forradt be teljesen, de mindenki láthatta, hogyan harcol, így aztán ki-ki a maga hadvezére lett, és kölcsönös biztatások közepette, életüket nem kímélve rontottak az ellenségre. A barbárokat annyira megfélemlítette az ellenség ábrázata, fegyvere, csatakiáltása, hogy megeresztett gyeplőkkel – mert lovas csapat volt – mind egy szálig megfutamodtak. A király nyolcvan stádiumon keresztül kitartóan üldözte őket, noha testi gyengesége annyira elgyötörte, hogy alig tudta elviselni a fájdalmakat. Már-már eszméletét vesztve, megparancsolta katonáinak, hogy napnyugtáig üldözzék a menekülőket, ő pedig testileg-lelkileg végképp kimerülve visszatért a táborba, és ott is maradt.

Az üldözők már túljutottak Liber atya határkövein is: egymástól nem nagy távolságra felállított kőoszlopok voltak ezek, és borostyánnal befutott sudár fák. De a makedónokat tovább sodorta haragjuk. Csak éjféltájban tértek vissza a táborba, miután számos ellenséget megöltek, és még többet foglyul ejtettek. Ezernyolcszáz lovat is zsákmányoltak. A makedónok közül hatvan lovas és mintegy száz gyalogos esett el, ezren pedig megsebesültek.

E hadjárat jókor jött győzelmének híre megfékezte az elpártolásra készülő ázsiai népek nagy részét. A verhetetlennek tartott szkíthák leverése arra a beismerésre kényszerítette őket, hogy egyetlen néptörzs sem mérkőzhet meg a makedónok fegyvereivel. Ezért a szakák követeket küldtek Nagy Sándorhoz azzal az ígérettel, hogy meghódolnak neki. Nemcsak a király dicsősége indította őket erre, hanem a legyőzött szkíthák iránt tanúsított nagylelkűsége is; mert minden hadifoglyot váltságdíj nélkül szabadon bocsátott, hogy bebizonyítsa: nem haragból, hanem vitézségből szállt harcba a legszilajabb néptörzzsel. Ezért kegyesen fogadta a szakák követeit, és kísérőül melléjük adta a még egészen ifjú Euxenipposzt, akit felette kedvelt viruló fiatalságáért; termetre Hephaisztiónlioz hasonlított, de férfias szépségében még nem érte utol.

Nagy Sándor Marakanda városa felé tartott, meghagyva Kratérosznak, hogy a had zömével együtt lassú menetben kövesse. Szpitamenész, amint hírül vette jöttét, Baktrába menekült előle. A

király négy nap alatt megtette az út nagyobb részét, és arra a helyre érkezett, ahol kétezer gyalogosa és háromszáz lovas katonája pusztult el Menedémosz parancsnoksága alatt. Elrendelte, hogy csontjaikat hántolják el, majd honi szokás szerint halotti áldozatot mutatott be. Időközben megérkezett Kratérosz is, aki a király parancsára utánuk jött a phalanxszal. S hogy minden pártütő egyaránt megérezze a háború borzalmait, Nagy Sándor megosztotta haderejét, majd parancsot adott, hogy perzseljék fel a falvakat, és irtsák ki a fiatalságot.

Szogdiané nagy része sivatagos vidék, mintegy nyolcvan stádium szélességben kopár puszták borítják. Hosszában óriási kiterjedésű ez az ország, s egy gyors vizű folyó hömpölyög át rajta, melyet a lakosság Polütimétosznak nevez. Partjait szűk mederbe szorítják, majd elnyeli egy üreg, s a föld alá sodorja. A rejtett folyamágy irányát a rohanó víz zúgása jelzi, de a földet, mely alatt ekkora folyó hömpölyög, egy cseppnyi nedvesség sem itatja át.

A szogd foglyok közül harminc előkelő, pompás testi erejű férfit vezettek a király elé. Amint a tolmácstól megtudták, hogy a király parancsára mindjárt kivégzésre hurcolják őket, örvendező dalra zendítettek, és táncra perdülve, szertelen mozdulatokkal fejezték ki vidámságukat. A király elcsodálkozott, hogy ily bátran néznek szembe a halállal, és visszahívta őket, hogy megtudakolja, miért örülnek oly kitörően utolsó órájukban. A foglyok azt felelték: ha más öletné meg őket, szomorúan indulnának a halálba, de most, hogy ily nagy, minden népet meghódító király parancsára térhetnek meg őseikhez, nemzeti dalaikkal és örömujjongással ünneplik a dicső halált, a bátor férfiak vágyálmát. A király bátorságukat csodálva megkérdezte:

– Ha megkegyelmezek nektek, nem akartok-e élni inkább, de már nem mint ellenségeim?

Azt felelték, hogy sohasem voltak ellenségei, csak a háborúba sodródva lettek azzá. De ha valaki jósággal, és nem jogtalansággal óhajtaná kitapasztalni jellemüket, versenyre kelnének bárkivel, méltón kifejeznék hálájukat. Nagy Sándornak arra a kérdésére, hogy milyen záloggal biztosítják hűségüket, azt felelték, életüket kötik le zálogul: tőle kapták vissza, és bármikor odaadják, amikor kéri tőlük. Nem is szegték meg ígéretüket. Azok, akik hazatértek közülük, királyhűségre szorították honfitársaikat; az a négy pedig, aki a testőrök sorába került, egyetlen makedón mögött sem maradt el a király iránt való szeretetben.

Nagy Sándor Szogdianéban hagyta Peukolaoszt háromezer főnyi gyalogossal – erősebb helyőrségre nem volt szükség –, és Baktria felé vette útját. Onnan Ekbatanába vitette Besszoszt, hogy ott fizessen fejével Dareiosz legyilkolásáért. Csaknem ugyanezekben a napokban érkezett meg Ptolemaiosz és Melanidasz négyezer gyalogossal és ezer lovassal, akik zsoldért szegődtek szolgálatukba. Aszandrosz is megjött Lükiából, ugyancsak háromezer gyalogossal és ötszáz lovassal.

Aszklepiodórosz ugyanannyi katonát hozott magával Szíriából, Antipatrosz pedig nyolcezer görög harcost küldött, köztük hatszáz lovast. A király a meggyarapodott sereggel végigvonult a lázadás felforgatta vidéken, hogy mindent lecsöndesítsen: a pártütés vezéreit mindenütt kivégeztette. Negyednapra aztán az Oxoszhoz érkezett. E folyó sok iszapot hord magával, vize ettől mindig zavaros, ivásra alkalmatlan. A katonák ezért kutakat ástak, de akármilyen mélyre hatoltak a földben, nem leltek vízre. Egyszer csak váratlanul megpillantottak egy forrást, mely éppen a király sátrában fakadt, s mivel addig nem vették észre, úgy képzelték, hogy abban a pillanatban tört elő. Maga a király is megerősítette hiedelmüket, hogy a forrás az istenek ajándéka. Azután átkeltek az Okhosz és az Oxosz folyókon, és elérték Margiana városát. Ennek környékén hat erőd építésére választottak ki alkalmas helyet: kettőt Margianától délre, négyet északra szándékoztak felépíteni, egymáshoz közel, hogy ne kelljen messzire menniük segítségért. Magas dombtetőkön építették fel mind a hatot; akkoriban a leigázott népek megzabolázására szánt várak voltak, most pedig, amikor már feledésbe merült rendeltetésük, azoknak szolgálnak, akiken egykor uralkodtak.

A király a többi országban is rendet teremtett. Csak egyetlen sziklahegy maradt a szogdianéi Ariamadzész kezén. Harmincezer fegyveressel tartotta megszállva, és már előre annyi élelmet halmozott fel, amennyi akár két esztendeig is elegendő ekkora sokaságnak. A szikla harminc stádium magasba tornyosul, kerülete százötven stádium. Minden oldala meredek és szakadékos, csak egyetlen keskeny ösvény vezet fel rajta. Feleúton, a szikla derekán, barlang tátong szűk és sötét torkolatával, mely befelé fokozatosan kiszélesedik, s a legmélyén magas boltozató búvóhelyek rejtőznek. A barlangban csaknem mindenütt források csörgedeznek, s az egybeömlő vizek zuhataga lezúdul a hegy meredélyén. A király, amint szemügyre vette a nehezen megközelíthető sziklákat, először úgy határozott, hogy elvonul alóla. De utóbb feltámadt lelkében a vágy, hogy a természetet is megtörje. Mielőtt azonban ostrommal tett volna kísérletet, felküldte Kophészt, Artabadzosz fiát a barbárokhoz, hogy rábeszélje őket a szikla feladására, Ariamadzész annyira bízott előnyös helyzetében, hogy csak úgy ontotta a kevély válaszokat, és végül még azt is megkérdezte, nem tud-e repülni Nagy Sándor. A király haragját annyira feltüzelte ez a híradás, hogy menten összehívta megszokott tanácsadóit, és elbeszélte nekik a barbár arcátlanságát: gúnyt űz belőlük, mert nincsenek szárnyaik. Hozzáfűzte még, hogy a következő éjszaka majd megmutatja Ariamadzésznek, hogy még repülni is tudnak a makedónok.

– Válogassa ki mindegyitek a maga csapatából a legügyesebb legényeket, és vezesse elém. Háromszázan legyenek összesen,

olyanok, akik otthon hegyi ösvényeken és járhatatlan sziklákon szokták terelgetni a nyájat.

A parancsnokok hamarosan eléje vezették a fürge, csupa tűz ifjakat. A király rájuk tekintett, és így szólt:

– Ó, ifjak, honfitársaim, veletek együtt már számos, eddig legyőzhetetlen város erődjét vettem be, örök hóval borított hegyormokon vergődtem keresztül, behatoltam Kilikia hegyszorosaiba, tűrtem kitartóan a fagy fogát Indiában. Kölcsönösen példát mutattunk egymásnak. A szikla, melyet itt láttok, csak egyetlen ösvényen megközelíthető, s ezt megszállva tartják a barbárok. A többi oldallal nem törődnek, oda nem állítottak őrséget, csak a táborunk felé eső részre. Ösvényre leltek, ha serényen fürkészitek, merről megközelíthető a sziklaorom. Nincs olyan szédítő magasság a természetben, ahová fel ne tudna törni a bátor. Ha vállalkoztok arra, amiről mások már eleve lemondanak, hatalmunkba kerítjük Ázsiát. Kapaszkodjatok fel a csúcsra, és ha megszálltátok, adjatok jelt fehér kendőkkel. Ekkor előrenyomulok csapataimmal, s az ellenség figyelmét rólatok elterelve magunkra vonom. Tíz talentum a jutalma annak, aki elsőnek veti meg a lábát a sziklatetőn, az utána érkező eggyel kevesebbet kap, és ugyanannyi lesz az osztályrésze az utánuk következő tíz embernek is. De biztos vagyok benne, hogy nem annyira bőkezűségem jár az eszetekben, mint inkább parancsom.

Az ifjak oly lelkesedéssel hallgatták a királyt, mintha máris bevették volna a sziklacsúcsot. Amint elbocsátotta őket, vasékeket szedtek össze, hogy majd a sziklák közé verik, és erős köteleket. A király körüllovagolta a sziklahegyet, s a második őrségváltáskor szerencsekívánataival útjukra bocsátotta az ifjakat azon a helyen, ahol az út a legkevésbé látszott meredeknek és nyaktörőnek. A harcosok kétnapi élelemmel felszerelve és csupán karddal, lándzsával felfegyverkezve indultak meg a meredélyen. Eleinte még két lábon jártak, aztán, amint a meredekebb sziklafalhoz érkeztek, egyesek a kezükkel ragadták meg a kiálló szirteket, úgy húzódzkodtak fel, mások a kőszálakra vetett kötélhurkok segítségével kapaszkodtak feljebb, némelyek meg ékeket vertek a sziklák közé, hogy felhághassanak rajtuk mint lépcsőfokokon. Félelem és fáradtság gyötörte őket egész nap. De a meredeken törtetőkre csak ezután várt még a munka neheze. Úgy érezték, mintha a szikla egyre magasodnék. Szívfacsaró látvány volt, amikor valamelyikük elvétette a lépést, megcsúszott és lezuhant a mélybe; társaik pusztulása eszükbe juttatta, hogy rájuk is ez a fenyegető sors várhat. De végül minden akadályon keresztül mégiscsak felvergődtek a hegytetőre. Valamennyiüket elcsigázta a szüntelen erőfeszítés, némelyiküknek keze-lába is megsérült, az éjszaka és az álom elnyomta őket. Az úttalan, meredek sziklák között hevertek, s a fenyegető veszélyről megfeledkezve, pirkadatig aludtak. Végre aztán felriadtak, szinte ájulásszerű, mély álmukból, s amint az alattuk elterülő rejtett völgyeket fürkészték, azt találgatva, vajon a

szikla melyik részén lappanghat az ellenség ekkora sokasága, egyszeriben észrevették, hogy az alattuk levő barlangnyílásból füst gomolyog elő. Ebből megtudták, hogy ott van az ellenség búvóhelye. Ekkor kitűzték lándzsáikra a megbeszélt jelet, és megállapították, hogy harmincketten dőltek ki a soraikból az úton.

A király hevesen sóvárgott a szikla bevételére, de éppoly hevesen aggódott is azoknak a sorsa miatt, akiket ily nyilvánvaló veszedelembe küldött. Ezért egész nap a hegyormot kémlelte, és csak késő este tért nyugovóra, amikor a sötétség már mindent elnyelt tekintete elől. Másnap a még alig derengő hajnalfényben elsőnek pillantotta meg a hegyorom elfoglalásának jeléül kitűzött kendőket. De a mindegyre váltakozó égbolt, a majd felvillanó, majd eltűnő fénysugarak bizonytalanná tették afelől, nem káprázik-e a szeme. De amint eláradt az égbolton a nappali világosság, minden kétsége megszűnt. Ekkor magához hívatta Kophészt, akivel egyszer már üzent a barbároknak, és újból hozzájuk küldte azzal a figyelmeztetéssel, hogy térjenek végre jobb belátásra. Ha pedig sziklaerődjükben bízva továbbra is hajthatatlanok maradnának, akkor mutassa meg nekik, hogy már nyakukon az ellenség, megszállta a szirttetöt. Kophész, amint odaérkezett, nyomban igyekezett rábeszélni Ariamadzészt: adja fel a sziklát, kedvében járna a királynak, ha nagy tervei megvalósításában nem késleltetné egyetlen szikla ostromával. Ám Ariamadzész még vakmerőbben és gőgösebben beszélt, mint korábban, és hátat fordított Kophésznak. Ő azonban megragadta a barbár kezét, és megkérte: jöjjön ki vele a barlang elé. Amint kiléptek, a hegytetőn álló ifjakra mutatott, és méltán gúnyt űzve Ariamadzész kevélységéből, kijelentette: Nagy Sándor katonáinak valóban még szárnyuk is van.

A makedónok táborából eközben már felharsant a kürtszó és a sereg harci kiáltozása. Ez a körülmény, mint a háborúban oly sok egyéb jelentéktelen apróság, megadásra kényszerítette a barbárokat Ijedelmükben ugyanis nem vették észre, mily kevesen kerültek a hátukba. Ezért gyorsan visszahívták Kophészt, aki a kavarodásban otthagyta őket, és vele küldtek harminc parancsnokot, hogy átadják a sziklaerődöt, és szerződésben biztosítsák szabad elvonulásukat. Nagy Sándor, noha aggódott, hogy a barbárok észreveszik, milyen kicsi az ifjak csapata, és szétverik őket, szerencséjében bízva és Ariamadzész dölyfösségén felháborodva, mégis azt felelte, hogy feltétel nélküli megadást követel. Ariamadzész, noha még nem veszett el számára minden, kétségbeesésében rokonaival és nemzetsége legelőkelőbb férfitagjaival együtt levonult a táborba. A király valamennyiüket megkorbácsoltatta, és a szikla tövében keresztre feszíttette. A meghódolt népsokaságot elrabolt javaikkal együtt az új városok lakóinak ajándékozta, a sziklaerőd és a körülötte elterülő vidék védelmét pedig Artabadzosz gondjaira bízta.

VIII. KÖNYV

Nagy Sándor azzal, hogy hatalmába kerítette a sziklaerődöt, inkább hírnevét, mint dicsőségét öregbítette. Ezután három részre osztotta hadát, hogy a csapatok minden irányból üldözőbe vegyék a szétszórt ellenséget. Az egyik sereg élére Hephaisztìónt állította, a másikat Koinosz gondjaira bízta, a többi katonát pedig ő vezérelte. De a barbárok között nem uralkodott egyetértés. Némelyiket fegyverrel hódították meg a makedónok, a legtöbben viszont önként hódoltak meg, még mielőtt harcra került volna a sor. A király ez utóbbiaknak adományozta mindazok városait és földjeit, akik továbbra is makacsul ellenálltak. A Baktriából száműzöttek eközben a masszageták nyolcszáz főnyi lovasságával a környékbeli falvakat dúlták fel. Megfékezésükre Attinasz, a vidék helytartója vonult ki háromszáz lovassal, nem is gyanítva, hogy kelepcébe csalják őket. Az ellenség ugyanis elrejtette fegyvereseit az erdőben, míg néhány katonája nyájat terelgetett a szomszédos réten, hogy a zsákmány tőrbe csalja a gyanútlan Attinaszt. A helytartó felbomlott sorokban, rendezetlenül közelgő hada csakugyan a zsákmányra vetette magát. Ahogy elhaladtak az erdő mellett, a lesben álló ellenség váratlanul rájuk tört, és utolsó szálig lekaszabolta őket. Vereségük híre gyorsan eljutott Kratérosz fülébe, aki erre teljes lovashadával odasietett. A masszageták már elmenekültek ugyan, de ezer daha lovas ott veszett. Pusztulásuk az utolsó lázadásnak is végét jelentette ezen a vidéken.

Nagy Sándor eközben újra leigázta a szogdokat, majd visszatért Marakandába. Itt elébe járult Derdász, akit nemrég e néptörzs küldötteivel együtt a Boszporosztól keletre tanyázó szkíthákhoz küldött Phrataphernész, a szomszédos masszageták és dahák országaival egyesült Khoraszmia királya, szintén elküldte követeit, hogy hódolatáról biztosítsák Nagy Sándort. A szkíthák felajánlották neki, hogy vegye feleségül királyuk leányát. De ha nem tartaná elég méltónak ezt a rokonságot, akkor azt engedje meg legalább, hogy a legelőkelőbb makedón férfiak házasságra lépjenek a szkitha nép legnemesebb szüzeivel. Maga a király is eljön hozzá személyesen, ígérték. Nagy Sándor kegyesen végighallgatta mindkét küldöttséget, majd hosszabb időre letáborozott, hogy bevárja Hephaisztiónt és Artabadzoszt. Amint a seregek egyesültek, a Bazairának nevezett vidék felé vette útját.

E barbár terület gazdagságát legjobban a tágas ligetekbe és erdőségekbe zárt nemes vadak csordái mutatják. E célra nagy kiterjedésű erdőket választanak ki. Lépten-nyomon kiapadhatatlan források csörgedeznek e kies ligetekben, melyeket fallal öveznek, és menedékül a vadászoknak tornyokat építenek bennük. Az egyik ilyen erdőségről köztudomású volt, hogy már négy egymást követő nemzedéken át senki sem vadászott benne. Nagy Sándor egész seregével behatolt ide, és megparancsolta, hogy mindenünnen hajtsák fel a vadat. Ekkor előrontott egy óriási oroszlán, és éppen a király felé tartott. Lüszimakhosz, a későbbi király, aki Nagy Sándor közelében

állt, a fenevadra hajította vadászgerelyét. A király félretolta, és elküldte onnan, mondván, hogy ő egymaga is éppúgy le tudja teríteni az oroszlánt Egyszer ugyanis Szíriában vadászott Lüszimakhosz, s egymaga egy irdatlan nagy fenevadat ejtett el, de bal vállát csontig szétmarcangolta az oroszlán, úgyhogy a vadász végveszedelembe került. Ezt vetette most szemére a király, nemcsak puszta szavakkal, de még inkább tettével: az oroszlánt ugyanis nemcsak ártalmatlanná tette, hanem egyetlen lándzsadöféssel leterítette. Úgy hiszem, az a mendemonda, hogy a király az oroszlán elé vetette Lüszimakhoszt, éppen ebből az esetből vette eredetét. És noha Nagy Sándor vadászkalandja szerencsésen végződött, a makedónok, nemzeti hagyományaikra hivatkozva, kikötötték, hogy a király nem vadászhat gyalogosan, sem a főemberekből és barátaiból álló kíséret nélkül. Nagy Sándor négyezer vadat terített le, aztán az egész sereg lakomához ült az erdőben.

Innen visszatértek Marakandába. A király Artabadzoszt, hajlott korára való tekintettel, elbocsátotta tisztségéből, és Kleitoszt állította a tartomány élére. Az a Kleitosz volt ez, aki a Granikosz folyónál pajzsával megvédte a fedetlen fővel harcoló királyt, és kardjával lecsapta a király fejére sújtó Rhoszakész karját, régi katonája Philipposznak, és számos ütközetben kitüntette magát. Kleitosz nővérét, Lanikét, aki Nagy Sándor dajkája volt egykor, anyjaként szerette a király. Mindezen okokból birodalma nagy részét dajkája fivérének gondjaira és oltalmára bízta. Megparancsolta neki, hogy készüljön útra, mert másnap indul, egyben meghívta a korán kezdődő ünnepi lakomára. Itt a király a sok bortól nekitüzesedve, szertelen önimádattal dicsekedni kezdett hadi sikereivel, úgyhogy még azok is kelletlenül hallgatták, akik tudták, hogy igazat beszél. Az öregebbek mégis mélyen hallgattak mindaddig, amíg ócsárolni nem kezdte Philipposz hadi tetteit, s azzal hetvenkedett, hogy a khairóneiai fényes győzelmet neki köszönhetik, csupán atyja gyűlölete és irigysége fosztotta meg őt a dicsőségtől. Amikor pedig Philipposz a makedón katonák és a görög zsoldosok között kitört zendülésben megsebesült, elgyöngülve feküdt és haldoklónak tetette magát, nagyobb biztonságban volt, mint bármikor életében, mert ő maga védelmezte atyját, pajzsot tartott elébe, és saját kezével ölte meg azokat, akik Philipposzra törtek. Atyja ezt sohasem ismerte be szívesen, mert nem volt ínyére, hogy fiának köszönheti életét. Éppúgy az illírek ellen is önállóan, atyja nélkül vezetett hadjáratot, és levélben számolt be neki győzelméről és arról, hogy széjjelszórta és megfutamította az ellenséget; Philipposz részt sem vett ebben a hadjáratban. Nem azok a dicséretre méltók, akik a szamothrakéi misztériumokat látogatják, ahelyett, hogy felperzselnék és elpusztítanák Ázsiát, hanem azok, akik minden képzeletet felülmúló hőstetteket visznek véghez.

A fiatalok gyönyörűséggel hallgatták ilyen és hasonló kijelentéseit, de az öregek fülének nem volt kedves az efféle beszéd, főként

Philipposz miatt, hiszen életük java részét az ő uralkodása alatt töltötték. Ekkor Kleitosz, már maga sem valami józan fővel, a kevésbé előkelő helyeken heverő asztaltársaihoz fordult, és Euripidész versét idézte nekik, úgy, hogy a király csak hangfoszlányokat hallhasson, ne összefüggő szavakat. A vers szerint helytelen a görögöknél az a szokás, hogy a győzelmi jelvényekre csak a király nevét vésik fel: az uralkodók így kisajátítják a mások vérén szerzett dicsőséget. Nagy Sándor ekkor gyanút fogott, hogy rosszmájú megjegyzéseket tesznek rá, és faggatni kezdte asztalszomszédait, mit is hallottak Kleitosztól. Azok makacsul nem feleltek neki. Kleitosz azonban fokról fokra emeltebb hangon, sorra felemlegette Philipposz hőstetteit, Görögországban viselt háborúit, és valamennyit dicsőbbnek nevezte az akkoriaknál. Ebből vita kerekedett a fiatalabbak és az öregek közt. A király látszólag türelmesen hallgatta végig, hogyan tiporja porba Kleitosz az ő dicsőségét, de valójában éktelen haragra gerjedt. Mégis úgy tetszett, fékezte volna indulatát, ha Kleitosz véget vet vakmerően kezdett beszédének, de az könyörtelenül tovább folytatta, s így egyre jobban felingerelte a királyt. Végül már arra vetemedett, hogy Parmeniónt is védelmébe vette, és dicsőbbnek mondta Philipposznak az athéniak fölött aratott győzelmét, mint Thébai lerombolását. Nemcsak a bor mámora ragadta el Kleitoszt, hanem kellemetlen vitázó kedve is. Végezetül kijelentette:

– Ha meg kell halni érted, Kleitosz az első, de amikor győzelmeink gyümölcseit osztod széjjel, azok részesülnek busás jutalomban, akik a legarcátlanabbul csúfot űznek atyád emlékéből. Nekem Szogdianét juttatod, ezt az örökké forrongó vidéket, mely még mindig nem hajolt igába, és nem is fog sohasem. Természetüknél fogva fékezhetetlen vadállatok közé küldesz. De hallgatok arról, ami engem érint. Csakhogy lebecsülöd Philipposz katonáit is, elfelejted, hogy az öreg Atarrhiasz nélkül, aki a megfutamodó ifjakat visszakergeti a harcmezőre, még mindig Halikarnasszosz körül vesztegelnénk. Hogyan is igáztad le Ázsiát ezekkel a fiatalokkal? Úgy vélem, igazat beszélt nagybátyád, amikor, mint mondják, Itáliában kijelentette: ő férfiak ellen viselt hadat, te asszonyok ellen.

Kleitosz meggondolatlanul és vakmerően odavetett szavai közül egyik sem sértette annyira a királyt, mint Parmenión dicsérete. De mégis elfojtotta haragját, és beérte azzal, hogy rászólt Kleitoszra, takarodjon ki. Csak annyit fűzött hozzá: ha még soká beszélne, méltán szemrehányást tehetne magának, amiért megmentette királya életét; ezzel ugyanis már gyakran elhencegett. Kleitosz azonban még mindig nem kelt föl az asztal mellől. Közelében heverő szomszédai megragadták, dorgálni, inteni kezdték, és kifelé taszigálták. Miközben erővel elvonszolták onnan, előbbi borgőzössége haragba csapott át, és azt kiáltozta, hogy ő mellét tartotta védőpajzsul a király háta elé, de most, ennyi idő múltán gyűlöli e dicső tettnek az emlékét is. Aztán felhánytorgatta Attalosz megöletését, és végül csúfot űzött még

Iuppiter jósszavából is, akit atyjának vallott Nagy Sándor, és kijelentette: igazabb az, amit ő mond szemébe a királynak, mint atyja szava. A király már ettől akkora haragra gerjedt, hogy színjózanul sem tudta volna türtőztetni magát. Bortól zavaros fejjel hirtelen felpattant a kerevetről. Elképedt barátai is felugráltak, inkább félrelökve, mint félretolva serlegüket, és feszülten lesték, mit tesz a király tajtékzó haragjában. Nagy Sándor kiragadta a lándzsát az egyik fegyverhordozó kezéből, hogy átdöfje vele Kleitoszt, aki még mindig őrjöngve pergette fékevesztett nyelvét, de Ptolemaiosz és Perdikkasz visszatartották. Derekánál megragadták az egyre hadonászó királyt, hogy megfékezzék, Lüszimakhosz és Leonnatosz pedig még a lándzsát is elvette tőle. Nagy Sándor a katonákhoz fordult oltalomért, azt kiáltozta, hogy elfogták legbizalmasabb barátai, vele így ugyanaz történik, ami nemrég Dareiosszal, és megfúvatta a kürtöket, hogy fegyvert ragadva gyülekezzenek a királyi sátor köré. Ptolemaiosz és Perdikkasz ekkor térdre hullva könyörgött: ne ragadtassa el magát ily hirtelen haragtól, inkább aludjon rá egyet, másnap majd rendbe hoz mindent, sokkal igazságosabban. De könyörgésük süket fülekre talált a dühtől tajtékzó királynál. Eszeveszetten kirohant a királyi sátor előterébe, kiragadta az egyik őrtálló kezéből a lándzsát, és a bejárathoz állt, amerre távozó lakomatársainak el kellett haladniuk. Mind sorra elvonultak, Kleitosz utolsónak lépett ki, amikor már eloltották a fáklyákat. A király megkérdezte tőle, kicsoda. Már a hangjából is kicsengett, hogy kegyetlen gaztettre készül. Kleitosznak már elfüstölt a haragja, csak a király haragjára gondolt, és így felelt:

– Kleitosz, aki a vendégségből távozik.

Alighogy ezt kimondta. Nagy Sándor az oldalába döfte lándzsáját, hogy áldozatának kifröccsent a vére, és felkiáltott: – Eredj hát Philipposz meg Parmenión meg Attalosz után!

Mostohán gondoskodott a természet az emberi szellemről, mert rendszerint nem tetteink következményét mérlegeljük, hanem csak azt, amit már elkövettünk. A király is csak későn döbbent rá, amikor haragja ellobbant, és feje kitisztult a bor mámorától, hogy mekkora bűnt követett el. Belátta, hogy olyan valakit ölt meg, aki ez egyszer hallatlan vakmerőségre vetemedett ugyan, de máskülönben a csatákban bátor volt, és – szégyenkezve kell bevallania – megmentette életét. Király létére a hóhér förtelmes szerepét töltötte be, borzalmas gyilkossággal állt bosszút a fékevesztett Kleitosz szavaiért, holott csak a bor beszélt belőle. A sátor egész előterét elöntötte annak a vére, aki kicsivel előbb még a vendége volt. Az őrök kábultan, szinte kővé dermedten álltak messzire félrevonulva, s a magányban szabadabban tört elő a király bűnbánata. Ezért kirántotta a lándzsát a földön heverő holttestből, és önmaga ellen fordította. És már-már a saját mellébe döfte, amikor odarohantak az őrök, és bárhogy tusakodott, kicsavarták

a kezéből. Fölragadták és bevitték a sátorba, ott a földre vetette magát, és zokogásával, szívfacsaró jajveszékelésével fölverte az egész királyi szállást. Aztán körmeivel marcangolta arcát, úgy könyörgött a körülállóknak: ne hagyják, hogy túléljen ekkora gyalázatot. Ilyen átkozódások között töltötte az egész éjszakát. Azután mély töprengésbe merült, vajon nem az istenek haragja kergette-e ily borzalmas bűnbe, s ekkor eszébe jutott, hogy nem a kitűzött napon mutatták be a Liber atya évenkénti ünnepére elrendelt áldozatot, tehát nyilvánvaló, hogy az isten haragjából történt a gyilkosság borozás és lakomázás közben. De leginkább az rendítette meg, hogy látta, mennyire megrettent tőle minden barátja: ezentúl senkinek sem lesz bátorsága beszédbe elegyedni vele. Magányosan kell élnie, mint a vadállatnak, mely mindenkit elriaszt, de maga is reszket mindenkitől.

Pirkadatkor aztán megparancsolta, hogy vigyék be sátrába a holttestet, még azon mód véresen. Amint letették elébe, kiömlő könnyek között így szólt:

– Ilyen hálával fizettem meg hát dajkámnak, akinek két fia az én dicsőségemért esett el Milétosznál! És íme, fivérét, árvaságában egyetlen vigaszát, én magam öltem meg lakoma közben! Most kihez meneküljön a boldogtalan? Egyedül én maradtam meg neki, de éppen énrám nem nézhet többé jó szemmel. Én pedig, megmentőimnek gyilkosa, úgy térek vissza hazámba, hogy meg sem szoríthatom dajkám kezét anélkül, hogy eszébe ne idézném bánatát!

Könnyeinek és siralmainak áradata kiapadhatatlannak látszott, ezért barátai megparancsolták, hogy vigyék el a holttestet. A király három napig bezárkózva feküdt. A fegyverhordozók és a testőrök végre észbe kaptak, hogy netalán el akarja magát emészteni, ezért együttes erővel behatoltak a sátorba. Hosszas könyörgéseikkel aztán megtörték makacs ellenállását, és sikerült rábeszélniük, hogy egyék valamit. S a makedónok, hogy enyhítsék égő szégyenkezését, kijelentették: jogosan ölte meg Kleitoszt. Még a temetést is meg akarták tiltani, de a király elrendelte, hogy hántolják el a holttestet.

Tíz napot töltött még Marakandában, főleg azzal, hogy lecsöndesítse háborgó lelkiismeretét. Aztán Hephaisztiónt a sereg egy részével a baktriai vidékre küldte, hogy élelmet szerezzen télire. Az eredetileg Kleitosznak szánt tartományt Amüntasznak adta, ő pedig Xenippába ment A szkithák országával szomszédos ez a vidék, ahol sűrűn sorakoznak a népes falvak, mert a termékeny föld nemcsak az őslakókat láncolja magához, hanem az idegeneket is odavonzza. A Nagy Sándortól elpártolt baktriai száműzöttek menedéke lett ez a környék. De a király jöttének hírére elűzte őket a helybeli lakosság, s ekkor mintegy kétezerötszázán csapatba verődtek. Lovasok voltak valamennyien; békeidőben is rablásból éltek, most pedig a háború és az a tudat, hogy számukra már úgysincs irgalom, még inkább elvadította féktelen természetüket, így aztán váratlanul rátámadtak Amüntaszra, Nagy Sándor helytartójára. Az ütközet sokáig eldöntetlen

maradt. Végül is hétszáz emberüket elveszítve, akik közül háromszázat foglyul ejtett az ellenség, megfutamodtak a győztesek elől, de társaikért bosszút álltak: nyolcvan makedónt megöltek, s ezenfelül háromszázötvenet megsebesítettek. De még így is, az újabb elpártolás után is kegyelemben részesültek.

A király, miután alattvalóivá fogadta őket, egész hadával a Nautakának nevezett vidékre vonult. A tartomány szatrapája Sziszimithrész volt, aki saját anyjával két gyermeket nemzett; ennél a népnél ugyanis nem ütközik törvénybe az a fajtalanság, hogy a szülők saját gyermekeikkel közösüljenek. Ez a Sziszimithrész felfegyverezte honfitársait, s a vidék kapuját, ott, ahol a legkeskenyebbre összeszűkül, erős védőfallal eltorlaszolta. Oldalvást egy gyors vizű folyó hömpölygött, hátulról egy szikla fedezte őket, melyen át a lakosok kezük munkájával törtek átjárót Az alagút bejáratánál még behatolt a fény, de beljebb már sötétség honolt, ha nem gyújtottak világot. A föld alatti folyosó, melyet csak a helybeliek ismertek, megszakítás nélkül folytatódott, és a mezőkre nyílt.

Noha erős barbár csapatok védelmezték a szűk bejáratot, ezt a természetalkotta erődöt. Nagy Sándor mégis odarendelte a faltörő kosokat, és ostrom alá vette az emberi kéz emelte védőfalat. A makedónok parittyákkal és nyilakkal leterítették az első sorokban harcoló ellenség legnagyobb részét, a többit szétverték és megfutamították. A király ekkor az erőd romjain keresztül a sziklához vezette seregét. De útjukat állta a hegyoldalról a völgybe zúduló vizektől megduzzadt folyó. Úgy látszott, óriási fáradságba kerülne a feneketlen mélységet feltölteni. A király mégis megparancsolta, döntsenek ki fákat, és hordjanak össze kőtömböket. A barbárok még sosem láttak effélét, ezért iszonyú félelem szállta meg őket a mélységből váratlanul kiemelkedő sánc láttán.

A király úgy vélte, a félelem megadásra szoríthatja az ellenséget, ezért követségbe küldte Oxartészt – aki ugyancsak a nautakabeli néptörzsből származott, de behódolt neki –, hogy rábeszélje a vezért a szikla feladására. És hogy növelje félelmüket, közben az ostromtornyokat is odarendelte, s a hadigépekből villogó nyilak záporoztak. A barbárok erre felmenekültek a sziklatetőre, mert csak ebben az erősségben volt bizodalmuk. Oxartész pedig nekilátott, hogy rábeszélje a megrémült és reményét vesztett Sziszimithrészt: a makedónoknak inkább barátságát, mint erejét igyekezzék kitapasztalni, és ne késleltesse a győztes sereget, amely sietve India felé tart, mert aki útját állja, önfejére zúdítja a mások ellen köszörült fegyvereket. Sziszimithrész még csak hajlott volna a szép szóra, de anyja és egyben felesége kijelentette, hogy inkább meghal, semhogy bárki hatalmába kerüljön. Ezzel arra kényszerítette a barbárt, hogy becsületére, ne biztonságára gondoljon. Sziszimithrész el is szégyellte magát, hogy az asszonyok számára drágább kincs a szabadság, mint a férfiaknak. Útjára bocsátotta tehát a békekövetet, és elhatározta, hogy

szembenéz az ostrommal. De amint az ellenség haderejét összehasonlította a sajátjával, újból csak megbánta, hogy hallgatott az asszonyi tanácsra, melyet most inkább elhamarkodottnak látott, mint a szükségből fakadónak. Ezért sürgősen visszahívatta Oxartészt, és megígérte, hogy aláveti magát a király hatalmának, csak azt kéri, el ne árulja anyja szándékát és tanácsát, hogy mentől könnyebben részesüljön kegyelemben ő is. Ezután Oxartészt előreküldte, majd anyjával, gyermekeivel és egész rokonságával maga is elindult, s még sérthetetlenségük biztosítását sem várta meg, melyet Oxartész ígért.

A király lovas futárral megüzente nekik, hogy forduljanak vissza, és várják be jöttét. Amint megérkezett, áldozati állatokat öletett le a háború és a győzelem istennői tiszteletére, majd Sziszimithrészt visszahelyezte eddigi hatalmába, és biztatta, hogy még nagyobb tartományt ad kezére, ha hűséggel megőrzi szövetségüket. A helytartó ekkor átadta két fiát a királynak, aki megparancsolta, hogy seregében harcoljanak.

Azután a phalanxot hátrahagyta az elpártoltak megzabolázására. ő pedig továbbvonult a lovassággal. Eleinte még csak végigvergődtek valahogy a meredek és köves utakon, de később a lovak patái letöredeztek, és testük is kimerült, így sokan nem tudtak lépést tartani a többiekkel. Soraik lassanként megritkultak, s ahogy gyakran megesik, a szégyenérzeten felülkerekedett a halálos kimerültség. A király azonban sűrűn váltogatott lovakkal szakadatlanul a menekülők nyomában volt. Az előkelő ifjak, máskor állandó kísérői, most, az egyetlen Philipposz kivételével, sorra lemaradoztak mellőle. Lüszimakhosz öccse volt ez a serdülő ifjú, akinek páratlanul nemes jellemét a következők is bizonyítják. Ötszáz stádiumon keresztül – szinte hihetetlen! – futva kísérte a lovon nyargaló királyt, bár Lüszimakhosz többször is felajánlotta neki a lovát. A mellvért és fegyverek terhét is viselte, mégsem tudták rávenni, hogy elmaradjon urától. Amikor elérték az erdőt, ahol a barbárok rejtőztek, hősies küzdelemben oltalmazta az ellenséggel közelharcba keveredett királyt. De miután a barbárok futásnak eredve kiürítették az erdőt, elhagyta lelkiereje, mely a csata hevében megacélozta izmait hirtelen egész testében kiverte a verejték, s a legközelebbi fatörzsnek dőlt. De ez a támaszték kevés volt ahhoz, hogy megálljon a lábán. Ekkor a király feltámogatta, ám karjai között összerogyott és meghalt. Az elszomorodott királyra még egy újabb, nem kevésbé gyászos csapás várt. Röviddel a táborba való visszatérés előtt Erigüiosznak, egyik legjelesebb vezérének haláláról értesült. Mindkét hőst teljes pompával és tisztességgel helyezték sírba.

A király ezután elhatározta, hogy a dahák ellen vonulnak, mert tudta, hogy Szpitamenész közöttük rejtőzik. Szüntelen hadiszerencséje ebben a hadjáratban is kedvezett, mint annyi más

alkalommal, és sikerre juttatta tervét, méghozzá távollétében. Szpitamenész mérhetetlen szerelemmel lángolt feleségéért, és magával hurcolta minden viszontagságon át, noha az asszony nehezen viselte a menekülést és az örökös száműzetést. A fájdalmaktól elgyötörve asszonyi hízelkedéssel többször is megkörnyékezte férjét, hogy vessen már véget menekülésüknek, és bölcsen engesztelje ki a győztes Nagy Sándort, hiszen úgysem menekülhet előle. Három felserdült fiuk volt, őket is atyjuk elé vezette, hogy keblére boruljanak, és úgy rimánkodott: legalább rajtuk könyörüljön. És hogy kérése még hathatósabb legyen, hozzáfűzte, hogy Nagy Sándor már a közelben van. De Szpitamenész árulásnak vélte az intelmet, és azt képzelte, hogy felesége, szépsége tudatában, csak arra vár, hogy a legelső alkalommal odadobja magát a makedón királynak. Ezért kardot rántott, hogy leszúrja, de az asszony fivérei előrohantak és lefogták. Ekkor feleségére förmedt, hogy takarodjék a szeme elől, ráadásul meg is fenyegette, hogy megöli, ha még egyszer mutatkozik előtte. Férfivágyának kielégítésére aztán szajhákkal töltötte az éjszakákat, de annyira megundorodott tőlük, hogy a szíve mélyén lappangó szerelem újból fellángolt asszonya iránt. Teljes odaadással visszatért tehát hozzá, és állhatatosán kérlelte, hogy térjen jobb belátásra, tűrje a viszontagságokat, bármit is mérjen rájuk a sors: neki magának könnyebb a halál, mint a megadás. Az asszony mentegetőzve kijelentette, hogy ő olyasmit tanácsolt csupán, amit hasznosnak vélt – meglehet, asszonyi ésszel, de tiszta szívből –, a jövőben pedig engedelmesen követi férjét. A színlelt kedveskedéssel elámított Szpitamenész lakomát rendezett még fényes nappal. Amikor aztán ételtől-italtól elnehezülve álomba merült, ágyasházába vitték. Az asszony, látva, hogy Szpitamenész kába, mélységes alvásba bódult, kivette a ruhája alatt rejtegetett kardot, és levágta a férje fejét, majd odanyújtotta gaztettében cinkos szolgájának, miközben őt magát telifröcskölte a vér. Aztán úgy, ahogy volt, a szolga kíséretében, vérfoltos ruhában a makedónok táborába sietett, és megparancsolta, hogy jelentsék Nagy Sándornak: olyan hírrel érkezett, melyet személyesen kell átadnia. A király nyomban elrendelte, hogy bocsássák be a barbár nőt. Amint megpillantotta vérrel telifröcskölt ruhájában, úgy vélte, hogy panaszra jött valami rajta esett gyalázatért, és felszólította, mondja el, mit akar. Az asszony arra kérte, vezessék be a szolgát, aki parancsára a sátor előterében várakozik. A szolga a köntösébe burkolva tartogatta Szpitamenész fejét, s amikor gyanúsnak tűnvén vállalóra fogták, megmutatta, mit rejteget. Az ólmos sápadtság annyira eltorzította a vértelen arc vonásait, hogy nem volt világosan felismerhető. A király, amint meghallotta, hogy egy levágott emberi fejet hoztak hozzá, kiment a sátor elé, és megtudakolta, miről is van szó. A szolga vallomásából aztán meghallotta, mi történt, s ettől egymást kergették fejében a különféle gondolatok. Azt belátta, hogy óriási szolgálatot tett neki az asszony,

amikor megölte ezt a hitvány szökevényt, aki, ha élne, útjában állna nagy tervei megvalósításában. De irtózattal töltötte el a förtelmes bűn, hogy a barbár nő álnokul megölte gyermekei apját, aki annyi jóval elhalmozta. Végül is a bűntett kegyetlensége annyira elhomályosította a jó szolgálat értékét, hogy a király megüzente neki: hagyja el a tábort, nehogy a barbár féktelenség példája megfertőzze a görögök erkölcseit és békés természetét.

A dahák, amint értesültek Szpitamenész meggyilkolásáról, Dataphernészt, aki cinkosa volt a pártütésben, nyomban megkötözték, és kiszolgáltatták Nagy Sándornak, s egyben ők is megadták magukat. A király ezután, pillanatnyi gondjainak nagy részétől megszabadulva, a kapzsi és gőgös helytartók uralma alatt esett sérelmek orvoslására fordította figyelmét. Hürkániát, valamint a mardusok és tapurok országát Phrataphernész gondjaira bízta, és megparancsolta neki, hogy elődjét, Phradatészt, őrizet alatt küldje hozzá. A drangák helytartója, Arszamész helyébe Sztaszanórt nevezte ki, ugyanakkor Arszakészt Médiába küldte, és Oxüdatészt elmozdította onnan. Babilóniai pedig Mazaiosz halála után Sztamenész uralma alá rendelte.

Mindennek elvégzése után, három hónap múlva, felkerekedett téli táborhelyéről, és seregével útra kelt a Gazakának nevezett vidék felé. Első nap nyugodtan meneteltek. A második nap sem volt még nagyon viharos és borús, de már homályosabb az elsőnél, s a készülő zivatar fenyegető előjelei mutatkoztak. Harmadnap az egész égbolton villámok cikáztak keresztül-kasul, a felvillanó, majd kilobbanó fény csaknem megvakította a menetelő sereget, s a lelkeket borzadállyal töltötte be. Szinte szüntelenül mennydörgött, a katonák körül csapkodott a villám, fülük megsiketült az égzengéstől, és rémületükben sem továbbmenni, sem megállni nem mertek. Ekkor hirtelen jégeső zúdult a fejükre, csak úgy záporozott. Eleinte pajzsokat tartottak maguk fölé oltalmul, de később nem tudták már fogni elgémberedett kezükben a síkossá vált pajzsot, ám azt sem tudták eldönteni, melyik égtáj felé meneküljenek, mert akármerre futottak, még viharosabb erővel tört rájuk a zivatar, így aztán soraik felbomlottak, a sereg szerteszéledt az erdőben. Sokan inkább félelemből, mint fáradtságtól elcsigázva a földre vetették magukat, bár a dermesztő hideg még az esőcseppeket is jéggé fagyasztotta. Mások a fatörzsekhez dőltek, amelyek igen sok katonának kínálkoztak támasztékul és menedékül. Jól tudták ugyan, hogy ezzel maguk választották ki haláluk helyét, mert mozdulatlan testüket elhagyja az élet melege, de a tétlenség kellemes volt fáradt testüknek, és szívesen haltak meg pihenés közben. A vihar hevesen és kitartóan tovább tombolt, s a nappali fényt, e természet nyújtotta vigaszt, elfedték előlük a felhők és az erdőkben borongó félhomály. Egyedül a király

viselte bátran a szörnyű vészt, katonái között járt, összeterelte a szerteszéledt embereket, fölemelte azt, aki elesett, tekintetüket a távoli kunyhókból előgomolyó füstcsíkokra irányította, és egyre biztatta őket, hogy sietve húzódjanak be a legközelebbi menedékhelyre. Legnagyobb hasznukra mégis az volt, hogy szégyelltek volna cserbenhagyni a királyt, aki minden erejét megfeszítve tűrte a számukra elviselhetetlen szenvedést.

Végül is a szükség, amely a bajban mindig leleményesebb, mint az ész, megtalálta a hideg ellenszerét is. A katonák fejszével nekiestek az erdőnek, s a halomba döntött fákból itt is, ott is máglyát raktak és tüzet gyújtottak. Mintha egyetlen lángtengerbe borult volna az erdő, s a lángok között szinte alig maradt hely a katonáknak. A melegtől felengedett tagjaik dermedtsége, és lassanként szabadabban szívták magukba a levegőt – mert a hidegtől még a lélegzet is beléjük fagyott. Egyesek behúzódtak a barbárok erdő szélén rejtőző kunyhóiba, ahová végső ínségükben a kényszer kergette őket, mások a szabad ég alatt ütöttek tábort: a föld még nedves volt ugyan, de a zord hideg már megenyhült. Ez a csapás kétezer katonát, markotányost és tábori szolgát ragadott el. A hagyomány szerint sokan, akiket fatörzsekhez dőlve találtak meg, élőknek látszottak, és úgy rémlett, mintha egymással beszélgetnének, ugyanabban a helyzetben, ahogy meglepte őket a halál.

Egy makedón közkatonának, aki már alig vonszolta magát és fegyvereit, sikerült elvánszorognia a táborig. A király éppen akkor telepedett a tűz mellé, hogy felmelegítse tagjait, de amint megpillantotta a makedónt, felugrott tábori székéről, elvette a rogyadozó és már félig eszméletlen katona fegyverét, majd ráparancsolt, hogy üljön le az ő helyére. A katona sokáig azt sem tudta, hol pihen és ki ültette oda. Amint végre visszatért belé az élet melege, és megpillantotta a királyi széket és magát a királyt is, rémülten tápászkodott fel. Nagy Sándor látva ijedelmét, így szólt:

– Megérted-e, te katona, mennyivel különb sorban éltek ti az én uralmam, mint a perzsák az ő királyuk uralma alatt? Mert a perzsáknál a fejével fizet az, aki a király székébe ül, neked pedig az életedet mentette meg.

Másnap összehívta barátait és a csapatparancsnokokat, és elrendelte, hirdessék ki a katonák között, hogy minden veszteségükért kárpótolni fogja őket. Be is tartotta szavát. Szisziraithrész ugyanis számos igásállatot és kétezer tevét küldött neki, ezenfelül birkanyájakat és marhacsordát. A király mindezt igazságosan szétosztotta katonái közt, s ezzel kárpótolta s egyben az éhezéstől is megmentette őket. Majd boldogan köszönetét nyilvánította Sziszinüthrésznek jó szolgálatáért, azután megparancsolta a katonáknak, hogy szereljék fel magukat hat napra való száraz élelemmel, mert a szakák ellen vonulnak. Letarolta az egész vidéket, s a zsákmányból harmincezer barmot Sziszimithrésznek ajándékozott.

Azután abba a tartományba érkezett, amelynek élén Oxüartész állt, a nemes szatrapa, aki meghódolt neki, és oltalmába ajánlotta magát. A király meghagyta méltóságában, csak azt követelte tőle, hogy három fia közül kettő a makedón seregben szolgáljon. A szatrapa még harmadik fiát is kiszolgáltatta. A királyt barbár pompával rendezett lakomával fogadta. Amikor az ünnepi vígság tetőpontra hágott, Oxüartész megparancsolta, hogy vezessenek be harminc előkelő szüzet. Közöttük volt a saját lánya, Roxané is, aki kitűnt páratlan szépségével és a barbárok közt oly ritka, elragadó bájával. S noha a válogatott szépségek sorában vonult be, mégis magára vonta mindenki tekintetét, főleg a királyét, aki a szerencse pazar ajándékai közepette, melyekkel szemben egyetlen halandó sem elég óvatos, már kevésbé fékezte szenvedélyét. És ámbár egykor pusztán atyai szeretettel tekintett Dareiosz hitvesére és hajadon lányaira, akiknek szépségével csak Roxané szépsége vetekedett, most szerelemre lobbant egy szüzecske iránt, aki az ő királyi származásához képest alacsony sorból született. Ezért kijelentette, hogy uralma megszilárdítása érdekében nászával pecsételi meg a perzsák és a makedónok barátságát: a legyőzöttek csakis így küzdhetik le szégyenérzetüket, a győztesek pedig kevélységüket. Hiszen Akhilleusz is, akit ősének vall, egy rabszolgalánnyal esett szerelembe. Senki se gondolja róla, hogy meggyalázza a legyőzötteket: Roxanét törvényes házasságkötéssel szándékozik magához láncolni. Az apa a nem várt örömtől elragadtatva hallgatta szavait. A szenvedélytől lángoló király megparancsolta, hogy ősi szokás szerint hozzanak be kenyeret, mert a makedónoknál ez volt a házasságkötés legszentebb jelképe, majd kardjával kettészelte, és ő is, Roxané is ízlelt belőle egy-egy falatot. Gondolom, a nemzeti szokások meghonosítói ezzel az egyszerű és könnyen megszerezhető táplálékkal azt akarták megmutatni, hogy mily kevéssel kell beérniük a családalapító fiataloknak. Ázsia és Európa uralkodója így vette feleségül a lakoma vigasságára bevezetett Roxanét, hogy vele, a fogoly nővel nemzzen gyermeket, aki majd a győzteseknek parancsol. A király barátai szégyellték, hogy Nagy Sándor borozás közben, lakomaasztalnál választ magának apóst, méghozzá a leigazoltak sorából. De Kleitosz megölésével odaveszett a szabadság, így hát legalábbis arcukkal, mely a legengedelmesebb szolga, helyeselték tettét.

A király eközben Indiába készülődött, és onnan az Óceán partjára. Hogy ne támadjon a háta mögött semmiféle forrongás, mely veszélyeztetné tervei megvalósítását, elrendelte, minden tartományból szedjenek össze harmincezer ifjat, és felfegyverezve vezessék őket hozzá, hogy kezesek, egyben katonái legyenek. Kratéroszt az elpártolt Hausztanész és Katanész üldözésére küldte. Hausztanészt elfogták,

Katanészt pedig csatában ölték meg. Polüperkhón eközben meghódította a Bubakénének nevezett vidéket.

Nagy Sándor, miután mindezzel végzett, indiai hadjáratára összpontosította figyelmét. Gazdagnak tartották ezt az országot, nemcsak aranyban, hanem drágakövekben és igazgyöngyökben is, de mindez inkább a külső pompa, mint a valódi nagyság jele volt. Néhány világlátott ember azt állította, hogy ott a harcosok arany meg elefántcsont fegyverzetben pompáznak. Nagy Sándor tehát, hogy semmiben le ne maradjon, amikor már mindenben első, ezüst lemezekkel boríttatta a pajzsokat, arany zablát tétetett a lovak szájába, s a mellvérteket is arany meg ezüst díszítésekkel cifráztatta. Százhúszezer fegyveres követte e hadjáratában.

Miután minden előkészületet megtett, úgy vélte: most érlelődött meg benne teljesen az az elgondolás, amelyet egykor éretlen fejjel kieszelt, és töprengésbe merült, miképpen érhetné el, hogy az égieknek kijáró tisztelettel illessék. Azt akarta, hogy ne csak az isten fiának szólítsák, hanem annak is tartsák – mintha bizony parancsolhatott volna az emberek gondolatainak és nyelvének. Ezért elrendelte, hogy a makedónok, perzsa szokás szerint, földre borulva, imádattal köszöntsék. Efféle vágyait még inkább felszította a végzetes hízelgés, a királyok örök veszedelme: mert a hajbókolás többször megtörte már erejüket, mint az ellenség. Nem a makedónok bűne volt ez, hiszen egyikük sem tűrte volna, hogy felforgassák ősi szokásaikat, hanem a görögöké, akik a becsületes művészetek mesterségét romlott erkölcseikkel megmételyezték. Egy bizonyos Agiszt Argoszból, aki Khoirilosz után a legsilányabb versfaragó volt, azután a szicíliai Kleónt – aki nemcsak lelkületénél, de fajtája bűnös hajlamánál fogva is hízelgő volt – és városainak többi söpredékét a király éppen úgy becsülte, mint saját rokonait és a legnagyobb seregek vezéreit. Ezek a fűzfapoéták kitárták előtte az ég kapuit, és olyasmiket locsogtak, hogy Héraklész, Liber atya és Kasztor meg Pollux átengedi helyét az új istenségnek.

A király egy ünnepnapon pazar pompával lakomát rendezett, amelyre nemcsak legelőkelőbb makedón és görög barátait hívta meg, hanem a főrangú barbárokat is. Lakomához heveredett, és egy ideig elpoharazgatott velük, azután eltűnt a vendégségből. Ekkor Kleón már előre elkészített szónoklatba fogott, és egekig dicsérte Nagy Sándor hőstetteit. Majd sorra magasztalta érdemeit, és kijelentette, mindezt csak egyetlen módon hálálhatják meg méltóképpen: ha már tudják róla, hogy isten, nyíltan is vallják annak, s egy csipetnyi tömjént áldozva róják le hálájukat nagy jótetteiért. A perzsák ugyanis nemcsak hódolatból tisztelik királyaikat az istenek között, hanem okosságból is, hiszen szentségük a birodalom üdvét védi. Héraklész és Liber atya sem emelkedhetett az istenek sorába mindaddig, amíg felül nem kerekedett a velük egy időben élők irigységén. Az utókor mindenből annyit hisz el, amennyit a kortársak szentesítettek. Ha tehát a többiek

tétováznának is, ő maga, mihelyt a király belép a lakornaterembe, földre borul előtte. Másoknak is így kell tenniük, elsősorban azoknak, akiknek bölcs az eszük, mert illő, hogy ők járjanak elöl jó példával a király tiszteletében.

Ez a beszéd napnál világosabban Kalliszthenész ellen irányult. Az ő szigora és harcra kész szabadságvágya gyűlöletes volt a király szemében, mintha csak ő késleltetné a makedónok ilyen megalázkodását. Amint csönd támadt, és mindenki egyedül őrá függesztette tekintetét, így szólalt meg Kalliszthenész:

– Ha a király végighallgatta volna beszédedet, most kétségkívül nem kellene másnak válaszolnia helyette. Ő maga tiltotta volna meg neked, hogy idegen, más országbeli szokások felvételére unszold, és túlzott hízelgéseddel irigységet zúdíts a fejére dicső hadisikereiért. De mert a király nincs itt, én felelem helyette, hogy a koraérett gyümölcs sohasem időálló, te pedig nem szerzel a királynak égi dicsőséget, hanem elrabolod tőle. Az idő távlata kell ahhoz, hogy valakit istennek tartsanak, és ezzel mindig csak az utókor tiszteli meg a nagy embereket. Én bizony azt kívánom, hogy királyunk minél később emelkedjék a halhatatlanok közé: éljen sokáig, és nagysága legyen örökkétartó. Az embert sohasem kíséri életében az isteni fenség, de halála után olykor nyomába szegődik. Héraklészt és Liber atyát említetted az imént példaként, hogy istenné váltak. Azt hiszed, egyetlen lakomán hozott határozat tette őket istenekké? Előbb elragadta testüket a természet a halandók szemei elől, csak azután emelte őket egekig a hírnév. Nos hát, Kleón, te meg én, isteneket teremtünk: tőlünk kapja a király isteni mivolta bizonyságát! Csak tessék, tapasztald ki saját hatalmadat: tégy valakit királlyá, ha istenné tudsz tenni másokat. Vagy könnyebb az eget ajándékozni valakinek, mint földi birodalmat? Hallgassák meg irigység nélkül a kegyes istenek mindazt, amit Kleón mondott, és engedjék, hogy a régi mederben folyjanak tovább ügyeink. Adják, hogy beérjük saját nemzeti szokásainkkal. Hazámat nem szégyellem, és nem óhajtom a legyőzöttektől eltanulni, hogyan tiszteljem királyomat. Különben, ha átvesszük törvényeiket, és azok szerint élünk, őket vallom győzteseknek.

Tetszéssel hallgatta mindenki Kallisztheneszt, mint a közös szabadság védelmezőjét. Szavai nemcsak néma helyeslést váltottak ki, hanem hangos visszhangot is, különösen az öregek részéről, akik nehezen törődtek bele, hogy ősi szokásaikat kiszorítják az idegen országbeliek. A király utolsó szóig kihallgatta a vendégek beszélgetését, mert a kerevetek körül felfüggesztett szőnyegek mögött állt. Végül is megüzente Agisznak és Kleónnak, hogy a beszélgetés befejeztével csak biztassák fel a barbárokat: amikor belép, saját szokásuk szerint boruljanak földre előtte. Nem sokkal később csakugyan visszatért a lakomára, és úgy tett, mintha időközben fontos tennivalói akadtak volna. Amikor a perzsák leborulva

hódoltak előtte, Polüperkhón, aki Nagy Sándor mellett feküdt az asztalnál, csúfondárosan biztatni kezdte az egyiket, akinek álla a földet súrolta, hogy alaposabban verje oda a padozathoz. Ezzel feltüzelte a király haragját, aki már korábban is csak nagy nehezen türtőztette magát, és most rákiáltott:

– Hát te nem köszöntesz engem hódolattal? Vagy talán nevetség tárgya lettem, egyedül a te szemedben?

Polüperkhón azt felelte, hogy a király nem lett nevetség tárgya, de ő maga sem akar megvetés tárgya lenni. Nagy Sándor erre leráncigálta őt a heverőről, a földre taszította, s amint Polüperkhón arcra bukott, így szólt hozzá:

– Látod, most ugyanazt teszed magad is, amiért az előbb másvalakit kinevettél!

Aztán megparancsolta, hogy vegyék őrizetbe, s ezzel véget vetett a lakomának.

Polüperkhónnak a büntetés letelte után nagy sokára megbocsátott, de Kallisztheneszt, akit már régóta izgágasággal gyanúsított, könyörtelenül tovább üldözte haragja. Hamarosan alkalom kínálkozott rá, hogy kitöltse rajta bosszúját. Mint fentebb említettük, szokás volt a makedónoknál, hogy az előkelők átadták a királynak felserdült fiaikat olyasféle szolgálatra, mely alig különbözött a szolgai teendőktől. Éjszakánként felváltva álltak őrt annak a helyiségnek ajtajában, ahol a király aludt. Ők kisérték be hozzá az ágyasokat egy másik bejáraton, ahol nem őrködtek fegyveresek. Amikor a király nyeregbe akart szállni, ők vezették elő a lovászoktól átvett lovakat is. Kísérői voltak vadászaton és harcban, és a szabad emberekhez illő minden mesterségre kioktatták őket. Különleges megtiszteltetésszámba ment, hogy étkezéskor a király asztalánál ülhettek. A királyon kívül senkinek sem állt jogában megvesszőztetni őket. Seregletük afféle iskola volt a makedónoknál, ahol a jövendőbeli vezéreket és helytartókat nevelték. Innen kerültek ki a későbbi királyok, akiknek utódaitól sok idő múltán a rómaiak elragadták az uralmat.

Egy alkalommal Hermolaosz, az egyik nemes királyi apród, leterítette fegyverével azt a vadkant, melyet Nagy Sándor akart elejteni, s ezért királyi parancsra megvesszőzték. Hermolaosz zokon vette a gyalázatot, és elsírta sérelmét Szosztratosznak, aki szintén az apródok seregében szolgált, és égő szerelemmel hevült Hermolaoszért. Amint meglátta társa felszaggatott testét, amelyért bolondult – és talán mert más okból is ellensége volt már régebbről a királynak – megeskette a már amúgy is feldühödött ifjút, és maga is megesküdött, hogy szövetkeznek a király megölésére. Dolgukat nem hamarkodták el gyerekes szeleburdisággal, hanem gondosan megválogatták, kit avassanak bele a bűnös összeesküvésbe. Úgy döntöttek, hogy Nikosztratoszt, Antipatroszt, Aszklepiodóroszt és

Philótaszt vonják be, rajtuk kívül még Antíklészt, Aphthonioszt és Epimenészt. Csakhogy tervük keresztülvitelére nem kínálkozott egykönnyen alkalom. Elengedhetetlenül szükséges volt, hogy minden összeesküvő ugyanazon az éjszakán álljon őrséget, nehogy a beavatatlanok meghiúsítsák tervüket. De véletlenül mindegyikük más-más éjjel teljesített őrszolgálatot, így aztán az őrváltás sorrendjének cserélgetésével és tervük végrehajtásának egyéb előkészületeivel harminckét napot elvesztegettek.

Végül elérkezett az éjszaka, amikor az összeesküvőkre került az őrt állás sora. Kölcsönösen örvendeztek egymás hűségének, melyet ennyi nap lepergése is bizonyított. Egyiküket sem tántorította el a félelem, sem a várakozás : akkora gyűlölet élt mindnyájukban a király ellen, vagy akkora hűség egymás iránt. Ott álltak tehát a terem ajtajában, ahol a király vacsorázott, hogy amint kilép a lakomáról, ágyasházába vezessék. De Nagy Sándor szerencséje s a vendégsereg széles jókedve következtében mindnyájan bőven felöntöttek a garatra, s az asztal melletti tréfálkozásokkal is elszaladt az idő. Az összeesküvők hol azon örvendeztek, hogy a királyt elnyomja majd az álom, mire rátörnek, hol meg azon aggódtak, hogy hajnalba nyúlik a lakoma. Mert pirkadatkor őrségváltás van, és mások lépnek helyükbe; azután csak hét nap múlva kerül rájuk a sor. Azt sem remélhették, hogy ennyi idő alatt mindegyikük kitart. Már hajnalfény derengett, amikor feloszlott a vendégség, s az összeesküvők közrevették a királyt, örvendezve, hogy elérkezett bűnös tervük végrehajtásának pillanata. Ekkor azonban egy eszelősnek tartott asszony, aki bejáratos volt a királyi szállásra, és úgy tetszett, ösztönével a jövőbe lát, a kilépő királyhoz rohant, és eléje vetette magát. Arca, szeme lobogott a fölindulástól, úgy intette Nagy Sándort, hogy forduljon vissza a terembe. A király tréfásan azt felelte, hogy üdvös tanácsot adtak neki az istenek, majd visszahívatta barátait, és körülbelül a nap második órájáig elidőzött a lakomaasztal mellett. Ekkor már mások vették át az őrséget az apródseregből, hogy a király ágyasházának bejárata előtt virrasszanak, de az összeesküvők még mindig ott ácsorogtak, noha szolgálatuk ideje lejárt már: ily csökönyös az emberi lelket átitató reménység! A király megszólította őket, még barátságosabban, mint máskor, és pihenni küldte, hiszen egész éjszaka kitartóan virrasztottak. Aztán ötven sestertiust adott mindegyiküknek, és megdicsérte őket, hogy még akkor is hűségesen őrhelyükön állnak, amikor már átadták másoknak a szolgálatot.

Az ifjak, vérmes reményükben megcsalatkozva, szállásukra tértek. S míg a többiek várták, mikor kerül rájuk ismét az éjjeli őrszolgálat sora, Epimenész – akár azért, mert hirtelen megszelídítette a király kedvessége, hiszen éppen őt szólította meg az összeesküvők közül, akár azért, mert úgy vélte, az istenek ellenzik a tervezett merényletet – bevallotta fivérének, Eurülokhosznak, akit eleinte nem szándékozott beavatni az összeesküvésbe, mit is forraltak. Mindenki szeme előtt ott lebegett még Philótasz büntetése, ezért Eurülokhosz gyorsan

megragadta fivérét, és a királyi szállásra sietett vele, felverte a testőrséget, és közölte, hogy életfontosságú hírt hozott a királynak. Már az időpont is, amikor berontottak, aztán feldúlt ábrázatuk, mely világosan tükrözte, milyen vihar tombol bennük, s az egyik fivér szorongása felriasztotta Ptolemaioszt és Leonnatoszt, akik a király ágyasházának küszöbénél feküdtek. Kinyitották tehát az ajtót, és fáklyát ragadva felverték a királyt a bor és az álom kábulatából. Nagy Sándor, amint lassanként magához tért, megkérdezte, mi hírt hoznak. Mire Eurülokhosz habozás nélkül elmondotta: az istenek nem fordultak el még családjától teljesen, mert fivére szörnyű bűn szövevényébe keveredett ugyan, de megbánta, és önként idejött, hogy fontos bejelentést tegyen. Az elmúlt éjszakára tervezték a merényletet, s a bűnös terv kieszelői olyanok, akikre legkevésbé gondolna a király. Aztán Epimenész sorra elbeszélt mindent, és megnevezte cinkosait is. Állítólag Kalliszthenészt nem említette az összeesküvés résztvevői között, csupán annyit mondott róla, hogy mindig szívesen hallgatta az ifjak beszédét, amikor a királyt szapulták és rágalmazták. Egyesek még azt is hozzáfűzik, hogy amikor Hermolaosz panaszkodott a királyra, mert őt is megvesszőztette, Kalliszthenész kijelentette: gondoljanak arra, hogy már férfiak. Homály fedi, vajon vigaszul mondta-e ezt a kiállt vesszőcsapásokért, vagy azért, hogy feltüzelje az ifjak haragját.

A király lelkéből-szeméből elszállt az álom, rádöbbent arra, milyen veszedelemtől menekült meg. Eurülokhoszt megajándékozta ötven talentummal és egy bizonyos Tiridatész busás vagyonával. Epimenésznek pedig megbocsátott, nem is várta, hogy a fiú kegyelemért könyörögjön. A bujtogatókat, köztük Kalliszthenészt, vasra verette. Amikor a királyi szállásra vezették őket, Nagy Sándor aludt; bortól és virrasztástól kábultan az egész napot és még a rákövetkező éjszakát is átaludta. Másnap aztán szokás szerint gyűlést hívott egybe, amelyben minden vádlott apja és rokonai is részt vettek. Egyikük sem volt biztonságban még a saját sorsa felől sem, a makedónok törvénye szerint ugyanis meg kellett halniuk, mert az életével fizet mindenki, akit vérrokonság fűz a bűnösökhöz. A király megparancsolta, hogy Kalliszthenész kivételével vezessenek elő minden összeesküvőt. Azok habozás nélkül elbeszélték, mit forraltak. Az egész gyülekezet rájuk zúdította szidalmait, a király pedig megkérdezte tőlük: ugyan mivel érdemelte ki, hogy ekkora gazságot eszeltek ki ellene. Mindenki megdermedt rémületében, csak Hermolaosz szólalt meg.

– Azt kérdezed tőlünk, mintha nem tudnád, miért szövetkeztünk megölésedre. Azért, mert már úgy parancsoltál nekünk, mintha nem szabad emberek volnánk, úgy uralkodtál rajtunk, mint rabszolgáidon.

A gyülekezetből elsőnek Hermolaosz apja, Szopolisz ugrott fel helyéről, és azt kiáltozta, hogy fia saját atyjának is gyilkosa, és tenyerével betapasztva a fiú száját, követelte, ne is hallgassák meg az

olyat, aki gonosz szándékától és a fejére zúdult bajtól eszét vesztette. A király csendre intette az apát, majd ráparancsolt Hermolaoszra, mondja csak el, mire tanította még mestere, Kalliszthenész, Az ifjú így folytatta :

– Élek nagylelkűségeddel, és elmondom mindazt, amire saját fájdalmas tapasztalataink tanítottak. Hány makedón élte túl kegyetlenségedet? Hány olyan, aki nem a legalacsonyabb sorból származott? Attalosz és Philótasz, Parmenión és a lünkeszta Alexandrosz és Kleitosz, ha meg kell küzdeni az ellenséggel, ölnek, csatába szállnak, pajzsukkal oltalmaznak téged, dicsőségedért és győzelmedért sebeket kapnak. Gyönyörűen meghláltad érdemeiket! Az egyik vérével öntözte asztalodat. A másik sem természetes halállal szenvedett ki: seregeid vezéreit kínpadra vonattad, látványosságul a perzsák számára, akiken győzelmet arattak. Parmeniónt, akivel megöletted Attaloszt, ítélet nélkül lemészároltattad. Úgy büntetsz, hogy a boldogtalanok emeljenek kezet egymás ellen, s azt, aki nemrég még gyilkosságod eszköze volt, máról holnapra lemészároltatod egy másikkal.

Erre mindenki felzúdult Hermolaosz ellen, és atyja fenyegetően kardot rántott: le is döfte volna, ha a király meg nem fékezi. Aztán ráparancsolt Hermolaoszra, hogy beszéljen, és megkérte a jelenlevőket: türelemmel hallgassák végig a vádlottat, hogyan súlyosbítja bűnét. Amint a király parancsára nagy nehezen csönd lett, Hermolaosz újra megszólalt:

– Mily nagylelkűen hagyod szónokolni a nehéz beszédű fiúkat! Kalliszthenész hangját bezzeg elnyeli a tömlöc, mert egyedül ő tud szónokolni. Miért nem vezetik be őt, amikor még azokat is meghallgatják, akik beismerik bűnösségüket? Mert félsz hallani az ártatlan ember szabad hangját, sőt látását sem tudod elviselni. Állítom, hogy semmit sem tett. Itt vannak mindazok, akik velem együtt kieszelték ezt a gyönyörű tervet; egyikük sem vallja cinkosának Kalliszthenészt, jóllehet a legigazabb és legbéketűrőbb király már régen halálra szánta őt. Íme, ez a makedónok jutalma: oly tékozlón ontod vérüket, mint hasznavehetetlen, szennyes moslékot! Neked harmincezer öszvér szállítja a harácsolt aranyat, de a katonák semmit nem visznek majd haza, csak ingyen kapott sebhelyeiket. De mindezt eltűrtük valahogy, amíg nem szolgáltattál ki minket a barbároknak, és nem hajtottad a győzteseket az új szokások igájába. Neked a perzsák ruházata és életmódja tetszik, honi szokásainkat megutáltad, így tehát a perzsák királyát akartuk megölni, nem a makedónokét, s a hadijog alapján üldözünk téged mint árulót. Te azt akartad, hogy a makedónok térdet hajtsanak előtted, és istenként tiszteljenek; te megtagadtad atyádat, Philipposzt; és ha volna hatalmasabb isten Iuppiternél, akkor még őt is megvetnéd. Csodálkozol, hogy mi, szabad emberek, nem tudjuk elviselni kevélységedet? Mit várhatunk tőled, hiszen vagy meg kell halnunk ártatlanul, vagy, ami még a halálnál is rosszabb,

szolgaságban kell élnünk. Te azonban, ha netalán még jó útra térnél, sokat köszönhetsz majd nekem, mert én voltam az első, akitől meghallhattad, mi az, amit nem tudnak elviselni a szabad emberek. Az öregeknek mégis irgalmazz, és ha már gyermekeiktől megfosztod őket, ne tetézd bánatukat sanyargatással is! Minket pedig hurcoltass csak el, hogy amit a te haláloddal akartunk elérni, azt kivívjuk a saját halálunkkal!

Így beszélt Hermolaosz.

A király pedig így válaszolt :

– Türelmem bizonyítja, mily hazug a fiú minden szava, amit tanítómesterétől hallott. Én nemcsak egymagam hallgattam végig égrekiáltó bűnéről tett vallomását, hanem rákényszerítettelek titeket is, hogy végighallgassátok. Noha nagyon jól tudtam, hogy amint szóhoz juttatom ezt a gazembert, kiontja magából minden dühét, mely arra ösztökélte, hogy életemre törjön, pedig atyjaként kellene tisztelnie. A minap, amikor nagyon is szemtelenül viselkedett a vadászaton, honi szokás szerint, mellyel Makedónia királyai ősidőktől fogva élnek, büntetést róttam rá. És ez így is van rendjén: a gyermek eltűri a verést a gyámtól, az asszony a férjtől, sőt, minálunk az ilyen korú fiúkat nemegyszer a szolgákkal vesszőztetik meg. Íme, ez az én kegyetlenségem, melyet gálád gyilkossággal akart megtorolni! Tudjátok jól, milyen elnéző vagyok azok iránt, akik megérdemlik jóságomat, ezt emlegetnem is fölösleges. Istenemre, egy csöppet sem csodálkozom, hogy Hermolaosz nem helyesli az apagyilkosok megbüntetését, hiszen maga is rászolgált. Mert a maga ügyét védi, amikor Parmeniónt és Philótaszt dicséri. A lünkeszta Alexandroszt pedig, jóllehet két tanú rábizonyította bűnösségét, és levelei is ellene beszéltek, három esztendeig nem büntettem meg, amíg csak ti magatok nem követeltétek, hogy végre méltóképpen lakoljon meg gonoszságáért. Arra is emlékezhettek, hogy Attalosz már trónraléptem előtt ádáz ellenségem volt. Ó, bárcsak Kleitosz ne ingerelt volna haragra maga ellen! Vakmerő nyelvvel énrám és tirátok szórt gyalázkodását így is tovább tűrtem, mint ameddig ő maga eltűrt volna tőlem hasonlót. A királyok és hadvezérek béketűrése nemcsak az ő természetüktől függ, hanem az alattvalókétól is. Az engedelmességtől megenyhül az uralkodói szigor. De amikor a tisztelet kivesz a lelkekből, és azt látjuk, hogy minden felfordul, erőszakhoz kell folyamodnunk, hogy letörjük az erőszakot. De miért is csodálkozom, hogy kegyetlenséget vet a szememre az, aki kapzsisággal merészel vádolni? Nem óhajtok egyeseket kiszemelni közületek, nehogy érzékenységeteket megsértve magam előtt is gyűlöletessé tegyem bőkezűségemet. De nézzétek csak meg az egész hadsereget. Azok, akiknek nemrég egyebük sem volt, mint fegyverük, most ezüst kereveten heverésznek, asztaluk roskadozik az arany edényektől, a rabszolgák hadait hurcolják magukkal, és nem győzik már cipelni az ellenségtől szerzett zsákmányt. Persze, a legyőzött perzsáknak nagy a

becsülete előttem! De hiszen számomra mértéktartásomnak éppen az a legerősebb bizonyítéka, hogy még a legyőzőitek fölött sem uralkodom gőgösen. Mert nem azért jöttem Ázsiába, hogy kiirtsak minden nemzetet, sem, hogy pusztasággá tegyem a földkerekség felét, hanem azért, hogy az általam háborúban leigazolt népeknek öröme teljék győzelmemben, így aztán veletek együtt katonáskodnak, birodalmatokért vérüket ontják, de menten fellázadnának, ha gőgösen bánnánk velük. Nem időálló az a hatalom, melyet karddal veszünk birtokunkba, de a jótettekért örök a hála. Ha Ázsiát meg akarjuk hódítani, és nemcsak átvonulni rajta, akkor szelíden kell bánnunk e népekkel: az ő hűségük szilárddá és örök életűvé teszi a birodalmat. De máris többet markoltunk, mint amennyit elbírunk. Mert telhetetlen a kapzsiság, a csordultig telt kehelybe is szüntelenül töltöget. De csakugyan igaz, hogy a perzsa szokásokat meghonosítom a makedónok között! Mert sok nemzetben látok olyasmit, amit nem szégyen utánoznunk. Csak úgy kormányozhatom helyesen e roppant birodalmat, ha mi is megtanítjuk őket egyre-másra, s ha mi magunk is tanulunk tőlük. De az már szinte nevetséges, hogy Hermolaosz azt követelte tőlem: tagadjam meg Iuppitert, aki jósszavával fiának ismert el engem. Hát még az is tőlem függ talán, hogy mit felelnek az istenek? Fiának nevezett, és ezt üdvös volt elfogadnom éppen nagyszabású terveink érdekében. Ó, bárcsak az indusok is elismernék, hogy isten vagyok! Mert a hírnév dönti el a háborút, és gyakran még a tévhit is igazzá válik. Azt hiszitek talán, merő pompaszeretetből díszítem fegyvereiteket arannyal-ezüsttel? Meg akarom mutatni azoknak, akik aligha láttak még silányabb fémet az aranynál, ezüstnél, hogy a makedónok verhetetlenek mindenben, még aranyban is gazdagabbak másoknál. Először is elkápráztatom tehát az indusok szemét, akik mindent megvethetnek, ami nyomorúságos és szegényes. Aztán megmagyarázom nekik, hogy nem aranyra-ezüstre éhesen érkeztünk közéjük, hanem azért, hogy meghódítsuk az egész földkerekséget. És te, apagyilkos, ezt a dicsőséget akartad elorozni! Megfosztani királyuktól a makedónokat, hogy a legyőzött népek martalékává legyenek! És még arra intesz, hogy irgalmazzak szüléiteknek! Nem kellene az orrotokra kötnöm, miképpen határoztam felőlük, hogy annál keservesebb legyen pusztulástok, ha egyáltalán gondoltok szüléitekre, és szíveteken viselitek sorsukat. De már korábban eltöröltem azt a törvényt, amely szerint a bűnössel együtt ártatlan rokonainak és szüleinek is pusztulniuk kell, és megígérem, hogy ők is valamennyien élhetnek eddigi jogaikkal. Tudom már, miért szeretnéd, ha idehívatnám Kalliszthenészt, aki egyedül tart téged hősnek, mivel gazember vagy: hogy ő is nyilvánosan fejemre olvassa mindazt a gyalázatot, mellyel az imént illettél engem, s melyet tőle hallottál. Ha makedón volna, veled együtt ide hozatnám tehozzád, a tanítványhoz méltó mestert, de mert Olünthoszból való, más törvények alá esik.

Ezután feloszlatta a gyűlést, és az elítélteket saját seregükbeli társaik kezére adta. Ezek, hogy bebizonyítsák a király iránt való hűségüket, kegyetlen kínzások közepette ölték meg őket. Kalliszthenésznek is kínhalált kellett halnia, noha ártatlan volt a király ellen szőtt összeesküvésben, de semmiképp sem tudott gyökeret verni az udvar hízelgő légkörében. Ezért az ő kivégzése miatt gyűlölték meg a görögök Nagy Sándort a legjobban. Mert nemcsak hogy kivégeztette, hanem meg is kínoztatta, méghozzá ítélethozatal nélkül, ezt a kiváló jellemű és tudományú férfit, aki visszatartotta őt a pusztulástól, amikor Kleitosz legyilkolása után konokul kitartott amellett, hogy elemészti magát. Nagy Sándor utóbb megbánta kegyetlenségét, de már későn.

Ezután, hogy ne nyújtsa hosszabbra a tétlenség idejét, mely pusztán arra való, hogy mendemondákat szövögessenek, India ellen indult, mert harcban mindig fényesebben ragyogott a dicsősége, mint győzelmei után. Csaknem egész India keleti irányban nyúlik el, széltében kevésbé terjedelmesen, mint hosszában. A déli szélnek kitett vidéken hegyek emelkednek, a többi terület síkság. A Kaukázus-hegységben eredő számos nevezetes folyó csendesen folydogál medrében a mezőkön át. Az Indus hidegebb a többi folyónál, és tovasiető habjainak színe alig különbözik a tengerétől. A Gangesz, egész Kelet legnagyobb folyama, egyenesen dél felé tart, és magas hegyhátakon tör keresztül, majd az útját álló sziklák kelet felé terelik folyását. Mindkét folyam a Bíbor-tengerbe ömlik. Az Indus elárasztja a partokat, számos fatörzset és nagy mennyiségű földet sodor magával, a sziklák is sűrűn útját szegik, melyeken megtörik a vízár. Ahol lágyabb talajra lel, ott kiterebélyesedik, és szigeteket alkot. Az Akeszinész gyarapítja vizét. A Gangesz a lefelé siető Iomanészt fogadja magába. A két folyó haragvó áradattal zúdul egybe, mivel a Gangesz szilaj ellenállást fejt ki a beleömlő folyó torkolatánál, s a szembetalálkozó vízáramlatok összecsapnak. A Diardinész kevésbé ismert folyó, mert India legtávolabb eső vidékén folyik. Máskülönben nemcsak krokodilok élnek benne, mint a Nílusban, hanem delfinek és más népek előtt ismeretlen egyéb vízi szörnyetegek is. Az Ethümantosz sűrűn kanyarogva számos kacskaringót alkot. A környékbeliek csatornákba terelik vizét, és öntözésre használják. Ez okból annyira leapad, hogy már neve sincs, amikor a tengerbe ömlik.

Ezeken kívül még számos folyó szeli át a vidéket, de egyik sem jelentősebb, mivel kevésbé ismert tájakon folynak keresztül. A tengermelléket az északi szél csontkeményre szárítja, de a hegyhátak felfogják, s így nem törhet be az ország belsejébe. Ezért ez az enyhébb éghajlatú terület kedvez a gyümölcstermesztésnek. De ebben az országban annyira más az évszakok rendje, hogy amikor másutt perzselő a hőség, Indiát hó borítja, és ellenkezőleg: amikor mindenütt

tél köszönt be, itt tűrhetetlen hőség uralkodik. Megfoghatatlan, miért ilyen fordított errefelé a természet rendje. A tenger, mely India partjait mossa, még színében sem különbözik a többi tengertől. Erüthrosz királyról nevezték el, ezért képzelik azt a tudatlanok, hogy vize bíborvörös.

Az országban bőven megterem a len, a legtöbb ruhát ebből szövik. A fák kérge alatt oly vékony a háncsréteg, hogy írásjeleket lehet róni rá, akár a papírra. Madaraik tanulékonyan utánozzák az emberi hangot, és akadnak olyan állatfajták is, amilyeneket más népek legfeljebb az országukba vitt példányokból ismernek. És itt van a hazája az orrszarvúnak is, melyet máshol nem ismernek. Az itteni elefántok erősebbek azoknál, melyeket Afrikában szelídítenek, és nagyságuk is erejükhöz illő. A lomha vizű, csöndesen és lassan csordogáló folyók aranyszemcséket sodornak magukkal. A tenger drágaköveket és igazgyöngyöt vet partra. Az indusok gazdagsága legfőképpen ebből ered – különösen, amióta bűnös kereskedelmük elárasztotta az idegen nemzeteket e fényűző holmikkal –, mert kényük-kedvük szerint szabják meg az árát a viharzó tenger kivetette salaknak.

Az emberek jellemét itt is a föld természeti viszonyai alakították ki. Testüket tetőtől talpig lenvászon lepelbe burkolják, lábukon sarut viselnek, fejükre vászonkendőt csavarnak, drágaköves fülönfüggőket viselnek, s a legelőkelőbb és leggazdagabb bennszülöttek véges-végig arany karperecekkel cicomázzák karjukat. Hajukat inkább fésülik, mint nyírják, álluk örökké nyiratlan, egyébként arcuk bőrét mindenütt tükörsimára borotválják.

Királyaik fényűzése azonban, melyet ők fenségnek mondanak, minden más királyénál bűnösebb. Amikor a király kegyeskedik megmutatkozni népe előtt, szolgái ezüst illatfüstölőket lóbálnak előtte, és elárasztják útját véges-végig, amerre csak viteti magát. Arany gyaloghintóban hever, melyről körös-körül drágagyöngyök függnek alá, arany- és bíborszálakkal átszőtt lenvászon öltözetet visel. Fegyveresek és testőrök kísérik, soraik között lombos faágakat hordoznak, rajtuk madarakkal, melyek beszélni tudnak, és a király komoly eszmecseréjébe is belerikácsolnak. A királyi palotát aranyozott oszlopok díszítik, melyekre aranyszínű szőlővenyige csavarodik fel körös-körül, s az épületet ezüstbe metszett madáralakok ékesítik, mert igen szeretnek madarakban gyönyörködni. A palota kapuja olyankor áll nyitva a látogatók előtt, amikor a királyt fésülik, és haját cicomázzák; ekkor ad választ a követeknek, ekkor oszt igazságot alattvalóinak. Eközben leoldozzák saruját, és jó illatú kenetekkel kenik meg lábát. Vadászaton egész fáradsága abból áll, hogy a vadaskertbe zárt állatokat ágyasainak fogadalmi imái és énekei közepette lenyilazza; nyilaik két rőfnyi hosszúak, és nagy erőfeszítéssel röpítik ki, de vajmi kevés eredménnyel, mert a vesszők, melyeknek minden ereje a könnyed fürgeségben rejlik, feleslegesen nehezek, és ezért

lassan szállnak. A király rövidebb utakra lóháton megy, nagyobb távolságokra elefántok vontatta kocsin utazik, s az otromba nagy állatok testét tetőtől talpig arannyal borítják. És hogy romlott erkölcseiken csorba ne essék, a királyt ágyasainak hosszú sora követi aranyozott gyaloghintókon. A királynétól és kíséretétől elkülönítve halad ez a csoport, de éppoly fényes pompának közepette. A nők készítik a lakomát, ők szolgálják fel a bort is, melyet egész Indiában bőven fogyasztanak. Amikor a királyt álomba ringatja a színbor, ágyasai hálótermébe viszik, és ősi dalokkal hívogatják az éj isteneit.

Ki hinné, hogy e romlottságnak közepette a bölcsességgel is törődik valaki? Pedig van egy néposztály, elvadult és faragatlan emberek, akiket bölcseknek neveznek. Szerintük dicső dolog elébe vágni a végzet kiszabta végső napnak, ezért azok, akiket éveik súlya görnyeszt, vagy betegségük gyötör, elevenen máglyára szállnak. Úgy vélekednek, hogy a természetes halál szégyenfoltja az ember egész életének, ezért mindennemű végtisztesség nélkül temetik el azokat, akiket az öregség vitt sírba. Hitük szerint beszennyeződik a tűz, ha nem lélegzőt fogad magába. Azt beszélik, hogy a városokban közhivatalnokok élnek, akik jártas elmével figyelik a csillagok járását, és jövendőt mondanak belőle. Ezek szerint csak az sietteti halála napját, aki nem várhatja be nyugodt lelkiismerettel. Istennek tartják mindazt, amit gondoznak, legfőképp a fákat; ezek bántalmazása főbenjáró bűn. A hónapokat tizenöt napra osztották be, az esztendő időtartamát csorbítatlanul megőrizték. Az időt a hold járása szerint számítják, de nem holdtöltétől fogva, mint a legtöbb nép, hanem attól kezdve, hogy sarlóvá görbül, és mivel a holdnak ehhez az állásához igazítják időszámításukat, a hónapok rövidebbek náluk. Sok egyébről is beszámol még a hagyomány, de könyvem érdekében nem látom helyénvalónak, hogy ezek elbeszélésével az események sorát megszakítsam.

Amint tehát Nagy Sándor átlépte India határát, elébe siettek az egyes nemzetségek hercegei, engedelmes hódolatukat nyilvánították neki, és kijelentették, hogy Iuppiter harmadik fia érkezett hozzájuk; Liber atyát és Hérakleszt csak hallomásból ismerik, de őt a saját szemükkel láthatják. A király kegyesen fogadta őket, majd felszólította mindnyájukat, hogy tartsanak vele és kalauzolják. Aztán, mivel többen már nem járultak eléje, Hephaisztiónt és Perdikkaszt előreküldte a sereg egy részével, hogy leigázzák mindazokat, akik ellenségesen fogadják uralmát. Egyben megparancsolta, nyomuljanak előre az Indus folyóig, és ácsoljanak hajókat, hogy túlpartra juttathassa a sereget. Mivel több folyón is át kellett kelniük, úgy készítették el a hajókat, hogy széjjelszedve szekereken szállíthatók, majd újból összeszerelhetek legyenek. Ezután megparancsolta Kratérosznak, hogy kövesse a phalanxszal, maga pedig a lovasság és a könnyű

fegyverzetűek kíséretében indult útnak. Az útjába kerülő ellenséget rövid harc után visszaszorította a szomszédos városba. Addigra Kratérosz is odaérkezett. És hogy már kezdetben megfélemlítsék az indusokat, akik még nem ismerték a makedónok fegyvereit. Nagy Sándor megparancsolta, hogy senkinek se kegyelmezzenek, és gyújtsák fel az elfoglalt város erődjeit. Ahogy a falak felé vágtatott, nyílvessző sebezte. Mindazonáltal bevette a várost, és lakóit utolsó szálig lemészároltatta, sőt még a házaknak sem kegyelmezett.

Ezek után uralma alá hajtott egy ismeretlen néptörzset, majd Nüsza városához érkezett. Véletlenül épp a városfalak közelében ütött tábort egy erdős helyen. Az éjjeli fagy foga hevesebben marta testüket, mint valaha, s ez ellen a tűz kínálkozott a legalkalmasabb orvosszernek. Letarolták hát az erdőt, és máglyákat gyújtottak. A felszított lángok belekaptak az elhalt városlakók cédrusfából ácsolt síremlékeibe. A tüzet fogott sírok között elharapóztak a lángok, és addig lobogtak, míg porig nem égett minden. A városból kutyaugatás, majd emberek kiáltozása hallatszott. A városlakók csak most vették észre, hogy ellenség érkezett falaik alá, a makedónok pedig, hogy városhoz érkeztek. A király nyomban kivonult seregével, és ostrom alá vette a falakat. Az ellenség soraiból azokat, akik megkísérelték az ellenállást, nyílzáporral árasztották el. Ezért a nüszaiak közül egyesek a megadás, mások a fegyveres ellenállás mellett kardoskodtak. Nagy Sándor, látva tétovázásukat, megparancsolta katonáinak, hogy vegyék ostromzár alá a várost, de senkit se öljenek meg. A városlakók az ostrom okozta ínségtől elcsigázva végül is megadták magukat. Azt állították, hogy városukat Liber atya akpította, s ez a történet igaz is. Nüsza annak a hegynek a tövében épült, melyet a környékbeliek Mérosznak neveznek. Ebből merítették a görögök azt a mesét, hogy Iuppiter a saját combjába rejtve hordozta Liber atyát.

A király kikérdezte a városlakókat, miképpen tagozódik a hegy, majd előreküldte az élelmiszeres szekereket, és az egész sereggel együtt ő is nekiindult a hegyoromnak. Sok borostyán és szőlő terem a hegyen, és lépten-nyomon bővizű források csörgedeznek. Különféle, zamatos levű gyümölcsöket kínálnak a fák, melyek maguktól, egy-egy véletlenül földbe hullott magból nőttek fel. A sziklák között sűrű babérfaerdők és illatos gyógynövénycserjék sarjadnak vadon. A katonák, nyilván nem isteni sugallatra, hanem a tréfa kedvéért, szerteszéledve borostyán- és szőlőlombot tépdestek, koronát fontak homlokukra, és mint a tomboló bakkhánsok, keresztül-kasul kóborolták az erdőt. Ezer meg ezer hang hívta fennszóval az istent, az erdő oltalmazóját: hegy-völgy visszhangzott belé. Eleinte csak néhányan kerekedtek féktelen jókedvre, de ahogy ez már gyakran megesik, hirtelen a többiekre is ráragadt a vidámság. Mintha csak békeidő volna, a fűbe s a lombkupacokra heveredtek. A királynak nem volt kedve ellenére a váratlanul fellángolt vigasság. Bőkezűen osztott nekik mindenből, ami csak a lakomázáshoz szükséges, majd tíznapos

pihenőt engedélyezett, hogy a sereg Liber atya tiszteletének szentelhesse magát. És ki tagadná, hogy a legragyogóbb győzelem is gyakrabban köszönhető a szerencsének, mint a hőseiességnek? Mert az őrjöngve üvöltő katonák lármája, mely csatakiáltásként hangzott, annyira megijesztette az ellenséget, hogy még akkor sem mert rájuk törni, amikor már lakomáztak, majd a bortól mély álomba merültek. Ugyanilyen jó szerencse oltalmazta őket akkor is, amikor az Óceán partjáról visszatérve az ellenség szeme láttára részegeskedtek és dorbézoltak.

Innen útra kelve a Daidalának nevezett vidékre érkeztek. A környék lakói elhagyták otthonaikat, és a járhatatlan, erdőborította hegyekbe menekültek. A király ekkor átvonult Akadirába; de ezt a várost is felégették és elhagyták lakói. Ezért változtatni kellett a harci módszereken. Nagy Sándor felosztotta tehát seregét, így egyszerre több helyen is megvillogtatták fegyvereiket. Ott ütöttek rajta az indusokon, amerről nem is várták az ellenséget, így aztán teljesen tönkreverték és igájukba hajtották őket.

A legtöbb várost Ptolemaiosz hódította meg, a legjelentősebbeket Nagy Sándor. Aztán újra egyesítette korábban felosztott csapatait. Majd átkeltek a Khoaszpész folyón, és hátrahagyták Koinoszt, hogy ostrom alá vegyék a gazdag várost, melyet lakói Beirának neveznek, a király pedig a mazagák ellen vonult. Asszakanosz, az ország királya, nemrég halt meg, így az egész vidéken és a városon anyja, Kleophisz uralkodott. Harmincnyolcezer gyalogos katona védte a várost, e természetes és mesterségesen is megszilárdított erődöt. Keleti oldalán ugyanis gyors vizű folyó övezi, mely meredek partjaival megközelíthetetlenné teszi a várost. Nyugat és dél felől irdatlan sziklák tornyosulnak körülötte, mintha csak a természet épített volna torlaszt e helyen; alattuk eső- és szélvájta barlangok és szakadékok nyílnak, a sor végén pedig óriási fáradsággal megásott verem tátong. A várost harmincöt stádium kerületű fal veszi körül, mely alul terméskőből, feljebb ki nem égetett téglából épült. A fal megerősítésére köveket raktak a téglák közé, hogy a szilárd anyag kösse a törékenyebbet, s az egészet vízzel gyúrt agyaggal tapasztották össze. Hogy össze ne roskadjon az egész építmény, erős gerendákkal is megtámogatták, s ezek tetejébe deszkákkal mellvédet emeltek, mely védte is, de járhatóvá is tette a falat.

Nagy Sándor tanácstalanul szemlélte az erődöt, mert csak úgy tudták volna az ostromgépeket a falak alá vontatni, ha a szakadékokat földdel feltöltik. Eközben a falról nyilat röpítettek beléje. A vessző éppen a lábikrájába fúródott. A király kirántotta a nyílhegyet, és megparancsolta, hogy vezessék oda a lovát. Nyeregbe ült, sebét be sem kötözte, és máris azon volt, hogy késedelem nélkül végrehajtsa tervét. Csakhogy megsérült lábszára lecsüngött, az odatoluló vér megalvadt a sebben, és fájdalma nőttön-nőtt. Ekkor; úgy mondják, azt a kijelentést tette, hogy ámbár Iuppiter fiának nevezik, mégis érzi,

milyen esendő is beteg teste. Mindazonáltal csak akkor vonult vissza a táborba, amikor már mindent szemügyre vett, és kiadta a szükséges utasításokat.

Parancsa szerint tehát egyesek lerombolták a városfalakon kívül álló házakat, és temérdek anyagot hordtak össze a feltöltéshez, mások kőtömböket és óriási fatörzseket hengerítettek le ágastul az üregekbe. A földtömeg hamarosan elérte a talaj szintjét. Ekkor tornyok építéséhez láttak, e munkát a buzgó, lelkes katonák kilenc nap alatt befejezték. A király, noha sebe még nem forrt be teljesen, kilovagolt, hogy megszemlélje, mit végeztek. Megdicsérte a katonákat, majd parancsot adott, hogy vontassák elő az ostromgépeket, melyekből nyílfelhőket ontottak az erődre. Különösen a mozgó tornyok rémítették el a város védőit, mert soha nem láttak még efféle szerkezeteket, s a minden látható emberi beavatkozás nélkül tovagördülő otromba gépezetekről azt vélték, az istenek parancsára közelednek. Azt sem hitték el, hogy a faltörő dárdák és a hajítógépekből kiröpített súlyos dorongok halandóktól erednek. Ezért hamarosan lemondtak arról, hogy megvédhetik városukat, és visszavonultak a fellegvárba. S mivel az ostromlottaknak végül nem maradt más választásuk, mint a vár feladása, követek indultak a királyhoz, hogy kegyelmet kérjenek. Kaptak is, mire a királyné nagy sereg előkelő asszony kíséretében a makedón uralkodó elé járult, és aranycsészékből boráldozattal hódoltak neki. Kleophisz a király térdei közé állította kisfiát, és nemcsak bocsánatot nyert, hanem előbbi rangját is visszakapta, mert hiszen addig királynénak nevezték. Egyesek úgy vélték, ezt inkább szépségének köszönhette, mint a részvétnek. Mindenesetre az a gyermek, akit később a világra hozott, akárki volt is az apja, Nagy Sándorról az Alexandrosz nevet kapta.

A király innen Hóra városához küldte Polüperkhónt a sereggel, majd ő maga legyőzte a rendezetlenül védekező városbelieket. A falak közé szorította őket, és elfoglalta a várost. Több más, polgáraitól cserbenhagyott ismeretlen város is a király hatalmába került. E városok lakói felfegyverkeztek, és megszállták az Aornosz nevű sziklát. Az a mendemonda járja, hogy Héraklész egykor eredménytelenül ostromolta e kőszálat, végül is földrengés támadt, s így fel kellett hagynia az ostrommal. Nagy Sándor tanácstalanul állt a minden oldalról meredek és szakadékos szikla előtt. Ekkor elébe járult két fiával egy öregember, aki jól ismerte a környéket, és felajánlotta, hogy megmutatja a hegyre vezető utat, ha jól megfizetik a fáradságát. Nagy Sándor nyolcvan talentumot ígért neki, aztán az egyik fiút visszatartotta túsznak, az öreget pedig elküldte, hogy teljesítse, amit ígért: a könnyű fegyveresek élére Müllinaszt állította, a királyi írnokot. Úgy határoztak, hogy az ellenség megtévesztésére a csapat kerülő

úton közelíti meg a sziklatetőt. Ez a szikla nem szelíd és enyhe lejtővel emelkedik fölfelé, mint a legtöbb, hanem leginkább oszlophoz hasonlít, melynek alapzata terebélyes, majd feljebb összeszűkül, és orma hegyes csúcsban végződik. A sziklahegy lábánál, meredek partok között, az Indus hömpölyög feneketlenül mély medrében. Túlsó partján szédítően mély szakadékok és vízmosások tátonganak. Ezeket előbb fel kellett tölteniök, másképpen nem vehették be ostrommal a hegyet. Az erdő kéznél volt, s a király azt parancsolta, hogy a kivágott fákat fosszák meg ágaiktól, és úgy hordják és vessék a mélységbe, mivel a lombos ágak megnehezítik a fatörzsek szállítását. Elsőnek ő maga hengerített a mélybe egy csupasz fatörzset, mire a sereg nyomban lelkes kiáltásokban tört ki, és egyikük sem vonakodott attól a munkától, amelyre a király adott példát.

Ily módon két nap alatt feltöltötték a szakadékokat. Ekkor a király megparancsolta az íjászoknak és az agrianus katonáknak, hogy kapaszkodjanak fel a meredeken. Saját apródseregéből is kiválasztott harminc ifjút a legjavából. Kharoszt és Alexandroszt állította e seregek élére, s az utóbbit emlékeztette, hogy közös nevet viselnek. Először úgy határoztak, hogy a nyilvánvaló veszedelem miatt a király nem vállalkozhat a kockázatra, de amint felharsant a kürtjel, az oroszlánbátorságú Nagy Sándor testőreire parancsolt, hogy kövessék, és elsőnek indult meg a sziklán felfelé. Ezután már egyetlen makedón sem maradt a helyén: elhagyták őrállásaikat, és önként a királyt követték. Sokan siralmas véget értek: lezuhantak a meredek szikláról, és elnyelte őket az alattuk hömpölygő folyó. Szívfacsaró látvány volt még azok számára is, akik nem forogtak veszedelemben. Amikor a mások pusztulása eszükbe juttatta, hogy őket is ugyanilyen veszedelem fenyegeti, félelemmé vált a szánalom, s immár nem az áldozatokat, hanem önmagukat siratták.

És már feljutottak odáig, ahonnan csak győztesként térhetnek vissza, különben pusztulás vár rájuk. A barbárok hatalmas köveket hengerítettek a felfelé igyekvő katonákra, akiket az ütés levert a lábukról a síkos talajon, és fejjel lefelé a mélybe zuhantak. Alexandrosz és Kharosz azonban, akiket a harminc válogatott ifjúval előreküldött a király, mégis feljutottak a sziklára, és már közelharcba keveredtek az ellenséggel. De mert a barbárok felülről nyilaztak rájuk, több találat érte őket, mint amennyi sebet osztottak. Alexandrosz, nevéhez és ígéretéhez híven, vadul, de meggondolatlanul harcolt. Meg is sebesült, majd leterítették. Amint Kharosz észrevette, hogy társa elesett, az ellenségre rohant, és csak a bosszúra gondolt. Sokat lándzsájával döfött le, másokat kardjával vágott agyon. De győzött a túlerő, és Kharosz holtan zuhant barátjára. A király érthetően annyira megrendült legbátrabb apródjai és többi katonája pusztulásán, hogy visszavonulót fúvatott. Az mentette meg életüket, hogy lassan és fegyelmezetten hátráltak, a barbárok pedig beérték azzal, hogy elűzték az ellenséget, és nem vették üldözőbe a menekülőket.

Nagy Sándor úgy döntött, hogy eláll szándékától, hiszen semmi reménye sem lehetett a szikla bevételére, de látszólag mégis folytatta az ostromot: megparancsolta, hogy szálljak meg az utakat, vontassák elő az ostromtornyokat, s a fáradt katonákat váltsák fel társaik. Az indusok látták ugyan, mily szívósan kitart, mégis nemcsak önbizalmukat fitogtatva, hanem győzelmüket is ünnepelve két nap, két éjjel lakomáztak, és nemzeti szokásuk szerint dobokat vertek. A harmadik éjjel azonban megszűnt a dobpergés; a szikla mindenütt fénylett a barbárok gyújtotta fáklyavilágtól – úgy vélték, az éjszaka leple alatt biztonságosabban elmenekülhetnek az úttalan sziklarengetegen át. A király a terepszemlére küldött Balakrosztól megtudta, hogy az indusok elhagyták a szirtet és megfutamodtak. Ekkor jeladásra felharsant az egész had együttes csatakiáltása, hogy megfélemlítsék a rendezetlen csoportokban menekülőket. Sok indus, mintha máris sarkukban volna az ellenség, a rohanásban a síkos köveken, a járhatatlan sziklák között a mélybe zuhanva életét vesztette, a legtöbbnek keze-lába tört, és ezeket az ép bőrrel menekülők cserbenhagyták. A király, noha inkább a természet, mint az ellenség fölött győzedelmeskedett, mégis úgy tett, mintha fényes diadalt aratott volna, és különféle áldozatokat, szertartásokat rendezett az istenek tiszteletére. A háború és a győzelem istennőinek a sziklán emeltek oltárt. Az útmutatóknak, akikkel előreküldte a könnyű fegyverzetű csapatot, megadta a kitűzött jutalmat, noha vajmi keveset váltottak be ígéretükből. A szikla és a körülötte elterülő vidék őrizetét Sziszokosztoszra bízta.

Nagy Sándor innen Ekbolima felé tartott, s amikor megtudta, hogy egy bizonyos Erikész húszezer fegyveressel megszállta a keskeny útszakaszokat, a sereg nehéz fegyverzetű csapatait Koinoszra bízta azzal, hogy lassú menetben kövessék, ő pedig előresietett, s a parittyások és íjászok segítségével széjjelszórta a hegyszorost megszállva tartó ellenséget, és ezzel utat nyitott a nyomában haladó csapatoknak. Az indusok, akár a vezérük iránti gyűlöletből, akár azért, hogy a győztes kegyeibe férkőzzenek, elfogták és megölték a menekülő Erikészt, fejét és fegyvereit pedig elvitték Nagy Sándornak. A király nem torolta meg tettüket, de nem is jutalmazta meg őket.

Innen tízenhat napos meneteléssel az Indus folyóhoz érkezett, és már mindent készen talált az átkelésre, úgy, ahogy Hephaisztiónnak megparancsolta. Ezen a vidéken Omphisz uralkodott, aki már atyjának is azt javasolta, hogy adja át birodalmát Nagy Sándornak, atyja halála után pedig követeket küldött a királyhoz, hogy kérjék ki tanácsát: megtartsa-e uralmát a makedónok jöttéig, vagy mint magánember várja be őt. És még akkor sem merészelt jogával élni, amikor megkapta az engedélyt az uralkodásra. Hephaisztiónt szívélyesen fogadta, és bőven mérte seregének az ingyen gabonát, de nem járult

eléje, mert hódolatnyilvánítását kizárólag Nagy Sándornak tartogatta. Az érkező király elé fegyveres hadával vonult ki. A városfalak közelében a katonák sorai között egymástól csekély távolságra baktató elefántok nagy látványosságot nyújtottak.

Nagy Sándor először azt hitte, nem barát, hanem ellenség közeledik, és harcra készen már-már megparancsolta katonáinak, hogy ragadjanak fegyvert, s a lovasok fejlődjenek fel a két szárnyon. Az indus fejedelem azonban, észrevéve a makedónok tévedését, megállította seregét, és megsarkantyúzta lovát; Nagy Sándor akár a maga erejében, akár a másik becsületében bízva, ugyanígy tett, bár nem tudta még, ellenség közeleg-e, vagy barát. Barátokként találkoztak, ami tükröződött is mindkettőjük arcán. Tolmács nélkül nem tudtak beszélgetni, amint aztán kerítettek egyet, a barbár kijelentette, hogy seregével együtt vonult ki a király fogadására, és birodalmát teljes egészében késedelem nélkül átadja, meg sem várva, amíg a küldöttek útján kölcsönös hűségre kötelezik magukat. Rábízza önmagát és birodalmát arra, akiről tudja, hogy a dicsőségért harcol, és semmitől sem riad vissza jobban, mint attól, hogy hitszegö hírébe keveredjék.

A király örült a barbár őszinteségének, bizalma jeléül jobbját nyújtotta neki, és visszahelyezte őt eddigi hatalmába. Omphisz ötvenhat elefántot ajándékozott Nagy Sándornak, ezenfelül egész csorda hatalmas jószágot, és mintegy háromezer bikát, mely értékes állat, és még a királyok részéről is szívesen vett ajándék ezen a tájon. Amikor Nagy Sándor megkérdezte, több földművese van-e mint katonája, Omphisz azt válaszolta, hogy amikor egyszerre két király ellen visel háborút, nagyobb sereg katonára van szüksége, mint szántóvetőre. Abiszarész és Porosz volt ez a két király, s az utóbbi a hatalmasabb. Mindketten a Hüdaszpész folyón túl uralkodtak, és ha bárki fegyvert ragadott ellenük, nyomban megkísérelték a hadiszerencsét. Omphisz Nagy Sándor engedelmével magára öltötte királyi jelvényeit, és nemzeti szokásuk szerint felvette azt a nevet, melyet atyja viselt: Taxilésznek nevezte őt a nép, s e nevet minden utóda örökölte, amint trónra lépett.

Omphisz három napon keresztül bőkezűen vendégül látta Nagy Sándort, majd negyednap elmondta, mennyi gabonát adott Hephaisztiónnak, ezután arany koronát ajándékozott a királynak és minden barátjának, s ezenfelül nyolcvan vert ezüst talentumot. Nagy Sándor csodálkozó örömmel fogadta a bőkezűséget, de visszaadta, amit kapott, és a magával hozott zsákmányból megtoldotta ezer talentummal, ráadásul sok arany és ezüst asztali edényt, temérdek perzsa köntöst, harminc lovat adott neki a saját méneséből, azzal a lószerszámmal együtt, melyet akkor viseltek, amikor ő maga lovagolt rajtuk. A bőkezűség elbűvölte a barbárt, de mélységesen sértette a király barátait. Egyikük, Meleagrosz, a lakomaasztalnál alaposan beborozva, megjegyezte, hogy sok szerencsét kívan Nagy Sándornak,

mert végre Indiában talált valakit, aki méltó ezer talentumra. A király még nem felejtette el, mennyire megbánta, hogy Kleitoszt vakmerő nyelveléséért megölte, ezért visszafojtotta haragját, de kijelentette: az irigy ember magát gyötri a legjobban.

Másnap Abiszerész követei érkeztek a királyhoz. Megbízatásukhoz híven kijelentették, hogy az egész birodalmat uralma alá vetik. Miután a szövetséget adott szóval is megpecsételték, a küldöttek visszatértek királyukhoz. Nagy Sándor úgy vélte, hírneve Poroszt is megadásra kényszeríti majd, ezért elküldte hozzá Kleokharészt azzal a felszólítással, hogy Porosz fizessen adót, és országa kapujában fogadja őt mint királyát. Porosz visszaüzente, hogy egyik kívánságát teljesítheti, mert ha behatol birodalmába, valóban várja, de fegyverrel a kezében. Nagy Sándor már elhatározta, hogy átkel a Hüdaszpészen, amikor megkötözve elé vezették Bardzaentészt, az arakhósziai pártütés fejét, és harminc vele együtt zsákmányolt elefántot. Jókor jött ez a segítség az indusok ellen, akiknek az erejét az állatok adták, és jobban bíztak bennük, mint saját hadseregükben. Odahozták megkötözve Damaraxoszt, India egyik apró országának királyát is, aki Bardzaentésszcl szövetkezett. Nagy Sándor őrizetbe vétette a pártütőt és a királyocskát is, az elefántokat átadta Taxilésznek, aztán megindult a Hüdaszpész folyó felé, melynek túlsó partján Porosz ütött tábort, hogy megakadályozza a makedónok átkelését. Porosz nyolcvanöt hatalmas elefántot sorakoztatott fel, mögöttük háromszáz harcszekeret és mintegy harmincezer gyalogost, közöttük íjászokat is, akik, mint korábban említettük, oly súlyos nyilakkal harcoltak, amelyek nem röpíthetök ki kellő lendülettel. Poroszt a többi elefántnál jóval magasabb állatpéldány hordozta hátán. Az arany és ezüst fegyverzetben pompázó király termete fenségesen kimagaslott. Testi erejéhez illő bátorság lakozott benne, s annyi bölcsesség, amennyi a faragatlan népség között csak elképzelhető.

A makedónokat nemcsak az ellenség látása rémítette meg, hanem a hatalmas folyó is, melyen át kellett kelniük. Négy stádium szélességben hömpölygött mély medrében, és sehol sem nyílt rajta gázló, úgyhogy roppant tengernek látszott a szemükben. Sodra sem volt lassú, mint a szélesen kiterebélyesedő folyóké, tajtékzón rohant, mint a szűk partok közé szorított hegyi patak, s a több helyütt felkavargó örvény elárulta, hogy szirtek lappangnak a mélyben.

De még félelmetesebb látvány volt a lovaktól és férfiaktól hemzsegő part. Óriási testű szörnyetegek ácsorogtak ott, és rémítő trombitálásukkal fülsiketítően zajongtak, mivel gazdáik szántszándékkal ingerelték őket. A folyó is, az ellenség is egyszeriben váratlan félelemmel remegtette meg a harcedzett makedónokat, akiket máskor jó reménység töltött el. Úgy vélték, az ingadozó bárkákkal lehetetlen a túlsó partra érni, és biztonságosan kikötni. A

folyó közepén sűrűn sorakoztak a szigetek, ahová, fegyverét feje fölé tartva, sok indus is, makedón is átúszott. Jelentéktelen összetűzések támadtak közöttük, de mindkét király úgy érezte, hogy ezekben a kis összecsapásokban dől el a harc. A makedónok seregében két nemes ifjú tűnt ki vakmerő bátorságával, Hégeszimakhosz és Nikanór, akik állandó szerencséjükben bizakodva, nem ismertek veszélyt. Vezérlésük alatt a legelszántabb ifjak, egy szál lándzsával a kezükben, átúsztak arra a szigetre, ahol hemzsegett az ellenség, és számos industs leterítettek, noha legjobb fegyverük a puszta bátorság volt. Dicsőséggel visszatérhettek volna, de a vakmerőség nem ismer mértéket. Gőgösen és megvetően várták a rájuk rontó ellenséget, közben néhány indus titokban átúszott a folyón, körülkerítette őket, és messziről nyílzáport zúdított rájuk. Akik megmenekültek, azokat vagy a folyó sodra ragadta el, vagy az örvények nyelték magukba.

Ez a csata erősen megnövelte Porosz önbizalmát, aki mindent végignézett a partról. Nagy Sándor eleinte tanácstalan volt, de végül sikerült olyan hadifortélyt kieszelnie, mely félrevezeti az ellenséget. A folyó közepén volt egy terebélyesebb, erdőborította sziget, mely alkalmasnak látszott a hadicselre. Nem messze attól a partszakasztól, ahol Nagy Sándor állt, egy igen mély árok húzódott, amelyben nemcsak gyalogosok, de még lovasok is elrejtőzhettek. Hogy az ellenség figyelmét elterelje erről az alkalmas helyről, megparancsolta Ptolemaiosznak, hogy valamennyi lovasosztaggal vonuljon fel, jó messze a szigettől, és harci kiáltásokkal riasszák meg az ellenséget, mintha átkelésre készülődnének. Ptolemaiosz több napon keresztül megismételt harci fogással rákényszerítette Poroszt, hogy mindig arra a partszakaszra tömörítse hadát, amerre látszólag ők is igyekeztek. A sziget már kívül esett az ellenség látókörén. Nagy Sándor ekkor megparancsolta, hogy a folyóparton üssék fel sátrát, szemben az ellenséggel, s állandó kísérete, az apródsereg álljon a sátor bejáratánál, mert szántszándékkal meg akarta csillogtatni teljes királyi pompáját az ellenség szeme előtt. Azután Attaloszt, aki egykorú volt vele, és arca, termete is hasonlított rá, különösen messziről, királyi díszbe öltöztette, hogy azt a látszatot keltse, mintha maga a király üldögélne a parton, és eszébe sem jutna, hogy átkeljen. A terv keresztülvitelét eleinte késleltette az időjárás, de később segítette, mert a szerencse még a kellemetlenséget is a király javára fordította. Nagy Sándor már éppen arra készült, hogy a sereg egy részével átkeljen a folyón az imént említett szigetre – mivel az ellenség figyelme azokra fordult, akik Ptolemaiosszal ellepték az alsóbb partszakaszt –, amikor olyan zivatar kerekedett, amely még fedél alatt is alig volt elviselhető. Az esőverte katonák otthagyták a bárkákat, csónakokat, s a szárazföldre menekültek, de az ordító viharban az ellenség nem hallhatta rémült kiáltozásukat. Aztán hirtelen, egy szempillantás alatt elállt az eső, ám a felhők oly sűrűn egymásra torlódtak, hogy eltakarták a napvilágot, s az emberek még közelről is

alig ismerték fel egymást, amikor szót váltottak. Az égboltot elborító éjszaka mindenki mást megfélemlített volna, hiszen ismeretlen folyón kellett áthajózniuk, miközben az ellenség talán már meg is szállta a partot, ahová sötétben, vaktában törekedtek. De a király, aki veszedelmek árán szokott dicsőséget szerezni, még a másokat megfélemlítő sötétséget is kedvezőnek látta. Ezért jelt adott, hogy mindnyájan teljes csöndben szálljanak vízre, és megparancsolta, hogy az a bárka haladjon elöl, mely őt viszi. A parton, ahová igyekeztek, egy szál ellenség sem volt, mivel Porosz figyelmét még mindig Ptolemaiosz kötötte le. Egyik hajójuk zátonyra futott, a hullámverés egy szirthez csapta, de a többi szerencsésen partot ért. A király ekkor megparancsolta katonáinak, hogy ragadják meg fegyvereiket, és sorakozzanak hadirendbe.

És már meg is indult szárnyakra osztott serege élén, amikor Porosznak hírül adták, hogy fegyveresek lepték el a partot, és elérkezett a döntő pillanat. Porosz emberi gyöngeségből eleinte abban a reményben ringatta magát, hogy megállapodásuk szerint szövetségese, Abiszarész érkezett segítségére. De később, amint a pirkadat fényében kiderült, hogy az ellenség hatolt be, száz négyfogatú harci szekeret és négyezer lovast küldött a közelgő sereg ellen. A csapatok élére fivérét, Szpitakészt állította. Erejük a harci szekerekben rejlett. Minden szekéren hat férfi állt, két pajzsos, kétoldalt elhelyezkedve két íjász, s végül két kocsihajtó, szintén fegyveresen, mert amikor közelharcra került a sor, a gyeplőket elhajítva, ők is a nyilak záporát ontották az ellenségre. Ám ezen a napon vajmi keveset ért a kocsihajtók segítsége. Mint fentebb említettük, soha nem látott zivatar zúdult a mezőkre, a lovasság nem tudott előrenyomulni az átázott talajon, a súlyos és nehezen mozdítható szekerek pedig elakadtak a sárban és kátyúban. Nagy Sándor viszont könnyű fegyverzetű, mozgékony seregével sebesen tört előre. Elsőnek a szkiták és dahák támadtak az indusokra, majd a király Perdikkaszt a lovassággal az ellenség balszárnya ellen irányította. Mindenütt fellángolt már a harc, s ekkor a kocsihajtók, úgy vélve, hogy ezzel döntő segítségére lesznek társaiknak, megeresztett gyeplőkkel a harci forgatag kellős közepébe rontottak. De ezzel önmaguknak is ugyanannyit ártottak, mint az ellenségnek. Első rohamuk elsöpörte ugyan a makedón gyalogosokat, de a síkos és úttalan utakon robogó szekerekből sorra kizuhantak a hajtók is. Némelyikük szekerét a megbokrosodott lovak nemcsak a kátyúkba és a pocsolyákba fordították, hanem egyenesen a folyóba. Csak néhányuknak sikerült az ellenség fegyverei elől Poroszhoz menekülniök, aki keményen folytatta a küzdelmet. Látva, hogy a harckocsik hajtók nélkül, széjjelszórtan, keresztül-kasul száguldoznak a csatamezőn, legjobb barátaira bízta az elefántokat. Mögöttük

sorakoztatta fel a gyalogságot, az íjászokat és a dobverőket. Az indusoknál ugyanis a dobpergés helyettesíti a kürtszót: nem vadítja meg az elefántokat, mert fülük már hozzászokott ehhez a hanghoz. A gyalogság sorai előtt hordozták Héraklész szobrát, hogy végsőkig feltüzelje a harcosokat; hordozói haditörvényszék elé kerültek, ha cserbenhagyták a halványt, sőt még azok is a fejükkel lakoltak, akik nem mentették ki a csata forgatagából. Az a félelem, melyet az egykor ellenséges isten keltett bennük, lassanként vallásos tiszteletté változott.

A makedónok nemcsak az állatóriások, hanem a király láttán is megtorpantak egy pillanatra. A fegyveresek közé állított elefántok messziről tornyoknak látszottak. Porosz különben is fejjel kimagaslott az emberek közül, s az elefánt hátán még óriásibbnak tetszett. Nemcsak a király volt nagyobb másoknál, az állat is hatalmasabb volt a többinél.

Nagy Sándor szemügyre véve a királyt és az indusok seregét, így szólt:

– Végre bátorságomhoz méltó veszedelmet látok magam előtt! Egyszerre kell megküzdenünk vadállatokkal és páratlan erejű férfiakkal.

Majd Koinoszhoz fordulva így szólt:

– Ha majd Ptolemaiosszal, Perdikkasszal és Hephaisztiónnal együtt az ellenség balszárnyára támadtam és a csata forgatagában pillantasz meg, törj a jobbszárnyra, és támassz felfordulást. Te pedig, Antigenész, és te, Leonnatosz és Taurón, ti megrohanjátok az arcvonal közepét, és visszaszorítjátok az első sorokat. Hosszú és erős lándzsáink mintha egyenesen arra készültek volna, hogy az elefántok és hajtóik ellen fordítsuk. Taszítsátok földre az embereket az elefántok hátáról, és terítsétek le az állatokat. Kétélű fegyver az a segítség, amit az elefántok nyújtanak, hiszen nemegyszer még ádázabb dühvel fordulnak gazdáik ellen. Az ellenséget parancsszóra támadják meg, uraikat pedig riadalmukban.

Így szólva, elsőnek sarkantyúzta meg lovát. És ahogy megállapodtak, máris rátámadt az ellenség csatasoraira, miközben Koinosz viharos erővel zúdult a balszárnyra. A phalanx is egyetlen lendülettel áttörte az indus arcvonal közepét.

Porosz pedig megparancsolta, hogy tereljék arrafelé az elefántokat, amerre, megfigyelése szerint, rohamra indult a lovasság. De a lomha és nehezen mozduló állatok nem tudták utolérni a fürge lábú paripákat. Nyílvesszőiknek sem vették semmi hasznát a barbárok, mert szerfölött hosszúak és súlyosak, és csak úgy illeszthetők pontosan és megfelelőképp az idegre, ha az íjat előbb a földre állítják. De most a síkos talajon sehogy sem boldogultak, s amíg íjaik felajzásán erőlködtek, a fürge ellenség máris kiröpítette nyilait. Királyuk parancsszavára sem hallgattak már – ahogy ez gyakran megesik, amikor a fejevesztett népnek inkább a rémület parancsol,

mint vezére –, és egyszeriben annyi parancsnokuk támadt, ahány kóbor csapatra szakadoztak. Egyesek azt parancsolták, hogy tömörüljenek csatarendbe, mások azt, hogy szóródjanak széjjel, ismét mások, hogy álljanak meg, némelyek pedig, hogy kerítsék be hátulról az ellenséget. Nem volt központi vezetés. Végül Porosznak néhány híve segítségével, akikben erősebb volt a szégyenérzet, mint a félelem, mégis sikerült összeterelnie a szétzüllött csapatokat. Ekkor újból megindult a makedónok ellen, és megparancsolta, hogy az elefántokat csapatai előtt tereljék. A szörnyetegek nagy félelmet keltettek, és szokatlan trombitálásuk nemcsak a lovakat, e mindentől riadozó állatfajtát, de még a harcosokat is elrémítette, és felforgatta csatarendjüket.

A kevéssel előbb még győztes makedónok már-már azt nézték, hová is meneküljenek, amikor Nagy Sándor megparancsolta a könnyű fegyverzetű agrianusoknak és thrákoknak, akik csatározásokban jobb katonáknak bizonyultak, mint közelharcban, hogy támadjanak rá az elefántokra. Dárdazáport ontottak az állatóriásokra és a hajcsárokra, és már a phalanx is szívósan szorongatta a rémült ellenséget. De egyesek hebehurgyán támadtak az elefántokra, és maguk ellen ingerelték a megsebzett állatokat, amelyek eltaposták őket. A többiek okulhattak példájukból, hogy óvatosabban harcoljanak. A legborzalmasabb látvány az volt, amikor ormányukkal derékon ragadtak egy-egy fegyverest, és felnyújtották hajcsárjuknak.

És még mindig nem dőlt el a harc, mert a makedónok hol üldözőbe vették az elefántokat, hol menekültek előlük, a küzdelem, váltakozó hadiszerencsével, egész nap elhúzódott, amíg különleges célra készített fejszéikkel neki nem estek az elefántok lábának, a feopisz-nak nevezett enyhe görbületű, sarlóhoz hasonló kardokkal pedig az elefántok ormányát metszették le. Minden eszközt felhasználtak, már nemcsak a haláltól, hanem a halált megelőző, újfajta kínoktól is félve.

A sebektől agyongyötört elefántok végül is dühükben levetették és megtaposták a földre zuhant hajcsárokat, aztán csordákba verődtek, és inkább félelemtől, mint ádáz indulatoktól űzve, a csatasorok mögé menekültek. Ekkor Porosz, akit legtöbb katonája cserbenhagyott már, elefántja hátáról idejekorán elkészített vesszőkkel nyilakat árasztott a köréje sereglő makedónokra. Sokat megsebesített közülük távolról, de őt is mindenfelől könnyen célba vehették. Már kilenc nyílvessző ütött sebet hátán és mellén. Patakokban ömlött a vére, és erejét vesztve elengedte fegyverét, melyet eddig nem tudtak kiütni a kezéből. Még sértetlen elefántja nekidühödten újból a csatasorok közé rontott. Ekkor azonban a hajcsár észrevette, hogy a király petyhüdt végtagokkal, fegyverét elejtve, ájultan hever. Nyomban futásra ösztökélte az elefántot, mert Nagy Sándor már üldözőbe vette őket. De a makedón király számtalan nyíllövéstől sebzett lova erejét vesztve összerogyott, ám lovasát inkább letette, mint földre vetette. Nagy Sándor lovat váltott, ezért elmaradt az üldözésben. Eközben Taxilész

indus király fivére, akit Nagy Sándor előreküldört, igyekezett rábeszélni Poroszt, hogy ne rohanjon a saját vesztébe, hanem adja meg magát a győztesnek. Porosz azonban, noha ereje kimerült már, és sok vére elfolyt, az ismerős hangra fejét felütve megszólalt:

– Ismerem a hazaáruló és hitszegő Taxilész király fivérét.

Majd egy ki nem lőtt nyílvesszővel úgy mellbe döfte, hogy a háta közepén jött ki a nyíl hegye. Utolsó hőstette után meggyorsította menekülése iramát, de a sok lándzsadöféstöl már az elefántot is elhagyta ereje. Porosz ezért megállította a menekülőket, és gyalogságát az üldözők ellen fordította. Nagy Sándor eközben már utolérte őket, s amint értesült Porosz konokságáról, megparancsolta, hogy egyetlen ellenszegülőnek se kegyelmezzenek, így aztán elárasztották nyilaikkal a gyalogosokat, és még Poroszt is, aki végül sebekkel elborítva lassanként lefelé csúszott az elefánt hátáról. Az indus hajcsár azt hitte, le akar szállni, és szokás szerint térdre parancsolta az állatot. Amint az letérdepelt, a többi elefánt is – mivel erre idomították őket – a földre ereszkedett. Ez a véletlen a győztesek kezére adta Poroszt és a többi indust.

Nagy Sándor azt hitte, már megölték a barbár királyt, ezért megparancsolta, hogy fosszák meg ruháitól. A parancsra többen is odaseregletteк, hogy Porosz páncélzatát és öltözetét lehúzzák. Ekkor az elefánt, ura védelmére kelve, megtámadta a fosztogatókat, és Poroszt újból a hátára emelte. Ezért mindenfelől nekitámadtak dárdáikkal, és halálra szurdosták, Poroszt pedig egy szekérre helyezték. Amint a király észrevette, hogy felnyitja a szemét, gyűlölet nélkül, szánalomtól megindultán így szólt hozzá:

– Mily őrület hajszolt, te szerencsétlen, hogy megkísérelted a hadiszerencsédet, pedig hallhattad tetteimnek hírét, és Taxilész példájából közelről megismerhetted kegyes jóindulatomat a meghódoltak iránt?

Porosz erre így felelt:

– Megkérdeztél, hát válaszolok, olyan nyíltan, ahogy feltetted a kérdést. Azt hittem, senki nem erősebb nálam, mivel csak a magam erejét ismertem, a tiedet még nem tapasztaltam. A háború megtanított rá, hogy te erősebb vagy nálam. De még így is boldog vagyok, mert utánad én következem.

Nagy Sándor újabb kérdésére, hogy szerinte most mit tegyen a győztes, így válaszolt:

– Azt, amit ez a nap tanácsol neked, melyen saját szemeddel láthattad, mily múlandó a boldogság.

Ezzel az intelemmel Porosz nagyobb szolgálatot tett önmagának, mintha könyörgött volna, mert Nagy Sándor nemcsak részvétre, hanem egyenesen tiszteletre méltónak találta rettenthetetlen lelki nagyságát, melyet még a balszerencse sem tört meg. Úgy gondoskodott a betegről, mintha az érte harcolt volna, s amint felgyógyult, általános meglepetésre, barátai sorába fogadta, majd a

korábbinál nagyobb birodalmat adományozott neki. Valóban, Nagy Sándor semmiben sem volt szilárdabb és állhatatosabb, mint az igazi hősiesség és dicsőség csodálatában. De a hírnevet őszintébben becsülte az ellenségben, mint saját alattvalóiban, mert úgy vélte, honfitársai elhomályosíthatják nagysága fényét, de a legyőzött ellenség minél hatalmasabb volt, annál inkább növeli.

IX. KÖNYV

Nagy Sándor ez emlékezetes győzelem örömére – mellyel, mint remélte, kitárultak előtte Kelet kapui – áldozati állatokat öletett le a Napisten tiszteletére. Azután összehívta katonáit, s hogy minél lángolóbb buzgalommal vállalják a még előttük álló küzdelmeket, megdicsérte őket, majd kijelentette: a legutóbbi küzdelemben az indusok teljes haderejét felmorzsolták: ami előttük áll, gazdag zsákmánnyal kecsegtet, és az ország, ahová most készülnek, páratlan kincseiről nevezetes, mellettük olcsónak és hétköznapinak tetszenek a perzsáktól zsákmányolt holmik. Nemcsak a saját otthonukat, de még egész Makedóniát és Görögországot is kirakhatják majd drágakövekkel és gyöngyökkel, arannyal meg elefántcsonttal. Pénzre és dicsőségre sóváran fogadkoztak a katonák, hogy ott lesznek, meg azért is, mert még sohasem csalatkoztak a király szavában. Nagy Sándor azután elbocsátotta őket jó reménnyel a szívükben, és megparancsolta, építsenek hajókat, hogy miután keresztül-kasul bejárta már Ázsiát, most a földet határoló tengerre is eljusson. A közeli hegyekben bőven akadt nyersanyag a hajóácsoláshoz, de amint a katonák nekigyürkőztek a favágásnak, soha nem látott, hatalmas óriáskígyók bukkantak elő. Orrszarvú, e másutt oly ritka állatfajta is élt a hegyekben. A rhinocerosz nevet egyébként a görögök adták az orrszarvúnak; a görögül nem tudó indusok a saját nyelvükön másképpen nevezik.

A király átkelt egy folyón, és mindkét parton egy-egy várost alapított, majd vezéreit megajándékozta koronával és fejenként ezer arannyal; a többiek aszerint kaptak jutalmat, milyen közeli barátai voltak a királynak, milyen szolgálatokat teljesítettek. Abiszarész, aki már a Porosszal viselt háború előtt elküldte követeit Nagy Sándorhoz, most újabb követeket menesztett azzal az ígérettel, hogy minden parancsának engedelmeskedik, csak függetlenségét hagyja meg, mert nem élhet királyi hatalom nélkül, fogolyként viszont nem uralkodhat. Nagy Sándor megüzente neki: ha nehezére esik eljönnie hozzá, maga keresi fel őt személyesen.

Aztán újból átkelt egy folyón, és India belseje felé tartott. Mérhetetlen kiterjedésű erdők vonultak itt, tele égig érő árnyas faóriásokkal. A legtöbb fa ágai vaskosak, mint egy-egy fatörzs, és a földig hajolnak, majd újból fölfelé görbülnek, és nem is fölegyenesedő

ágaknak látszanak, hanem gyökerükből kinőtt fáknak. Az éghajlat kellemes errefelé, mert a nap hevét árnyék enyhíti, és mindenütt bővizű források csörgedeznek. Itt is temérdek kígyó nyűzsgött. Pikkelyük aranyfényben csillámlik, és mérgük veszedelmesebb minden más kígyó marásánál: akit megmarnak, az rögtön belehal, így volt ez, amíg a környékbeliek nem adtak gyógyírt a makedónoknak. Innen útra kelve, puszta vidékeken át, a Hüraótisz folyóhoz érkeztek. Ligetek virultak a folyóparton, sosem látott árnyas fákkal és lépten-nyomon felbukkanó, népes vadpáva-falkákkal. Amint innen is továbbvonultak, ostromgyűrűbe zárták a közeli várost. A király túszokat szedett a városlakóktól, és adót vetett ki rájuk.

Aztán elérkeztek ahhoz a helységhez, mely nagyvárosnak számított ezen a vidéken. Nemcsak erődfal védte, hanem egy mocsaras tó is. A barbárok szekereken vonultak ki, egymáshoz erősítették őket, így harcoltak. Lándzsával, fejszével felfegyverkezve, fürgén ugráltak egyik szekérről a másikra, hogy bajba jutott társaik segítségére siessenek. A makedónokat kezdetben elrémítette a hadviselésnek ez a szokatlan módja, mert a távolból ütöttek rajtuk sebet. De később már nem zavarta őket ez az otromba harci fogás, kétfelől közrefogták a szekereket, és lándzsával a viaskodó ellenségre támadtak. A király megparancsolta, vagdossák el a szekérsort összetartó köteleket, hogy az egymástól elkülönített szekereket könnyebben bekeríthessék. A barbárok nyolcezer embert veszítettek, végül visszamenekültek városukba. Másnap a makedónok mindenüvé ostromlétrákat támasztottak, és megszállták a falakat. Néhány városlakót megmentett a gyors menekülés: látva, hogy városukra pusztulás vár, átúsztak a mocsaras tavon, és óriási riadalmat keltettek a szomszédos városokban, mert hírét vitték, hogy legyőzhetetlen seregek, maguk az istenek érkeztek közéjük.

Nagy Sándor a vidék letárolására Perdikkaszt küldte ki könnyű fegyverzetű csapatokkal, a haderő egy részét pedig Eumenészre bízta, hogy ő is megadásra kényszerítse a barbárokat; jómaga pedig megmaradt seregét ahhoz az erődhöz vezette, ahová a többi város lakói menekültek. A városlakók követeket küldtek ugyan, hogy kegyelmet kérjenek a királytól, de azért rendületlenül háborúra készülődtek, mert viszály tört ki közöttük, mely két pártra szakította őket. Egyesek úgy vélekedtek, hogy a megadással csak veszíthetnek, mások viszont, hogy nincs erejük az ellenállásra. De sehogy sem sikerült közös elhatározásra jutniuk, közben pedig a megadás szószólói kinyitották a városkapukat, és bebocsátották a makedón sereget. Nagy Sándor méltán sújthatta volna haragjával a háború híveit, mégis mindenkinek megkegyelmezett, túszokat szedett, aztán útra kelt a legközelebbi város felé. A túszokat a sereg előtt vezették. Amikor a falakon álló városlakók felismerték bennük a saját fajtájukbelit, szóba elegyedtek velük. A túszok elbeszélték, mily kegyes, egyszersmind mily erős a makedón király, és ezzel megadásra

ösztönözték honfitársaikat. Nagy Sándor a többi, hasonlóképpen meghódolt várost is oltalmába fogadta.

Ezek után Szopithész birodalmába érkeztek. A barbárok szerint ez a néptörzs értelmesebb a többinél, és erkölcsösen él. A szabad emberek gyerekeit nem szüleik tetszése szerint táplálják és nevelik, hanem azok belátása szerint, akiket a gyerekek nevelésével megbíztak. Ha feltűnő fogyatékosságot észlelnek a gyermeken, akár a legcsekélyebb hibát teste bármely részén, megölik. Nem az előkelő származás és a fényes hírnév alapján kötnek házasságot, hanem testalkatuk szerint választják ki egymást, mert ezt becsülik gyermekeikben is.

A várost, amely ellen Nagy Sándor megindult seregével, Szopithész védelmezte. A kapuk zárva voltak, de egyetlen fegyveres sem mutatkozott a falakon és a tornyokon. A makedónok találgatták, vajon a várost elhagyták-e lakói, vagy cselből rejtőztek el. Ekkor váratlanul feltárult az egyik kapu, és két felnőtt fiával kilépett rajta az indus király, aki fenséges termetével fejjel kimagasodott a többi barbár közül. Bíborral és arannyal átszőtt ruhája bokáig ért, drágakövekkel kirakott aranysarut viselt, karján igazgyöngyök ékeskedtek, füléből lángtüzű, hatalmas ékkövek függtek. Berillkővel díszített aranypálcát hozott, melyet átnyújtott a királynak, arra kérve, fogadja el mint uruk és parancsolójuk. Aztán saját maga, fiai és néptörzse nevében meghódolt előtte.

Nemes fajtájú vadászkutyák élnek azon a vidéken. Mondják, hogy amint megszimatolják a vadat, visszafojtják ugatásukat; legádázabb ellenségeik az oroszlánoknak. Szopithész, hogy erejüket bemutassa Nagy Sándornak, megparancsolta, tereljenek be a rácsokkal elkerített karámba egy óriási oroszlánt, és szabadítsanak rá kutyákat, de ne többet, mint négyet. A kutyák villámgyorsan megragadták a vadállatot. Ekkor a kutyák egyik őre megragadta az oroszlánba kapaszkodó egyik véreb lábát, és ütötte-verte, de mert így sem tudta letépni, karddal levágta a kutya egyik lábát. De még így sem tudta megtörni szívós kitartását. Ekkor újra nekigyürkőzött, s a kutya másik lábát is levágta, majd amikor az így sem tágított az oroszlántól, kardjával összevissza kaszabolta. A véreb még halódva is a megsebzett oroszlánba vájta fogait: a hagyomány szerint ily heves vadászszenvedélyt oltott a természet ezekbe az állatokba. Jómagam több dolgot leírok, mint amennyit elhiszek; de nem akarom sem igaznak állítani azt, amiben kételkedem, sem elhallgatni azt, amit hallottam.

Nagy Sándor meghagyta tehát Szopithészt királyságában, s mihelyt csatlakozott hozzá Hephaisztión, aki időközben más területeket hódított meg, a Hüpaszisz folyó felé vette útját.

A legközelebb eső néptörzs királya Phégeusz volt, aki megparancsolta alattvalóinak, hogy továbbra is csak műveljék földjeiket, ő pedig ajándékokkal járult Nagy Sándor elé, és kijelentette, hogy egyetlen parancsának teljesítését sem tagadja meg.

A király két napig időzött nála, majd harmadnap elhatározta, hogy átkel a folyón. A Hüpasziszon azonban nemcsak nagy víztömege, hanem sziklazátonyai miatt is bajos volt az átkelés. Nagy Sándor részletesen kikérdezte Phégeuszt, és megtudta tőle, hogy a folyón túl tizenkét napi járóföld áll előtte üres pusztaságokon át, majd a Gangeszhez érkezik, egész India leghatalmasabb folyamához. A Gangesz túlsó partján a gangaridák és a praszioszok néptörzse lakik. Királyuk, Aggramész, húszezer lovassal és kétszáz gyalogossal megszállta az utakat, ezenfelül kétezer négyfogatú harcszekeret vonultatott fel, s ami a legrémítőbb, még elefántokat is, kereken háromezret. Phégeusz így mondta. A király hihetetlennek találta mindezt. Ezért megkérdezte a kíséretében levő Poroszt, hihető-e, amit hallottak. Porosz megerősítette, hogy csakugyan nem ok nélkül emlegetik e néptörzs és birodalom erejét, királyuk azonban nem előkelő születésű, igen alacsony sorból származik, apja ugyanis borbély volt, aki alig kereste meg a betevő falatot, de nem éppen rút külsejéért megkedvelte őt a királyné. Az ő pártfogásával aztán befurakodott az akkor uralkodó király bizalmas barátai körébe, majd eltette láb alól a királyt, és ármányos módon, a királyi gyermekek gyámságának ürügyével, megkaparintotta a hatalmat. Aztán sorra megölette a király árváit, és fiúgyermeket nemzett, azt, aki most uralkodik. Alattvalói gyűlölik és megvetik Aggramészt, aki inkább apja foglalkozására emlékezteti őket, mint valódi királyra.

Porosz szavai gondokat ébresztettek Nagy Sándorban. Az ellenséget és az elefántokat semmibe vette, de a vidék természeti viszonyai és a folyók ereje miatt aggódott. Szédítő feladatnak látszott az emberlakta világ végére sodródott népeket felkutatni és országaikat feldúlni; ám dicsszomja és olthatatlan sóvárgása a hírnév után nem ismert megközelíthetetlen helyet, elérhetetlen távolságot. Időnként mégis elfogta a kétség: vajon a makedónok, akik oly mérhetetlen földeket bejártak már, akik hadviselésben és táborozásban öregedtek meg, követik-e majd az útjukat álló folyókon, a mostoha természet előttük tornyosuló számtalan akadályán keresztül? Hiszen annyi zsákmányt szereztek már, nem élveznék-e most szívesebben fáradságuk gyümölcsét, mint újabb zsákmányért törjék magukat? Az ő vágyai mások, mint a katonáké: ő az egész földkerekség uralmának álmát dédelgeti lelkében, és terve megvalósításának még csak a küszöbén áll, a küzdelmekben kimerült katonák ellenben arra vágynak, hogy szűnjenek meg végre a veszedelmek, és mielőbb élvezhessék fáradalmaik gyümölcsét.

Sóvár vágyakozása végül mégiscsak fölülkerekedett a józan észen. Összehívta a katonákat, és így beszélt hozzájuk:

– Jól tudom, katonáim, hogy az utóbbi napokban India lakói szántszándékkal sok olyasmit fecsegtek, amivel rátok ijeszthettek. De már nem ismeretlen előttetek a hazudozók üres fecsegése. Ugyanígy rémitgettek titeket a perzsák Kilikia hegyszorosaival, Mezopotámia

síkságaival, a Tigrissel és az Euphratésszel, és az egyiken gázlót találtunk, a másikon hidat építettünk, és átkeltünk. A szóbeszéd sohasem fest valódi képet, szúnyogból elefántot csinál. A mi dicső hírnevünk is, noha szilárd alapon nyugszik, mégis főképp tetteink felnagyításából ered. Ki hitte volna még nemrégiben, hogy bárki is túléli a házfalaknak tetsző elefántokkal való viaskodást, az átkelést a Hüdaszpészen, és még sok egyebet, amiről rémítőbb hallani, mint a valóságban megismerni? Istenemre, már réges-rég megfutamodtunk volna Ázsiából, ha elijesztene bennünket a sok mese. Csak nem hiszitek el, hogy itt az elefántcsordák népesebbek, mint másutt a marhacsordák? Hiszen az elefánt ritka állat, nem egykönnyen ejthető fogságba, megszelídíteni is nehéz! Éppily hazug a seregszemle is, mely felsorolta a gyalogos és lovas csapatok számát. Mert minél szélesebb mederben árad szét a folyó, annál lassúbb a sodrása; a szűk partok közé szorított, keskeny ágyban tajtékzó folyó sebesen hömpölyög, de a rohanó ár is lecsöndesül, ha medre kiszélesedik. Ezenkívül a legfőbb veszedelem a parton vár minket, ahol az ellenség kikötni készülő hajóinkra les. Eszerint, ahány folyó utunkba akad, megannyi kudarccal fenyeget a partraszállás. De tegyük fel, mindez így van. Ebben az esetben mi rémit el titeket: a vadállatok nagysága, vagy az ellenség sokasága? Ami az elefántokat illeti, itt a legutóbbi példa: ádázabban támadtak gazdáikra, mint miránk, ormótlan nagy testüket bárdokkal meg sarlókkal szétdaraboltuk. De hát mit számít, hányan vannak – annyian, mint Porosznál, vagy háromezren –, hiszen láthattuk: egyet-kettőt megsebeztünk, a többi menten futásnak eredt. Meg aztán kevés elefánt is nehezen irányítható, hát még ha annyi ezret összecsődítenek! Csak egymást taszigálják, mert hatalmas testük otromba tömegétől nem férnek el, menekülni sem tudnak. Nekem bizony nem kellenek ezek az állatok, még akkor sem vonultatnám fel őket a harcmezőn, ha lennének elefántjaim, mert jól tudom, hogy veszedelmesebbek gazdáikra, mint az ellenségre nézve. Igen ám, de a lovasok és a gyalogosok sokasága is megfélemlít titeket! Valóban, hozzászoktatok, hogy maroknyi csapat ellenséggel harcoljatok, és most először kerültök szembe tengernyi tömeggel. A makedónok a túlerővel szemben is győzhetetlenek, erejükről tanúskodik a Granikosz folyó, a perzsák vérével öntözött Kilikia és Arbela, ahol megvert ellenségeink csontjai borítják a csatamezőt. Győzelmeitekkel már kipusztítottátok Ázsia népességét, csak utána kezdtetek számlálgatni az ellenség légióit. Amikor áthajóztunk a Helleszpontoszon, még eltöprenghettünk volna, mily kevesen is vagyunk; de most már követnek minket a szkíthák, segítségünkre sietnek a baktriaiak, sorainkban küzdenek a dahák és a szogdok. De az ő tömegükben nincs bizodalmam. A ti vitézségetekre építek, a ti hősiességetek jövendő háborúim biztositéka és záloga. Amíg veletek állhatok a csatasorban, nem számlálgatom sem a saját seregemet, sem az ellenségét; csak duzzadjon szívetek a harci kedvtől és a belém

vetett bizalomtól! Harcainknak és fáradalmainknak nem a kezdetén, hanem a végén állunk: elérkeztünk napkeletre és az Óceánhoz. Ha vissza nem tart a gyávaság, meghódítjuk a föld végső határát, és győztesként térünk vissza hazánkba. Ne tegyetek úgy, mint a renyhe földműves, aki restségében veszni hagyja az érett termést! Nagyobb a jutalom a kockázatnál, mert gazdag, és nem harcias nép lakta vidék ez. Ennélfogva most nem annyira dicsőségünket növelő, mint inkább zsákmányszerzö hadjáratra vezérellek benneteket. Méltók vagytok arra, hogy hazavigyétek mindazt a kincset, amit India partjaira kivet a tenger, méltók, hogy mindent megízleljétek, és semmiről se mondjatok le félelemből. Igazi magatokra, dicsőségetekre, mellyel felülmúltátok az emberi teherbírás legfelső határait, kölcsönös jószolgálatainkra, melyekkel győzhetetlenül törünk célra, kérve kérlek benneteket, ne hagyjatok cserben engem, tanítványotokat és bajtársatokat, nem utolsósorban királyotokat, aki most az emberi sikerek végső határához közeledem. Minden másban parancsoltam nektek, ebben az egyben ti köteleztek hálára engem. Én kérem ezt tőletek, aki sohasem küldtelek titeket veszedelembe úgy, hogy ne magam jártam volna legelől, aki nemegyszer pajzsommal fedeztem csatasoraitokat. Ne törjétek össze kezemben a pálmaágat, mely egy sorba emel Héraklésszel és Liber atyával, ha nem tör ellenem az irigység. Engedjetek hát kérésemnek, és szólaljatok meg végre ti, konok hallgatók. Hol marad kiáltásotok, harci kedvetek jele? Hol van az én makedónjaimnak régi tekintete? Nem ismerek rátok, katonáim, és úgy látszik, ti sem énrám. Már régóta süket fülekbe harsogok, elhidegült és hajthatatlan lelkeket igyekszem felrázni.

Mivel a katonák lehorgasztott fejjel tovább hallgattak, a király így folytatta:

– Nem tudom, mit követtem el ellenetek meggondolatlanul, hogy még csak rám sem akartok tekinteni. Úgy tetszik, mintha pusztaságban lennék. Senki sem felel, de még csak nem is ellenkezik. Hát kinek beszélek? És mit sürgetek? A ti dicsőségeteket és nagyságotokat akarom megszilárdítani. Hol vannak azok, akik nemrégiben még versengtek, hogy melyikük hordozza sebesült királya testét? Cserbenhagytatok, megcsaltatok, az ellenség martaléka lettem. De egymagam is folytatom utam. Vessetek folyók és vadállatok és olyan néptörzsek elé, akiknek a nevétől reszkettek! Majd akad, aki követ engem, ha ti cserbenhagytok: velem tartanak a szkíthák és a baktriaiak, akik nemrégen még ellenségeink voltak, és most sorainkban harcolnak. A hadvezér inkább haljon meg, de ne könyörögjön! Menjetek csak haza! Menjetek és ujjongjatok, hogy cserbenhagytátok királyotokat! Én itt megtalálom a győzelem útját, amelyben ti nem hisztek többé, vagy a dicsőséges halált.

De még erre sem jött ki egyetlen hang sem a katonák torkán. Arra vártak, hogy a vezérek és főemberek megmagyarázzák a királynak: a sebektől és az örökös fáradalmaktól elgyötört katonák nem vonakodnak a szolgálattól, csak nem tudják már ellátni. Félelemtől dermedten álltak, szemüket a földre sütötték. Aztán halk moraj támadt soraikban, majd sóhajtozni kezdtek, és lassanként szabadabb kitörést engedtek fájdalmuknak. Könnyeiket látva a király haragja szánalomra fordult, s még ő sem tudta visszafojtani a sírást, akárhogy igyekezett is. Végül, amikor már az egész gyülekezet zokogott, a sok tétovázó közt egyedül Koinosz merészelt odamenni az emelvényhez, jelezve, hogy szólani szeretne. Amint a katonák észrevették, hogy leveszi sisakját – mert így illett a királyt megszólítani –, kérték, hogy az egész sereg nevében beszéljen. Koinosz ekkor így szólt:

– Távoztassanak el tőlünk az istenek minden szentségtörő gondolatot, és valóban el is távoztattak, mert ugyanolyan érzülettel vagyunk irántad, mint mindig, oda megyünk, ahová parancsolod, harcolunk, kockára tesszük életünket, vérünket áldozzuk, hogy nevedet megőrizzük az utókor számára. Ezért, ha kitartasz terved mellett, követünk, ahová csak kívánod, vagy előtted járunk; akár fegyvertelenül, mezítelenül, erőtlenül is. De ha hallani akarod katonáid őszinte szavát, melyet a végső szükség ad ajkukra, kérlek, szentelj jóindulatú figyelmet azoknak, akik állhatatosán követnek téged, királyukat és vezérüket, és mindenüvé követni fognak, amerre indulsz. Nagy tetteiddel katonáidat is meghódítottad, király, nemcsak az ellenséget. Véghezvittük már mindazt, amire halandó ember képes. Bejártuk a tengereket, a földeket, és már jobban ismerünk mindent, mint a helybéliek. Most szinte a világ végén vetettük meg a lábunkat. Más világba készülsz behatolni, és az indusok előtt is ismeretlen Indiát akarod felkutatni, kifüstölni rejtett odúikból e vadállatok és kígyók közt élő népeket, hogy olyan földeken is tündököljön diadalod, melyeket már nem ragyog be a nap. Elgondolásod méltó szellemedhez, de számunkra szédítően magas. A te hősiességed szüntelenül növekszik, a mi erőnk már a végét járja. Tekints elgyengült testünkre, melyet számtalan seb borít, számtalan forradás éktelenít. Fegyvereink éle kicsorbult, nincs már mivel harcolnunk. Perzsa gúnyát öltöttünk magunkra, mert otthonról nem küldhetnek utánunk ruhát, idegen életmódba süllyedtünk. Hány embernek van még páncélja közülünk? Kinek maradt meg a lova? Kérdezd csak meg, hány katonának maradt még rabszolgája a zsákmányból. Mindenkit legyőztünk, és mindenben hiányt szenvedünk. És nem a fényes zsákmányért harcolunk, mert amit a háborúban szereztünk, elfecséreljük a háborúra. Ezt a gyönyörű hadsereget akarod a vadállatok elé vetni mezítelenül? Meglehet, hogy számukat készakarva eltúlozzák a barbárok, de hogy sokan vannak, azt még a hazugságokból is kihámozom. De ha még mindig az a szándékod, hogy India belsejébe hatolj, a déli vidék kevésbé kopár; ha azt

meghódítottuk, nyitva az út előttünk a tengerig, mellyel maga a természet szabott határt az emberi törekvéseknek. Miért kerülő úton törsz a dicsőségre, hiszen csak a kezedet kell érte kinyújtanod, így is rátalálunk az Óceánra. Ha csak nem vágyol kóborolni, így elérünk a célhoz, ahová sorsod vezérel. Jobbnak láttam, ha mindezt szemtől szembe mondom el neked, mint hátad mögött a katonáknak. Nem azért tettem, hogy a körülöttünk felsorakozott sereg kegyeibe férkőzzem, hanem, hogy inkább nyílt beszédet, mint fojtott pusmogást hallj.

Amint befejezte szavait, a katonák mindenünnen kiáltozásban és jajveszékelésben törtek ki, és megilletődött hangon királyuknak, atyjuknak, uruknak szólították Nagy Sándort. Majd néhány vezér is könyörögve fordult hozzá, különösen az öregebbek, akiknek mentegetőzése koruknál és tekintélyüknél fogva nagyobb súllyal esett a latba. A haragvó király nem tudta a makacsul hallgatókat sem megdorgálni, sem lecsöndesíteni. Ezért tanácstalanul leszállt az emelvényről, sátrába zárkózott, és megtiltotta, hogy barátain kívül bárki is belépjen. Két napig emésztődött haragjában. Harmadnap előjött, és megparancsolta, hogy négyszögletes kövekből emeljenek tizenkét oltárt hadjárata emlékére, majd kiszélesíttette a tábor védőfalait is, és a test arányainál tágasabb házakat készíttetett, hogy nagyszabásúvá tegyen mindent, csodálatos, de megtévesztő emlékül az utókor számára.

Innen a már egyszer megtett úton visszafelé haladt, és letáborozott az Akeszinész folyónál. Itt Koinosz váratlanul megbetegedett és meghalt. A király elsiratta ugyan, de hozzáfűzte, hogy e néhány nap kedvéért szőtte azt a hosszú beszédet, mintha csak egymaga készülne vissza Makedóniába. Eközben már vízre bocsátották a király parancsára megépített hajóhadat. Memnón Thrákiából utánpótlásul ötezer lovast hozott magával, ezenfelül Harpalosztól hétezer gyalogost és huszonötezer arany- és ezüstmetszetű pajzsot is. Nagy Sándor szétosztotta ezeket, és megparancsolta, hogy égessék el a régi pajzsokat. A két indiai királyt. Poroszt és Taxilészt, akik mint régi ellenségek gyűlölték egymást, kibékétette, és rokoni kapcsolattal megerősítette barátságukat. Mindkettőt meghagyta a maga királyságában. Jó hasznát vette a hajóépítésben nagy hozzáértésüknek, mert ezer hajóval készült az Óceánra.

Két várost is alapított, az egyiket Nikaiának, a másikat Bukephalának nevezte el, az utóbbit elveszett lováról, s az állat emlékének szentelte a várost. Aztán elrendelte, hogy az elefántok és a málhás szekerek szárazföldi úton kövessék, ő pedig lefelé hajózott a folyón, és mintegy negyven stádiumot tett meg naponta azzal a számítással, hogy alkalmas helyeken időnként partra teszi majd seregét.

Elérkeztek arra a vidékre, ahol a Hüdaszpész felveszi az Akeszinészt, és onnan a sziboszok országának határa felé siet. Ez a néptörzs azt vallja, hogy őseik Héraklész kíséretében jártak egykor, de betegségük miatt hátramaradtak, és megszállták azt a vidéket, ahol most ők élnek. Öltözetük vadbőr volt, fegyverzetük buzogány. Sok mindenben megőrizték eredetük emlékeit, jóllehet a görög szokások már rég elavultak. Itt partra szállt Nagy Sándor, majd folytatta útját, és kétszázötven stádiumot előrehaladva letarolta a vidéket, fővárosát pedig ostromgyűrűbe zárta. Negyvenezer ottani gyalogos vonult ellene. A király átkelt a vízen, és megfutamította az ellenséget, majd ostrommal bevette városukat, ahová bezárkóztak. A fiatalkorúakat megölette, a többit magával hurcolta. Aztán ostrom alá fogott egy másik várost is, de a védők nagy erővel visszaverték, s eközben sok makedón katonát vesztett. Mindamellett szívósan folytatta az ostromot, úgyhogy a városlakók reményüket vesztve felgyújtották a házakat, és gyermekestül, feleségestül bennégtek. Újfajta küzdelem támadt, mert a helybeliek szították, az ostromlók oltották a tüzet. Lakói elpusztítani, ostromlói megmenteni igyekeztek a várost: ennyire felforgatja a háború még a természet törvényeit is !

A fellegvár sértetlen maradt. Nagy Sándor helyőrséget hagyott hátra benne, majd körülhajózta a várat. A Gangesz után egész India három legnagyobb folyója védelmezi hullámaival ezt az erődöt. Északon az Indus folyik el mellette, délen az egybeömlö Akeszinész és Hüdaszpész. A folyók egyesülése különben akkora hullámokat ver, mint a tengerár, és a sok zavaros iszaptól, melyet az összecsapó vizgörgetegek mindegyre felkavarnak, keskeny mederbe szorul az egyébként hajózható folyó.

Mivel az egymásnak torlódó hullámok majd elölről, majd oldalról ostromolták a makedónok gályáit, a hajósok felvonták a vitorlákat. De munkájukban hol a hullámverés, hol a folyók rohanó áradata háborgatta őket. Két nagyobb méretű hajó mindnyájuk szeme láttára elsüllyedt, de a könnyebb gályák, noha azokat sem lehetett kormányozni, mégis sértetlenül partra vetődtek. A király hajóját egy viharos erejű örvény elragadta, megpörgette és oldalt döntötte, úgyhogy irányítás nélkül sodródott tova. Nagy Sándor már levetette ruháit, hogy a folyóba ugorjon; barátai a közelben úszkáltak, hogy kimentsék. Egyaránt veszedelmesnek látszott az úszás is, a hajón maradás is. Ezért óriási erőfeszítéssel nekifeküdtek az evezőknek, s amennyi erő emberbe fér, mind beleadták, hogy kivergődjenek az egymáshoz csapódó vízgörgetegek közül. Szinte úgy rémlett, a hullámok kettéhasadnak, az örvények visszahúzódnak. Végül sikerült kiragadniuk a hajót az örvényből, de az nem a partra siklott, hanem a legközelebbi zátonyra sodródott. Valóságos háború zajlott le a vízárral. Nagy Sándor mindegyik folyónak oltárt emeltetett és áldozatot mutatott be, majd harminc stádiummal továbbhajózott.

Innen a szudrakák és a malloszok országába érkeztek. E néptörzsek máskor háborúskodni szoktak egymással, de most a közös veszedelemben összefogtak. Kilencvenezer gyalogos katonájuk állt fegyverben, ezenkívűl tízezer lovasuk és kilencszáz négyfogatú harci szekerük. A makedónok azt hitték, már minden megpróbáltatáson túl vannak, s amint megtudták, hogy most új háború vár rájuk India legvadabb néptörzseivel, a hirtelen ijedtségtől egészen megdermedtek. Ismét kitört a zúgolódás a király ellen, hogy kényszerből lemondott ugyan a Gangesz folyóról és a többiről, mely azon túl van még, de a háborút nem fejezte be, csak máshová helyezte át a színteret, és zabolátlan néptörzsek martalékául veti őket, hogy vérükkel nyissanak előtte utat az Óceánhoz. Magával hurcolja őket túl a napon és a csillagokon, olyan vidékekre, melyeket a természet elrejtett a halandók szeme elől. Mindegyre új ellenség támad újfajta fegyverekkel, és ha szétverik, megszalasztják is őket, ugyan miféle jutalom vár rájuk? Homály és sötétség, a mély tengerre boruló őrök éjszaka, irdatlan szörnyetegek falkáitól hemzsegő feneketlen szakadék, mozdulatlan hullámok, amelyekben még a természet is erőtlenül elhal.

A király, akit jobban aggasztott a katonák nyugtalankodása, mint a saját gondjai, összehívta seregét, és megmagyarázta nekik, hogy harciatlan néptől ijedtek meg. Különben is e néptörzseken kívül többé már senki sem állja útjukat, s így, miután bejárták a földkerekséget, végre a világ végére érkeznek, s ezzel fáradalmaiknak is vége szakad. A kedvükért, mert annyira féltek, lemondott a Gangeszről és a folyón túli sokféle népről, arrafelé vette útját, ahol ugyanolyan dicsőség, de kevesebb veszedelem vár rájuk. Hamarosan megpillantják az Óceánt, máris arcukba csap a tenger levegője. Ne sajnálják tőle a sóvárgott dicsőséget! Ha átlépik Héraklész és Liber atya határait, csekély fáradozással halhatatlan hírnevet szereznek királyuknak. Tegyék lehetővé számára, hogy hazavonuljon Indiából, ne meneküljön !

Minden tömeget, de kivált a katonanépet könnyen elragadja a lelkesedés. Ezért éppoly könnyű lázadásra bujtogatni, mini lecsendesíteni a forrongást. Még soha ilyen harcias kiáltások nem harsantak fel a seregben. Biztatták a királyt: csak vezérelje őket az istenek segítségével, hogy túlszárnyalja vetélytársai dicsőségét. Nagy Sándor örömmel hallgatta kiáltozásukat, és nyomban támadásra indult. Az ellenség, a két legerősebb indus néptörzs, alaposan felkészült a háborúra. Vezérük a szudrakák nemzetségéből való, kiváló férfi volt: a hegy lábánál ütött tábort, és tüzet gyújtatott mindenfelé, hogy azt a látszatot keltse, mintha tengersokan volnának. Katonái kiáltozással és jellegzetes üvöltözéssel igyekeztek ráijeszteni a nyugovóra tért makedónokra, de mindhiába. Már hajnalodott, amikor bizalommal és reménnyel eltelve megparancsolta elszánt katonáinak, hogy ragadjanak fegyvert, és álljanak hadirendbe. A barbárok azonban – senki sem tudja, vajon félelemből, vagy mert

lázadás tört ki köztük – hirtelen megfutamodtak, és megszállták a járhatatlan és nehezen megközelíthető hegyeket. Nagy Sándor üldözőbe vette seregüket, de hasztalan; málhás szekereiket azonban sikerült kézre kerítenie.

Aztán a szudrakák városa alá siettek, ahová az ellenség zöme bemenekült, noha a falakban sem bíztak jobban, mint a fegyverekben. A makedón király már felvonult seregével, amikor a jövendőmondó sietve figyelmeztette, hogy ne indítson ostromot, vagy legalább halassza el, mert a jósjelek szerint veszélyben forog élete. A király ránézett Démophónra – mert ő volt a jós –, és kijelentette:

– Ha valaki téged igy megzavarna, miközben mesterségedben buzgólkodol és a zsigereket kémleled, biztos vagyok benne, hogy zokon vennéd, és bosszankodnál érte.

S amikor Démophón csak erősködött, hogy így mutatták a jósjelek, a király ekképp válaszolt:

– Hát nem érted, hogy annak, akinek nem a barmok belső részei, hanem hatalmas tervek lebegnek a szeme előtt, nincs nagyobb kerékkötője, mint a babonától elvakult jós?

Majd mit sem késlekedve megparancsolta, hogy támasszák a falakhoz az ostromlétrákat, s míg a többiek még tétováztak, ő máris felkapaszkodott. Keskeny volt a fal koronája, és peremét nem fogazat csipkézte, mint másutt, hanem összefüggő, áthághatatlan mellvédet alkotott. A király ezért inkább függeszkedett, mint állt a fal szegélyén, és pajzsával igyekezett a mindenünnen záporozó nyilakat felfogni, melyekkel messziről, a tornyok tetejéről elárasztották. A katonák nem siethettek segítségére, mert felülről őket is nyíllal lőtték. Végül szégyenérzetük mégis felülkerekedett a veszedelem nagyságán, mert látták, hogy tétovázásukkal az ellenség kezére adják a királyt. De a sietség csak késleltette a segítséget, mert ahogy versengve kapaszkodtak fölfelé, úgy megterhelték az ostromlétrákat, hogy azok leszakadtak, a katonák földre zuhantak, s ezzel utolsó reménységétől is megfosztották a királyt. Oly elhagyatottan állt a népes sereg szeme előtt, mint valami pusztaságban.

És már elfáradt bal karja, amellyel jobbra-balra forgatva pajzsát, felfogta a nyílvesszőket, miközben barátai egyre kiabáltak, hogy ugorjon le közéjük, készen állnak, hogy felfogják. Ekkor olyan hihetetlen és hallatlan merészségre vetemedett, mely sokkal inkább vakmerősége, mint fényes dicsősége hírnevét öregbítette. Azt tette ugyanis, hogy hirtelen lendülettel levetette magát az ellenségtől hemzsegő városba, holott alig remélhette, hogy ott karddal a kezében drágán adhatja életét, hiszen azon nyomban rárontanak, és élve elfoghatják, mielőtt még a lábára áll. De sikerült úgy egyensúlyoznia testét, hogy mindjárt talpon termett, és összecsapott az ellenséggel. Szerencséje még arról is gondoskodott, hogy be ne keríthessék. A faltól nem messzi öreg fa állt, mely mintha egyenesen a király felé tárta volna sűrű lombbal borított oltalmazó ágait. Nagy Sándor

nekivetette hátát a vaskos fatörzsnek, nehogy bekeríthessék, és pajzsával felfogta a szemből rázúduló nyilakat. És noha egész sereg támadt messziről egyetlen emberre, senki sem merte megközelíteni, s így több nyílvessző érte a faágakat, mint a pajzsot.

A király oldalán harcolt először is fényes hírneve, aztán a a kétségbeesés, mely oly gyakran küldi az embert a dicső halálba. De egyre özönlött az ellenség. Nagy Sándor pajzsát már a nyilak sűrű zápora verte, sisakját betörték a kövek, térde roskadozott a szüntelen erőfeszítéstől. Ekkor a legközelebb állók vigyázatlanul és megvetően rárohantak, de ő úgy sújtott le kardjával kettőre, hogy azok élettelenül terültek el. Ezután már senkinek sem volt kedve közelebb merészkedni hozzá, csak távolról röpítettek feléje dárdákat és nyilakat.

A király, noha mindenfelől támadták, továbbra is vitézül védekezett, egész testét két térde tartotta. Ekkor az egyik indus oly erővel eresztette belé kétkönyök hosszú nyílvesszőjét – mert az indusok nyilai, mint már említettük, ekkorák voltak –, hogy mellvértjét átütve jobb felébe fúródott, valamicskével a dereka fölött. A nyíl ütötte sebből patakzott a vér. Nagy Sándor eleresztette pajzsát, mint a haldokló, és gyengeségében még ahhoz sem volt ereje, hogy jobb kezével kitépje sebéből a nyilat. Megsebzője ujjongó örömmel odafutott, hogy kifossza a holttestet. Nagy Sándor, amint idegen kéz érintését érezte, gondolom, a súlyos gyalázattól felháborodva, összeszedte minden erejét, és tőrét az ellenség védtelen oldalába merítette. A király körül három holttest hevert; a távolabb állók kővé meredten bámultak. Ő pedig, hogy inkább küzdelemben oltsák ki életét, utolsó erejével pajzsára támaszkodva igyekezett felemelkedni. De ahhoz már nem volt ereje, hogy lábra álljon, ezért jobb kezével megragadva a lecsüngő faágakat, megkísérelt felkelni. De még így sem sikerült felegyenesednie, újból térdre esett, és kézmozdulattal hívta ki az ellenséget: akad-e köztük, aki össze mer csapni vele.

Végre Peukesztész a város másik végén szétverte a fal védelmezőit, és a király nyomában haladva segítségül érkezett. Nagy Sándor, amint megpillantotta őt, úgy vélte, már nem azért jön, hogy életét mentse, hanem hogy vigasztalója legyen a halálban, ezért kimerülten pajzsára hanyatlott. Aztán megjelent Timaiosz, majd nemsokára Leonnatosz és Arisztonosz is odaérkezett. Az indusok is, amint megtudták, hogy a király a falakon belül van, mindenki mást otthagyva, odasereglettek, és megrohanták a védelmezőket. Timaiosz, számos sebbel a mellén, hősies küzdelemben elesett. Peukesztészt is három nyíllövés érte, de pajzsával mégsem önmagát, hanem a királyt oltalmazta; Leonnatosz, miközben távol tartotta a mohón odasiető barbárokat, súlyos sérülést szenvedett nyakszirtjén, és eszméletlenül a király lábaihoz rogyott. Sebeitől ellankadva már Peukesztész is pajzsára dőlt, s így minden reményük Arisztonoszban volt. De ő is súlyosan megsebesült már, és nem tudta tovább feltartóztatni a hatalmas tömeget.

Eközben a makedónok között híre futott, hogy elesett a király. Ez másokat megrémített volna, őket feltüzelte. Minden veszedelmet feledve, csákányokkal áttörték a falat, s ahol sikerült rést ütniük, benyomultak a városba, és lekaszabolták az indusokat, akik közül a legtöbben nem is mertek szembeszállni velük, hanem elmenekültek. A makedónok nem kegyelmeztek sem öregnek, sem asszonynak, sem gyereknek; mindenkiről, aki útjukba akadt, azt képzelték, hogy éppen ő sebesitette meg a királyt. E vérfürdő után végre lecsillapult jogos haragjuk. Kleitarkhosz és Timagész azt állítja, hogy Ptolemaiosz, a későbbi király, részt vett ebben az ütközetben. De ő maga azt jegyezte fel az utókor számára – és ezzel nem ejtett csorbát dicsőségén –, hogy nem lehetett ott, mert hadi kiküldetése másfelé szólította. Ennyire felületesek voltak a régi történeti müvek szerzői, vagy – ami éppoly nagy hiba – ennyire hiszékenyek.

A királyt sátrába vitték, és az orvosok mindenekelőtt a testébe fúródott nyílvessző fanyelét metszették le, úgy, hogy a nyílhegyet ne mozdítsák meg. Aztán levetkőztették, és látták, hogy a nyílvessző horgos, és a király életének súlyosabb veszélyeztetése nélkül csak úgy távolítható el, ha még nagyobb sebet vágnak körülötte. De attól tartottak, hogy e műveletben megakadályozza őket az ömlő vér, mert jókora nyílvessző fúródott a testbe, és úgy látszott, belső szerveket is sértett. Kritobulosz, aki kitűnően értette orvosi mesterségét, halálra rémült a nagy veszedelemben, nem mert a sebhez nyúlni, nehogy sikertelen beavatkozás esetén bajt zúdítson saját fejére. A király ránézett a könnyező, rémüldöző, izgalmában csaknem eszméletét vesztett orvosra, és így szólt:

– Mire vársz, mit húzod az időt, miért nem szabadítasz meg mielőbb legalább e kíntól, ha már úgyis meghalok? Vagy talán attól félsz, hogy te leszel a bűnös gyógyíthatatlan sebemért?

Kritobulosz végül is vagy leküzdötte, vagy elpalástolta félelmét. Figyelmeztette a királyt, hogy mozdulatlanul tűrje a fájdalmat, amíg kivágja testéből a nyílhegyet, mert a legcsekélyebb mozdulat is ártalmára lehet. A király kijelentette, hogy senkinek sem kell őt lefognia, és valóban mozdulatlanul feküdt mindvégig, ahogy az orvos parancsolta. Kritobulosz felnyitotta és mélyebbre vájta a sebet, kivágta belőle a nyílhegyet, közben vérözön borított el mindent. A király eszméletét vesztette, szeme előtt elsötétült a világ, és úgy feküdt ott, mint a halott; mivel az orvosok hasztalan igyekeztek különféle gyógyszerekkel elállítani a vérzést, a jó barátok, abban a hiszemben, hogy meghalt a király, jajveszékelésben és zokogásban törtek ki. De végül mégiscsak elállt a vérzés. Nagy Sándor lassanként eszméletre tért, és felismerte a körülötte állókat. Egész álló nap és a rákövetkező éjjel fegyveres sereg őrködött a királyi sátor körül. A katonák bevallották, hogy csak a király lélegzése tartja bennük a lelket. Addig el sem mozdultak onnan, amíg meg nem tudták, hogy

álomba szenderült. Ekkor hírül vitték a táborba, hogy van már remény a király felgyógyulására.

Hét napig gyógyította sérülését, és még nem forradt be a sebhely, amikor meghallotta, hogy a barbárok halálhírét költötték. Ekkor megparancsolta, kössenek össze két hajót, sátrát helyezzék feltűnően a középre, hogy mindenünnen jól láthassák azok, akik halottnak hiszik. Azzal, hogy így megmutatta magát a vidék lakosságának, romba döntötte az ellenség légből kapott hírekre épült reményét. Tovább hajózott lefelé a folyón, és megparancsolta, hogy tartsanak bizonyos távolságot az ő hajója és a többi között, nehogy megzavarják pihenésében az evezőcsapások, mert még nagyon gyenge volt, és nyugalomra volt szüksége.

Négy nappal azután, hogy hajóra szállt, olyan vidékre érkezett, melyet lakói elhagytak, de gabonában és nyájakban bővelkedett. A királynak megtetszett ez a hely; itt majd ő is, katonái is jót pihenhetnek. Hagyomány volt a makedónoknál, hogy a király betegsége idején legbizalmasabb barátai és a testőrök sátora bejárata előtt alusznak. Most is éltek e szokással, és sokan betódultak hálóhelyiségébe. A király aggódva kérdezte, mi hírt hoznak, hogy mindannyian együtt jöttek be hozzá, talán csak nem az ellenség váratlan támadását jelentik. Erre Kratérosz, akit a barátok megbíztak, hogy adja elő kérelmüket, így szólt:

– Azt hiszed, jobban aggódnánk az ellenség támadása miatt, ha mindjárt sáncaink előtt gyülekeznék is, mint a te egészséged miatt, ami neked oly olcsó? Fogjon bár össze ellenünk minden nép, árassza el fegyverekkel és harcosokkal az egész földkerekséget, borítsa el hajóhadakkal a tengert, támadjon ellenünk soha nem látott szörnyetegekkel, te akkor is győzelemre vezérelsz minket. De melyik isten biztosíthat minket afelől, hogy te, Makedónia oszlopa és csillaga, hosszú életű leszel, amikor ily féktelenül rontasz a nyilvánvaló veszedelembe, és megfeledkezel arról, hogy annyi honfitársadat rántod magaddal a pusztulásba? Mert ugyan melyikünknek volna kedve vagy ereje túlélni téged? Téged, királyunkat és vezérünket követve, oly messzire sodródtunk már, ahonnan csak te vezethetsz vissza bennünket otthonunkba. Ha még mindig a Perzsia feletti uralomért harcolnál Dareiosszal, senki sem vetné szemedre, sőt, nem is csodálná, hogy ily elszántan, vakmerően szállasz szembe minden veszedelemmel. Mert ahol a kockázat és a díj egyenlő, ott siker esetén bővebben terem a babér, balszerencsében pedig több vigaszt meríthetünk. De ki ismeri és emlegeti majd nagyságodat, nemcsak katonáid közül, de bármelyik barbár néptörzsből is, ha egy ismeretlen városka bevételéért fizettél életeddel? Borzad a lelkünk, ha visszagondolunk arra, amit nemrég láttunk. Kimondani is irtózom, hogy hősi testedet zsákmányra éhes, gyáva kezek érintése gyalázta volna meg, ha nem oly kegyes hozzánk a sors, hogy kiragad a veszedelemből, és megment számunkra. Mindnyájan árulóid vagyunk,

mindnyájan cserbenhagytunk, akik nem tudtunk követni. Jelöld meg minden katonádat a szégyen bélyegével, egyikük sem vonakodik majd megbűnhődni azért, aminek elhárítására nem volt elég ereje. Más módon mutasd meg, kérlek, mennyire lebecsülsz minket! Oda megyünk, ahová parancsolod. Vállaljuk a sötét veszedelmeket és a nemtelen küzdelmeket is, te csak őrizd meg magad a nagyságodhoz méltó harcra. Hamar elhervad a dicsőség az alantas ellenféllel való küzdelmekben, és mi sem méltatlanabb, mint elfecsérelni ott, ahol nem lehet tündökölni vele.

A többiek is nagyjából efféléket mondtak. Végül összefolyó hangzavarban, könnyek között kérlelték, csillapuljon végre kielégített dicsszomja, és törődjék a saját jólétével, ami egyben valamennyiük közös jóléte. A királynak jólesett barátai gyöngédsége. Szívélyesen megölelte őket, és kérte, üljenek le. Majd a megkezdett beszéd fonalát továbbszőve, így szólt:

– Köszönetet mondok nektek, ó, hűséges, odaadó híveim és barátaim, nemcsak azért, hogy előbbrevalónak mondtatok ma az én jólétemet a magatokénál, hanem azért is, mert a háború első pillanatától fogva egyetlen alkalmat sem mulasztottatok el, hogy irántam való hűséges ragaszkodástok számtalan tanújelét adjátok. Be kell vallanom, még sohasem volt kedvesebb az életem, mint mostantól fogva lesz, mert még sokáig élvezni szeretném barátságotokat. De más az elképzelésük azoknak, akik készek meghalni értem, és más az enyém, aki úgy vélem, hogy e szeretetet hősiességemmel érdemeltem ki tőletek. Mert ti tartós, sőt talán örökké tartó jutalmat vártok tőlem; de én nem az idő, hanem a dicsőség mértékével mérem önmagamat. Az atyámtól öröklött hatalommal beérve Makedónia határain belül is tétlenül bevárhattam volna az ismeretlenség homályába vesző, dicstelen öregkort – ámbár még a restek sem maguk irányítják sorsukat, és gyakran kegyetlen halál ragadja el azokat, akik úgy vélik, hogy a hosszú élet az egyetlen érték. Én azonban nem éveimet, hanem győzelmeimet számlálom, és ha jól felmérem a sors adományait, máris sokáig éltem. Makedóniából elindulva uralmam alá hajtottam egész Görögországot, leigáztam Thrákiát és Illíriát, parancsolok a triballoszoknak és a maidoszoknak, birtokomban van Ázsia, amerre a Helloszpontosz és a Bíbor-tenger mossa partjait. Már nem messzi járok a világ határától, és biztosra veszem: ha átléptem, új világ, új föld tárul ki előttem. Egyetlen óra leforgása alatt átkeltem Ázsiából Európába. Csak nem gondoljátok, hogy miután legyőztem mindkét földrészt, most, királyságom kilencedik, életem huszonnyolcadik esztendejében megtorpanok dicsőségem útján, amikor egyedül annak szenteltem egész életemet? Semmiképp sem mondok le róla, és bárhol harcolok majd, mindig arra gondolok, hogy a földkerekség színpadán cselekszem. Fényes nevet adok a névtelen helyeknek, olyan földeket tárok fel minden nép előtt, melyeket a természet mindeddig elrejtett előlünk. Mily szép lesz, ha úgy hozza a sors, e nagy tettek közepette

meghalni! Születésem arra kötelez, hogy inkább gazdag, mint hosszú életet kívánjak. Kérlek benneteket, gondoljatok arra, hogy olyan vidékre érkeztünk, melynek ragyogó neve egy asszony dicsőségét hirdeti. Hány várost alapított Szemirámisz! Hány néptörzset leigazolt! Mily nagy tetteket vitt véghez! Hírnevünk még kisebb, mint e nőé, és máris megelégeltük a dicsőséget? Csak kedvezzenek az istenek: legfőbb tennivalóink még hátravannak. De csak úgy lesz a miénk mindaz a terület, ahová még be sem tettük lábunkat, ha semmit sem becsülünk le. amiben fényes dicsőség rejtőzik. Ti csak a belső fondorlatoktól, környezetem ármánykodásától védelmezzetek meg: a harc és a háború isten kavarta veszedelmeivel bátran szembenézek. Philipposz nagyobb biztonságban volt a csatamezőn, mint a színházban: az ellenséges seregek elől gyakran sikerült elmenekülnie, saját alattvalói kezei közül mégsem tudott kisiklani. Ha végiggondoljátok, hogyan pusztultak el más királyok is, meglátjátok, hogy többet öltek meg közülük saját alattvalóik, mint az ellenség. Egyébként, mivel most alkalom kínálkozik rá, kimondom azt, amit már régóta a fejemben forgatok: fáradozásom és érdemeim legnagyobb jutalma az lesz, ha anyám, Olümpiasz, a halhatatlanok közé emeltetik, bármikor távozzék is az élők sorából. Ha lehet, magam valósítom meg, de ha engem korábban ragadna el a végzet, emlékezzetek rá, hogy nektek hagytam ezt a feladatot.

Ezzel elbocsátotta barátait, de még néhány napig azon a helyen táborozott.

Amíg Indiában ez történt, viszály támadt a görög katonák között, akiket a király nemrég a Baktra körüli gyarmatokra telepitett. A katonák elszakadtak Nagy Sándortól, nem annyira az iránta való gyűlöletből, mint a büntetéstől való félelmükben. Megölték ugyanis néhány tekintélyesebb honfitársukat, majd fegyvert ragadva megszállták a történetesen gondatlanabbul őrzött baktriai fellegvárat, s a barbárokat is felbujtották, hogy csatlakozzanak felkelésükhöz. Athenodórosz volt a vezérük, aki még a királyi címet is felvette, nem annyira uralomvágyból, mint inkább azért, hogy azokkal, akik elismerték tekintélyét, visszatérjen hazájába. Vetélytársa és ellensége, az ugyanabból a nemzetségből való Bitón, ármányt szőtt ellene: vendégségbe hívta, s egy bizonyos baktriai Boxosszal megölette őt a lakomán. Másnap Bitón gyűlést hívott egybe, s a többséget sikerült is meggyőznie afelől, hogy valójában Athenodórosz ármánykodott ellene. Egyesek azonban gyanút fogtak, hátha félrevezeti őket, és lassanként másokra is átragadt a gyanakvás. A görög katonák ezért fegyvereik után kaptak, hogy a legelső alkalommal megöljék Bitónt, de a vezérek lecsillapították a tömeg haragját. Bitón, akit váratlan szerencséje kiragadott a fenyegető veszedelemből, máris áskálódni kezdett élete megmentői ellen. Amint leleplezték fondorkodását, őt is, Boxoszt is

elfogták. Boxoszt rögtöni kivégzésre. Bitónt kínhalálra ítélték. Már elő is hozták a kínzóeszközöket, amikor a görögök, nem tudni, mi okból, eszeveszetten szétfutottak, hogy fegyvert ragadjanak. Amint Bitón hóhérai meghallották lármázásukat, megrettentek, hogy a háborogva üvöltöző tömeg a kínzás ellen tiltakozik, ezért eleresztették az áldozatot. Bitón azon mód meztelenül a görögökhöz menekült, s a kínzatásra ítélt ember nyomorúságos látványa egyszeriben annyira megváltoztatta érzületüket, hogy szabadonbocsátását követelték. A halálbüntetéstől ily módon kétszer is megmenekült Bitón mindazokkal, akik elhagyták a királytól részükre kijelölt gyarmatokat, visszatért hazájába. Ez történt Baktra körül és a szkíthák földjének határán.

Eközben száz követ járult a király elé a fentebb említett néptörzsekből. Kocsin érkeztek valamennyien, szálas termetüket arannyal és bíborral átszőtt díszes lenvászon ruházat fedte. Bejelentették, hogy meghódolnak, és átadják neki városaikat, földjeiket, ő az első, akinek oltalmára bízzák, és uralma alá rendelik az évek hosszú során át csorbítatlanul megőrzött szabadságukat. Az istenek sugallatára tesznek így, nem félelemből, mert sértetlen haderővel hajtják igába nyakukat. A király megtanácskozta az ajánlatot, majd oltalmába fogadta a meghódoltakat, és ugyanannyi adót vetett ki rájuk, amennyit Arakhószia lakóinak fizetett a két néptörzs. Ezenkívül kétezerötszáz lovast is követelt tőlük, s a barbárok minden parancsát készséggel teljesítették. Majd lakomára hívta a néptörzsek követeit és a főembereket, és pazar vendégséget rendezett számukra. Száz aranyozott kerevetet állíttatott fel szorosan egymás mellett, és a heverők körül aranytól és bíbortól csillogó kárpitok függtek. E lakomán a vendégek szeme elé tárult mindaz a túlfinomult pompa, mely a perzsáknál ősidőktől fogva dívott, s melyet a makedónok újabban átvettek tőlük – a két nemzetnek egészen a romlottságig menő együttes fényűzése.

Részt vett a lakomán az athéni Dioxipposz, a híres ökölvívó is, akit a király is jól ismert, és kedvelt roppant erejéért és ügyességéért. A rosszmájú irigyek félig komolyan, félig tréfásan egyre szapulták, mondván, hogy katonaköpenybe bújtatott, mihaszna szörnyeteg, együtt jár a sereggel, és amikor csatába rohannak, ő olajtól csöpögő testtel lakomára készíti bendőjét. A lakomán is már ittas fejjel így évődött vele a makedón Korratasz, és azt követelte, ha férfi a talpán, álljon ki vele másnap kardviadalra, és a király döntse el, ő volt-e vakmerő vagy Dioxipposz gyáva. Dioxipposz lekicsinylő gúnnyal mosolygott harcias szilajságán, és elfogadta a kihívást. Másnap aztán komolyabban is sürgették a párviadalt, ezért a király, mivel nem tudta őket eltéríteni szándékuktól, megengedte, hogy összemérjék erejüket. Igen sok katona, köztük görögök is, Dioxipposz pártján volt. A makedón az előírás szerint fegyverkezett fel : bal kezében pajzsot és szorászá-nak nevezett lándzsát hordott, jobb kezében dárdát és kardot tartott, mintha egyszerre több ellenféllel akarna megküzdeni.

Dioxipposz fénylett az olajtól, fején koszorú díszlett, bal karján bíborköpenyt viselt, jobbjával vaskos, görcsös husángot markolt. Már magában véve ez is felcsigázta a nézők várakozását, mert az, hogy valaki meztelenül áll ki az állig felfegyverzett ellenféllel szemben, nemcsak vakmerőségnek, hanem egyenesen esztelenségnek tűnt.

Ekkor a makedón, abban a hiszemben, hogy messziről is leterítheti az ellenfelet, feléje hajította dárdáját. Dioxipposz azonban könnyed mozdulattal félresiklott előle, s mielőtt a másik jobb kezébe vehette volna a lándzsát, odaugrott és husángjával kettétörte. A makedón, miután mindkét hajítófegyverét elvesztette, kardja után kapott. Dioxipposz ekkor hirtelen derékon ragadta, ezzel kirántva lába alól a talajt, leterítette, kitépte kezéből a kardot, és lábát a földön heverő makedón nyakára tette. Majd felemelte husángját, hogy összezúzza legyőzött ellenfelét, a király azonban megálljt intett. E látványosság kimenetele kedvét szegte nemcsak a makedónoknak, hanem a királynak is, főként, mivel barbárok is voltak jelen: attól tartott, hogy gúny tárgyává süllyed a makedónok híres bátorsága. Ezért ettől fogva szívesen meghallgatta Dioxipposz irigyeinek vádaskodását. Néhány nap múlva a szolgák összebeszéltek, elloptak egy arany serleget a lakomaasztalról, majd a király elé járultak azzal, hogy elveszett egy kehely, pedig hát ők maguk tüntették el. A szégyenérzet gyakran hamarabb felborítja az ember lelki egyensúlyát, mint az elkövetett bűn. Dioxipposz sem tudta elviselni a ferde pillantásokat, melyek tolvajnak bélyegezték. Ezért, miután eltávozott a vendégségből, levelet írt a királynak, és kardjába dőlt. Nagy Sándort elszomorította az ökölvívó halála, mert úgy vélte, felháborodásában és nem bűntudatból ölte meg magát, annál is inkább, mivel irigyei, miután álnokul gyanúba keverték őt, nem tudták palástolni szertelen örömüket.

A hazabocsátott indus követek néhány nap múlva ajándékokkal tértek vissza. Háromszáz lovat és ezerharminc négyfogatú harci szekeret hoztak, azonfelül temérdek lenvászon öltözetet, ezer indiai pajzsot és fehér fémből vert száz talentumot, azután hatalmas oroszlánokat és tigriseket, valamennyit megszelídítve, továbbá óriásgyík bőröket és teknősbéka páncélokat. A király ezután megparancsolta Kratérosznak, hogy a csapatokat a folyó mentén vezesse, amerre ő vonul gályáival. Kíséretét a gályákra rendelte, és ár mentén hajózva megindult a malloszok országának határai felé.

Innen a szambagrák lakta vidék felé vette útját. Ezt az erős néptörzset nem királyok kormányozzák, hanem maga a nép. Hatvanezer gyalogosuk volt és hatezer lovasuk; e csapatokat ötszáz harci szekér kísérte. Három, harcban kitűnt férfit választottak vezérükül. A folyóparti lakosok, mert falvaik sűrűn sorakoztak, főképp a part mentén, amint észrevették, hogy a folyón, ameddig csak a szem ellát,

mindenütt hajók mozognak, s amint megvillant előttük a számtalan sok katona fegyvere, a szokatlan látványtól megrémülve azt hitték, hogy az istenek sereglete közeleg, egy második Liber atya, akinek nevét széltében ismerték e néptörzsek. Majd a félénk barbárok fülébe hatolt a katonák kiáltozása, az evezőcsapások zaja s a különféle nyelveken egymást biztató hajósok kurjantásai. Így hát mindnyájan a fegyveresekhez szaladtak, és azt kiabálták nekik, hogy őrültség szembeszállniuk az istenekkel, a megszámlálhatatlan sok hajó legyőzhetetlen férfiakat hordoz. És a lakosság annyira megfélemlítette saját seregeit, hogy a katonák követeket küldtek Nagy Sándorhoz azzal az üzenettel, hogy az egész néptörzs megadja magát.

A király oltalmába fogadta őket, majd negyednapra ismét más néptörzsek közé érkezett. Ezek sem voltak bátrabbak, mint a többiek. Nagy Sándor várost alapított földjükön, és elrendelte, hogy Alexandria legyen a neve, majd behatolt a muszikannak nevezett nép országába. Itt a parapaniszadák vádaskodására kihallgatta Terioltészt, akit ő maga tett e vidék szatrapájává, s mihelyt rábizonyosodott, hogy valóban kapzsin és gőgösen uralkodik, kivégeztette. Oxüartész baktriai helytartót viszont nemcsak hogy felmentette a vádak alól, hanem szeretete jeléül még ki is bővítette birodalma határait. Majd az uralma alá hajtott muszikanok városában helyőrséget állított fel.

Ezután, erdős vidéken keresztül, egy vad indiai törzshöz érkeztek. Királyuk, Portikanosz, nagy sereg hazai katonával megerősített városukba zárkózott. Nagy Sándor három napig ostromolta, majd bevette a várost. Portikanosz ekkor a fellegvárba menekült, és követeket küldött a királyhoz, hogy a megadás feltételeiről tárgyaljanak. De mielőtt odaérkeztek volna a küldöttek, a vár két tornya óriási robajjal összeomlott, s a romokon át a makedónok behatoltak a fellegvárba, megszállták, Portikanoszt pedig maroknyi ellenálló seregével együtt lekaszabolták.

Ezután leromboltatta a fellegvárat, és a foglyokat eladatta rabszolgának, majd behatolt Szambosz király birodalmába. Miután számos helységet oltalmába fogadott, aláaknázta és elfoglalta e néptörzs legerősebb városát. A katonai fortélyokban teljesen járatlan barbárok mintha rémeket láttak volna, amikor városuk kellős közepén a föld alól előbukkantak a fegyveresek, hiszen korábban semmi nyomát nem látták annak, hogy bármiféle árkot ástak volna. Kleitarkhosz szerint nyolcvanezer indust lemészároltak ezen a vidéken, és temérdek hadifoglyot eladtak rabszolgának. A muszikanok viszont elpártoltak, de a lázadás elfojtására kiküldött Peithón elfogta és a király elé hurcolta a néptörzs fejét, aki egyben a pártütés vezére is volt. Nagy Sándor keresztre feszíttette, majd visszatért a folyóhoz, ahol parancsára a hajóhad várakozott rá.

Lefelé haladva a folyón, negyednapra ahhoz a városhoz érkeztek, mely Szambosz birodalmának határán épült. Szambosz nemrég megadta magát, de a város lakói nem ismerték el az új uralmat, és

bezárták kapuikat. Mivel kevesen voltak, Nagy Sándor mindössze ötszáz agrianust rendelt ki az erődfalak alá, hogy lassanként hátrálva csalogassák elő a falak mögül az ellenséget, amely kétségtelenül a nyomukba ered, ha azt hiszi, hogy megfutamodnak. Az agrianusok a parancs szerint harcra ingerelték az ellenséget, majd hirtelen hátat fordítottak. A barbárok szétszórt csoportokban üldözőbe vették őket, s eközben makedón csoportokhoz sodródtak, melyek között a király is ott volt. Ekkor újra fellángolt a harc. S a háromezer barbár közül hatszázat lekaszaboltak, ezret foglyul ejtettek, a többinek sikerült bezárkóznia a városfalak mögé.

De a győzelem korántsem volt oly örvendetes, mint első tekintetre látszott. A barbárok ugyanis méregbe mártott kardokkal küzdöttek, ezért a sebesültek nyomban kiszenvedtek, és az orvosok hasztalan találgatták hirtelen haláluk okát, hiszen még a könnyű sérülések is gyógyíthatatlanok voltak. A barbárok pedig abban reménykedtek, hogy kézre keríthetik az elővigyázatlan, sőt vakmerő királyt. Nagy Sándor azonban, ámbár a legelszántabb katonák között harcolt, ez alkalommal mégis sértetlenül került ki az ütközetből. De Ptolemaiosz sorsa rendkívüli módon aggasztotta : noha csak könnyebb sérülés érte a bal vállán, mégis súlyosabb veszedelemben forgott. Vérrokona volt a királynak, sőt, egyesek Philipposz fiának vélték; kétségtelen, hogy az egyik ágyastól született. Testőre volt Nagy Sándornak, a legelszántabb harcos, és békeidőben még jelesebb és kiválóbb segítőtárs, mint háborúban. Beérte a polgáremberek szerény életmódjával, bőkezű volt és könnyen megközelíthető, szemernyi királyi gőg sem szorult belé. Éppen ezért nehéz lett volna eldönteni, vajon a király kedvelte-e jobban, vagy honfitársai, de kétségtelen, hogy ekkor tapasztalhatta először környezete szeretetét: a makedónok szinte megjósolták ebben a veszedelemben, milyen dicső rangra emelkedik még egykor. Sőt a királyért sem aggódtak jobban, mint Ptolemaioszért. Nagy Sándor, akit kimerített a harc és az aggodalom, ott ült mellette, és még ágyát is átvitette Ptolemaiosz sátrába, hogy nála aludjék. Alighogy lefeküdt, nyomban mély álomba merült, s amint felébredt, elmesélte, hogy álmában egy sárkányt látott, mely szájában füvet hozott eléje, és elárulta, hogy ez a méreg ellenszere. Még a fű színére is emlékezett a király, és kijelentette, hogy rögtön felismerné, ha valaki rábukkanna és odahozná. Amint aztán rátaláltak a gyógynövényre – mert sokan keresték –, a sebre helyezte, s a beteg fájdalma nyomban megszűnt, majd rövidesen a sérülés helye is begyógyult. A korai reményükben megcsalatkozott barbárok pedig városukkal együtt megadták magukat.

Innen a legközelebbi néptörzs, a pataliaiak felé vették útjukat. Szoirisz, a néptörzs királya, elhagyta városát, és a hegyekbe menekült. Nagy Sándor megszállta a várost, s a földeket feldúlta. Bőséges zsákmányt szereztek, sok marhacsordát és birkanyájat elhajtottak, és temérdek gabonát is találtak. A király ezután vezetőket

vett maga mellé, akik jól ismerték a folyót, és egy csaknem a folyómeder közepén emelkedő szigetre hajózott.

Itt huzamosabb tartózkodásra kényszerült, mert a felügyelet nélkül hagyott vezetők elszöktek. Ezért kiküldött néhány embert, hogy keressenek más útmutatókat, de egyet sem találtak, így aztán a királyt makacs sóvárgása, hogy meglássa az Óceánt, és eljusson a világ végére, arra ösztökölte, hogy saját magát és annyi bátor férfi életét kalauzok nélkül az ismeretlen folyóra bízza. Teljesen tájékozatlanul hajóztak tehát a sosem látott tájakon keresztül. Hogy milyen messzi van még az Óceán, miféle népek laknak a vidéken, milyen csöndes a folyó torkolata, át tudnak-e siklani rajta a hosszú testű hajók – mindezt csak homályos elképzeléssel, vaktában találgatták. Vakmerő vállalkozásukban egyetlen segítőjük a szüntelen jó szerencse volt. Már négyszáz stádiumot megtettek, amikor a kormányosok jelentették a királynak, hogy megcsapta arcukat a tengeri levegő, tehát már nem lehet messze az Óceán. Nagy Sándor örvendezve biztatta a hajósokat, feküdjenek neki az evezőknek, mert hamarosan vége szakad fáradalmaiknak, amit már mindnyájan oly epedve vártak. Mi sem hiányzik többé a teljes diadalhoz, mi sem áll többé hősiességük útjában: egyetlen kardcsapás, a legcsekélyebb vérontás nélkül szálljak meg a földkerekség peremét, ahol maga a természet is megszűnik; rövidesen olyasmit pillantanak majd meg, amit eddig csak a halhatatlanok láthattak. Egypár embert mégis partra küldött, hogy fogjanak el néhány arra kószáló parasztot, mert azt remélte, hogy azoktól majd pontosabb tájékoztatást kap. A partra küldöttek minden kunyhót átkutattak, végül rábukkantak néhány bujkálóra. Arra a kérdésre, milyen messzi lehet még a tenger, azt válaszolták, hogy hírét sem hallották még semmiféle tengernek, de három nap alatt eljuthatnak a keserű vízhez, mely az édes vizet megrontja. Világos volt, hogy a tengerről beszélnek, mit sem sejtve annak természetéről. A hajósok tehát lángoló buzgalommal eveztek tovább, és napról napra növekedett lelkesedésük, minél inkább közeledtek a remélt célhoz. Harmadnap már behatolt a tenger a folyóba, de a kétféle víz még csak enyhe hullámzással vegyült össze. Ekkor valamivel lassabban, mert a hullámverés visszafelé sodorta őket, egy szigetre hajóztak, mely szintén a folyó közepén emelkedett. Amint partot érve kikötöttek, még mit sem sejtve a rájuk leselkedő veszedelemről, széjjelszéledtek, hogy ennivalót keressenek.

Mintegy három óra múlva az Óceán a megszokott időpontban felduzzadt, és beáramlott a folyóba, visszaszorítva annak habjait. A kezdetben megtorpant folyóvíz aztán szilajabb árral hömpölygött visszafelé, mint meredek medrükben a hegyi patakok. Nagy Sándor katonái nem ismerték még az Óceán természetét, azért azt képzelték, csodajelet látnak, mely az istenek haragját mutatja. A tenger pedig

egyre áradt, és elöntötte a kevéssel előbb még száraz mezőket. A gályákat is hátára kapta a dagály, és szétszórta az egész hajóhadat. A parton levők eszüket vesztve a váratlan veszedelemtől, riadtan hajóikhoz futottak. De a kavarodásban csak kerékkötő a sietség. Egyesek csáklyákkal taszították tovább a hajókat, mások nekigyürkőztek, hogy megmozgassák az evezőket. Némelyek oly sietve igyekeztek tovább, hogy be sem várták társaikat, így aztán a megbénult, nehézkes alkotmányokat csak nagy üggyel-bajjal tudták megmozdítani. Más hajók viszont befogadták a felkapaszkodókat, így aztán a túlzsúfoltság és az emberhiány egyaránt késleltette őket. Egyfelől azt harsogták, hogy várjanak, másfelől, hogy induljanak, s az egymásnak ellentmondó parancsok nemcsak látásukat, de még hallásukat is megzavarták. A kormányosok sem segíthettek, mert hangjukat elnyelte a zűrzavar, de a nagy riadalomban és felfordulásban amúgy sem hallgatott senki vezényszavukra. A hajók egymásnak ütköztek, tönkrezúzták egymás evezőit, összeszorultak. Azt hihette volna az ember, hogy nem egyazon sereg hajóhada vonul, hanem két tábor csap össze tengeri ütközetben. Az egyik gálya orra a másik farába ütközött, az elöl haladót a mögötte járó szorongatta, az meg az előtte levőt akadályozta haladásában. A civakodó hajósok dühe odáig fajult, hogy ölre mentek.

A tengerár véges-végig elöntötte már a folyó menti földeket, csak néhány domb emelkedett ki a víz alól, mint apró szigetek. Ezekre igyekeztek a legtöbben kievickélni, rémülten, hogy lemaradtak a hajókról. A széjjelszórt gályák részint mély vizek fölött lebegtek, ahol völgyek húzódtak az ár alatt, részint zátonyra futottak, mivel az elárasztott föld felszíne nem volt egyenletes. Ekkor váratlanul újabb, és az előbbinél még nagyobb ijedelem zúdult rájuk. Apadni kezdett a tengerár, s a víz harsogva tört vissza medrébe. Újra felszínre bukkantak a kevéssel előbb még hullámok borította földek. A szárazon rekedt hajók némelyike orrára dőlt, némelyike oldalára billent. A part mentén mindenütt málhák, fegyverek, törött deszkák és evezőroncsok hevertek. A katonák nem merészkedtek sem partra szállni, sem a hajókon maradni, mindegyre azt lesték, mikor tör rájuk még súlyosabb veszedelem. Alig hittek a saját szemüknek, hogy mindezt átélték: hajótörés a szárazföldön, tengervíz a folyóban. De viszontagságaiknak nem szakadt még vége; mivel nem tudták, hogy a tengerár hamarosan újra visszatér, és hátára veszi hajóikat, éhínséget és végső pusztulást jósolgattak maguknak. És betetőzésül ijesztő vízi szörnyek csúsztak-másztak szerte a parton, ahonnan visszahúzódott a dagály.

Közelgett már az éjszaka, s a királyt is elfogta a csüggedés, vajon megmenekülhetnek-e épségben. De a gondok mégsem tudták összezúzni törhetetlen lelkierejét: egész éjjel lesben állt, és lovasokat küldött a folyó torkolatához, hogy amint a tenger újabb áramlását észlelik, időben jelentsék. Azt is megparancsolta, hogy javítsák ki a megrongált hajókat, és állítsák fel azokat, melyeket a hullámok

felborítottak, hogy felszerelve, útra készen álljanak, ha a tenger újból elárasztja a szárazföldet. Katonáit bátorítva ébren töltötte az egész éjszakát. És már jöttek is lóhalálában a lovasok, és nyomban utánuk betört a tengerár. A víz eleinte csendes özönléssel vette hátára a hajókat, majd az egész partvidéket elárasztva, magával sodorta a hajóhadat is. A katonák és a hajósok örömrivalgásától visszhangzott a tengerpart és a folyó környéke, féktelen ujjongással ünnepelték nem remélt megmenekülésüket. Ámulva kérdezgették, honnan tért vissza ily váratlanul a tengerár, hová húzódott vissza az előző napon, miféle természete van ennek az elemnek, hogy egyszer szilajon tombol, máskor engedelmeskedik az idő parancsának. A király a történtekből megállapította, hogy napkelte után következik be ismét a dagály időpontja, ezért éjfélkor, hogy a dagályt megelőzze, néhány hajóval leereszkedett a folyón. Amint elérte a torkolatot, még négyszáz stádiumra behatolt a tengerbe, amivel végre betelt szíve vágya. Majd áldozatot mutatott be a tenger és a partvidék oltalmazó isteneinek, és visszatért hajóhadához.

Innen felfelé hajóztak a folyón, és másnap kikötöttek egy sós vizű tó közelében. Sokan pórul jártak, mert a tó vizének természetét nem ismerve, meggondolatlanul bemerészkedtek a habokba. Testüket viszketegség támadta meg, és a fertőzés másokra is átterjedt. Olajjal kenegették magukat. Ezután a király előreküldte Leonnatoszt, hogy az út mentén, amerre tovább szándékozott vonulni a sereggel, ásasson kutakat – mert aszályos volt ez a vidék –, ő pedig letáborozott hadinépével, hogy bevárja a tavaszt. Eközben néhány várost is alapított. A hajózás mesterségében jártas Nearkhosznak és Onészikritosznak megparancsolta, hogy ereszkedjenek le a legerősebb hajókon az Óceánra, hatoljanak be olyan távolságra, ameddig veszély nélkül tehetik, és figyeljék meg a tenger természetét. Ha majd vissza akarnak térni hozzá, felhajózhatnak akár ugyanazon a folyón, akár az Euphratészen.

Amint enyhült a tél, felgyújtatta a hasznavehetetlennek látszó hajókat, majd szárazföldi úton továbbvonult seregével. Kilencnapi meneteléssel elérkeztek az arabiták földjére, onnan pedig ugyanannyi idő alatt a kedrószok lakta vidékre. Ez a független néptörzs közös megegyezéssel megadta magát. A király semmi egyebet nem követelt a meghódolt néptől, csak élelmiszert. Innen öt nap alatt egy folyóhoz érkezett, melyet a környékbeliek Arabosznak neveztek. Errefelé sivatagos, vízben szegény vidék fogadta. Miután ezen keresztülhatolt, elért Horitébe. Itt Hephaisztiónra bízta a haderő zömét, a könnyű fegyverzetű csapatokat pedig megosztotta Ptolemaiosz és Leonnatosz között. Egyszerre három sereg is fosztogatta az indusokat, és mindegyik gazdag zsákmányt ejtett. A tengerparti vidéket Ptolemaiosz pusztította, a többit egyfelől a király, másfelől Leonnatosz dúlta. Ezen

a tájon is alapított várost Nagy Sándor, és az Arakhószia-belieket telepítette ide.

Innen a tengermelléki indusok felé tartott. Óriási kiterjedésű sivatagos vidéken laknak, és még szomszédaikkal sem tartanak fenn semmiféle kereskedelmi kapcsolatot. A magány még inkább elvadította ezeket az amúgy is csiszolatlan, nyers természetű embereket. Nyesetlen körmük hegyesen meredezik, üstokük borzas és nyíratlan. Kunyhóikat kagylóhéjakból és a tenger más salakjából építik. Vadbőröket viselnek testükön, napon szárított halakkal és partra vetett nagyobbfajta tengeri állatok húsával táplálkoznak. Amikor az élelmiszerkészletek kifogytak, eleinte nélkülözés, majd kegyetlen éhínség ütött ki a makedónok között, úgyhogy mindenütt kiásták a pálmafák gyökereit, minthogy egyedül ez a fa terem meg ezen a vidéken. De amikor már ebből a táplálékból is kifogytak, nekiestek az igásbarmoknak, és sorra leöldösték őket, sőt még a lovaknak sem kegyelmeztek. S mivel nem volt többé igásállatuk, mely tovább szállítaná zsákmányukat, tüzet raktak az ellenségtől szerzett zsákmányból, amelyért bejárták a legtávolabb Keletet.

Az éhínséget aztán betegségek követték, mert az egészségtelen táplálék szokatlan ízű nedvei, az út fáradalmai és a lelki gyötrelmek mind hozzájárultak ahhoz, hogy elharapóztak a járványok. Akár letáboroztak, akár tovább vánszorogtak, mindenképpen pusztulás fenyegette őket. Akik letáboroztak, azokat az éhség gyötörte, a tovább vánszorgókat pedig a még súlyosabb dögvész támadta meg. Az útszélen itt is, ott is szinte több haldokló hevert, mint holttest. De még a kevésbé súlyos betegek sem tudtak lépést tartani a többiekkel, mert a sereg gyors menetben haladt előre. Egyesek úgy vélekedtek ugyanis, hogy minél gyorsabban törnek előre, annál több a remény életük megmentésére. A hátrahagyottak tehát segítségért rimánkodva megszólították ismerőst, ismeretlent. De nem voltak már igásbarmaik, hogy tovább szállíthassák őket, a katonák pedig alig cipelték fegyverüket is, és mindegyre szemük előtt lebegett a rájuk leselkedő pusztulás képe. Ezért már vissza sem pillantottak mind sűrűbben segítségért kiáltozó társaikra, mert részvétüket elfojtotta a félelem. Az útszélen hagyott katonák az isteneket hívták tanúbizonyságul, meg mindazt, ami valamennyiük számára szent, és a király segítségéért könyörögtek, de mindhiába; esdeklésük süket fülekre talált. Ekkor kétségbeesésük dühre fordult, átkozódva hasonló sorsot kívántak a többieknek, és olyan barátokat és bajtársakat, mint ők maguk.

A királyt bánat és szégyen gyötörte, mert ő maga volt ekkora pusztulás okozója, ezért üzent Phrataphernésznck, a parthüaioszok szatrapájának, hogy tevéken küldjön szárított élelmet, s a többi környékbeli helytartót is értesítette szorult helyzetéről. Azok nem is késlekedtek a segítséggel, így aztán a sereg megszabadult legalábbis az éhínségtől, és végre eljutottak Kedrószia határáig. Minden megterem ezen a vidéken. A király azért hosszabb időre letáborozott,

hogy az elcsigázott katonák erőre kapjanak a pihenéstől. Itt levelet kapott Leonnatosztól, aki értesítette, hogy sikeres harcot vívott a horiták nyolcezer főnyi gyalogos- és négyszáz főnyi lovashadával. Kratérosztól is híradás érkezett, hogy Ozinészt és Zariaszpészt, a két perzsa főembert, akik pártütést szerveztek, kézre kerítette, és vasra verve őrzi őket. A király Szibürtioszt ültette a vidék helytartói székébe – mert Menón, az eddigi helytartó, betegségben meghalt –, ő pedig Karmania felé vette útját. Asztaszpész, az itt lakó néptörzs szatrapája, abba a gyanúba keveredett, hogy amíg a király Indiában tartózkodik, ő felforgatásra bujtogat. Nagy Sándor elfojtotta haragját, és nyájasan szólította meg az elébe siető Asztaszpészt, egyelőre meghagyta tisztségében, amíg az ellene szóló vádat ki nem vizsgálja.

Amikor az uralma alatt álló területek helytartói, parancsára, temérdek lovat, igás és teherhordó barmot küldtek mindenünnen, az állatállományt szétosztotta a málhás szekerek vontatására. A fegyvereket is felújította a korábbi fényűzés jegyében, mert Perzsia közelében jártak már, nemcsak békés, de egyben gazdag vidékeken, így hát, mivel Liber atyával, mint fentebb említettük, nemcsak az itteni népek fölött aratott diadalban, hanem hírnévben is versenyre akart kelni, embertelen gőgjében elhatározta, hogy utánozni fogja vagy a diadalmenetet, melyet elsőnek ez az isten rendezett, vagy a bakkhánsok vidám felvonulását. Megparancsolta, hogy az útjukba eső falvakat díszítsék fel virággal és lombkoszorúval, a házak küszöbére borral teli kancsókat és egyéb öblös edényeket állítsanak. A szekereket befedette, hogy minél több katona elférjen rajtuk, és sátrak módjára felékesíttette, némelyiket fehér vászon leplekkel, némelyiket drága kelmékkel. Elöl haladtak a király barátai és az apródok serege, színes virágkoszorúkkal és lombfüzérekkel ékesen – emitt fuvolák, amott lantosok szava zendült –, majd szekereken a dorbézoló katonák, lehetőleg mindegyik hasonlóképpen felcicomázva; legfőbb ékességük a rajtuk függő fegyverzet volt. A király és vendégei arany kancsókkal és öblös arany serlegekkel roskadásig megrakott kocsin utaztak. Ekképp vonult a dözsölő sereg hét napon keresztül: könnyű zsákmány lett volna, ha a legyőzötteknek lett volna még annyi bátorságuk, hogy legalább a dorbézoló katonákon rajtaüssenek. Istenemre, a diadalmenet közben ezer józan férfi is kézre keríthette volna a hétnapos tivornyázástól ellankadt sereget. De a szerencse, mely előre megszabja mindennek a dicsőségét és értékét, még ezt a katonabecsületen esett szégyenfoltot is diadalra változtatta. A kortársak is csodálták, az utókor is csodálja, hogy a makedónok részegen vonultak végig a még nem kezes néptörzsek között, s hogy a barbárok önbizalomnak vélték vakmerőségüket.

A felvonulást a hóhér követte nyomon: Asztaszpész szatrapát ugyanis, akiről az imént tettünk említést, halálra ítélte a király. Ennyire nem állja útját a vigasság a kegyetlenségnek, sem a kegyetlenség a vigasságnak.

X. KÖNYV

Csaknem ezekben a napokban érkezett meg ötezer gyalogossal és ezer lovassal Kleandrosz, Szitalkész, Herakon és Agathón, akik a király parancsára Parmeniónt megölték. De vádlóik is követték őket abból a tartományból, amelynek élén állottak, és elkövetett gaztetteik sokaságát nem ellensúlyozhatta az a fölötte becses szolgálat sem, melyet Parmenión megölésével a királynak tettek. Valóban, miután a polgárokat kiforgatták vagyonukból, még a templomok fosztogatásától sem riadtak vissza; és sok szűz és előkelő asszony siratta bemocskolt tisztességét, mert megbecstelenítették. Kapzsiságuk és bujaságuk gyűlöletessé tette a makedón nevet a barbárok előtt. De valamennyiük közül Kleandrosz művelte a legsúlyosabb garázdaságot: megerőszakolt egy előkelő szüzet, azután szolgájának ajándékozta ágyasul. Nagy Sándor legtöbb barátja nem a nyilvánosan felpanaszolt vádak förtelmeit vette figyelembe, inkább az járt eszükben, hogy ezek ölték meg Parmeniónt, ami titokban a vádlottak javára billentheti a mérleget a király szemében. De örömmel látták, hogy Nagy Sándor haragja lesújt a harag eszközeire, és hogy a bűnös úton nyert hatalom nem lehet tartós. A király kivizsgálta az ügyet, és ítéletet mondott, hozzáfűzve, hogy a vádlók figyelmen kívül hagytak egy vétséget, noha éppen ez a legsúlyosabb: a vádlottak nem számoltak azzal, hogy ő

életben marad, mert sohasem vetemedtek volna ilyesmire, ha akár kívánták, akár hitték volna, hogy ő épségben visszatér Indiából. Éppen ezért a bűnösöket vasra verette, azt a hatszáz katonát pedig, akik kegyetlenkedéseik eszközei voltak, kivégeztette. Ugyanazon a napon végezték ki a perzsa pártütés vezéreit is, akiket Kratérosz vezetett elő.

Nem sokkal utóbb Nearkhosz és Onészikritosz is megérkezett, akiket a király az Óceánra küldött, hogy merészkedjenek ki távolabbi vizekre. Beszámoltak arról is, amit hallottak, arról is, amit a maguk szemével láttak. Elbeszélték, hogy a folyó torkolatával szemközt levő szigeten sok az arany, de kevés a ló; azoktól, akik a szárazföldről átmerészkedtek a lovakkal, úgy értesültek, hogy a szigetlakók minden egyes lóért egy talentumot fizetnek. A tenger hemzseg a szörnyetegektől: a dagállyal úsznak, testük akkora, mint egy-egy nagy hajó, a gályák után vetik magukat, s amikor trombitaszóval elijesztik őket, akkora zajjal merülnek víz alá, mint a süllyedő hajók. Sok mindent elhittek a szigetlakóknak, így azt is, hogy a Bibor-tengert nem habjai színéről nevezték el, mint ahogy legtöbben hiszik, hanem Erüthrosz királyról. A parttól nem messzi sűrű pálmaerdővel borított sziget díszlik, s a liget közepén Erüthrosz király emlékoszlopa emelkedik az illető néptörzs nyelvén rávésett felirattal. Hozzáfűzték még, hogy markotányosokat és kereskedőket szállító hajók az arany éhségétől űzött kormányosok vezérletével átkeltek a szigetre, de többé hírüket sem hallották. A királynak kedve támadt, hogy még többet megtudjon, ezért megparancsolta, hogy újból hajózzanak végig a tengerpart mentén, majd hatoljanak be az Euphratész torkolatába, és onnan árral szemben evezzenek fel Babilonig.

Ő maga, végtelenbe törő álmait dédelgetve lelkében, elhatározta, hogy a tenger keleti partvidékének meghódítása után, mint Karthágó régi ellensége, Szíriából átkel Afrikába, aztán Numídia sivatagjain átvergődve Gades felé veszi útját – mert a hír szerint ott emelkednek Héraklész oszlopai –, majd Hispániába vonul – melyet a görögök Hiberiának neveznek a Hiberosz folyóról –, és végighajózik az Alpok hegysége és Itália partvidéke mentén, ahonnan rövid úton elérheti Epeiroszt. Megparancsolta tehát Mezopotámia elöljáróinak, hogy vágassanak ki szálfákat a Libanon hegységben, szállítsák a Szíriái Thapszakosz városába, és ácsoltassanak hétszáz hajót – valamennyi hétsorevezős legyen –, és úsztassák le Babilonba. A küproszi királyoktól rézércet, kenderkötelet és vitorlavásznat követelt.

E foglalatossága közepette levelet kapott Porosz és Taxilész királytól, hogy Abiszarész meghalt, Philipposz helytartó pedig belepusztult sebeibe, de gyilkosait kézre kerítették. A király Philipposz helyébe Eudaimónt nevezte ki, a thrákok vezérét. Abiszarész királyi hatalmát az elhunyt fiának adományozta.

Ezek után Parszagadába vonult. E terület lakói perzsák; szatrapájuk Orszinész volt, a leghíresebb és leggazdagabb barbár, aki Küroszig, a

hajdani perzsa királyig vezette vissza eredetét. Őseitől örökölt vagyonát uralkodása hosszú évein keresztül maga gyarapította. Orszinész a makedón király elé sietett, hogy megajándékozza őt és barátait. Szelídített ménesek követték, arany- és ezüstveretű kocsik szállították az értékes holmit, drágaköveket, súlyos arany edényeket, bíbor ruhákat és háromezer vert ezüst talentumot. De e roppant bőkezűség életébe került a barbárnak. Mert amíg a király minden barátját kívánságán felül elhalmozta ajándékokkal, Bagoaszt, a heréltet, nem tisztelte meg semmivel, holott az testi engedelmességével egészen magához láncolta Nagy Sándort. Néhányan figyelmeztették, mennyire kedves a király szívének Bagoasz, mire Orszinész azt felelte: ő a király barátainak keresi kedvét, nem fiúszeretőjének, és a perzsáknál nem is szokás férfiszajhát választani, aki asszonyi módon kéjeleg. A herélt, mikor ez a fülébe jutott, förtelmes gyalázattal szerzett befolyását menten az előkelő és feddhetetlen férfi ellen fordította. Néhány saját fajtájabeli hitvány fickót hamis vádaskodásra oktatott, de intette őket, hogy csak akkor hozakodjanak elő vádjaikkal, amikor ő megparancsolja. Eközben, valahányszor kettesben maradtak, teleduruzsolta a hiszékeny király fülét mindenféle hazugsággal, eltitkolva azonban, miért haragszik Orszinészre, hogy annál nagyobb súlya legyen vádaskodásának. A király még nem gyanakodott Orszinészre, de már kevésbé becsülte. Titokban forralták a vádat, úgyhogy a perzsának sejtelme sem volt a lappangó veszedelemről, s a kegyetlen fiúszajha még a gyalázat és bujálkodás perceiben sem feledkezett meg a cselszövésről. Valahányszor felszította a király gerjedelmét, mindannyiszor megvádolta Orszinészt, hol kapzsisággal, hol meg pártütéssel is.

Már megérett az ártatlan ember vesztére törő rágalom, rohamosan közeledett az elkerülhetetlen végzet. Történetesen akkoriban nyittatta fel Nagy Sándor a Kürosz tetemét rejtő sírt, hogy halotti áldozattal tisztelje meg. Az hitte, színültig teli van a sírgödör arannyal, ezüsttel – mert ezt híresztelték a perzsák -, de Kürosz korhadt pajzsán, két szkitha íjon és egy görbe perzsa szablyán kívül semmi egyebet nem talált benne. Ekkor arany koszorút helyezett a sírra, és szívesen viselt köpenyét a koporsóra terítette, amelyben a holttest nyugodott. Majd elcsodálkozott azon, hogy ily nagy nevű, dúsgazdag királyt oly dísztelenül temettek el, mint bárkit a népből.

Ekkor a herélt, aki a király oldalán állt, rápillantott és így szólt:

– Mi csodálnivaló van azon, ha a királyok sírboltja üres, amikor a szatrapák palotáiban nem fér már el az innen elhordott arany? Ami engem illet, mindmáig nem láttam még ezt a sírt, de Dareiosztól úgy hallottam, hogy háromezer talentumot földeltek el Kürosszal együtt. Ezért oly bőkezű irántad Orszinész: amit büntetlenül nem birtokolhatott, elajándékozta, és ezzel még a kegyeibe is férkőzött.

A fiú már e szavakkal is feltüzelte a király haragját, s ekkor segítségére siettek felbujtott cinkosai. Egyfelől Bagoasz, másfelől kitanított cimborái légből kapott vádakkal elkábították a királyt. S mielőtt Orszinész még neszét vehette volna, hogy vádaskodnak ellene, máris vasra verték. A herélt nem érte be azzal, hogy kivégzik az ártatlan férfit, maga is kezet emelt rá, hogy megölje. Orszinész rátekintett, és így szólt:

– Hallottam hírét, hogy hajdan asszonyok uralkodtak Ázsiában, de hogy heréltek uralkodjanak, az már valóban hallatlan dolog!

Így pusztult el a legelőkelőbb perzsa férfi, aki nemcsak hogy ártatlan volt, hanem még pazar bőkezűséget is tanúsított a király iránt.

Ugyanebben az időben Phradatész is életével lakolt, mert azzal gyanúsították, hogy a királyi hatalomra tör. Nagy Sándor ekkoriban már könnyen hajlott a hirtelenében végrehajtott kivégzésekre, és kezdett rosszhiszemű lenni. Ennyire megváltoztatja a szerencse a természetet, és ritka az, aki eléggé óvatos saját sikereivel szemben. Kevéssel ezelőtt a lünkeszta Alexandroszt még két szemtanú feljelentése alapján sem merte elítélni, s az alacsonyabb rangú vádlottakat is felmentette, sokszor meggyőződése ellenére, csak azért, mert a többiek szemében ártatlanok voltak. A legyőzött ellenségnek visszaadta birodalmát. De élete végén annyira hűtlenné vált addigi énjéhez, hogy ő, aki egykor szilárdan ellenállt az élvezeteknek, most fiúszeretője kénye-kedve szerint egyeseknek birodalmakat ajándékozott, másokat megfosztott életüktől.

Csaknem ugyanezekben a napokban levelet kapott Koinosztól, mely azokról az eseményekről tájékoztatta, melyek indiai hadjárata idején Európában és Ázsiában lezajlottak. Zopürión, Thrákia kormányzója, a géták ellen vezetett hadjáratban egész hadával együtt elpusztult egy hirtelen kerekedett viharban. Szeuthész, mihelyt tudomást szerzett pusztulásukról, pártütésre lazította honfitársait, az odrüszákat. Thrákia elszakadási kísérlete Görögországot is forrongásba hozta. Mert Nagy Sándor azáltal, hogy megbüntette néhány szatrapa szertelen túlkapásait – bűnös és garázda módon uralkodtak a tartományok népén, amíg ő India legtávolabbi csücskében háborút viselt –, felkeltette a többiek félelmét, akik hasonlóképpen cselekedtek, és hasonló jutalmat várhattak bűneikért. Ezért a zsoldoskatonák oltalma alá helyezték magukat, hogy azok fegyveres erővel védelmezzék meg őket, ha kivégzésüket követelnék; vagy összeharácsoltak annyi pénzt, amennyit csak lehetett, és kereket oldottak. A király, midőn ez tudomására jutott, levelet intézett Ázsia minden helytartójához, azzal a paranccsal, hogy nyomban bocsássák el az összes idegenföldi katonát, aki zsoldjukban teljesít szolgálatot.

A helytartók között volt Harpalosz is, akit Nagy Sándor leghívebb barátai közé sorolt, mivel egykor Philipposz száműzte őt, és Harpalosz egyedül az ő barátságáért tért vissza hazájába; ezért Mazaiosz halála

után a király neki adományozta Babilónia szatrapai tisztségét, és megbízta a kincstár őrizetével. Ez a Harpalosz, mivel súlyos vétségeivel eljátszotta a király bizalmát, melyet legbarátibb szeretetéből élvezett, a királyi kincstárból rablott ötezer talentumon zsoldjába fogadott hatezer katonát, és seregével Európába menekült. Fényűző és kicsapongó életmódja ugyanis már régen örvénybe sodorta őt, s mivel nem remélhetett bocsánatot a királytól, haragja ellen idegen védőszárnyak alatt igyekezett oltalomra lelni. Ezért sietett megnyerni ügyének az athéniakat, mert jól ismerte nem csekély hatalmukat, tudta, mekkora a tekintélyük a többi görög törzs előtt, és nem utolsósorban azt is, hogy titkon gyűlölik a makedónokat. Megcsillogtatta tehát katonái előtt a reménységet, hogy az athéniak, mihelyt értesülnek jöttéről és megtudják, mekkora sereget és mennyi pénzt hozott magával, nyomban fegyveres szövetségre lépnek majd vele. Úgy vélte ugyanis, hogy a tudatlan és ingatag lelkű tömegnél ajándékkal és romlott, kapzsiságuknál fogva megvásárolható emberekkel mindent elérhet.

Harminc hajóval átkeltek tehát, és Szunionhoz, Attika földjének hegyfokához hajóztak, mert innen akarták megközelíteni a város kikötőjét.

Amint ez a király tudomására jutott, aki egyaránt gyűlölte Harpaloszt és az athéniakat, megparancsolta katonáinak, hogy készítsék fel a hajóhadat, és nyomban törjenek Athénra. Amíg titkos terve végrehajtásán fáradozott, levél érkezett hozzá, amely szerint Harpalosz behatolt ugyan Athénba, és meg is vesztegetett néhány vezető férfit, de utóbb a tanácshatározat kiutasította őt a városból. Ekkor a görög katonákhoz sietett, áthajózott Krétába, ahol egyik barátja tőrbe csalta és megölte. A király megörült a hírnek, és későbbre halasztotta az Európába való átkelést, de elrendelte, hogy minden görög város fogadja vissza száműzöttjeit, kivéve azokat, akik honfitársaik vérével mocskolták be kezüket. A görögök nem mertek ellenszegülni parancsának, ámbár tudták, hogy ez törvényeik felbomlásának kezdete, sőt, még meglevő javaikat is visszaadták az elítélteknek. Egyedül az athéniak, nemcsak önmaguk, de egész Görögország szószólói, vonakodtak visszafogadni a söpredék népet, hiszen hozzászoktak, hogy nem királyi hatalom, hanem saját törvényeik és szokásaik kormányozzák őket. Ezért a száműzötteket távol tartották városuk határaitól, készen arra, hogy bármit eltűrjenek inkább, semmint hogy bebocsássák egykor saját városuk, majd a száműzetés kijelölte helyek aljanépét.

Nagy Sándor a veteránokat hazaengedte, majd megparancsolta, hogy válogassanak ki tizenháromezer gyalogos és kétezer lovas katonát, akik vele maradnak Ázsiában. Úgy gondolta, ezzel a kis haderővel is kezében tarthatja Ázsiát, hiszen több helyen helyőrséget

szervezett, s az újonnan alapított városokat azokkal népesítette be, akik nem akarják a fennálló rendet felforgatni. Egyébként, mielőtt kiválogatta volna a letelepítendőket, megparancsolta, hogy minden katona jelentse, mennyi adóssága van. Tudta, hogy kicsapongó életmódjuk következtében legtöbbjüket súlyos tartozások terhelik, mégis elhatározta, hogy kiegyenlít minden adósságot. A katonák úgy vélték, próbára teszik őket, hogy könnyebben különválaszthassák a takarékosokat a tékozlóktól, ezért tétovázva csak húzták-halasztották az időt. A király jól tudta, hogy nem makacskodásból, hanem szégyenkezésből vonakodnak adósságukat bevallani, ezért megparancsolta, hogy az egész táborban állítsanak fel asztalokat, és rakjanak ki tízezer talentumot. Ekkor végre ki-ki becsülettel bevallotta a maga adósságát. És ekkora összegből mindössze százharminc talentum maradt meg a végén, így a makedón sereg, mely annyi dúsgazdag népet legyőzött, több dicsőséggel, mint zsákmánnyal tért vissza Ázsiából.

Különben, amint megtudták, hogy egyeseket hazaengednek, másokat visszatartanak, azt hitték, a király Ázsiába helyezi át állandó székhelyét. Ettől aztán eszüket vesztve, még a katonai fegyelemről is megfeledkeztek, az egész tábor harsogott a zúgolódástól. Körülvették a királyt – harciasabban fenyegetőztek, mint valaha –, mindnyájan egyszerre követelték elbocsátásukat, és mutogatták, mennyire megőszültek, mennyi sebet viselnek. Sem a parancsnokaiktól rájuk mért büntetés, sem a király iránti tisztelet nem tartotta őket féken, szóhoz sem hagyták jutni Nagy Sándort, összevissza kiabáltak, és katonás durvasággal kijelentették, hogy innen egy tapodtat sem mozdulnak, csak haza. Végre aztán mégiscsak lecsöndesültek – nem mintha meghunyászkodtak volna, hanem mert látták, hogy a király haragra gerjedt –, és várakozón lesték, mit mond. Ő pedig így szólt:

– Mit jelentsen ez a váratlan felfordulás, ez a vakmerő és féktelen szemtelenség? Még kimondani is rettegek: nyíltan megszegtétek parancsomat, olyan király lettem, aki könyörög, s még attól a jogomtól is megfosztottatok, hogy szóljak hozzátok, kihallgassalak, megintselek titeket, vagy legalább a szemetek közé nézzek. Úgy döntöttem, hogy egyeseket hazaküldök, a többit magam vezérelem majd haza valamivel utóbb. És most azt látom, hogy akik máris hazamehetnek, éppúgy lármáznak, mint azok, akikkel később akarok utánuk indulni. Miféle dolog ez? Más-más okból ugyanazt kiabáljátok mindnyájan. Csak arra vagyok kíváncsi, kik zúgolódnak jobban ellenem: azok, akik útra kelnek, vagy azok, akik itt maradnak.

Erre az egész sereg, mintha egy torokból tört volna fel a kiáltás, zúgni kezdett, hogy mindnyájan panaszt emelnek. A király így folytatta:

– Istenemre, nem tudom elhinni, hogy mindnyájan azért panaszkodtok, amit most felhoztatok, mert ez a sereg nagyobb részét nem érinti, hiszen többet bocsátottam haza közületek, mint amennyit

itt tartottam. Kétségtelenül súlyosabb baj lappang emögött, hogy mindnyájan ellenem fordultok. Hát mikor hagyta el valaha is egy egész sereg a királyát? Még a rabszolgák sem szöknek meg mind egy szálig uruktól, mindig akad egy-kettő, aki szégyellne elszakadni a többiek által cserbenhagyott gazdájától. Én azonban nem törődöm féktelen tombolástokkal, inkább gyógyírt keresek orvosolhatatlan bajotokra! Istenemre, nem bízom már bennetek! Elhatároztam, hogy nem tekintelek benneteket katonáimnak, hiszen nem is vagytok már azok, hanem hálátlan zsoldosoknak. Tejben-vajban fürödtök, és most megy el az eszetek, nem gondoltok arra, milyen nyomorúságból húztalak ki mindannyiatokat. Istenemre, megérdemlitek, hogy ugyanabban a nyomorúságban vénüljetek meg, mert könnyebb kormányozni titeket balsorsban, mint jósorsban. Felvitte az isten a dolgotokat: nemrégiben még az illírek és a perzsák adófizetői voltatok, és most megvetitek Ázsiát és a számtalan néptől elragadott zsákmányt! Nemrég, Philipposz idejében, még félmeztelenül szaladgáltatok, és most hitvány nektek a biborköpenyeg, látni sem szeretitek az aranyat-ezüstöt! Fatányért kívántok és vesszőfonatú pajzsot, meg rozsdamarta szablyát! Mert ilyen pompában tündököltetek, amikor a kezem alá kerültetek ötszáz talentum adóssággal együtt, és a királyi kincstárban mindössze hatvan talentum akadt, íme, ez volt vállalkozásaim alapköve, és mégis – irigység ne érjen! – felépítettem rá a föld nagyobbik felét felölelő birodalmamat. Vagy talán meggyűlöltétek Ázsiát, mely hőstetteitek dicsőségével az isteneihez tett hasonlóvá titeket? Királyotokat cserbenhagyva siettek visszatérni Európába, amikor a legtöbbnek közületek még az útra sem volna elegendő pénze, ha ki nem fizetem adósságát, persze, az ázsiai zsákmányból. Nem szégyellitek-e, hogy miután a legyőzött népektol szerzett zsákmányt feneketlen bendőtökbe tömtétek, most úgy akartok hazatérni gyermekeitekhez, asszonyaitokhoz, hogy csak kevesen mutathatnátok meg nekik győzelmetek gyümölcsét, hiszen a többiek végső kétségbeesésükben zálogba vetik még fegyverüket is. Jó katonám egy sem akad már, csak olyan, aki szajhájához siet, hogy együtt háljon vele; nem is maradt a temérdek kincsből, csak annyi, amennyivel kifizethetitek őket. De nyitva előttetek minden országhatár: hordjátok el magatokat mielőbb, én majd a perzsákkal fedezem elvonulásotokat. Senkit sem tartok vissza: takarodjatok a szemem elől, hálátlan polgárok! Örömmel fogadnak majd titeket szüléitek és gyermekeitek, ha királyotok nélkül tértek haza! Még elétek is sietnek, ti szökevények, hitszegők! Istenemre, ujjongva nézem majd, amint megfutamodtok, és bárhol is lesztek, utolér titeket büntetésem, mert mindenkor többre becsülöm, jobban kedvelem azokat, akik velem maradtak. Hamarosan megtudjátok, mennyit ér egy sereg király nélkül, és mekkora erő rejlik bennem egymagamban !

Ezek után tébolyult haraggal leugrott az emelvényről, a fegyveresek közé vegyült, és azokat, akiket vakmerő szájaskodásukért megjegyzett

magának, kézen ragadta, és átadta őrizetre testőreinek. Tizenhármán voltak, és egyikük sem merészelt szembeszállni vele.

Ki hinné, hogy a nemrégen még tomboló sereg hirtelen kővé dermedt rémületében, amikor látta, hogy kivégzésre hurcolják azokat, akik semmivel sem merészeltek többet, mint társaik. Talán puszta neve félemlítette meg őket, hiszen a királyok alatt élő népek istenként tisztelték királyukat, akár a személye iránti hódolatuk, akár éppen a hatalmát ekkora eréllyel gyakorló király önbizalma miatt. Egyébként alázatosan meghódoltak, még bajtársaik vesztén sem háborodtak fel, amikor megtudták, hogy az éjszaka folyamán kivégzik őket, sőt egyetlen alkalmat sem mulasztottak el, hogy külön-külön is kimutassák engedelmes hűségüket. S amikor másnap a király elkergette őket magától, és csak az ázsiai katonák járulhattak elébe, az egész tábor gyászosan jajveszékelni kezdett, hogy megölik magukat, ha a király haragja nem enyhül.

Nagy Sándor azonban, akinek minden tettében megnyilvánult szokásos makacssága, összehívta az idegenföldi katonákat, a makedónokat pedig a táborba rekesztette. Amint aztán szép számban összeseregletteк, tolmácsot kéretett, és a következő beszéddel fordult a katonákhoz:

– Amikor átkeltem Európából Ázsiába, azt reméltem, hogy sok dicső nemzetet, nagy tömegeket olvasztok bele birodalmamba. Nem is csalódtam elképzelésemben. De ráadásul bátor férfiakat ismertem meg bennük, akik hűségesen ragaszkodnak királyaikhoz. Azt hittem, itt mindenki tobzódik a pompában, és szertelen jólétében élvezetekbe merül. De én vagyok a megmondhatója, hogy a katonasorsot is szilárd testi és lelkierővel, ernyedetlenül tűritek, és kiválóan harcoltok, de a hűséget éppúgy becsülitek, mint a vitézséget. Most beszélek erről először nyíltan, de már régóta tudom. Ezért toboroztam soraitokból újoncokat, ezért olvasztottam bele őket saját seregembe. Ugyanaz a fegyverzetük, ugyanaz a ruházatuk, de engedelmesség és fegyelem dolgában messze felülmúlják a többieket. Én magam a perzsa Oxüartész lányát vettem hitvesül, és nem tartottam méltóságomon alulinak, hogy fogoly nővel nemzzek gyermeket. Majd később, hogy jobban kiterebélyesedjék családfám, feleségül vettem Dareiosz lányát. Legbensőbb barátaimnak is azt tanácsoltam, hogy nemzzenek gyermekeket fogoly asszonyokkal, hogy e szent kötelék révén eltöröljek minden különbséget győztes és legyőzött között. Ezért, higgyétek el, saját népembeli katonák vagytok, nem idegenek. Egyetlen és közös birodalom áll fenn Ázsiában és Európában; makedón fegyvereket adok kezetekbe, és ezzel idegen újoncokból régi katonáimmá avatlak titeket. Polgáraim és katonáim vagytok. Egységes színt ölt minden: a perzsákhoz nem méltatlan, hogy átvegyék a makedón szokásokat, a makedónokhoz sem, hogy utánozzák a

perzsákat. Egyazon jogot kell élveznie mindenkinek, aki egyazon király uralma alatt él.

Beszéde után perzsákból választott testőrökre bízta életét, perzsa fegyverhordozókat, perzsa tisztviselőket választott. Mondják, hogy amint e perzsák vasra verve kivégzésre hurcolták azokat a makedónokat, akik ellenük lazították a többit, az egyik tekintélyes és élemedett korú makedón így szólította meg a királyt:

– Meddig követed még a kivégzések dolgában is az idegen szokásokat? Katonáidat és polgáraidat kihallgatás nélkül hurcolják kínhalálba azok, akiket ők ejtettek foglyul. Ha úgy véled, hogy megérdemeltük a halálbüntetést, legalább hóhéraidat cseréld ki.

Baráti szívvel intézte Nagy Sándorhoz ezt az intelmet, abban a reményben, hogy eltűri az igazságot. De a király haragja most már tajtékzó dühvé fajult. Újból megparancsolta tehát a halálos ítélet végrehajtóinak, akik egy pillanatra megtorpantak, hogy megkötözve fojtsák őket a folyóba. De még a halálbüntetés sem lazította fel a katonákat. Seregestül tódultak a csapatparancsnokok és a király barátai elé, rimánkodva, ha a király úgy vélné, hogy valamelyikük részes bármilyen régi bűncselekményben, csak ölesse meg: kiszolgáltatják magukat haragjának, végezzen velük.

Végül is a fájdalomtól szinte eszeveszetten a királyi sátor elé futottak, és fegyvereiket a bejáratnál elvetve, egy szál ingben ácsorogtak ott, és sírva rimánkodtak, hogy bocsássák be őket, büntetésnek védtelenül kitett mezíteleneket. Nem kegyelemért esedeznek, sőt, készek bűnösként meglakolni felfuvalkodottságukban elkövetett vétkeikért. A király haragja még a halálnál is gyászosabb számukra.

Két napon keresztül, éjjel-nappal állhatatosan ott ácsorogtak a királyi sátor előtt, szánalmas jajveszékelésük, siralmas külsejük bűnbánatról tanúskodott, a király haragja mégsem enyhült meg katonái alázatos könyörgésétől. Harmadnap végre győzött az esdeklők állhatatossága. A király kilépett sátrából, enyhén megdorgálta seregét a fegyelemsértésért, majd könnyeit sűrűn ontva kijelentette, hogy visszafogadja őket szeretetébe. Az eset méltónak látszott arra, hogy nagyobb szabású engesztelő áldozatokkal is megünnepeljék. A szent szertartás végeztével a király lakomára hívta a makedón és perzsa főembereket. A hagyomány szerint kilencezren vettek részt e lakomán, a király felszólítására közös serlegből mutatták be az italáldozatot, majd görög és barbár jósok elmondták az üdvhozó fogadalmi imádságot utánuk a vendégek –, mindenekelőtt azért, hogy az eggyé olvadt két birodalom örök szövetségben forrjon össze. Azután elbocsátották a katonákat, sok rokkant is felmentést kapott a hadiszolgálat alól. A király néhány idősebb barátját is szabadságra küldte, közöttük név szerint az Albosznak mondott Kleitoszt és Gorgiaszt, Polüdamaszt és Antigenészt. A távozó katonáknak nemcsak a megszolgált zsoldot fizették ki becsülettel, hanem útiköltség címén

fejenként még egy-egy talentumot is adott. Azután megparancsolta, hogy az ázsiai asszonyoktól született fiaikat – a hagyomány szerint mintegy tízezren voltak – hagyják ott nála, mert ha családostul kelnének át Makedóniába, az új és régebbi feleségek és gyerekek összekeverednének, és torzsalkodás és perpatvar dúlná fel a családokat. Lesz rá gondja, ígérte, hogy honi szokásaik szerint neveljék a fiúkat, és a haditudományokat is elsajátítsák. Ekkor több mint tízezer kiszolgált katonát hazaengedett, és Kratéroszt, egyik legkedvesebb barátját adta melléjük vezetőül; ha pedig vele bármi történnék útközben, Polüperkhón vegye át a parancsnokságot.

Antipatroszhoz intézett levelében a király elrendelte, hogy részesítsék tiszteletben a kiszolgált harcosokat, s ahányszor csak színielőadást és versenyjátékot rendeznek, az első sorokban ülhessenek koszorúval a fejükön; a végzet akaratából elhunytak kiskorú gyermekei pedig örököljék atyjuk zsoldját. Makedónia és a szomszédos területek kormányzásával Kratéroszt bízta meg, Antipatroszt pedig, az újoncokból álló utánpótlással, magához rendelte Ázsiába. Attól tartott ugyanis, hogy utóbb még súlyos bajt okoz a helytartó és Olümpiasz viszálykodása. Mert a hozzá intézett levelekben anyja is, Antipatrosz is kölcsönösen egymás ellen vádaskodtak, hogy a királyi méltóságot bemocskolták vagy csorbát ejtettek rajta. Amikor ugyanis a király halálhíre által okozott rémület Makedóniát is elérte, anyja és húga, Kleopátra, mozgolódni kezdett: az utóbbi atyja birodalmát, Olümpiasz pedig Epeiroszt elfoglalta.

Az egyik ilyen levél Hephaisztión kezébe került, miután a király felbontotta. Mint mondják, Hephaisztión előtt nem volt titka. Nagy Sándor nem haragudott meg a merészségért: gyűrűjét ujjáról lehúzva, a levelet olvasó Hephaisztión szájára tette, ezzel kötelezte arra, hogy egy szót sem mond el abból, amit megtudott. Állítólag hibásnak tartotta mindkét vádaskodót. Anyja szemtelenségéről hallva dühösen felkiáltott: túl nagy árat kér azért, hogy tíz hónapig méhében hordozta. Antipatroszra gyanakodott, hogy a spártaiakon aratott győzelem óta nagyon is fenn hordja az orrát, és uralmát annyi éven keresztül meghosszabbítva nagyobb hatalomra tett szert, mint ami a helytartót megilleti. Ezért, amikor szóvá tették neki Antipatrosz komolyságát, emberi jó tulajdonságait, azt felelte, hogy kívül fehérnek látszik, de ha belenéznek, belül vérvörös. Ám elfojtotta gyanúját, nem adta jelét annak, hogy lélekben elfordult Antipatrosztól. Sokan mégis azt hiszik, Antipatrosz megsejtette a király gyanúját, és a kivégzéstől félve ocsmányul ármányt szőtt Nagy Sándor ellen, aki nem sokkal ezután meghalt.

A király, hogy a megfogyatkozott seregen esett hézagokat betöltse, a perzsák színe-javát besorolta a makedónok közé. Testőrségébe is kiválasztott ezer perzsát a legjobbak közül, s nem kevesebb mint

tízezer harcosból álló lándzsás sereget őrszolgálatra rendelt a királyi sátor környékére. Eközben megérkezett Peukesztész húszezer íjásszal és parittyással, akiket saját tartományában toborzott. A király besorolta őket seregébe, majd elindult Szuszából, s a Kis Tigris folyón átkelve. Karai mellett ütött tábort. Innen négynapi meneteléssel Szittakenén keresztül Szambanába vezette seregét, ahol hétnapos pihenőt tartottak, majd háromnapi járóföldet maguk mögött hagyva, Kelónéba érkeztek. E város lakói Boiótiából kerültek ide, őseiket Xerxész mozdította ki lakóhelyükről és telepítette át Keletre. Eredetük bizonyítékaként megőrizték sajátságos nyelvüket, mely túlnyomórészt görög szavakból áll; egyébként a kereskedelmi élet a szomszédos barbárok nyelvének használatára késztette őket. Innen Bagisztanész felé tartottak; ez a gazdag vidék bővelkedik a zamatos gyümölcstől roskadozó fákban és egyéb javakban, melyek nemcsak a létfenntartáshoz szükségesek, hanem kellemessé is teszik az életet.

Közben Eumenész súlyosan összekülönbözött Hephaisztiónnal. Hephaisztión ugyanis elkergette Eumenész szolgáit, akik szállást akartak foglalni uruknak, és helyükbe Euiosz embereit rakta. Nem sokkal ezután, amikor már mindenki azt hitte, hogy a sérelmet elfeledték, újult erővel lángolt fel az ellenségeskedés: kegyetlenül veszekedtek, és átkozták egymást. Nagy Sándor beavatkozására és parancsára azonban megbékéltek, és a király megfenyegette Hephaisztiónt, aki mindenáron bajt akart okozni a király kegyében álló és egyébként megbékélésre hajló Eumenésznek.

Ezután Média mezőségeire érkeztek, ahol megszámlálhatatlan ménes legelt. Niszaiai méneknek nevezik e hatalmas, pompás termetű állatokat. Amikor Nagy Sándor átvonult ezen a tájon, kísérői több mint ötvenezret számláltak meg. Számuk egykor meghaladta ennek háromszorosát is, de a háború zűrzavaraiban legnagyobb részüket elhajtották a rablók. A király itt közel harminc napig elidőzött. Atropatész, Média szatrapája, száz barbár nőt vezetett a király elé; e lóra termett asszonynép kerek pajzsot és szekercét viselt fegyverül, ezért egyesek az amazon néptörzs maradékának vélték őket. A király ezután hétnapi meneteléssel elérte Média fővárosát, Ekbatanát. Itt ünnepélyes áldozatokat mutatott be az isteneknek, versenyjátékokat rendezett, és lakomákban, ünnepekben keresett feloldódást, hogy kipihenve viselje majd újabb vállalkozásainak gondját-baját. De miközben ezeket hányta-vetette, a sors közbeszólt: elragadta legjobb barátját, és nem sokkal utóbb őt magát is.

Éppen a versenypályán vetélkedő ifjakat szemlélte, amikor hírül vitték neki, hogy haldoklik Hephaisztión, aki már hét napja sínylődött bormámor okozta betegségében. Barátja veszedelmén elrémülve nyomban felugrott, és a beteg szállására sietett; de későn érkezett, már nem találta őt életben. Kétségtelenül ez volt a legnagyobb csapás, amely életében érte. Nagy fájdalmában könnyekre és jajszavakra fakadt, és számos jelét adta annak, hogy lelki egyensúlya teljesen

felborult. A hagyomány különféleképpen számol be erről, az az egy azonban bizonyos, hogy nem akarta Ekbatanában sírba helyezni barátját, hanem, hogy minél méltóbb temetést rendezzen számára, Perdikkasszal Babilonba szállíttatta a holttestet, és ő is oda készült. Itt azután hallatlan költségen, tizenkétezer talentumon rendezte meg a temetést. Az egész birodalomra gyászt rendelt el, s hogy emléke el ne homályosuljon a seregben, nem jelölt ki új vezért az egykor Hephaisztión vezényelte lovasság élére, hanem az volt a kívánsága, hogy a lovasosztagot Hephaisztión-szárnynak nevezzék, és mit se változtassanak az általa felállított csatarenden. Soha nem látott versenyjátékokat és színielőadásokat is tervezett a halott tiszteletére, s e célból háromezer művészt gyűjtött egybe; nem sokkal utóbb, mint mondják, ugyanezek a művészek versengtek a király temetésén is. A barátok, nem ilyen túláradó hévvel ugyan, de egymással versengve hamarosan megtalálták a módját, hogyan tehetnék a halott emlékét még tündöklöbbé és dicsőbbé, hogy ezzel is a király kegyeibe férkőzzenek.

Így Eumenész, amint megérezte, hogy az elhunyttal való egykori ellenségeskedéssel magára vonta a király neheztelését, jó példát mutatva Hephaisztión emlékének szentelte önmagát és fegyvereit, s a temetés fényének emeléséhez bőkezű pénzadománnyal járult hozzá. Példáját utánozták a többiek is, és utóbb odáig fajult a hízelgők arcátlansága, hogy a gyászban, a halott utáni epekedésben szinte eszét vesztő királlyal végül is elhitették, hogy Hephaisztión isten. Ez idő tájt az egyik csapatvezér, a szamoszi Agathoklész, végveszedelembe került, mert könnyezni látták, amint elhaladt Hephaisztión sírja mellett. És ha Perdikkasz ki nem találja azt a mesét, hogy vadászat közben megjelent előtte Hephaisztión, és ha meg nem esküszik az összes istenségre, köztük Hephaisztiónra is, hogy tőle magától tudja: Agathoklész nem az isten üres címével felékesített halandót siratta benne, hanem csak egykori barátságuk emléke csalt szemébe könnyeket, akkor a királynak annyi jószolgálatot tett, hős férfi ártatlan fővel súlyosan meglakolt volna baráti kegyeletéért.

Egyébiránt a király, hogy figyelme lassanként elterelődjék a gyászról, hadjáratra készülődött a kosszaéiek ellen. A Médiával szomszédos hegyek közt lakik ez a rablásból élő, szilaj, vad néptörzs. A perzsa királyok évenkénti adófizetéssel vásárolták meg tőlük a békességet, hogy a hegyekből lezúdulva ne veszélyeztessék garázdálkodásukkal az alant elterülő környéket. A fegyverrel rájuk támadó perzsákat ugyanis könnyűszerrel visszaverték. Zord hegyeik védelméből ide szoktak visszavonulni, ha túlerővel álltak szemben. Évről évre ajándékokkal is lekenyerezték őket, hogy a perzsa király biztonságban átvonulhasson földjükön, amikor Ekbatanából, ahol a nyarat szokta tölteni, visszaköltözött Babilonba.

Nagy Sándor tehát, kettéosztva seregét, rátámadt a kosszéiekre, és negyven nap alatt leverte őket. A király és Ptolemaiosz ugyanis, aki a sereg másik felét vezette, oly sűrűn kaszabolták soraikat, hogy megadták magukat a győztesnek, csak hogy visszaszerezzék foglyul esett társaikat. Nagy Sándor erős városokat építtetett alkalmas helyeken, nehogy a vad népség a makedón sereg elvonulása után lerázza az igát. Majd innen útra kelve, lassú menetben újra Babilon felé tartott, hogy a hadjáratban elcsigázott katonák új erőre kapjanak. És már alig volt harminc stádiumra a várostól, amikor Nearkhosz, akit a király az Óceánon és az Euphratész torkolatán át előreküldött Babilonba, elébe sietett, és kérve kérte: be ne tegye lábát a városba, mely végzete lesz. A khaldeusoktól tudja ezt, akik számos jövendöléssel már éppen eléggé bebizonyították, mily csalhatatlanok mesterségükben. A király a csillagjósok híradásán és Nearkhosz állhatatos könyörgésén megindulva más útra tért, elhaladt Babilon mellett, és onnan kétszáz stádiumra ütött tábort, míg barátai többségét a városba küldte. De miután a filozófus Anaxarkhosz kioktatta, hogy ne törődjék a khaldeusok intelmeivel, üres és céltalan a tudományuk, bevonult a városba. Csak úgy özönlöttek a követségek az egész földkerekségről. A király több napon keresztül érdeklődve hallgatta beszámolóikat, majd újból a halott Hephaisztión emlékének szentelt ünnepségekre fordította figyelmét. Valamennyiük közös buzgalmából gyászünnepséget rendeztek: egyetlen korabeli királyé sem volt költségesebb és pazarabb.

Ezek után kedve támadt végighajózni a Pallakopasz csatornán, egészen az arab területek határáig. Amint eljutott odáig, városalapításra alkalmas helyet talált. Az új városban letelepítette az idősebb vagy rokkant görögöket és mindazokat, akik szívesen ott maradtak. Mindezt terveinek megfelelően végrehajtotta, és már nyugodt volt jövője felől. Kinevette a khaldeusokat, mert nemcsak hogy sértetlenül tette be lábát Babilonba, hanem ugyanúgy távozott is onnan. Ám visszatérőben a Pallakopaszba ömlő Euphratész vizéből keletkezett mocsarak táján rossz előjel mutatkozott: a lecsüngő faágak letépték a király fejékét, mely a folyóba esett. Amint aztán egyre-másra érkezett hír fenyegető csodajelekről, védekezésül szüntelenül engesztelő áldozatokat mutattak be görög és barbár szertartás szerint. De hasztalan volt minden engesztelés, a királynak meg kellett halnia. Egy alkalommal vendégül látta Nearkhoszt, és már pihenőre akart térni, de a larisszai Médiosz állhatatos könyörgésére utóbb mégis elment hozzá dorbézolni. Egész éjjel ivott, végül elfogta a rosszullét. A betegség egyre súlyosabbra fordult, és hat nap alatt annyira kimerítette utolsó erejét is, hogy már beszélni sem tudott. De a katonák annyira aggódtak, és úgy vágyódtak utána, hogy hiába kérték a vezérek, ne zaklassák a beteget, a sereg követelte, hogy bocsássák a király színe elé.

Ömlő könnyeiket nézve azt hihette volna bárki, hogy a királyukat nem látogatják, hanem temetésére gyülekeznek. De leginkább azok búsultak, akik ágya körül álltak. A király rájuk pillantott, és megszólalt:

– Úgy vélitek, ily bátor férfiakhoz méltó királyként halok meg?

Szinte hihetetlen és hallatlan dolog, hogy abban a testhelyzetben, amelyben a katonákat fogadta, kitartott mindvégig, amig minden katona végső búcsút nem mondott neki. Amint elbocsátotta népét, mintha élete minden kötelességétől megszabadult volna, kimerültén hátrahanyatlott. Aztán közelebb szólította barátait, mert már a hangja is elgyengült, és gyűrűjét levonva ujjáról, átnyújtotta Perdikkasznak, és megparancsolta, hogy holttestét vitessék Hammón szentélyébe. Amikor megkérdezték, kire hagyja a királyságot, azt válaszolta: arra, aki legkülönb; egyébiránt már gondoskodott róla, hogy nagyszabású gyászünnepségeket rendezzenek tiszteletére. Ekkor Perdikkasz újabb kérdéssel fordult hozzá: mikor akarja, hogy az isteneket megillető tiszteletben részesítsék. A haldokló azt felelte: akkor, amikor a makedónok boldogok lesznek. Ezek voltak a király utolsó szavai; kevéssel ezután meghalt.

Kezdetben siralomtól, jajveszékeléstől, zokogástól visszhangzott az egész királyi szállás. De később minden kihalt lett; elnémultak, és gyászos csönd ült mindenütt. Majd a fájdalmat töprengés váltotta fel: mi lesz ezután? A nemes ifjak, állandó testőrei, nem tudták elviselni fájdalmuk súlyát, nem volt maradásuk a királyi sátor előterében: eszeveszetten kóboroltak a roppant városban, felverték egész Babilont gyászos siralmukkal, és mindaz a jajszó feltört belőlük, amit ilyenkor a fájdalom sugall. A királyi sátor körül álldogáló makedónok és barbárok összeseregleттek, és a közös gyászban nem lehetett megkülönböztetni a győztest a legyőzöttől. Mintha versengtek volna a siratásban: a perzsák legigazságosabb, legkegyesebb urukat, a makedónok legjobb, legbátrabb királyukat szólongatták. De a gyászolók kesergésébe a zúgolódás hangja is belevegyült: az istenek irigysége viruló erőben, ifjúkora és sikerei virágában ragadja el a halandók világából. Elevenen a szemük előtt lebegett hősi arca, amint rohamra vezérli a katonákat, megostromolja a városokat, feltör a falakra, s a gyűlésben megjutalmazza a bátrakat. Most már bánták a makedónok, hogy megtagadták tőle az isteni tiszteletet, bűnösnek és hálátlannak vallották magukat, hogy a király jogos felszólítása süket fülekre lelt náluk.

Sokáig emlegették a királyt tisztelettel és sóvár szeretettel, aztán szánalom ébredt bennük önmaguk iránt. Eljöttek Makedóniából, átkeltek az Euphratészen, s most itt állnak elárvultán az új uralom ellen acsarkodó ellenség között, és trónörökös híján szétforgácsolódik majd a nép ereje, mert ki-ki magának akarja megkaparintani a

hatalmat. Elkövetkező polgárháborúkat jósolgattak: újra vérüket kell ontaniuk, de most már nem Ázsia uralmáért, hanem az új királyért, és régi forradásaikat friss sebek szaggatják majd fel. Elöregedtek, törődöttek, és alighogy a törvényes király elbocsátotta őket a szolgálatból, máris meg kell halniuk, talán valamilyen ismeretlen csatlóskirály hatalmáért. Ilyen gondolatok közt őrlődtek, amikor leszállt az éjszaka, és növelte félelmüket. A katonák fegyverben virrasztottak, a babiloniak pedig a falakról, a háztetőkről kémlelődtek, hogy biztosabb értesüléseket szerezzenek. Senki sem mert világosságot gyújtani, s mivel szemüknek nem vehették hasznát, feszülten hegyezték fülüket minden zörejre, minden neszre, többnyire puszta képzelődésből halálra rémülten fel-alá futkostak a sötét sikátorokban, és gyanakodva, ijedezve egymásnak ütköztek. A perzsák, nemzeti szokásuk szerint, hajukat lenyírták, gyászköntöst öltöttek, és hitveseikkel, gyermekeikkel együtt őszinte fájdalommal siratták a halottat, nem a győztest, és a nem régi ellenséget, hanem nemzetük legigazságosabb királyát. És ők, akik örökké királyok uralma alatt éltek, elismerték, hogy soha nem volt még méltóbb parancsolójuk.

A gyász nem maradt rejtve a város falai között: a riasztó hír bejárta a közvetlen környéket, majd Ázsia nagy részét is az Euphratészen innen. Gyorsan eljutott Dareiosz anyjához is. A királyné megszaggatta köntösét, gyászt öltött, és haját szétzilálva a földre vetette magát. Mellette ült egyik lányunokája, a nemrégiben elhunyt Hephaisztión özvegye. A közös bánat újból felszaggatta a saját külön fájdalmát. De mindnyájuk gyászát Sziszigambisz érezte át legjobban, a saját sorsát is, unokáiét is egyaránt megsiratta. A frissen kapott seb a régieket is feltépte. Mintha csak nemrég veszítette volna el Dareioszt, s a boldogtalannak most egyszerre két fiát kellene temetőbe kísérnie. Siratta a halottakat, siratta az élőket. Ki visel gondot ezentúl lányunokáira? Ki lesz az új Nagy Sándor? Ismét foglyok, ismét száműzöttek a királyi hatalomból. Dareiosz halála után oltalmazóra leltek, de Nagy Sándor után kétségtelenül nem akad már gondviselőjük. Eközben felmerült emlékezetében Okhosz is, a legkegyetlenebb király, aki egy nap alatt nyolc fivérét lemészárolta, és a fiak seregének kiirtása után még az atyát is lekaszabolta; a hét fiú közül, akiket ő hozott világra, egy maradt csupán életben, Dareiosz, aki rövid ideig tündökölt, hogy annál kegyetlenebbül oltsák ki életét. Végül annyira összeroppant a fájdalom súlya alatt, hogy elfordult unokáitól, fejét befödte, és térdre roskadt; nem kívánt se ételt, sem világosságot. Öt nappal utóbb, hogy halálra szánta magát, valóban kiszenvedett. Halála kétségtelenül bizonyítja, mily kegyes volt hozzá Nagy Sándor, és milyen igazságos minden fogolyhoz: Sziszigambisznak volt ereje ahhoz, hogy Dareiosz halála után tovább tengesse életét, de pirult volna, ha túléli Nagy Sándort.

És istenemre, ha igazságosan ítéljük meg a királyt, világosan kitűnik, hogy erényei vele születtek, bűnei szerencséjéből és ifjú korából fakadtak. Hihetetlen volt lelkiereje; csaknem emberfeletti erővel tűrte el a fáradalmakat; bátorságával nemcsak a királyok közül tűnt ki, hanem azok közül is, akiknek ez volt egyetlen erényük; bőkezűen nemegyszer nagyobb javakat osztogatott, mint aminőket az istenektől kérnek a halandók; kegyes jóindulattal viseltetett a legyőzöttek iránt, hiszen annyi, háborúban elfoglalt birodalmat visszaadott, vagy adományként átengedett; mindig megvetette a halált, amely előtt mások megdermednek a félelemtől; szerfelett mohón szomjúhozta a hírnevet és a dicsőséget, amin ifjú korát és nagy tetteit tekintve senki sem csodálkozhat; gyöngéd fiúi szeretettel szerette anyját: Olümpiaszt a halhatatlanok sorába akarta emelni, atyjáért, Philipposzért bosszút állt; bőkezű volt csaknem minden barátjához, jóindulatú a katonákhoz; lelki nagyságához méltónak bizonyult okossága, korához mérten szinte hihetetlennek szakértelme; szertelen szenvedélyeit féken tartotta, a szerelemben pusztán természetes vágyait elégítette ki, és csak a megengedett határok közé szorított gyönyöröket élvezte: természetének valóban páratlan adománya volt mindez. Szerencséjének pedig ezek voltak a következményei: istennek tartotta magát, és az isteneknek kijáró tiszteletet követelte meg a maga számára; hitt a jóshelyeknek, ahol ilyesmiket hitettek el vele; azokra pedig, akik vonakodtak istenként tisztelni őt, a kelleténél keményebben sújtott le haragja; öltözetét idegen ruházatra cserélte, szokásaiban utánozta a legyőzött népeket, akiket győzelme előtt megvetett. S amennyire fiatal évei csak szították haragos indulatait és szomját a borra, öreg kora éppúgy csillapíthatta volna mindezt. Mégis el kell ismernünk, hogy igen sokat köszönhetett ugyan saját erényeinek, de még többet szerencséjének, melyen – egyetlen a halandók között – uralkodott is. Hányszor megmentette jó sorsa a haláltól! Hányszor megoltalmazta szüntelen pártfogásával, amikor vakmerőn a veszedelmekbe rontott! Életének és dicsőségének is közös határt szabott. Türelmesen várakozott a végzet, míg Nagy Sándor leigázta Keletet, és elhatolt az Óceánig, s ezzel véghezvitte mindazt, amit csak halandó elérhet.

Ilyen király és vezér után kellett utódot választaniuk. De ez a teher súlyosabb, semmint hogy egyetlen ember vállalhatná, így tehát Nagy Sándor puszta neve és tetteinek híre következtében birodalmát több király között kellett megosztani szerte a földkerekségen; és dicsősége rásugárzott mindazokra, akiknek sorsa akár a leggyöngébb fonállal is az övéhez fűződött.

Eközben Babilonban – mert itt tértünk el a tárgytól – a testőrök a királyi szállásra hívták Nagy Sándor legbizalmasabb barátait és a

csapatparancsnokokat. Tömegestül tódultak utánuk a katonák is, égette őket a kíváncsiság, vajon ki lép a király örökébe. Számos vezér, a katonák csődületében elakadva, nem tudott behatolni a királyi sátorba, noha a kikiáltó igyekezett távol tartani mindenkit, akit nem szólítottak név szerint. De a gyámoltalan parancsolgatásra rá se hederítettek. Újra meg újra éktelen jajveszékelésben törtek ki, és hangos zokogásra fakadtak, de később elcsendesültek, és könnyeiket visszafojtva várták, mit hoz a jövő. Ekkor Perdikkasz kiállította a királyi széket a nép színe elé, rajta Nagy Sándor koronája, köntöse és fegyverei, majd ráhelyezte a gyűrűt is, melyet a király előző napon gondjaira bízott. E tárgyak láttán újra könnyekre fakadtak, és minden gyászba borult körülöttük. Perdikkasz szólásra emelkedett.

– Íme a király gyűrűje, mellyel a birodalomra és királyi hatalmára vonatkozó írásokat szokta lepecsételni. Ő adta kezembe, és én most visszaadom nektek. S ámbár a haragvó istenek nem gondolhattak volna ki súlyosabbat a minket ért csapásnál, mégis, tettei nagyságát szemlélve méltán hihetjük, hogy e nagy férfiút, aki emberi vállalkozásaival megközelítette az isteneket, sorsának beteljesültével sietve társaságukba fogadják. Ezért, minthogy ennek egyetlen akadálya e porhüvely, mely a halandókat mindenkor távol tartja a halhatatlanságtól, mielőbb adjuk meg testének és nevének az illő végtisztességet, nem feledve eközben, mily városban, kik között vagyunk, királyunktól és oltalmazónktól megfosztva. Jól meg kell tehát fontolnunk és tanácskoznunk, harcostársaim, hogyan maradhatunk győztesek e legyőzött nép körében. Fejre van szükségünk, s hogy kire, nektek kell megneveznetek. Tudnotok kell, hogy a katonák tömege vezér nélkül olyan, mint a test lélek nélkül. Roxané már hatodik hónapja teherben van –, szívből áhítjuk, hogy fiút szüljön. Az istenek áldásával a fiú örökli a királyságot, ha majd felserdült. Döntsétek el tehát, addig ki uralkodjék rajtatok.

Így szólott Perdikkasz. Ekkor Nearkhosz is szólásra emelkedett, és kifejtette: senki sem tagadhatja, hogy a királyi méltóság Nagy Sándor vér szerinti utódát illeti meg, de a makedónok lelkületéhez és az eseményekhez nem illő, hogy olyan királyra várakozzanak, aki még meg sem született, és mellőzzék az élő trónörököst; a királynak van egy fia Barszinétől is, annak adják a királyi fejéket.

Ez a beszéd senkinek sem tetszett. Szokás szerint lándzsájukkal csörömpöltek pajzsukon, szakadatlanul lármáztak, és mivel Nearkhosz állhatatosan védelmezte álláspontját, már csaknem lázadás ütött ki. Ekkor Ptolemaiosz emelkedett szólásra:

– Roxané vagy Barsziné fia természetesen méltó utód arra, hogy a makedónok népének parancsoljon, csakhogy Európában szégyenletes lesz még a nevüket is kimondani, mivel anyai ágon fogoly ivadékok. Érdemes volt-e leigáznunk a perzsákat, hogy a fajtájuknak szolgáljunk, amire törvényes királyaik, Dareiosz és Xerxész hiába törekedtek számtalan sereggel és óriási hajóhaddal? Az én javaslatom

az, hogy Nagy Sándor királyi székét állítsuk fel a sátorban, gyülekezzenek körülötte azok, akiket a király tanácskozásra szokott hívatni, valahányszor közös határozatra volt szükség, és fogadjuk el azt a döntést, amelyet a többség megszavaz, és ehhez tartsák magukat a vezérek és a csapatparancsnokok is.

A legtöbben Ptolemaiosznak adtak igazat, néhányan azonban Perdikkasznak. Ekkor Arisztonusz emelkedett szólásra, és kijelentette: Nagy Sándor, amikor megkérdezték, kire maradjon a királyi hatalom, azt válaszolta, hogy arra, aki a legkülönb közülük. Az Ő véleménye szerint Perdikkasz a legkülönb, hiszen a király is neki adta a pecsétgyűrűt. Pedig Perdikkasz nem egymaga üldögélt a haldokló ágya mellett, és Nagy Sándor előbb körülhordozta tekintetét barátai seregén, úgy választotta ki éppen őt, hogy rábízza a gyűrűt. Következésképp a király akarata az, hogy Perdikkasz vegye át a legfőbb hatalmat.

Senki sem vonta kétségbe, hogy Arisztonosz javaslata helytálló, így tehát egyhangúlag azt követelték, hogy Perdikkasz lépjen elő, és húzza az ujjara a király gyűrűjét. Perdikkasz sóvárgás és szemérmeteskedés között ingadozott, és az járt a fejében, hogy minél szerényebben törekszik áhított célja felé, annál kitartóbban kínálgatják majd neki a hatalmat, így hát sokáig habozott, nem tudta, mitévő legyen, végül is visszavonult, és megállt az első sorokban ülők háta mögött.

Ekkor az egyik vezér, Meleagrosz, akit felingerelt Perdikkasz tétovázása, kemény elszántsággal így szólt:

– Ne is adják az istenek, hogy Nagy Sándor méltósága és az óriási birodalom roppant feladatai ennek a vállán nyugodjanak! Közönséges halandó el sem bírná e terhet. Nem olyanokról beszélek most, akiknek neve ismerősebben cseng, mint Perdikkaszé, hanem csak általánosságban azt mondom, hogy senkinek sem kell ekkora terhet magára vállalnia kedve ellenére. Mit sem számít, hogy Roxané fia lesz-e a király, ha majd megszületik, avagy Perdikkasz, mert ez gyámság ürügyén úgyis magához ragadná a királyi hatalmat. Hiszen egyetlen király sem kedvére való, csak az, aki még meg sem született, és az általános sietségben, mely nemcsak érthető, de egyenesen szükséges is, egyedül ő számlálgatja a hátralevő hónapokat, és már azt is megjövendöli, hogy fiúgyermek születik. És ti még kételkedtek abban, hogy mindnyájatokat uralma alá akar hajtani? Istenemre, ha Nagy Sándor őt jelölte volna utódául, úgy vélem, összes parancsa közül ezt az egyet nem szabad teljesítenünk. Hát miért nem szaladtok, hogy kifosszátok a kincstárat? Hiszen a királyi kincsek örököse maga a nép !

így szólva keresztültört a fegyveresek sorain; és azok, akik utat nyitottak a távozónak, maguk is nyomába eredtek a kilátásba helyezett zsákmány reményében.

Meleagrosz körül már sűrű fegyveres tömeg hullámzott, s a gyűlés csaknem viszálykodássá és lázadássá fajult, amikor egy, a makedónok többsége előtt ismeretlen közember így kiáltott fel:

– Mi szükség fegyverekre és polgárháborúra, amikor megvan már a királyotok, akit úgy kerestek? Elfeledkeztek a szintén Philipposz nemzette Arrhidaioszról, a megboldogult Nagy Sándor fivéréről, aki már eddig is részt vett a királyi család szent áldozatain, és most ő az egyedüli trónörökös? Mivel érdemelte ki ezt? Mit tett, hogy még attól a jogától is megfosztjátok, amit minden nép elismer? Ha Nagy Sándorhoz hasonló királyt kerestek, sohasem találtok; ha hozzá közelállót, az egyedül ő.

Ezt hallván a gyülekezet először mintegy parancsszóra lecsöndesült, majd egyhangúlag azt kiáltozták, hogy oda kell hívni Arrhidaioszt, és halál azokra, akik nélküle tartottak tanácsgyűlést. Ekkor Peithón emelkedett szólásra, és könnyezve kijelentette, hogy csak most szánja igazán Nagy Sándort, amikor nélkülözni kénytelen derék polgárainak és katonáinak háláját és támogatását. Mert ők csak a király nevét és emlékét tartják szem előtt, vakok maradnak minden más iránt, ami kétségtelenül gyalázattal borítaná el azt, akinek a királyi hatalmat szánták. E felhánytorgatott dolgokkal azonban inkább önfejére zúdított gyűlöletet, mint Arrhidaioszéra megvetést; mert megszánták, egyben meg is kedvelték az ifjút. Ezért aztán szűnni nem akaró kiáltozással kinyilvánították, hogy más király nem kell nekik, csak ő, aki erre született, és követelték, hogy azonnal hívják oda. Perdikkasz ádáz ellensége, Meleagrosz gyorsan oda is vezette a királyi sátor elé. A katonák köszöntötték, és Philipposz királynak szólították.

Ez azonban csak a nép hangja volt, a főemberek másként vélekedtek. Közöttük Peithón Perdikkasz javaslatának megvalósításán buzgólkodott, és Roxané születendő fiának gyámjául a királyi családból származó Perdikkaszt és Leonnatoszt jelölte ki. Kikötötte még, hogy az európai ügyek intézése Kratérosz és Antipatrosz feladata legyen. Ezután esküt vettek mindenkitől, hogy a Nagy Sándor nemzette jövendőbeli király uralma alá vetik magukat. Meleagrosz, aki méltán rettegett a megtorlástól, híveivel együtt elvonult. Majd újból berontott a királyi sátorba, magával vonszolva Philipposzt, és nagy lármát csapott, hogy ő az állam érdekében a nemrég megválasztott új király mellett szavaz, mert reménnyel tölti el Philipposz érett férfikora; maguk is meggyőződhetnek róla, mert ki-ki önmagának hisz a legjobban, hogy valóban Philipposz sarja, királyi fiú és fivér.

Nincs az a mély tenger, nincs az a roppant viharos áradat, mely akkora hullámokat verhetne, mint a felkavart néptömeg, kivált, ha újkeletű és rövid életű szabadsága mámorában tombol. Néhányan a kevéssel előbb megválasztott Perdikkasznak szánták a királyi hatalmat, de a legtöbben Philipposznak, akit megvetettek. Sem szavazatuk, sem tiltakozásuk nem volt tartós: hol a döntésüket bánták

meg, hol a megbánást. Végül rokonszenvük mégiscsak a király fia felé fordult. A főemberek tekintélyétől megrettent Arrhidaiosz kivonult a gyűlésről, a katonák már nem lelkesedtek oly hangosan a távozóért, de rokonszenvük nem lohadt le. Visszahívták tehát, és Arrhidaiosz magára vette fivérének a királyi széken heverő öltözetét. Meleagrosz az új király testőreként vértet öltött és fegyvert ragadott. Nyomukban tódult a phalanx, s a katonák lándzsájukkal csörömpöltek pajzsukon, készen arra, hogy vérét ontsák azoknak, akik illetéktelenül a királyi hatalomra törnének. Örültek, hogy a birodalom hatalma egyazon királyi család kezében marad, s hogy királyi leszármazottnak biztosíthatják az öröklött birodalmat; mert hozzászoktak, hogy tiszteljék és hódolattal övezzék a királyi címet, amely, meggyőződésük szerint, csak uralkodni hivatott utódokra szállhat.

Perdikkasz megrettent, és bezáratta azt a termet, ahol Nagy Sándor holtteste feküdt. Hatszáz kiváló, bátor férfi volt vele, és Ptolemaiosz is hozzájuk csatlakozott a királyi apródsereggel. De a sok ezer fegyveres könnyűszerrel betörte az elreteszelt ajtót. Meleagrosz vezérelte testőrcsapata kíséretében az új király is betört a terembe. Perdikkasz felháborodottan szólította közelebb azokat, akik készek voltak megvédeni Nagy Sándor tetemét; de a betódult katonák messziről dárdát hajítottak feléje. Már sokan megsebesültek, amikor végre néhány öregebb harcos lekapta sisakját, hogy könnyebben felismerhetők legyenek, és könyörögve fordultak Perdikkasz embereihez: ne ontsanak több vért, hajoljanak meg az új király és a többség akarata előtt. Elsőnek Perdikkasz tette le fegyverét, majd a többiek is. Aztán, mivel Meleagrosz arra biztatta őket, hogy ne távozzanak Nagy Sándor holtteste mellől, cselszövénytől tartva a királyi sátor másik oldalán kiosontak, és az Euphrateszhez menekültek. Előkelő ifjakból összeverődött népes lovascsapat követte Perdikkaszt és Leonnatoszt. Elhatározták, hogy kimenekülnek a városból, és a mezőn ütnek tábort. Perdikkasz azonban nem remélte, hogy a gyalogosok is követik majd őket, ezért, nehogy úgy lássék, mintha a lovasságot a seregtől elszakítva magával csalná, inkább a városban maradt.

Meleagrosz eközben arra bujtogatta az új királyt, hogy ítélje halálra Perdikkaszt, mert a hatalomra tör, és ha nem fogják el, féktelen uralomvágyában előbb-utóbb forradalmat szít. Emlékezik Nagy Sándornak tett szolgálataira, és senkiben sem bízik eléggé, akitől tartania kell. A király inkább beletörődött, mint beleegyezett a javaslatba, így tehát Meleagrosz megparancsolta, hogy hallgasson, majd a király nevében Perdikkaszért küldött azzal, hogy öljék meg, ha vonakodnék velük jönni. Perdikkasz éppen a háza előtt álldogált, mindössze tizenhat apród társaságában, amikor hírül vette a csatlósok jöttét. Szitkokkal támadt rájuk, Meleagrosz rabszolgáinak bélyegezte

őket, és bátor fellépésével, határozott tekintetével annyira rájuk ijesztett, hogy azok ész nélkül megfutamodtak. Perdikkasz megparancsolta az ifjaknak, hogy pattanjanak nyeregbe, és néhány barátjával Leonnatoszhoz sietett, hogy nagyobb erővel verhessék vissza a támadást, ha rajtuk ütnének. Másnap a makedónok méltatlannak találták, hogy halálveszedelem fenyegeti Perdikkaszt, elhatározták tehát, hogy fegyverrel torolják meg Meleagrosz vakmerőségét, ő azonban már előre látta, hogy kitört a forradalom, ezért megkérdezte a királyt, nem ad-e parancsot Perdikkasz letartóztatására. A király Meleagrosz ösztönzésére azt válaszolta, hogy elfogatási parancsot ad, a népnek egyébiránt nincs oka a forrongásra, mert Perdikkasz él.

A megbeszélés után Meleagrosz, leginkább a lovasság elszakadásától tartva és teljesen tanácstalanul – hiszen ő maga esett az ellenségének ásott verembe –, bizonytalan tervezgetéssel jó három napot elfecsérelt. A királyi szálláson azonban látszatra minden a régiben maradt, a néptörzsek küldöttségei a király elé járultak, odasereglettek a csapatparancsnokok, s az előcsarnok hemzsegett a testőröktől és fegyveresektől. De a nagy és ösztönös bánat a végső elkeseredettség jele volt: kölcsönös gyanakvásból nem mertek egymáshoz közeledni, egymással szót váltani, ki-ki önmagában tépelődött titkos gondolatain, s az új királyt a régivel összehasonlítva, az elhunyt után sóvárogtak. Hol van ő, kérdezgették, akit mint királyukat, fővezérüket követtek? Árván magukra maradtak az ellenséges, igába nem tört néptörzsek között, melyek csak az alkalmat lesik, hogy megtorolják megszámlálhatatlan katonájuk lemészárlását. Efféle gondolatok emésztették a makedónokat, amikor híre futott, hogy a Perdikkasz vezérelte lovasság megszállta a Babilont környező mezőket, és visszatartja a városba irányított gabonaszállítmányokat.

Nélkülözés, majd éhínség ütötte fel a fejét a városban maradt katonák között, akik azzal a követeléssel léptek fel, hogy vagy kössenek békét Perdikkasszal, vagy mérjék össze erejüket. Különös módon a mezei lakók, attól félve, hogy falvaikat, tanyáikat feldúlják, behúzódtak a városba, a városbeliek pedig, mivel élelmük elfogyott, kimenekültek falaik közül, és mindkét népség biztonságosabbnak tartotta az idegen lakóhelyet a magáénál.

A makedónok féltek a forrongástól, ezért a királyi szállásra sereglettek, és kifejtették álláspontjukat. Azt követelték, menesszenek követeket a lovassághoz, és eszközöljék ki a hadiállapot megszüntetését és a fegyvernyugvást. A király tehát követségbe küldte a thesszáliai Pasziaszt, a megalopoliszi Damülloszt és Perilaoszt. Elő is adták a király üzenetét, a lovasság pedig azzal a válasszal küldte vissza őket, hogy csak akkor teszik le a fegyvert, ha a király kiadja nekik a pártütés vezéreit. Ennek hallatára a városbeli katonák maguktól is fegyver után kaptak. Lármájukra előjött Philipposz a királyi sátorból, és így szólt:

– Semmi ok a nyugtalanságra! Az egymással vetélkedők közül azé lesz a babér, aki előbb lehiggad. Ugyanakkor gondoljatok arra is, hogy polgártársainkról van szó: ha elveszitek tőlük a megbékélés reményét, a polgárháború kitörését siettetitek. Tegyünk tehát kísérletet egy újabb küldöttséggel, hátha sikerül békére hangolnunk őket. És mivel a királyt még nem temettük el, azt hiszem, a végső tiszteletadásra úgyis valamennyi makedón egybesereglik. Én a magam részéről szívesebben lemondok a hatalomról, semmint hogy alattvalóim vérét ontsam; és ha nincs más remény a béke helyreállítására, kérve kérlek titeket, válasszatok rátermettebb királyt.

Ezután feltörő könnyek között levette fejéről a koronát, és kinyújtott jobb kezében tartva felkínálta annak, aki méltóbbnak vallja magát a királyságra. Ez a szerény beszéd erős bizalmat ébresztett a makedónokban: lám, mily nemes lelkületű is ez az Arrhidaiosz, pedig mindeddig árnyékba borította fivérének tündöklése. Ezért mindnyájan sürgetve kérték, hogy cselekedjék belátása szerint. Ismét elküldte tehát követeit azzal a kéréssel, hogy a két vezér fogadja maga mellé harmadiknak Meleagroszt. Ebbe szívesen beleegyeztek, mert Perdikkasz amúgy is el akarta távolítani őt a király környezetéből, úgy vélve, hogy egymaga nem mérkőzhet meg kettejükkel. Ezért lovascsapata élén Meleagrosz elé lovagolt, aki a város felől közelgett a phalanxszal. A két sereg némán üdvözölte egymást, és egybeolvadt abban a meggyőződésben, hogy mindörökre szent a béke közöttük.

De a végzet polgárháborút zúdított a makedónokra, hiszen az oszthatatlan királyi hatalmat egyszerre többen is magukhoz akarták ragadni. Először összefogták erőiket, majd széjjelszórták; és mert egyszerre több fő súlyosodott a törzsre, mint amennyit elbírt volna, a végtagok elsatnyultak. És a birodalom, mely egy ember vállán szilárdan nyugodott volna, összeomlott, amikor egyszerre többen is támogatták. Ezért joggal és méltán vallja a római nép, hogy császárának köszönheti megmenekülését, aki új csillagként ragyogott fel akkor, amikor már úgy hittük, örök éjszaka borult ránk. Bizony, az ő csillagának feltűnésével a napkelte árasztott új fényt a homályba borult világra, amikor a fej nélküli végtagok viszálytól marcangolva reszkettek. Hány tűzvészt kioltott akkoriban! Hány kardot visszaparancsolt hüvelyébe! Hány viharfelhőt eloszlatott váratlanul felvillantott derűsugarával! És a birodalom nemcsak kivirult, de virágba is borult azóta. Maradjon tőle távol az irigység, hosszú évekig, az idők végezetéig uralkodjék a császár, és majdan családja!

De hogy visszatérjek elbeszélésemhez, melynek fonalát a nép üdvéről való elmefuttatás szakította félbe: Perdikkasz Meleagrosz halálában látta menekülésének egyetlen útját. Úgy vélte, el kell tennie

láb alól ezt a hitszegő, hűtlen, könnyen felforgatásra hajló embert, ádáz ellenségét. De mélységesen eltitkolta szándékát, hogy váratlanul üthessen rajta. Ezért titkon felbujtotta Meleagrosz néhány katonáját: nyíltan zúgolódjanak az ellen, hogy Meleagrosz egyenrangú lett Perdikkasszal, de úgy, mintha ő maga mit sem tudna a dologról. Meleagrosz, amint fülébe jutott a katonák pusmogása, dühtől tajtékozva kitálalta a hallottakat Perdikkasznak, aki csodálkozott, mintha újdonságról értesülne, és részvétet színlelve együtt kesergett vele. Végül is megállapodtak, hogy a lazító beszédek értelmi szerzőit lefogják. Meleagrosz nem győzött hálálkodni, átölelte Perdikkaszt, és megköszönte iránta való hűséges jóindulatát. Ezután terveket kovácsoltak, hogyan tapossák el a bűnösöket. Elhatározták, hogy ősi szokás szerint seregszemlét tartanak, és erre megfelelő ürügy volt a viszály megszűnte.

A makedón királyok úgy szoktak seregszemlét tartani, hogy a mező széléről, ahová felvonultatják a katonaságot, kétfelé hajítják egy leölt kutya zsigereit; ezen a térségen belül sorakoznak fel azután a fegyveresek, egyik oldalon a lovasság, a másikon a phalanx. Azon a napon is, amelyre kitűzték az ünnepi seregszemlét, a király a lovassággal és az elefántokkal együtt a gyalogsággal szemközt helyezkedett el, amelynek élen Meleagrosz állott. Ahogy a lovashad megmozdult, a gyalogság hirtelen megriadt, hiszen a nemrég lezajlott viszály után még nem csillapultak le teljesen a kedélyek, és mindig várható volt valami. Egy pillanatra azon gondolkodtak, ne vonják-e vissza csapataikat a városba, hiszen tágas síkság tárult ki a lovasok előtt. De restellték volna, ha ok nélkül kételkednek bajtársaik becsületében; ezért mereven egy helyben álltak, készen arra, hogy harcra keljenek, ha megtámadnák őket. És már egeszen közel kerültek egymáshoz a seregek, úgyhogy csak kis távolság választotta el a két tábort. Ekkor a király egy lovasosztaggal körüllovagolta a gyalogságot, és Perdikkasz ösztönzésére maga elé parancsolta a széthúzás bujtogatott, hogy ellenőrizze a büntetés végrehajtását. És megfenyegette őket: ha ellenkeznek, rájuk szabadítja az egész lovasságot az elefántokkal együtt. A gyalogosok kővé meredtek a váratlan ijedelemtől, Meleagrosz is fejét vesztette rémületében. Valamennyien biztosabbnak vélték, ha ott helyben várakoznak, és nem siettetik sorsukat. Ekkor Perdikkasz, látva, mily kábultan és meghunyászkodva állnak ott, kiválasztott mintegy harminc katonát, akik a Nagy Sándor halála után megtartott első gyűlésen Meleagrosz után kirohantak, és az egész had szeme láttára az elefántok közé vetette őket. A vadállatok valamennyit agyontaposták, és Philipposz, noha nem az ő parancsára történt, nem vetett gátat az öldöklésnek. Szemlátomást az egészből csak annyit tulajdonított magának, amennyit az események beigazoltak. Ez volt a makedón polgárháborúk előjele, egyben kezdete.

Meleagrosz későn ismerte fel Perdikkasz fondorlatát; de mert pillanatnyilag őt magát nem érte támadás, nyugodtan állt tovább a sereg élén. Később azonban látva, hogy nincs remény a menekülésre, mert ellenségei annak nevében törnek vesztére, akit ő tett királlyá, egy templomba futott. De még a hely szentsége sem oltalmazhatta meg, és végül megölték.

Perdikkasz ezután a sereggel együtt visszatért a városba, és összehívta a főembereket. A határozat szerint úgy osztották fel a birodalmat, hogy a királyé marad a legfőbb hatalom; Egyiptom, valamint a fennhatóságuk alá tartozó afrikai néptörzsek szatrapája pedig Ptolemaiosz legyen. Laomedónnak adták Szíriát Phöníciával, Philótasznak szánták Kilikiát, Antigonoszt Lükia, Pamphülia és Nagy Phrügia helytartójává rendelték; Kasszandroszt Kariába, Menandroszt pedig Lídiába vezényelték. A Helleszpontosz vidékéhez csatolt Kis Phrügiát Leonnatosz tartományának nyilvánították, míg Kappadókia Paphlagóniával együtt Eumenésznek jutott, azzal a kikötéssel, hogy a vidéket egészen Trapezoszig köteles megvédeni, és háború esetén együtt kell harcolnia Ariarathésszel; egyedül a legutóbbi utasította vissza tisztségét. Peithónt Média, Lüszimakhoszt Thrákia és a vele határos területeken élő fekete-tengeri néptörzsek helytartójává rendelték. Gondoskodtak róla, hogy akik India, akik Baktria és Szogdiané vagy a többi, az Óceán vagy a Bíbor-tenger partvidékén élő népeket kormányozzák, saját határaikon belül katonai hatalommal is rendelkezzenek. Perdikkasz a király mellett maradt, mint a királyi kíséretet alkotó sereg parancsnoka. Egyesek úgy vélik, hogy a tartományokat Nagy Sándor végrendelete alapján darabolták szét, de ez a mendemonda, ámbár tekintélyes szerzőktől ered, meggyőződésünk szerint teljesen alaptalan. – Mert – mondják – Nagy Sándor úgy vélte, hogy így a birodalom felosztásával ki-ki hosszú időre megalapozza vagyonát, ha ugyan van határa a féktelen kapzsiságnak. Kevéssel előbb ugyanis a király megbízottai, idegen területekről való gondoskodás címén, jókora területeket kaparintottak meg minden háborús ok nélkül, hiszen az ott élő lakosság mind egyazon néptörzshöz tartozott, és a többiektől országhatárok választották el őket. De nehéz volt beérni azzal, amit az alkalom kínált, mivel aki nagyobbra tör, szegényesnek találja a könnyű zsákmányt, így aztán mindegyikük úgy látta, sokkal egyszerűbb birtokának gyarapítása, mint egykor az uralom átvétele volt.

A király már hét napja feküdt ravatalán, mert a makedónokat az államszervezés elvonta a temetés szent kötelességétől. Sehol másutt nem olyan perzselő a nyár, mint Mezopotámia földjén; a szabad ég alatt legelő állatok legnagyobb részét megöli a tűző nap. Az átforrósodott levegő oly égető, hogy mindent megperzsel, akár a tűz. Ritka a forrásvíz errefelé, s a helybeliek álnokul eltitkolják, hol

csörgedez, hogy csak ők maguk meríthessenek belőle; így az idegenek azt sem tudják, merre keressék. És most hihetetlen dolgot beszélek el a hagyomány alapján: amikor a király barátai végre hozzájutottak, hogy a holttesttel foglalkozzanak, és beléptek a terembe, az enyészet legcsekélyebb jelét, még egyetlen kék foltot sem láttak rajta. Sőt az életnek a lélegzésből fakadó pírja sem hagyta el arcát. Ezért az egyiptomiak és a khaldeusok, akiket meghívtak, hogy saját módszereik szerint vegyék kezelésbe a tetemet, eleinte nem merték megérinteni, abban a hiszemben, hogy él. Aztán könyörgő imát mormoltak, hogy az isteni és emberi jogok nevében halandó létükre is megérinthessék ezt az istenséget, majd megmosdatták a testét, kívül-belül megkenték illatos balzsammal, végül arany koporsóba fektették, és fejét méltósága jelvényével ékesítették fel.

A legtöbben úgy vélekednek, hogy a királyt megmérgezték, és a mérget a szolgálatában álló Iollasz, Antipatrosz fia adta be neki atyja parancsára. Valóban, Nagy Sándor gyakran hangoztatta, hogy Antipatrosz a királyi méltóságra tör, s hogy a spártaiak fölött aratott győzelmétől felfuvalkodottan azt képzeli, nagyobb hatalom és méltóság birtokában van, mint az egyszerű helytartók; ráadásul még mindazt, amit a királytól kapott, saját érdemének tulajdonítja. Az a hiedelem is elterjedt, hogy Kratéroszt megbízták: egy csapat kiszolgált katonával gyilkolja meg.

Köztudomású, hogy Makedóniában olyan erős hatású méreg terem, amely még a vasat is megemészti; egyedül csak a barmok patája állja az ártó nedvet. Sztüxnek nevezik azt a forrást, amelyből a halálos méreg csordogál. Kasszandrosz merített belőle, ő adta át fivérének, Iollasznak, aki belecsepegtette a király utolsó pohár italába. Akárhogy is volt, elhitték; és akikre a gyanú árnyéka vetődött, nem sokáig maradtak hatalmon. Makedónia, sőt Görögország felett is Antipatrosz ragadta magához a hatalmat, majd utódai örökölték, és kiirtottak mindenkit, akit a legtávolabbi rokoni kapcsolat is fűzött Nagy Sándorhoz.

A király földi maradványait Ptolemaiosz, Egyiptom helytartója, Memphiszbe vitette, majd néhány év múltán Alexandriába, ahol mindmáig tisztelettel adóznak nevének és emlékezetének.

UTÓSZÓ

III. Alexandrosz makedón király (i. e. 336-323), a „világhódító Nagy Sándor" alakja, tettei kétezer éven át élénken foglalkoztatták az emberek képzeletét. A történelem színpadán nem jelent meg még egy olyan hős, akinek szereplését annyi írásmű örökítette volna meg, mint az övét. Hadjáratainak, kalandos hódító útjainak leírása számos korszak, egész évszázadok kedvelt olvasmánya volt. A káprázatos hadi sikerek, a mérhetetlen birodalom gyors megteremtése és széthullása, a makedón-görög hadak által bejárt egzotikus keleti tájak gazdag anyagot kínáltak a regényes feldolgozás számára, elősegítették a fantasztikus elemek térhódítását az elbeszélésekben. A fiatal uralkodó üstökösszerű pályafutása, ellentmondásos jelleme: bátorsága, energiája és nagyvonalúsága egyfelől, indulatossága, nagyravágyása és szenvedélyessége másfelől előmozdították a moralizáló szempontok érvényesülését is. Érthető, hogy az olvasók ízléséhez alkalmazkodó szépirodalmi feldolgozások mind messzebb távolodtak a történelmi

valóságtól, hiszen már az antik történetírás sem állította maga elé a modern tudományosság által megkövetelt igényeket.

Nagy Sándor első életrajzát volt hadvezére, Ptolemaiosz, Lagosz fia írta meg, aki később I. Ptolemaiosz Szótér (a megváltó) néven megalapította Egyiptomban a róla elnevezett dinasztiát (306-283). Ptolemaiosz a maga személyes emlékei mellett felhasznált hivatalos okmányokat és a király levelezését is; minden másodlagos szépirodalmi célzat távol állt tőle. Az értékes munka eredeti alakjában nem maradt ránk, azonban az idők folyamán több szerző merített belőle. A perzsa hadjáratokra vonatkozó leírását számunkra a nikomédiai születésű Arrianosz (i. sz. II. sz. első fele) görög nyelvű *Anabaszisz*-a (Felvonulás) mentette át kivonatosan.

Az a folyamat, melynek során a király alakja köré legendák szövődtek, már életében megindult: nyomai már a – részben környezetéhez tartozó – kortárs szerzők (mint Kallisztheneész, Kleitarkhosz és Arisztobulosz) műveiben megvoltak.

Leginkább Nagy Sándor indiai expedíciója vonzotta az érdeklődést. Egész sor leírás születik a mesés gazdagságú, titokzatos országról. Kelet egzotikus állatvilága is bevonul a regényes történeti elbeszélésekbe. A kortárs Nearkhosznál még csak egyszerű elefántok, tigrisek, papagájok, tizenhat könyöknyi kígyók és aranyásó hangyák szerepelnek. A király nevelőjéhez, a filozófus Arisztotelészhez intézett kései levélhamisítványok már elefánt nagyságú vízilovakról, óriási rákokról, oszlop vastagságú kígyókról, fehér oroszlánokról, háromszarvú szörnyekről beszélnek.

Onészikritosznak Nagy Sándor nevelkedéséről írott munkája a forrása az amazonokkal és az indiai bölcsekkel való találkozás motívumának. Nagy Sándor és a *gümnoszophistók,* a bölcs ind brahminok fiktív vitája a boldog élet titkáról számos változatban szerepel a regényes ókori életrajzokban, s még a X. században is keletkezett egy latin nyelvű fiktív levélváltás Nagy Sándor és Dindimus fő-brahmin között.

A moralizáló szempontok térhódítására jellemző, hogy Plutarkhosz (kb. 46-120) – aki a maga Nagy Sándor-életrajzát különben viszonylag jó források alapján írta meg – szükségét érezte, hogy egy önálló, apologetikus célzatú értekezést szenteljen a király szerencséjének.

Nem maradtak el a regényes szerelmi epizódok sem, amilyent először a király közvetlen környezetéhez tartozó mütilénéi Kharész illesztett be Nagy Sándor hadjáratainak kalandos leírásába.

Nagy Sándor története regényes felhígulásának, eltorzításának betetőzése az az i. sz. II. sz. folyamán Egyiptomban keletkezett munka, amelynek ismeretlen szerzője Kallisztheneész nevét kisajátítva igyekezett tákolmányának hitelét növelni. Kallisztheneész, a makedón udvari történetíró (kb. i. e. 370-327) még csak pánhellén szellemben dicsőítette hősének tetteit, az ál Kallisztheneész viszont már teljesen

szabadon kezeli a történeti eseményeket, előadása hemzseg a tárgyi (földrajzi, személyi, időrendi) tévedésektől.

Az igazán meglepő (hosszú évszázadok irodalmi ízlésének és történeti érzékének nem nagy dicsőségére) e fércmű páratlan világirodalmi hatása: a III. századtól kezdve számos görög és latin átdolgozása keletkezett, ismeretes örmény, szír, héber, arab, kopt és perzsa változata is, fő forrása volt egyebek között Firdauszi *Sáhnáme* című hőskölteményének is.

A középkorban a részint bizánci közvetítéssel továbbélő munka keresztény lovagregénnyé, valóságos „fejedelmek tüköré"-vé alakul át. A XII-XIII. sz.-ban nálunk is egy görög változat lehetett ismeretes a délszláv irodalmi átvétel tanúsága szerint. Már Anonymus is ismerte a Sándor-regény valamilyen változatát, s ennek fordulatait értékesítette is az Álmos és Árpád ajkára adott szónoklatokban. Küküllei János (1320-94), Nagy Lajos krónikása pedig Nagy Sándor vonásaival ruházza fel királyának alakját. A Pszeudo-Kalliszthenész-féle változat él tovább a Heltai Gáspár által kiadott, XVI. századi névtelen szerző elbeszélésében és Haller János *Hármas istoriájá-ban* (1695), melynek első része is Nagy Sándor történetének egzotikus elemekben, fantasztikus kalandokban tobzódó leírása.

A történeti valósághoz jobban ragaszkodó hagyomány elsősorban Curtius Rufus Nagy Sándor történetéből merített. A mű sorsa első felbukkanásától kezdve – érthető módon – számos szállal kapcsolódik különböző korok fejedelmi udvaraihoz. Az európai irodalomban először Einhard (Eginhard, kb. 770-840), Nagy Károly életrajzírója említi.

Chatilloni Gauthier hexameterekben dolgozta át a terjedelmes munkát. *Alexandteis sive gesta Alexandri Magni* című hősköltemény a XIII. sz.-ban Franciaországban iskolai olvasmány volt. Nálunk Ilosvai ízlését dicséri először Curtius mintául választása Nagy Sándorról írt históriás énekében (1548). Sikerére jellemző, hogy ez a magyar nyelvű feldolgozás négy kiadásban maradt fenn. Első nemzeti nyelvű fordításai különböző humanista fejedelmi udvarokban születnek. Olasz nyelven Fülöp milánói herceg, az utolsó Visconti, titkára, Pier Candido Decembrió szólaltatja meg a XIV. sz. második negyedében. Spanyolországban Aragóniai Alfonz fordíttatta le a XV. sz.-ban. Nálunk az első fordítás Bethlen Gábor erdélyi fejedelem udvarában készül: H. Forró Pál Q. *Curtiusnak az Nagy Sándor macedónok királyának viselt dolgairól írott históriája* (1619). A munkát irodalomtörténetírásunk a magyar humanista műpróza legérettebb termékei között tartja számon. A magyar Curtius megelőzte egyebek között az orosz nyelvű fordítást is, amely I. Péter cár rendeletére készült s jelent meg 1709-ben.

Q. Curtius Rufus csonkán ránk maradt Nagy Sándor történetének több mint nyolcvan kézirata ismeretes, élükön a IX-X. századi codex Parisinusszal. Nyomtatásban először 1470-ben jelent meg Velencében. Ezt követően sűrű egymásutánban többször is kiadták, így Rotterdami Erasmus, a kiváló humanista is 1518-ban.

A mű jelentős világirodalmi hatásával, gazdag utóéletével szöges ellentétben áll az a meglepő tény, hogy a szerzőről tulajdonképpen nem tudunk semmit. Suetonius említ ugyan egy Q. Curtius Rufus nevű rhétort, szónoklatoktatót, akiről feltehetjük, hogy a Nagy Sándor-történet szerzője. Azonban sem ő, sem Tacitus és Plinius – akik szintén említenek egy azonos nevű történeti személyt – nem beszélnek arról, hogy az illető történeti művet írt volna. Sőt, ami még különösebb, az egész ókor folyamán egyetlen szerző sem idézte, még csak nem is említette magát a munkát sem. Nem jutunk közelebb a szerző személyéhez művéből sem. Ebből a szempontból is különösen sajnálatos éppen a szöveg elejének elkallódása, hiszen az antik szerzők általában írásaik elején szoktak indítékaik, célkitűzéseik ismertetése kapcsán személyes vonatkozásokra kitérni. Az eredetileg tíz könyvből álló munka 1-2. könyve teljes egészében hiányzik, azonkívül csonka még az 5. vége, a 6. eleje és a 10. könyvben is van kisebb lacuna. Az elbeszélés a 333. év tavaszával, a Granikosz melletti csata utáni események ismertetésével kezdődik, és Nagy Sándor haláláig – pontosabban a király holttestének Alexandriába szállításáig – tart. Coluccio Salutati, a XIV. sz. második felének jeles humanistája még lelkesen buzdította barátait hiányzó klasszikus szövegek között egy teljes Curtius-példány felkutatására – ma már alig van remény a szöveg hiányzó részeinek felbukkanására.

Az említett nehézségek folytán érthetően problematikus és máig is vitatott a mű datálása is. Magának az elbeszélésnek labilis belső utalásai, feltételezett korvonatkozásai sem adnak szilárd támpontot a keletkezés idejének tisztázásához, így aztán Augustustól Constantinusig több mint egy tucat császár idejére teszik a különböző kutatók Curtius működését.

A leginkább elfogadott feltételezés, amely Claudius idejére (i. sz. 41-54) utalja a mű keletkezését, a következő két fő érvre támaszkodik. Először is az összeomlással fenyegető utolsó éjszaka leírásában Caligulára, az előző uralkodóra való utalást lát. Másodszor Türosz város tartós jólétének említését a Claudius korabeli állapotokkal véli egyedül összeegyeztethetőnek.

Mások Vespasianust (69-79) tekintik a felkelő új csillagnak *(novum sidus),* akit Curtius említ, és az ominózus már-már utolsó éjszakát a cremonai csatára, illetőleg a Capitolium égésére vonatkoztatják.

Ebben a tekintetben csupán egyetlen szempontra kívánunk kitérni, ez azonban szorosan összefügg a mű célzatának kérdésével. –

Általánosan elterjedt nézet szerint Curtius szórakoztató, lebilincselő olvasmányt kívánt nyújtani, érdekes események eleven, drámai elbeszélésével akart szolgálni olvasóinak, műve ily módon középhelyen áll a történeti életrajz és a regény műfaja között. Azonban már S. Dosson, a századforduló érdemes Curtius-kutatója joggal utalt arra, hogy a szerző egyúttal a korlátlan hatalom demoralizáló hatását is be akarta mutatni a nemes lelkű ifjú uralkodó ázsiai despotává fajulásában. A monarchikus hatalom jellemromboló hatását a szöveg valóban nemegyszer expresszis verbis hangsúlyozza, és egy sor példával szemlélteti hőse – s mellesleg Dareiosz – esetére vonatkoztatva is.

Ebben az értelemben Curtius műve mintegy ellenképe Xenophón (430-354) Kürosz neveltetéséről írott regényes életrajzának, amely minden jó tulajdonsággal felruházza hősét, s így valóságos pozitív *Fürstenspiegel*. A két jellem, egyben a két elbeszélés tendenciájának az ellentéte a legélesebben az ellenséges főváros sorsának bemutatása esetében nyilvánul meg. Kürosz, a legyőzött és foglyul ejtett ellenfél, Kroiszosz tanácsára megkíméli Szardeiszt – Nagy Sándor viszont egy átdorbézolt éjszaka után egy részeg hetaira unszolására maga gyújtja fel ivópajtásai közreműködésével Perszepoliszt.

Az elbeszélés az olvasóban akaratlanul is Nero alakját idézi fel, akit a hagyomány mint a pár excellence gyújtogató uralkodót tartott számon ...

Elgondolkoztató a témaválasztás is: mi késztethette arra Curtiust, hogy a korában magában véve tulajdonképpen minden aktualitást nélkülöző történetet feldolgozza? Talán közelebb jutunk a megoldáshoz, ha szerzőnk meglepően éles hangú nyilatkozatait, amelyekkel az uralkodók iránti hízelgést kárhoztatja, szembeállítjuk Tacitus arra vonatkozó megállapításával, hogy a principatus megszilárdulásával elharapódzó hízelgésnek, illetőleg a rettegés légkörének milyen bénító, züllesztő hatása volt a történetírásra, különösen az egykorú események bemutatásában. S ebben az összefüggésben különös súlyt kap az a megítélése is, amely szerint a Nagy Sándor elleni összeesküvésben ártatlan Kalliszthenész elítélését és kivégzését az idézte elő, hogy nem volt hajlandó beállani a hajbókoló udvaroncok közé. A császári önkényuralom analóg eseteivel a hátterében nem kevésbé figyelemre méltó annak a hóhérmunkának a kipellengérezése, ahogyan az ittas király leszúrta az önérzetes, szabadszájú Kleitoszt, bár az korábban az életét mentette meg. Aligha véletlen az a lépten-nyomon visszatérő motívum sem, amellyel a szerző különböző szereplői ajkára adott nyilatkozatokkal, de a maga nevében is szót emel Nagy Sándornak azzal az igényével szemben, hogy elismerjék isteni származását, és istenként tiszteljék. Mellesleg ez a megnyilatkozás is jobban illik Vespasianus, mint az istennek

elismert *(divus)* elődeik örökébe lépő Augustusok, a Iulius-Claudius dinasztia idejére…

Különben Curtius elbeszélése egészében híven közvetíti görög történeti forrásait, elsősorban a Kleitarkhoszra, egyes részletekben a Ptolemaioszra és Arisztobuloszra visszamenő hagyományt. Erre vonatkozó programszerű állításának igaz voltát lemérhetjük a szicíliai Diodórosszal, Plutarkhosszal és Arrianosszal való egybevetés útján. Azt a megjegyzését, hogy többet vesz át, mint amit elhisz, jobbára naiv kritikátlanságnak szokták tekinteni, holott ezt az adott összefüggésben inkább úgy lehet értelmezni, hogy azért nem hisz el mindent, amit elődeinél talál. Nemegyszer meg is mosolyogja a görögök hiszékenységét, amiért már Erasmus megdicsérte. Kétségtelen azonban, hogy a római szokásokból, a korabeli viszonyokból származó képzetek érvényesülésén túl a tárgyi hűség, pontosság és pl. csataleírásainak szakszerűsége tekintetében számos kifogás emelhető előadásával szemben. Vonatkozik ez a megállapítás számadataira is, bár e téren sem ő a legrosszabb történeti forrásunk.

Elbeszélésmódja sem rugaszkodik el a történeti valóságtól. Az esztétikai-lélektani szempont a tények hatásos csoportosításában nyilvánul meg, s abban a hangsúlyeltolódásban, amely a hatásos jelenetek gondos kidolgozásának, a kevésbé megragadó részletek elnagyolásának következménye. Curtius az eseményeket drámaiságuk felől szemléli és szemlélteti. S bár ily módon az egész mű összhangja, arányai csorbát szenvednek, részleteiben fordulatos és lebilincselő olvasmány. Kedveli s rhétorikus szakszerűséggel dolgozza ki a története különböző szereplőinek ajkára adott szónoklatokat. Ezek gyakran terjengősek, s – mint általában az antik történetírásban – olykor valószínűtlen helyzetekben is helyet kapnak. Curtius fiktív beszédei azonban az adott szituáció lényegét is megragadják, s általában jó pszichológusra vallanak.

Az író mindenesetre felülmúlja Curtiusban a történészt. Nyelvének gazdagsága átlagos, szókincse megközelíti a 4000 szót. Szóhasználata lexikálisan nem sokban tér el a Ciceró-koritól; azonban szavait, kifejezéseit gyakran a klasszikustól eltérő értelemben használja. Fő stíluseszményének Livius tekinthető. Őt követi a költői nyelvből vett kifejezések, a korábbi prózában szokatlan fordulatok, nyelvtani konsrruációk, vonzatok alkalmazásában, az élettelen tárgyak gyakori megszemélyesítésében is. A rhétorikus stíluselemek iránti vonzalma azonban közeli rokonságot mutat az un. ezüstkori latin próza sajátosságaival is, mint pl. a rövid, szentenciózus megfogalmazású mondatok, az ellentétekben kiélezett fordulatok kedvelése. Nagyszámú és olykor merész metaforái, a kötőszók vagy akár az alany gyakori hiánya stílusát bizonyos fokig mesterkéltté, s alapjában könnyű nyelvét helyenként kissé homályossá teszik. Prózája – hasonlattal élve – úgy viszonylik Caesar, Cicero, vagy akár Livius és

Tacitus stílusához, mint Lucanus, Iuvenalis költészete Horatius és Vergilius alkotásaihoz.

Maróti Egon

JEGYZETEK

A szövegben való eligazodást térképvázlattal és jegyzetszótárral segítjük elő. A térképvázlat természetesen nem léphet fel a szabályos történelmi térkép igényével, csupán hozzávetőleges képet ad arról, merre járt Nagy Sándor. Igyekeztünk azonban minden fontos földrajzi helyet feltüntetni, a nagyobb városokat, folyókat, hegyeket.

Az a tény, hogy Curtius Rufus latin szerző volt, két problémát jelentett a magyar szöveg összeállításában. Az egyik szemléleti, a másik helyesírási. Curtius Rufus ugyanis átvitte a római mitológiát,

öltözködést, pénznemeket stb. a perzsa, indiai világra is. Iuppiternek nevezi az egyes népek főisteneit, bíborviselőnek a főembereket, tunikában járatja őket és sestertiust vagy talentumot ad a kezükbe. Mindezzel nyilván kora olvasóihoz igyekezett közelebb vinni India, Média, Perzsia világát. A latin szemléletet tükröző isten-, pénz- és ruhaneveket latinos formában tolmácsoljuk, ezzel is a fordítás teljes hűségére törekedtünk.

Nem vettük azonban át Curtius Rufus latinos névírását. Semmi értelme nem lett volna például Cyrust írni, amikor olvasóközönségünk – már az általános iskola felső tagozatában – Küroszt ismert meg. Általában görögösen írtuk át a görög, perzsa, egyiptomi, méd stb. neveket, de meghagytuk a magyarban meghonosodott tulajdonnévformákat *(Szparta helyett Spárta).*

Végezetül arra szeretnők felhívni még egyszer olvasóink figyelmét, hogy Curtius Rufus ismeretei – mint ezt maga is beismeri - eléggé végesek. Áll ez elsősorban földrajzi tudására,– könnyen téved ezer kilométereket, s nemegyszer összekeveri a tavakat és tengereket. A lényegesebb eltérésekre a jegyzetekben utalunk, általában pedig kérjük olvasóinkat, ne ókortudományi vagy földrajzi kézikönyvnek tekintsék Nagy Sándor életrajzát, hanem irodalmi műnek.

AKHAIA – a Peloponnészosz északi partvidéke; általában Görögország
AIÓLISZ – kisázsiai vidék az Égei-tenger partján
AGÉMA – a makedón sereg válogatott lovascsapata
AGENÓR – phöníciai király
AGISZ – spártai király (i. e. 338-330), Arkhidamosz fia
AGRIANUSOK – makedón-thrák néptörzs, a mai Balkán hegység vidékén lakott
AMPHORA – edény és űrmérték (kb. 20 liter)
AMÜNTASZ – a szövegben nyolc Amüntasz szerepel: kilétük az összefüggésből kiderül
ANAXARKHOSZ – abderai bölcselő, Démokritosz tanítványa
ANKÜRA – a mai Ankara
ANTIGONOSZ – két ilyen nevű hadvezért említ a szöveg
AORNOSZ – „madár sem járta": magas sziklacsúcs az Indus forrásvidékén
ARABITÁK – az Indus és az Arabosz folyók környékén lakó nép
ARAXÉSZ – folyó Perzsiában
ARSELA – folyó Észak-Asszíriában
ARKHELAOSZ – makedón király, akit főemberei i. e. 399-ben megöltek
ARGÜRASZPESZEK – ezüstveretű pajzsot viselő válogatott gyalogoscsapat a makedón phalanxban
AREIA – a mai Afganisztán
ARIANA – a mai Irán

ARIMASZPOSZOK (vagy ARIASZPAK) – Dél-Ariana lakói, más néven „euergeták"
ARMAMAXA - födeles perzsa hintó
ARTAKANA – az arianusok fővárosa
ARTAXERXÉSZ – több perzsa uralkodó neve. Jelentése Hérodotosz szerint: „nagy hős", „jeles harcos"
ATTALOSZ – a szövegben két makedón parancsnok neve
ÁZSIA – szövegünkben Asia minorról, Kisázsiáról van szó
BAKIRA – a legészakibb perzsa tartomány, Baktria székvárosa
BELOSZ – Babilon alapítója, Baal istenként tisztelték
BORÜSZTHENÉSZ – a mai Dnyeper
BRANKHIDAK – a Milétosz-környéki jóshelyen szolgáló papi nemzedék tagjai
BUKHEPHALASZ – „ökörfejű" : Nagy Sándor lova
CETRA – könnyű, szögletes hispániai bőrpajzs
CORVUS – „holló": kampós hajítófegyver
DAIDALA – város Északnyugat-Indiában
DAHÁK – szkitha néptörzs a Kaspi-tenger keleti partvidékén
DERBIXEK – az Oxosz folyó vidékén élt néptörzs
DENARIUS – tíz egységből álló arany-, illetve ezüstpénz
DIDÜMA – kisázsiai város Milétosz közelében. Itt volt az Apollón istennek szentelt Didümaión templom és jóshely
DIMAKHA – „kétféleképpen harcoló": a makedón sereg lovon és gyalogosan harcoló katonája
DORÜPHOROSZ – lándzsahordozó
DRANGAK – Ariana tartományban megtelepedett néptörzs
EKBATANA – Média fővárosa
ÉLISZ – Peloponnészosz nyugati része
ERÜTHROSZ – „bíborvörös": India mondabeli királya
EUBÓIA – sziget az Égei-tengerben
EUERGETAK – jótevők
EURIPIDÉSZ – a Kleitosz beszédében szereplő idézet az *Andromakhé* című tragédiából való
GADES – a mai Cadiz
HALIKARNASSZOSZ – kikötőváros Kariában
HAMMÓN – egyiptomi főisten
HARPAGO – vashoroggal felszerelt rúd, csáklya
HÜRKANIA – „a farkasok országa": tartomány a Kaspi-tenger délkeleti partvidékén
IÒNIA – part menti tartomány Kisázsiában
ISSZOSZ – az isszoszi csata i. e. 333-ban zajlott le
ISZTHMOSZ – a korinthoszi földszoros
ISZTROSZ – a Duna ókori neve
IUGERUM – római területmérték, 2500 m^2
KADUSZOK – a Kaspi-tenger és az arméniai Araxész folyó között elterülő vidék

KARMANIA – partvidék a Perzsa-öböl és az Indiai-óceán mentén
KATAÓNÁK – dél-kappadókiai néptörzs
KAUKÁZUS – Curtius Rufus a Parapamiszosz hegységet is Kaukázusnak nevezi („Indiai Kaukázus")
KEDRÓSZIA – a mai Beludzsisztán
KERKETAK – a cserkeszek
KHAIRÓNEIA – boiótiai város, i. e. 338-ban II. Philipposz itt győzte le a görögöket
KHALDEUSOK – Dél-Babilónia csillag jós lakói
KHALÜBSZOK – a Fekete-tenger nyugati partvidékén élt néptörzs
KHOASZPÉSZ – a szövegben egy indiai és egy perzsiai folyó neve
KHOIRILOSZ – kariai költő, verseiben Nagy Sándort dicsőítette. Horatius is kigúnyolja
KLEITARKHOSZ – egyiptomi származású történetíró, i. e. 300. körül 12 könyvből álló művet írt Nagy Sándorról
KOSZ – sziget az Égei-tengerben
KROISZOSZ – az utolsó lídiai király (i. e. 560-546), Kürosz fosztotta meg uralmától
KÜMÉ – part menti város Aióliszban
KÜROSZ – a perzsa birodalom megalapítója (i. e. 559-529)
LIBER – óitáliai istenség, eredetileg a szőlőskertek, majd a bor istene. Később Bakkhosz istennel (Dionüszosz) azonosították.
LOKRISZ – görögországi tartomány
LÜNKESZTÁK – a makedóniai Erigonosz folyó vidékén élt néptörzs
LÜSZIMAKHOSZ – i.: Nagy Sándor testőre; 2.: thrák király
MAIÓTISZ – a mai Azovi-tenger
MARAKANDA – a mai Szamarkand
MARDUSOK – „férfiasak": Dél-Perzsiában élt rabló törzs
MASSZAGETÁK – a Kaspi-tenger és az Aral-tó között élt nomád néptörzs
MEMNÓN – i.: egyiptomi isten; 2.: rhodoszi származású zsoldosvezér, felesége (Barsziné) mint Nagy Sándor ágyasa fiút szült a makedón királynak
MÉROSZ – „csípő, comb": hegynév. A görög mitológia szerint Dionüszosz isten e hegy tövében nevelkedett
MOSSZÜNOSZOK – néptörzs a Fekete-tenger mellékén
NAUTAKA – szogdianéi vidék **az** Oxosz folyó közelében
NINOSZ – az asszír birodalom és Ninive város alapítója, Szemirámisz férje
OKHOSZ – i.: perzsa király; 2.: folyó; több folyó neve az ókorban
ŐRSÉGVÁLTÁS – az éjjeli őrség négy 3-3 órás szakaszra tagolódott. A harmadik őrségváltás éjfélkor volt.
PAIÓNIA – makedóniai vidék
PARSZAGADA – „a perzsák tábora": Perzsia régi székvárosa. Környékén laktak a parszagadák.

PARTHIÉNÉ – a Kaspi-tenger déli partvidéke, a nomád parthus nép hazája
PAUSZANIASZ – II. Philipposz testőre, majd gyilkosa. Nagy Sándor keresztre feszíttette
PÉLUSZION – alsó-egyiptomi város
PHALANX – általában: csatasor; főleg a makedón nehéz fegyverzetű gyalogság II. Philipposz által megszervezett csatarendje, 50 zárt sor, mindegyikben 16 harcos
PHILÓTASZ – öt személy viseli ezt a nevet az elbeszélésben, kilétükről a szöveg összefüggése ad magyarázatot.
PEITHÓN – több makedón harcos neve
SZAKÁK – a mai kirgiz pusztákon élt néptörzs
SZAMOTHRAKÉ – sziget az Égei-tengerben. II. Philipposz fiatalkorában részt vett az itt rendezett titkos vallási szertartásokon, itt ismerkedett meg Olümpiasszal.
SZARISZOPHOROSZOK – lándzsavivők
SZATRAPA – teljhatalmú királyi helytartó az ókori Perzsiában
SESTERTIUS – ezüstből vert római aprópénz
SZINOPÉ – paphlagóniai város a Fekete-tenger déli partvidékén
SZIROSZ – gabonatárolásra szolgáló verem
STÁDIUM – görög hosszmérték (kb. 200 méter) és területmérték, „stadion"
TALENTUM – ókori súlymérték, majd kb. 26 kiló ezüstnek megfelelő pénzegység
TANAISZ – két folyót nevez így a szerző, egyrészt a mai Dont, másrészt (laxartész) a mai Szir-Darját Bokhara földjén
TAPUROK – néptörzs a Kaspi-tenger vidékén
TENEDOSZ – sziget az Égei-tengerben, Trójával szemben
TIMAGENÉSZ – Augustus korában élt alexandriai származású történetíró
TITHÓNOSZ – Priamosz trójai király fivére, aki Zeusztól megkapta a halhatatlanságot, de az örök ifjúságot nem, így tücsökké töpörödött
TRIBALLOSZOK – a mai Jugoszlávia és Bulgária területén élt thrák néptörzs
TROGLODITA – barlanglakó
TÜPHÓN – az Etnát megszemélyesítő óriás
UXIOSZOK – perzsa eredetű rabló hegyi néptörzs
VÖLGYES SZÍRIA – völgykatlan a Libanon és az Antilibanon között
XERXÉSZ – perzsa király (i. e. 485-465). Görögország ellen indított háborúi, a „perzsa háborúk", kudarcot vallottak.